

Makó Pál
költői munkái

Pázmány Irodalmi Műhely

Lelkiségtörténeti források

Az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
sorozata

Sorozatszerkesztő
Szelestei N. László

A sorozatban megjelent:

1. Szent Bernát világosvölgyi apátúrnak *Az jó életnek módjáról* való könyve (Ebeczky Sándor fordítása, 1612); 2013
2. Loyolai Szent Ignác, *Lelkiyakorlatok* (Magyar fordítás 1663-ból); 2013
3. Magyar bencések prédikációi a 17–18. század fordulójáról; 2014
4. Szent Anna tisztelete Magyarországon a barokk korban; 2015
5. Barokk kori prédikációk és népénekek Szent Márton püspökről; 2016
6. Makó Pál költői munkái; 2018

Makó Pál

költői munkái

Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta

SZÁDOCZKI Vera

MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Budapest, 2018

Lektorálta
Takács László

Készült
az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban,
a szerző a Kutatócsoport munkatársa.

A borítón elől:
Az *Elegiacon* (1780) címlapja

Hátul:
Részlet Tarnóczy István *Mennybe vezérlő kalauz* című művének
címlapjáról
(Nagyszombat, 1675)

ISBN 978-963-508-860-7
ISSN 2064-0250

© Szádóczki Vera
© MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
Kiadványink internetes elérhetősége:
[http://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-
barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutato-csoport/kiadvanyaink](http://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutato-csoport/kiadvanyaink)

Felelős kiadó: P. Vásárhelyi Judit
Tördelte a szerző
A sorozat címlapterve: Szentes Éva
Nyomdai munkák: Séd Kft. Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits István
www.sednyomda.hu

Tartalom

Bevezetés.....	7
Makó Pál élete és munkássága.....	9
Versváltozatok.....	28
Makó latinsága és irodalmi előképei	30
Átírási és jegyzetelési alapelvek.....	33
Rövidítésjegyzék.....	39
Makó Pál költői munkái	
Elegia I.....	43
Elegia II.....	46
Elegia III.	49
Elegia IV.	52
Elegia V.	56
Elegia VI.	61
Elegia VII.	63
Elegia VIII.	66
Elegia IX.	69
Elegia X.	77
Elegia XI.	82
Elegia XII.	85
Elegia XIII.	88
Elegia XIV.	90
Elegia XV.	94
Elegia XVI.	96
Elegia XVII.	99
Elegia XVIII.	102
Elegia XIX.....	116
Elegia XX.....	119
Elegia XXI.	124
Elegia XXII.	128
[Elegia XXIII.]	145
[Elegia XXIV.].....	156
[Elegia XXV.].....	166

[Elegia XXVI.].....	166
[Elegia XXVII.].....	168
Ode	171
Nicomedes dramation.....	173
Appendix	
I. Paulus Makó, Oratio quam anno 1777, cum Regia Scientiarum Universitas Budae collocaretur	189
II. Johannes Chrisostomus Hannulik, De Reverendissimo Paulo Mako	203
III. Michael Korycki, Ad Equites Polonos, quos Paulus Mako Philosophus et Poeta Germanus vehementer carpsit.....	205
IV. Baróti Szabó Dávid, Fő Tisztelendő Makó Pál' Apát, és kanonok' Úr' haláláról	205
V. Georgius Pray, Posthumae memoriae Pauli Mako.....	207
VI. Az 1794-es Magyar Hírmondó tudósításai Makó Pál haláláról	210
VII. Anton Kreil, Einige züge aus dem Leben und dem Charakterdes nunmehr verewigten Paulus Mako	212
VIII. Nekrolog auf das Jahr 1793. Makó Pálról.....	218
Irodalomjegyzék.....	223
Névmutató.....	228

Bevezetés

A 18. századi latin nyelvű költészet kevésbé feltárt része a magyar irodalomnak, bár az utóbbi években, évtizedekben megszorodtak a témával foglalkozó kutatások, konferenciák, publikációk. Az ismeretlenség több okra vezethető vissza, mégis egyetlen szóval összefoglalható: latin. Jogos kérdésként merül, merült fel, hogy lehet-e idegen nyelven – jelen esetben latinul – magyar irodalmat művelni. Ezen a kérdésen közel százötven éve vitatkoznak irodalomtörténészeink, kezdve Toldy Ferentől Pintér Jenőn, Alszeghy Zsolton át Tarnai Andorig.¹

Korai irodalomtörténet-íróink elnevezték a 18. századot a hanyatlás korának, s megbélyegezték a nemzetietlen jelzővel, melyet azóta sem sikerült maradéktalanul lemosni róla, hiába emelték fel ellene egyesek hangjukat. Tény, hogy a 18. században változás történt. Az előző századokban virágzásnak indult magyar nyelvű irodalom háttérbe szorult. A főrendek a francia irodalmat olvasták, a jezsuitáknál tanuló középnemesek a latint művelték, míg a polgárság nyelve a német volt. Előtérbe került a latin, mert ez volt az ország hivatalos és hivatali nyelve; mert mint európai közvetítő nyelv ezen érhetette leggyorsabban utol a beháborúk után Magyarország a nyugatot a tudományos életben, irodalomban; mert ezzel tiltakozhatott más nyelvek – kiváltképp a német – terjedése ellen; mert ezen a nyelven tudtak érintkezni egymással az ország nemzetiségei. De ahogy azt már Toldy is megállapította: „a téli állapot [azaz a szűk századnyi latin irodalom] egy új tavaszt hordott méhében. Ez a deák irodalom szerencsésen közvetítette s általánosította az európai tudományos míveltséget, szellemében pedig hazafias volt.”² Annak ellenére, hogy Toldy felismerte, a 18. századi latin irodalom magában hordozza későbbi irodalmunk csíráját, mégis legtöbbször a hiányokra koncentráltak, a kevés és nem feltétlen elsőrangú költőre, a hiányzó epikára... Megbélyegezték a latin irodalmat, hogy az a papok irodalma, vallásos eszmék

¹ TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története: Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig*, Bp., Szépirodalmi, 1987, 235–245; PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története: A legrégebbi időktől Beszenyi György fellépéséig*, II, Bp., 1909, 365, 372–381; ALSZEGHY Zsolt, *Nemzetietlen-e irodalmunk úgynevezett „nemzetietlen” kora?*, Irodalomtörténet, 1942/1, 1–13; *A magyar irodalom története 1600–1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964 (különösképpen a Tarnai Andor által írt részek: 397–419, 551–579).

² TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története: A legrégebbi időktől a jelen korig*, Bp., Szépirodalmi, 1987, 124.

megszólaltatója. Aztán csodálkoztak, hogy hirtelen a semmiből, minden előzmény nélkül hogyan támadhattak elsőrendű költők a 19. században. Ahogy Szegedy-Maszák Mihály írja: Petőfi előtt nem volt igazi magyar tájköltészet.³ Pedig ott van a lírai én szemüvegén át látott magyar táj a versekben, ott van a haza nagyjainak emlékezete, ott vannak a költészeti-poétikai eszmélések – csak épp latinul szólnak meg.

Ezt a latin irodalmat számosan képviselték hazánkban, kik kiválóan, kik másod- vagy sokadrangúan. Érdemes vizsgálni a latin nyelvű irodalmat már az iskolai jegyzetanyagoktól kezdve: a gimnázium poéta osztályától és a reptenszképzőtől, a néhány lapos kiadványként megjelent szövegeken át a készre érlelt kötetekig. Találunk a szerzők közt világi és egyházi személyeket, a műfajok közt tudományos értekezéseket, történelmi műveket, elégiás és ódás köteteket. Ezeknek mélyebb ismerete mind-mind indokolt lenne a későbbi korok irodalmának megértéséhez. Ehhez azonban hozzáférhetővé kellene tenni a műveket. Ennek egy lépése kíván lenni e kötet, melyben a 18. századi, hazai neolatin irodalom jeles képviselőjének, Makó Pálnak a versei olvashatók.

³ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Petőfi: Kiskunság* = SZ.-M. M., *Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 251–286.

Makó Pál élete és munkássága

Ma az irodalommal foglalkozók körében kevésbé ismert Makó Pál személye és művei. Neve és munkássága valamivel többet mondhat azok számára, akik a magyar matematika-, illetve fizikatörténetet kutatják. Nem az irodalomtörténészeknek, hanem a Makó műveit ez utóbbi aspektusból vizsgálóknak köszönhetjük, hogy Makó életrajzát elég részletesen ismerjük.⁴

Kerekgedei Makó Pál 1723. július 9-én született Jászapátiban.⁵ Édesapja Makó Gergely, édesanyja Sike Judit. A család nem őshonos jászsági, ahogy ezt az előnevük is mutatja, dédapja, Makó Lőrinc a 17. század végén költözött arra a vidékre. Az elemi iskolát szülővárosában végezte, majd Egerbe került a jezsuiták középiskolájába, ahol 1741. október 20-án belépett a Társaságba. Próbaidejét Trencsénben töltötte, majd Győrbe került, ahol 1744-ben a humaniorák repetense volt. A következő években Nagyszombatban tanult filozófiát, majd Ungvárra helyezték syntaxist tanítani a jezsuiták itteni gimnáziumában. Elvagyodását e helyről több alkalommal versbe foglalta. 1750–1751-ben Bécsben a matematika repetense, áthelyezése alkalmából szintén verset írt, melyben köszönetet mond, hogy Bécsbe mehet és matematikával foglalkozhat. Egy évig a gimnázium rétorika tanára volt Nagyszombatban, innen a grazi egyetemre küldték, hogy a teológia négyéves stúdiumát elvégezze (1753–1756). 1755-ben, 31 éves korában szentelték pappá. Az utolsó próbaévet Besztercebányán töltötte, 1759-ben tett örökfogadalmat. A tanulás után a tanítás ideje következett, amely aztán egészen élete végéig tartott. Az örökfogadalom után Nagyszombatban tanított

⁴ Az életrajz alapjául a következő művek szolgáltak: Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis, seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773)*, Romae, Institutum Historicum S. I., 1988; Johann Nepomuk STOEGER, *Scriptores Provinciae Austriae Societatis Jesu*, I, Viennae, typis Congregationis Mechitharisticae, 1855, 216–217; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái* VIII, Bp., Hornyánszky, 1902, 429–432; WIRTH Lajos, *Makó Pál élete és életműve*, Jászberény, Jászberényi Tanítóképző Főiskola, 1997; UÓ, *Európai tudósportré: Makó Pál*, Jászkunság, 1993, 39–40; UÓ, *Kétszázötven éves a newtoni fizika hazánkban: Kerekgedei Makó Pál pályaképe*, Fizikai Szemle, 2013/7–8, 237–242; SÁRKÖZY Pál, *Makó Pál élete és működése*, Matematikai és Fizikai Lapok, 1929, 23–34; Nevével találkozhatunk az *Új magyar irodalmi lexikon* rövid szócikkében: KECSKEMÉTI Gábor, *Makó Pál = Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000, II, 1417.

⁵ Wirth Lajos a jászapáti plébánia anyakönyvének bejegyzésére alapozza ezt a dátumot, szemben a Lukács *Catalogus*ában, Stoeger művében és a nekrológokban szereplő dátummal. Az utóbbiak szerint Makó 1724. június 18-án született.

mennyiségtant, metafizikát és logikát, majd Bécsbe helyezték Mária Terézia udvari orvosa, Gerard van Swieten báró tanácsára, ahol tizenöt éven át, 1763–1777-ig a Collegium Theresianum tanára volt, és azzal foglalkozhatott, amit igazán szeretett: matematikát, fizikát, logikát és mechanikát tanított. Tevékenysége azonban nem korlátozódott a tanításra: tankönyveket írt a diákjai számára, melyek több nyelven és több kiadásban jelentek meg már a szerző életében is. A Társaság 1773-as feloszlata Makót csak érzelmileg érintette, egzisztenciálisan nem, mivel pályáját világi papként folytathatta, váci kanonok lett, majd Mária Terézia kinevezte bélai⁶ apáttá és királyi tanácsossá. 1777-ben, mikor a nagyszombati egyetem Budára költözött, Makó lett a bölcséleti kar igazgatója, ekkor hagyta el a Theresianumot, amit az ottani tanárok és tudósok pótolhatatlan veszteségnek tekintettek. Mikor az egyetemet 1784-ben tovább költöztették Pestre, és az igazgatói tisztségek megszűntek, a helytartótanács tanulmányi bizottságának lett a tagja. Itt már ideje nem engedte, hogy aktívan vegye ki részét az oktatásból. Mindezek mellett a magyar nyelv nagy pártfogója volt, indítványozta, hogy a magyar rendes tantárgy legyen, és annak segítségével oktassák a latint. Még hetvenévesen is tele volt tervekkel, amikor 1793. augusztus 19-én váratlanul elhunyt.⁷ A budai Felsővízivárosi Szent Anna templom kriptájában helyezték örök nyugalomra, a temetési szertartását Szerdahely György végezte.⁸ Sajat gyökereiről, életének állomásairól és reményeiről az *Ad natalem suum* című versében vall.⁹

A kortársak nagyra becsülték őt, még életében és halálakor is több neves költő, író örökítette meg az emlékét: Hannulik János Krizosztom üdvözlő verssel köszöntötte igazgatói kinevezésekor, Baróti Szabó Dávid elégiát írt halálára, amely a Magyar Hírmondóban jelent meg, gyászbeszédét pedig egykori rendtársa, Pray György mondta. Műveikben mindannyian magasztalják Makóban a sokoldalúságot, fáradhatatlanságot, és hangsúlyozzák a haza iránti elkötelezettségét.¹⁰

⁶ A bélai Antiochiai Szent Margit Apátság címzetes apátja lett. Egykor bencés apátság volt a Zágrábi egyházmegyében, Daruvártól délkeletre a Béla-patak mentén. (Ma Bijela, Horvátország.)

⁷ WIRTH Lajos, *Makó Pál halála és temetése*, Jászsági Évkönyv, 2016, 282–283.

⁸ *Felsővízivárosi Plébánia Halotti anyakönyvek, 1782–1798*, 397. Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, mikrofilm: A 0049.

⁹ *Elegiacon*, Budae, 1780 (a továbbiakban: *Elegiacon*), IV, 37–56.

¹⁰ A szövegeket ld. Appendix II–VIII.

Makó Pál írói tevékenységének egyik összegzője Carlos Sommervogel¹¹ nemzetközi jezsuita katalógusa.¹² Műveinek teljességre nem törekvő felsorolása azonban már a Pray-féle gyászbeszéd végén is megtalálható. Matematikai és fizikai témájú könyveivel mind Wirth Lajos, mind Sárközy Pál részletesen foglalkozott. Munkái két nagy csoportra oszthatók. Az első, nagyobb csoportba tartoznak a tudományos, a másikba az irodalmi munkák.

Makó a matematika, fizika, metafizika, aritmetika és logika tárgykörében írt könyveket, tankönyveket és értekezéseket.¹³ Ezek a munkák megfelelték a kor tudományos nézeteinek és színvonalának, joggal voltak korszerűnek mondhatók. Makót komolyan foglalkoztatta korának tudományossága, az új eredmények, s hogy tájékozottsága maradéktalan legyen, levelezést folytatott külföldi tudósokkal, melynek ékes bizonyítéka például Rogerius (Ruder/Ruggiero) Boscovichhoz írt levele.¹⁴

Makó számára a tudományos működés és a tankönyvírás szempontjából a theresianumi évek voltak a legtermékenyebbek, ekkor adta ki – többek közt – matematika- és fizikakönyveit. Ezek tárgyalt anyagukban nagyjából a mai középiskolák hasonló tárgyú könyveinek felelnek meg. Bár a magyarországi oktatási viszonyok között nehéznek bizonyultak, pedig a „mieinknek” írta azokat,¹⁵ mégis nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a 18. századi Ausztriában nagyot emelkedjen a matematikai műveltség színvonala. Makónak szerepe volt a Mária Terézia-féle oktatási reform, a *Ratio Educationis* megszületésében, valószínűleg ő fogalmazta meg a mű végleges latin szö-

¹¹ Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, V, Bruxelles, Paris, 1894, 388.

¹² Magyarországon Szinnyi József állította össze műveinek jegyzékét a legalaposabban: SZINNYEI, *Magyar írók... i. m.*, 429–432.

¹³ Művei a következők: *Compendiaria logicae instituto*, Vindobonae, 1760; *Compendiaria metaphysicae instituto*, Vindobonae, 1761; *Compendiaria physicae instituto*, Vindobonae, 1766; *Materia tentaminis publici*, Viennae, 1763; *Compendiaria matheseos instituto*, Vindobonae, 1764; *Dissertatio de figura telluris*, Olomucii, 1767; *Calculi differentialis et integralis institutio*, Vindobonae, 1768; *De arithmetiis et geometricis aequationum resolutionibus libri duo*, Vindobonae, 1770; *Physicalische Abhandlung*, Wien, 1772; *Dissertatio physica de natura et remedii fulminum*, Goritiae, 1773 (magyarul Révai Miklós fordításában: *Az menykőnek mivoltáról*, 1781); *Physicalische Abhandlung von Nordlichte*, Wien, 1773; *Sätze aus dem Gleichgewichte*, Wien, 1773; *Elementa matheseos purae*, Budae, 1778; *Elementa geometriae practicae*, Budae, 1778; *Dissertatio physicae quas elucubratus est*, Budae, 1781.

¹⁴ Boscovich a kor kiváló tudósa, matematikusa volt, Makó nagyra becsülte őt, egy hozzá írt levele olvasható: *Tudóslevelek művelődésünk külföldi kapcsolataiboz, 1577–1797*, szerk. HERNER János, Szeged, 1989, 135–141. A Makó-levelet kiadta és a jegyzeteket írta SZÖRÉNYI László. Válaszlevél nem maradt fenn.

¹⁵ WIRTH, *Európai tudósportré... i. m.*, 40; UÓ, *Makó Pál élete... i. m.*, 14–15.

vegét.¹⁶ Őt tekinthetjük az új rendszer szellemében megjelent, névtelen matematika-tankönyvek szerzőjének is.

Makó a kor legkedveltebb tankönyvszerzői közé tartozott világos stílusa és korszerűsége miatt. Wirth szerint¹⁷ a magyarországi katolikus tankönyvirodalom nem túl érdekfeszítő, egy kivétel van csupán: Makó Pál. Analízis- és algebrakönyvei a maguk műfajában a legjobboknak mondhatók, számos utánnomást értek meg a birodalom határain túl is (Sziléziában, Svájcban, Olaszországban adták ki azokat).¹⁸ A 19. század neves életrajzírói, matematikusai – például Constantin von Wurzbach¹⁹ vagy Moritz Cantor²⁰ – elismerően nyilatkoztak munkáiról. Sikerét mutatja, hogy logikakönyve nyolc, metafizikája további tizenegy kiadást élt meg. Makó nem ragadt meg a középfokú oktatás kérdésénél, foglalkozott magasabb szintű matematikával, például differenciál- és integrálszámítással, melyre szintén jó bizonyíték a feljebb említett Boscovich-levél.

De nemcsak tudományos munkáit ismerték el és adták ki számos utánnyomásban, hanem irodalmi alkotásait is. Ezeknek száma ugyan jóval csekélyebb, mint a matematikai és fizikai tárgyú könyveké, mégis jelentősek. Költői művei közé jórészt elégiákat sorolhatunk, de maradtak fenn más műfajú, irodalmi igénnyel megkomponált írásai és beszédei. Két szónoklatát ismeri a szakirodalom: *Oratio quam anno 1777, cum Regia Scientiarum Universitas Budae collocaretur* és *Oratio in inauguratione Universitatis Budae Aug. Theresiae privatim oblata est edita*, mindkettőt az egyetem Budára költöztetésének alkalmából írta, de ma csak az előbbiből ismert példány. Utóbbi létezéséről

¹⁶ Ennek a szerepnek a részletei vitatottak. Mária Terézia Ürményi Józsefet bízta meg a munkálatokkal, így csak ő szerepel név szerint. Mivel Ürményi saját bevallása szerint sem volt túl járatos iskolai ügyekben, segítséget kért tudós ifjaktól, akik hozzájárultak a mű megszületéséhez, mint Tersztyánszky Dániel, Kollár Ádám vagy Makó Pál. Minden jel szerint ő volt a németről latinra fordított szöveg stilsztája, megadva ezzel a mű végleges, tömör formáját. Vö.: FINÁCZY Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, II, Bp., 1902; CSÓKA Lajos, *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*, Pannonhalma, 1936; SZÁDOCZKI Vera, *Makó Pál és az 1777-es Ratio Educationis = Scientiarum miscellanea: Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15–18. században*, szerk. KASZA Péter, KISS Farkas Gábor, MOLNÁR Dávid, Szeged, Lazi, 2017 (Convivia Neolatina Hungarica, 2), 229–241.

¹⁷ WIRTH, *Makó Pál élete...*, i. m., 12–13.

¹⁸ Uo., 13.

¹⁹ *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Sechzehnter Theil*, von Constantin von WURZBACH, Wien, 1867, 321–323.

²⁰ *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, Vierter Band von 1759–1799*, von Moritz CANTOR, Leipzig, 1908, 85, 104, 671–672.

csak Szinnyei ad hírt. Beszédei mellett fennmaradt egy drámája, a *Nicomedes Dramation*, mely Pierre Corneille *Nicomedes* című darabjának női szereplők nélküli átköltése.²¹

A lírai műfajok közül kétségtelenül az elégia állt a legközelebb Makóhoz, hiszen ebben a műfajban alkotta a legjelentősebb irodalmi műveit, de ismerjük egy ódáját is, melyet II. József házasságkötése alkalmából írt: *Ode in nuptias Iosephi II. Romanorum Regis*. Ez az óda aztán bekerült az elégiák közé, s lett az 1780-as elégiás kötet záró verse.

Azonban még elégiáiról sem mondhatjuk, hogy számuk jelentős, hiszen mindössze huszonnégy ilyen műfajú alkotását ismerjük, melyek Makó környezetében, a bécsi irodalmi körökben is jól ismertek voltak, és számos kiadást éltek meg. Irodalmi mű volt Makó első, huszonnyolc éves korában, 1752-ben megjelent munkája, az *Elegiarum liber unicus*, amely népszerűvé, sőt követendő példává vált a maga korában. Ez a kötet szolgált alapjául az összes további verseskötetének, ugyanis szinte minden ekkor megjelent vers szerepel valamely (vagy az összes) későbbi kiadványban. Szinnyei szerint a mű Bécsben jelent meg, minden más erre vonatkozó szakirodalom és bibliográfia²² azonban Nagyszombatot jelöli meg a kiadás helyének. Magán a kötetben valóban Tyrnaviae (Nagyszombat) szerepel, de jelenleg csak olyan példányok ismertek,²³ melyek elé téziscímlapot kötöttek (magát a tézist egy

²¹ HETS Aurelián, *A jezsuiták iskolái Magyarországon a XVIII. század közepén*, Pannonhalma, 1938, 74.

²² SZINNYEI, *Magyar írók...*, i. m., SOMMERVOGEL, i. m., 388; STOEGER, i. m., 217; *Új magyar irodalmi lexikon*, i. m., 1417.

²³ Országos Széchényi Könyvtárban három példányt őriznek: 303.099; 268.616; 268.616M; a Székesfehérvári Püspöki Könyvtárnak egy kötet van a tulajdonában: 4937. A további, általam nem látott példányok az Országos Széchényi Könyvtár nyilvántartása szerint szintén tézissel együtt jelentek meg. (Ez úton köszönöm V. Ecsedy Juditnak a példányok felkutatásában nyújtott segítségét, és Stempely Irénnek, hogy megnézhettem a székesfehérvári kötetet.) Mind a négy kötetbe négylapnyi tézist kötöttek a versek elé. A címlap: *Elegiarum liber unicus... cum in... Universitate Tyrnaviensi... philosophiae laurea ornarentur. Promotore R. P. Ignatio Saigbo... a retorica Tyrnaviensi... anno 1752*, Tyrnaviae, typis Academicis Soc. Jesu. A vizsgázók névsora a 3–4. lapon: Excudendum curarunt, et obtulerunt. Perillustrés, prae-nobiles, nobiles. Casparus CSÚZY de Pusztá-Sz.-Mihály, Ung. Csuziensis. Thomas NEDECZKY, de eadem, Ung. Poson. Paulus MOTTESSICZKY de ead., Ung. ex Comit. Trenchin. Josephus MAILÁTH de Székhely, Ung. Barathiensis, ex Comit. Hontensi. Ladislaus GULLIK, de eadem, Ung. Szeniczienis, ex Comit. Nitriensi. Joannes NOZDROVICZKY, de eadem, Ungarus Posoniensis, ex Comitatu eodem. Michael de JASZVITZ, Austricus Viennis. Emericus PALASTY, Ungarus Tyrnaviensis, ex Comitatu Poson. Adamus MARSOVSZKY, Ung. Marsofalvensis, ex Comitatu Trench. Laurentius ÜRMÉNYI, Ungarus Ürményienis, ex Comit. Nitriensi. Ladislaus LIPTHAY,

kiadvány sem tartalmazza, és ennek a kiadási helye – illetve a vizsga helye – Nagyszombat. A kötetnek nincs saját címlapja, ily módon sehol nem szerepel benne, rajta, hogy a versek szerzője Makó Pál. A kötetek egy részében azonban egykorú kéz írásával szerepel Makó neve. Petrik Géza ezért két helyen is felveszi bibliográfiájába a művet, mintha két különböző könyv lenne, egyrészt Makó neve alatt, másrészt a címlapon szereplő promotor, Sajgó Ignác neve alatt.²⁴ Nem tudjuk, hogy létezett-e téziszfüzet nélküli kiadvány, önálló címlappal, esetleg valóban Bécsben nyomtatva, vagy csak a ma ismert formában látott napvilágot Nagyszombatban. Az életút mindkét helyszínt igazolná, hiszen Makó 1750–1751-ben Bécsben végezte tanulmányait, 1752-ben pedig Nagyszombatban tanított, épp retorikát. Mindenesetre érdekes összefüggés, hogy a rétorok vizsgájára jutalomkönyvként az adott év retorika tanárának verseit adták ki/kötötték újra.

Bő tíz év múlva jelentkezett újabb irodalmi alkotásokkal, 1764-ben adta ki *Carminum libri tres* címmel az újabb elégiás gyűjteményt. Ugyanezzel a címmel Kalocsán is megjelent egy kötet, amelynek nincs pontos dátuma. Stoeger *Scriptores*e szerint 1780-ban, az Országos Széchényi Könyvtár adatai szerint 1760 körül nyomtatták. Az utolsó kötete hosszú szünet után, 1780-ban került az olvasóközönség elé *Elegiacon* címmel. Nagyrészt a korábbi évek termésének újraformálásai a benne olvasható alkotások, ugyanakkor tartalmaz újabb költeményeket is. Versesköteteit egyúttal tankönyvnek is szánta, és valóban használták azokat ilyen céllal. Elégiái tananyaggá váltak például svájci iskolákban a klasszikus latin nyelv és versmérték tanulmányozására,²⁵ ami jól mutatja, hogy verseiben a klasszikus latin nyelv használatára törekedett, nem pedig a kor latin nyelvén írt.

Irodalmi műveit három kézirat is őrzi. Két kézirat (*Elegiarum libri duo*,²⁶ *Elegiacon*²⁷) azonos kéz munkája, sőt megegyezik más, Makó nevéhez

Ungarus Ipoly-Kovácsiensis, ex Comitatu Neogradiensi. Stephanus SZOMBATH, Ung. Herinyiensis, ex Comit. Castri-Ferrei. Stephanus MEDECZKY, de ead. Ung. Comarom. ex Comit. eodem.

²⁴ Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliográfiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez; az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, [szerk. KOMJÁTHY Miklósné], Bp., 1971, 309, 438.

²⁵ WIRTH, Makó Pál élete..., i. m., 12. Vö. Paulus MAKÓ, *Carminum libri tres... in usum scholarum*, Basileae, 1783.

²⁶ *Elegiarum libri duo*, [1750], Vác, Egyházmegyei Könyvtár 219.148

²⁷ *Elegiacon*, [1780 k.], Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár H 61

köthető matematikai, fizikai és pedagógiai művek írásával is,²⁸ ezért nagy valószínűséggel megállapítható, hogy autográf kéziratokról van szó.

A harmadik kézirat nem Makó írása. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött, úgynevezett *Bartakovics-gyűjtemény*²⁹ második kötetének végén, számos latin és magyar nyelvű dráma után találunk két verset és egy *Variae elegiae* című, tizenhat elégiát magában foglaló részt, melynek legvégén a következő megjegyzés olvasható: „Haec carmen incipiendo ab Arte placendi composuit M. Paulus Mako. Artem quidem placendi Tyrnaviae anno 1747 qua Metaphysicus absolutus. Reliquia Ungvarini anno 1748 qua magister Syntaxeos.” Nem teljesen világos, hogy ki, mikor és milyen céllal másolta a drámás kötetbe ezeket a verseket, de semmi okunk nincs kétségbe vonni, hogy Makó alkotásairól van szó, még hozzá az eddig ismert lekorábbi változatokról. Elképzelhető, hogy az elégiák összegyűjtéséhez és másolásához köze van Friz Andrásnak, akinek több drámája olvasható a gyűjteményben, és repetens-mesterként irányítása alatt született a *Metamorphosis Szakolczae* című vers.³⁰ A két jezsuita ismerte egymást, egy helyen találkozott az életútjuk: Trencsényben, mikor Makó még csak novícius volt. Makó ismerte Friz irodalmi munkásságát is, a IX. elégiájában az olvasásra méltó költők közé sorolja, legalábbis az 1750-es, kéziratossá változatokban.

Pártfogója volt a magyar nyelvnek,³¹ életében megjelent utolsó munkáját a magyar nyelv ügye érdekében írta egy évvel halála előtt, 1792-ben *Brevis institutionum linguae Ungaricae adumbratio* címmel. Műveinek egy részét már életében magyarra fordították, hogy a hazai olvasóközönség könnyebben hozzáférjen.³² Nevéhez köthető Éder Ferenc Xavér, dél-

²⁸ Paulus MAKÓ, *Considerationes praeviae circa studia per Regnum Hungariae in scholis catholicis ordinanda*, [s. l.], [s. a.] (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, F 72); Uő., *Elementa geometriae purae, De aurora boreali = Miscellanea geometrica, astronomica, meteorologica etc.* [s. l.], [s. a.] (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, E 35); *Ürményi Josephi generale systema scholarum et studiorum pro regno Hungariae A. 1776* (OSZK, Fol. Lat. 2983).

²⁹ *Bartakovics-gyűjtemény*, II, [18. század], 166v–177v. OSZK Quart. Lat. 693.

³⁰ Pl. *Psychis* (I, 122v–129r), *Solomon* (II, 1r–6r); *Declamatio altera* (II, 6v–8v), *Codrus* (II, 9r–18r); *Metamorphosis Szakolczae* composita a quondam repente Anno 1745, et ab eiusdem Professore Patre Andrea Friz correcta (II, 82v–84r).

³¹ Erről bővebben: AJKAY Alinka, *Makó Pál magyar nyelvoktatási és szótár-tervezete = A XIX. század vonzásában: Tanulmányok T. Erdélyi Ilona tiszteletére*, szerk. KICZENKO Judit, THIMÁR Attila, PİLISCSABA, PPKE BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely: Tanulmányok, 3), 7–17.

³² Pl. MAKÓ Pál, *A mennyekőnek nivoltáról és eltávoztásáról való bölcselkedés*, ford. RÉVAI Miklós, Pozsony, Kassa, Landerer, 1781.

amerikai misszionárius *Descriptio Helvetiae Moxitanae in regno Peruano* című művének kiadása 1791-ben.³³

*

Makóra mint elégikusra emlékeznek a magyar irodalomtörténet. Mielőtt az elégiáiról lenne szó, először érdemes megvizsgálni, mit jelentett ebben a korban a műfaj. Semmiképp sem azt, amit ma, tehát nem valamely gyászos, fenséges eseményt énekel meg benne a költő. *A magyar nyelv értelmező szótárában* az elégia címszó alatt rövid definíciót olvashatunk: az elégia „a klasszikus irodalomban az epigrammánál terjedelmesebb, disztichonban írt költemény.”³⁴ Ez a meghatározás egészen az ókortól kezdve igaznak bizonyul.³⁵ Michael von Albrecht összefoglaló írásának értelmében az elégia disztichonban írt lírai műfaj. Az ókorban a legfontosabb fajtái a szerelmi és a mitológiai tárgyú elégia, melynek legjelesebb képviselői Ovidius, Tibullus és Propertius. Makó is őket tekinti példaképnek, olyannyira, hogy elégiáiban megnevezi őket, és szó szerint vesz át részeket verseikből.³⁶ Mindhárman eltérő sémákra támaszkodva írtak. Ovidius az Augustus-kori szerelmi elégiából indult ki, beteljesítette azt, majd új irányba terelte, megújítva ezzel a műfajt. A *Heroides* újítása, hogy disztichonban kapcsolta össze a levél-stílust és a drámai monológot. Ehhez a versmértékhez kiválóan illett az erotikus téma, ebben is jeleset alkotott Ovidius az *Ars amatoriával* és a *Remedia amoris*szel, amelyektől azonban Makó óva intette az olvasókat. A mitológikusan megformált elégikus levél állt Makó szívéhez és világnézetéhez a legközelebb, több alkalommal hivatkozik a *Tristiára* és az *Epistulae ex Pontóra*. Tibullus mindettől gyökeresen eltér, mivel neki nem a mitológia a fontos, helyette a vidéki életnek és a csendes békének állít emléket verseiben. Ők és az ő verseik szolgáltatták az alapot Makó költeményeihez, közülük leginkább Ovidius, ami nem meglepő, hiszen a jezsuita oktatásban használt Alvarus-féle nyelvtan döntő többségében az ő műveire épül.

Makónak négy kiadásban maradtak fenn versei, illetve három kéziratot köthetünk nevéhez. Mindezekben összesen huszonnégy elégiát közöl,

³³ Franciscus Xaverius EDER, *Descriptio Helvetiae Moxitanae in regno Peruano*, digessit, expolivit, adnotatiunculis illustavit Abb. et Consil. Reg. MAKÓ, Budae, Univ., 1791.

³⁴ *A magyar nyelv értelmező szótára*, II, szerk. a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Bp., Akadémiai, 1986, 121.

³⁵ Michael von ALBRECHT, *A római irodalom története*, I, Bp., Balassi, [2004], 556–563.

³⁶ Ld. a versek jegyzeteiben.

valamint egy ódát és az egyetlen drámáját. A kötetek nem ismétlései egymásnak, ugyanis mindegyik tartalmaz egy-két új verset az előzőekhez képest, vagy éppen hiányzik belőle olyan vers, mely korábban már megjelent, ráadásul Makó a költeményeit folyton átírta, és a kötetek struktúráját minden egyes kiadás során megváltoztatta. Eltér az egyes kiadásokban a könyvek és a versek száma, a költemények sorrendje és sorszáma. A Budán 1780-ban megjelent, illetve az Egyetemi Könyvtár kézirtárában őrzött *Elegiacon* a legbővebb kötet, összesen huszonnégy elégiát és egy ódát tartalmaz. *Carminum libri tres* címen két kötet is napvilágot látott, mindkettő három-három könyvből áll, nyolc-nyolc verset tartalmaz az első két könyv, a harmadikban pedig a *De pellenda tristitiát*, egy *Poemation* című költeményt, illetve egyetlen drámáját, a *Nicomedes Dramationt* olvashatjuk. Makó első, nyomtatásban megjelent kötetében, a bécsi *Elegiarum liber unicus*-ban mindössze tizenöt elégiát olvashatunk egy könyvbe rendezve. A Vácon őrzött kézirat címe: *Elegiarum libri duo*, tizenkilenc elégiát tartalmaz két könyvre elosztva, illetve ezek után még kettőt, a *Tentamen de remedio tristitiæ* és a *Tentamen de arte placendi libri duot*. Ez utóbbi másolása valamilyen oknál fogva félbeszakadt, mindössze egy elé illesztett *Praefatiót* és az első 94 sort olvashatjuk, pedig már 1748-ban megvolt ez a nagyobb lélegzetvételű verse 364 sorral, és a későbbi változatokban is hasonló a terjedelme. Az elégiákat legkorábbi változatukban a fent tárgyalt *Bartakovics-gyűjtemény* őrizte meg. A záró bejegyzés tanúsága szerint 1747-es és 1748-as, Nagyszombatban és Ungváron született versekről van szó, összesen tizennyolcra: A *De arte placendit* és az *Elegia qua poeta conqueritur se Unghvarinum missum in exiliumot* *Variae elegiae* gyűjtőcím alatt tizenhat számozott vers követi. Ebben a gyűjteményben két olyan vers szerepel, melyek a későbbi kötetekből kimaradtak: *In natali R. P. Paulis Hicsoldt, Fabula Ipbidi versa ex Metam 14*.

Témájukat tekintve rendkívül széles skálán mozognak Makó költeményei.³⁷ Tudatosan elhatárolódik a korban oly nagyra becsült hősi póztól és a barokk világnézet minden elvárásától, költői nézeteiben inkább az Árkádia Akadémia tagjaival mutat rokonságot,³⁸ noha ő maga soha nem volt annak

³⁷ Vö.: SZÖRÉNYI László, *Neolatin költészet a XVIII. századi Magyarországon*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/5–6, 590–591; TÓTH Sándor Attila, *Latin humanitas, neolatin poézis, I/1: A jezsuita rend 18. századi költői*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2010, 54–85.

³⁸ Erről a témáról bővebben: SZÖRÉNYI László, *Latin nyelű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon = A megváltozott hagyomány: Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században*, szerk.

tagja. Nem olvashatunk nála nagy hőskről elbeszélte történeteket magasztos körmondatokban, sőt legtöbbször a vallási témákat is kerülte. A mindennapi élet költője volt, s ez megmutatkozott a műfajválasztásában, ugyanis a mindennapok apró-cseprő dolgaihoz nem illett az eposz műfaja. Makó tisztában volt azzal, hogy a kor ez utóbbit tartotta elsődlegesnek, ezért a kötetek első darabjában – amely a *Bartakovics-gyűjtemény* változatát leszámítva minden esetben ugyanazt az egy verset jelenti: *Praefatio* vagy *Colloquium Poetae*[!] *cum Elegia* – mentegeti magát, amiért mégis az elégiát választotta. Az Ovidius nyomán megszemélyesített Elégia korholja őt, mert magának követeli Makó művészetét, majd meggyőzi, hogy nemcsak az eposz, hanem a líra (mint Ovidius és Tibullus) is alkalmas a költői dicsőség megszerzésére.³⁹ Költészettani elmélkedéssel nyitja tehát köteteit, s az itt kifejezett eszmeiség a későbbiekben is jellemző költészetére, így többször *ars poeticá*t fogalmaz meg. Még egy dolgot előrevetít a nyitóvers: a versek párbeszédességét, nemcsak elmond valamit a költő, hanem szereplők szájába adja azt. A kötetek következő darabja folytatja ezt a gondolatot, az *Ad Elegias suas*ban szintén a megszemélyesített Elégiával beszélget. Találhatunk költeményei közt Ovidius-átköltéseket (például a *Fabula de Perseo et Andromeda*, *Fabula Iphidiis*), és egy manapság is jól ismert állatmesét, a *Fabula de corvo et vulpé*t, melyek a jezsuita költészetoktatás eredményei lehetnek, témájukban ugyan nem térnek el az ókori elődöktől, de számos különbséget mutatnak hozzájuk képest.

Több alkalommal tett utalást saját sorsának alakulására, írt verset születésnapjára (*Ad natalem suum*), melyben visszatekint életének addigi alakulására, egy rövid és mitológiai elemekkel átszőtt önéletrajzot ad az olvasóknak.⁴⁰ A számára oly siralmas és a többi versében is annyira jellemző képből indul ki: Ungváron találta őt a neves nap, ahonnan már nagyon elvágódik. A vers a *Bartakovics-gyűjtemény* bejegyzése szerint 1748-ban keletkezett, még Ungváron. Az első négy szövegváltozathoz hiányoznak a 46–57. sorok, melyekben az életút következő állomásairól vall: várja Nagyszombat és Bécs. Ezek csak az 1780-as változatban jelennek meg, utólag visszatekint-

HOPP Lajos, KÜLLŐS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi Osztálya, ELTE Folklór Tanszéke, 1988, 383.

³⁹ SZÖRÉNYI, *i. m.*, 590.

⁴⁰ A vers 39–58. sora N. Várallyai Erzsébet fordításában olvasható Wirth Lajos könyvében: WIRTH, *Makó Pál élete...*, *i. m.*, 8.

ve „jósolja meg” mi vár majd rá. Írt annak alkalmából, hogy matematikát tanulhatott (*Cum ad matheseos studium Viennam mitteretur*).⁴¹ A költemény az öröm kifejezése, hogy végre megláthatja Bécs tornyait, de az igazi boldogság számára, hogy itt azzal foglalkozhat, amit igazán szeret: matematikával. Ebben a versében szintén védekezni kényszerül egy általános nézet ellen, mely szerint minden matematikus „esze-sújtott”.⁴² Köszönetét fejezi ki Hingerlének, akinek neve az első változatban még címként szerepel: Aug. Hingerle formában. Ebben az időszakban August Hingerle⁴³ volt a tartományfőnök, az ő döntései alapján, jóváhagyásával helyezték át az egyes rendtagokat, ezért neki tartozik hálával. Janus Pannonius példáját követve írt betegségéről (*Cum iterum febris corripereur, Cum aegrotaret*). Mindkét elégiában a láz gyötri a költőt, amit ő az égiek büntetéseként értelmez, de egyetlen dolog bántja igazán a betegségében: ha meghal, az ungi földben kell nyugodnia, és soha nem hagyhatja el már a megvetett tájat. Először könyörög az Unghoz, hogy habjaival csillapítsa a láz okozta szörnyű szomját és kínjait, majd vádolja a folyót, amiért mocskosságával beszennyezte a levegőt és nincs tiszta ivóvíz, ez okozta a betegségét. Majd könyörög a carmenekhez, hátha azok megnyugvást tudnak nyújtani, de a múzsák is hallgatnak, semmi nem segít.

Az *Elegiacon* IX. darabjában, az *Ad amicumban* emléket állít azoknak az íróknak és költőknek, akiket példaképének tekint. Maga a költemény beleillik Makó költői önértelmezéseinek sorába, felfogható költői hitvallásnak, ars poeticának. Az elégikus levél elején megszólítja a címben megnevezett barátot, akiről nem tudjuk, ki lehet valójában. Majd a fáradság úrrá lesz rajta, és leheveredve a lágy fűbe, elalszik. Ekkor álmot lát, melyben megjelenik neki barátja, és összetörve a költészet jelképeit felhívja figyelmét annak hiábavalóságára. Tudniillik nem védi meg őt Apolló Ungváron, s nem lesz jobb sorsa akkor sem, ha verset ír. Ám mire válaszolni tudna a költő, felébred álmából. Ekkor elgondolkodik körülményeiről: nincs Ungváron semmi, ami kedvezne a versírásnak, de a vers (carmen) a magányt kedveli. Nemde Ovidius is barbár földön írta a *Tristiát* és az *Ibist*? Talán az ő, barbár földön kelt

⁴¹ A vers N. Várallyay Erzsébet fordításában olvasható a Jászokunság című folyóiratban: Jászokunság 39(1993), 41.

⁴² N. Várallyay Erzsébet fordítása: *Uo.*, 31. sor.

⁴³ August Hingerle 1747. április 10. – 1750. november 9. állt az Osztrák-magyar Rendtartomány élén. Vö. Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.*, IX, Roma, Institutum Historicum S. I., 1994, 1, 67, 132, 199.

versei is fennmaradnak. De hogy a tehetség ne vesszen el, táplálni kell azt s dédelgetni. A föld is hoz magától mindenféle gyomot, ha nem művelik, de ha megmunkálják, akkor bőséges termést ad – ezt a munkát ajánlja a barát-nak, s ebben a munkában legyen vezetője Ovidius s az ő munkássága. Az elégia további részében a követendő elődöket tárgyalja, s röviden összefoglalja, hogy kik, mely műfajon belül, mit alkottak.

Majdnem minden versében megemlíti, hogy Ungváron kell élnie és tanítania, teljes elégiákat szentel az e fölött érzett bánat kifejezésére (*Ad Lunam, cum abire cuperet, cum se abiturum Unghvarino somniaret; Commemoratio exilii sui*). A legrészletesebben a *Commemoratio exilii sui* című verse⁴⁴ foglalkozik ezzel a témával, melyben magát antik elődjével állítja párhuzamba, már rögtön az első sorokban. Mindketten száműzöttek, de amíg Ovidius saját bevallása szerint jogosan, addig ő ártatlanul szenved. A vers további részében hosszasan fejtegeti, miért tekinti a névtelen várost⁴⁵ büntetésnek, kimerítő városleírást adva ezzel. Csattanóként végítéletet mond a városra.⁴⁶ Érzelmei csillapodásáról tanúskodhat, hogy az eredetileg közel 300 soros verset az utolsó kiadásra 92 sorossá rövidítette. Jupitert teszi felelőssé száműzetéséért az *Ad Lunam* című versében, és egy késő esti órán a holdhoz könyörög, hogy hallgassa meg panaszait, mivel aludni sem tud ebben a szomorú városkában. Itt mitologikus kontextusba helyezi önmagát és sorsát. A holdhoz és Phoebushoz (Apollóhoz) esedezik, oltalmazza őt és segítsen rajta. Ebben a versében már bűnösnek tartja magát, és jogos büntetésként értelmezi ungvári tartózkodását. Vétkét a következőképp fogalmazza meg: „Culpa mea est cupide amplecti mandata regentum; / Unde ferunt alii praemia, plector ego.”⁴⁷ Ígéretet tesz, soha többé nem lesznek nagyratörő vágyai, ha egyszer szabadulhat e nyomorúságos helyről.

Művei közül nem hiányoznak a vallási témájú és jó erkölcsökre oktató versek sem, noha számuk jóval csekélyebb.⁴⁸ Az *Ad B. Virginem cum prae-*

⁴⁴ A Bartakovics-gyűjteményben az elégia címe *Elegia, qua Poeta conqueritur se Unghvarinum missum in exilium ob artem placendi scriptam*, 298 sor.

⁴⁵ *Elegiacon* V, 21.

⁴⁶ *Uo.*, 92.

⁴⁷ *Elegiacon* VI, 27–28.

⁴⁸ Erről bővebben: SZÁDOCKI Vera, *Makó Pál Szűz Máriához címzett versei = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, KÓNIA Franciska, MACZÁK Ibolya, SZÁDOCKI Vera, Bp.,

sentissimam eiusdem opem duo clientes experti essent az ima erejét és a házasság szentségét bizonyítja. A háborgó Tiszán (Tibiscus) akar átkelni néhány ember egy kis csónakkal, de mikor annak közepére érnek, a hirtelen feltámadó hullámok a vízbe sodornak egy férfit, aki ekkor Máriához kezd imádkozni. Látja s hallja ezt a Szűz, és a szörnyű habok tüstént lecsillapodnak, a férfi pedig épségben kiér a partra. Eközben társai, köztük felesége, még mindig a hullámokkal küzdenek. A túlpartra jutott férfi házastársáért könyörög a Szűzanyához,⁴⁹ és mintegy parancsra megszeliődnek a habok, és az asszonyt biztonságban a partra teszik. Mária visszasegítette a férjhez asszonyát, látva annak aggodását. Megmutatja ez a vers, hogy mindent megadnak az égiek annak, aki hisz. A szóbeszéddel és pletykával okozott sebek gyógyíthatatlanságáról ír az *In linguam* című elégiájában. Mások megszólását és a szóval való bántást ugyanolyan véteknek tekinti a költő, mint a gyilkosságot, mert az így ejtett sebekre sincs orvosság. Mind a gyilkos, mind a szavakkal ölő ember ugyanazt a büntetést érdemelné. Antik példákat sorakoztat fel, milyen nagy károkat lehet okozni a nyelvvel, például Trója is csak így tudott elesni. A testvéri szeretetre és összefogásra buzdít az *Ad duos socios verbis inter se iurgantes*. Ezt az antikvitásból jól ismert példával bizonyítja. Egy királyt megkérdezték fia, meddig fog fönnállni a királyságuk. Erre ő egy botot kért fiaitól és eltörte azt, majd egy köteg pálcát hozatott, és azt próbálta eltörni, sikertelenül. Ezzel állított példát fiainak, hogy ha összefognak, együtt mindenre képesek lesznek, de ha mindegyikük a saját érdekeit akarja megvalósítani, vagy egymás ellen fordulnának, elbuknak a királyságukkal együtt.

Írt köszöntőt Mária Teréziának (*De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*) és II. Józsefnek (*Ad Josephum II. Romanum Regem inauguratum*). Ez utóbbi, ahogy a cím mutatja, II. József római királlyá koronázása alkalmából született. Makó díszbe öltözteti művében Bécs városát, boldog ujjongással üdvözli az új királyt, és végigkíséri a tömeggel II. József útját. Élteni magát az uralkodót és rajta keresztül a Habsburg-házat, amely oly sok dicső és jó vezetőt adott a hazának. A megszemélyesített Duna is megszólal a versben, aki megtiszteltetésnek veszi, hogy a királyi csillogás és pompa a hajzain

MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 17), 381–385.

⁴⁹ *Elegiacon* XVII, 43–44.

tükröződik, ezért az öröm hangján kiált fel. A költő felszólít mindenkit, hogy tapsoljon, és kívánjon minden jót a királynak és az uralkodóháznak, hogy sokáig szolgálhassák még a hazát. Majd II. Józsefhez fordul, bocsánatáért esedezve, hogy csak egy szerény dal telt tőle üdvözlésül, aztán felhívja figyelmét a súlyos feladatra, a kormányzás terhére, és kívánja, sikeres legyen uralkodása, bővítse birodalma határait, de legyen igazságos bíró. A legjobban mégis arra kell figyelnie, hogy a keresztény erkölcsök szerint éljen, akkor szerencsés és boldog lesz az uralkodása.

Makó a verseinek nemcsak a szövegét, de gyakran a címét is megváltoztatta, amiből kitűnik, hogy a címadást igen fontosnak, a vers szerves részének tartotta. Általában hosszan, körülírással fogalmazza meg a tárgyat, amiről az adott vers szólni fog. Ez mind Makó korában, mind az azt megelőző időszakokban bevett szokás volt. Erre kitűnő példa az a vers, melyben leírja, hogy matematikát tanulni küldték Bécsbe: *Ad Aug. Hingerle, dum ab eo Viennam ad matheseos studium mitteretur* – olvashatjuk a mű címét az 1750-es kéziratban. Az évek folyamán a címei rövidültek, így ez utóbbiból *Cum ad matheseos studium Viennam mitteretur* lett. Több alkalommal ajánlja személyeknek a költeményeit, akiket vagy pontosan megnevez, például Szűz Máriát (*Ad B. Virginem*), Mária Teréziát vagy II. Józsefet (*Elegia de reddite valetudine Mariae Theresiae Augustae, Ad Josephum II.*), vagy csak általánosságban szólít meg: az ifjak vagy a barát (*Ad iuvenes, Ad amicum*). Ez utóbbi esetben nem feltétlen tudjuk azonosítani, kik lehetnek a címzettek, konkrét személyt kelle gyanítanunk mögöttük, vagy a megszólított fiktív, csak a költő tudatában létezik.

A következő táblázat a kötetek felépítését foglalja össze az utolsó, 1780-as kiadáshoz viszonyítva. Szerepel benne, az összes kiadás és kézirat, hogy azokban milyen sorszámmal és milyen címmel találhatóak meg az egyes versek. A címek előtti arab szám az elégia számát jelzi a kötetben, római számmal pedig a könyvet jelöltem, amennyiben könyvekre volt osztva az adott kötet. A címek utáni szám azt mutatja, hogy abban a kiadásban hány soros a vers. Mivel a táblázat mutatja az elégiák sorszámmát, ezeket már nem tüntettem fel újból a kritikai jegyzetapparátusban.

Elegiacon 1780		Carminum libri tres 1764, c. 1760		Elegiarum liber unicus 1752		Elegiarum libri duo 1750		Variae elegiae 1747, 1748	
1	Praefatio 50	I. 1 Praefatio 52	1 Poetae cum Elegia colloquium 66	I. 1 Colloquium Poetae cum Elegia 58					–
2	Ad elegias suas 60	I. 2 Ad elegias suas 54	2. Cum Elegias suas ad amicum Unguarino mitteret 66	II. 1 Cum Elegias suas Unguarino ad amicum mitteret 64	1				Carmen ad elegias
3	Cum aegrotaret 62	I. 4 Cum aegrotaret 54	5 Cum ipsis Bacchi feriis ex febrri decumberet 66	II. 3 Cum ipsis Bacchi feriis ex febrri decumberet 68	2				Cum ipsis Bacchi feriis ex febrri decum- berem 86
4	Ad natalem suum 68	I. 5 Ad natalem suum 54	7 Ad natalem suum 50	II. 5 Ad natalem suum 46	12				Ad natalem meum 54
5	Commemoratio exilii sui 92	–	–	II. 2 Commemoratio exilii sui 162					Elegia qua poeta conque- ritur se Ungh- varinum mis- sum... 298
6	Ad Lunam, cum abire cuperet 42	–	–	II. 4 Ad Lunam, cum abire Unguarino cuperet 56	4				Ad Lunam, cum Unguari- no abire cu- perem 66

Elegiacon 1780		Carminum libri tres 1764, c. 1760		Elegiarum liber unicus 1752		Elegiarum libri duo 1750		Variae elegiae 1747, 1748	
7	Cum iterum febrī corripetur 62	I. 6	Cum iterum febrī corripetur 52	8	Cum iterum febrī corripetur 68	II. 7	Cum iterum febrī corripetur 48	10	Cum iterum febrī corripetur 40
8	Somnium de futuro prope- diem abitu 36	I. 7	Somnium 34		–	II. 9	Cum se abitu- rum Unguarino somniaret 48	14	Cum me abitu- rum Unguarino somniarem 52
9	Ad amicum Musis mitioribus operam navantem 138	I. 8	Ad amicum 112	10	Ad amicum mansuetoribus 154	II. 10	Ad amicum mansuetoribus Musis vacantem 158	5	Ad quandam a- micorum hu- maniores literas recolentem 156
10	Ad B. Virginem pro cultoris aegroti valetu- dine 86	I. 3	Ad B. Virginem 84	4	Ad B. Virgi- nem 84	I. 2	Ad Beatam Vir- ginem, pro cha- rissimi discipuli valetudine 98	13	Ad B. V. pro valetudine Mi- chaelis Petz dis- cipuli mihi charissimi 94
11	Ad amicum, qui manere in annum alterum eodem in oppido iussus est 52		–		–	I. 3	Ad Amicum, qui manere in annum alterum Ungua- rini iussus est 66	16	Dum Aulopoli amici epistolam acciperem 32
12	In linguam 56	II. 1	In linguam 54	11	In linguam 42	I. 5	In linguam 42	3	In linguam 44

Elegiacon 1780		Carminum libri tres 1764, c. 1760		Elegiarum liber unicus 1752		Elegiarum libri duo 1750		Variae elegiae 1747, 1748	
13	Fabula de Perso et Andromeda ex Ovid, Metam. libr. IV. 50	II. 2	De Perso, et Andro- meda 50	6	Perseus et Andromeda 50	I. 4	Perseus et Andromeda 50	11	Fabula Andromeda versa ex Metam. 4. 46.
14	De fluxa impi- orum felicitate 78	II. 3	De vana impiorum felicitate 78	14	Peccatorem etiam in felici- tate esse 84	I. 9	De falsa peccatoris felicitate 76		–
15	Ad duos socios verbis inter se iurgantes 50	II. 4	De concordia 34	9	Documentum utile de concordia 34	I. 7	Ad duos socios domi iudicem iurgantes 48	8	Ad duos socios inter se iurgantes 50
16	Fabula de corvo et vulpe 56	II. 5	De corvo 48	12	Corvus et vulpe 60	I. 6	Corvus 60		–
17	Ad B. Virginem, dum praesentissi- mam eiusdem opem duo clientes experti essent 52	II. 6	Ad B. Virginem 54	13	Cum Russus auxilio B. V. fluctibus erep- tus ad aram eius Unguarini ana- thema appen- deret 58	II. 6	Cum Russus auxilio B. V. nau- fragio creptus anathema eius- dem arae in templo nostro appenderet 54	9	Cum Russus in Tibisco naufragias auxilio B. V. M. ereptus anathe- mata eiusdem arae appenderet 56
18	Ad iuvenes, qui se aliis placere student 298		–		[Cím nélkül a 15. elegia után] 300		Tentamen de arte placendi libri duo 94		Carmen de arte placendi 364

Elegiacon 1780		Carminum libri tres 1764, c. 1760		Elegiarum liber unicus 1752		Elegiarum libri duo 1750		Variae elegiae 1747, 1748	
19	Cum ad matheseos studium Viennam mitteretur 52	II. 7	Cum ad mathesim Vi- ennam mitte- retur 52	15	Cum ad ma- theseos studi- um Viennam mitteretur 64	I. 8	Ad Aug. Hinger- le, dum ab eo Viennam ad ma- theseos studium mitteretur 68		–
20	Ad Iosephum II. Romanorum Regem inaugu- ratum 128	II. 8	Ad Iosephum II. Romanorum Regem inaugu- ratum 158		–		–		–
21	De reddita vale- tudine Mariae Theresia Augustae 84		–		–		–		–
22	De pellenda tristitia 374	III	De pellenda tristitia. Poemation 362	– 3	De remediis tristitiae Ad Rivulum D. Regis Stephani prope Un- guarum 42	– II. 8	Tentamen de remedio tristitiae 346 Ad Rivulum D. Regis Stephani prope Ungua- rinum 36	– 15	Ad Rivulum D. Stephani Regis prope Unghva- rinum 38
	–		–		–		–		In natali R. P. Pauli Hiscoldt 16

Elegiacon 1780	Carminum libri tres 1764, c. 1760	Elegiarum liber unicus 1752	Elegiarum libri duo 1750	Variae elegiae 1747, 1748
-	-	-	-	Fabula Iphidis versa ex Metam. 14. 34
Ode in nuptias Iosephi II. Romanorum Regis	-	-	-	-
-	Nicomedes dramation	-	-	-

Verváltozatok

Ahogy arról a versek bőséges kritikai jegyzetapparátusa árulkodik, Makó jelentős változtatásokat végzett versein az újabb kiadások előtt. Érdemes megvizsgálni, hogy mik ezek a változtatások, és milyen célt szolgálhattak. Ami először szembetűnik, hogy Makó sokszor új vagy részben új címet adott verseinek. A másik feltűnő különbség az egyes verváltozatok között azok hossza – ezt mutatja a fenti táblázat. Nemigen akad olyan vers, melynek a különböző kiadásokban ugyanígy lenne a sorszáma. Makó folyton hozzáírt-eltett költeményeiből. A versek egy részénél elmondható, hogy az első változatukhoz képest az utolsó változat rövidebb, akkor is, ha esetleg a közbeeső kiadásokban gyarapította a verssorokat. Másik részükben, mint a IV., VII., XII., XIV. és XVIII. elégia, az évek alatt nőtt a sorok száma.

Elhagy sorokat a versekből, így például a IX. elégiában azt a részt, mely a 62. sor után következett a kéziratban és az első kiadásban. Itt tíz soron keresztül festi le a betegségét, hogy mennyire rázta őt a láz, és ez mennyire hátráltatta őt költői munkájában. Még érdekesebb az a szakasz, mely a 120. sor után következett szintén az első két szövegváltozatban. Itt arról ír Makó, hogy a költőknek éberem kell tartaniuk lelküket, és táplálniuk kell azt különböző olvasmányokkal, ám arra mindig oda kell figyelniük, hogy ezek változatosak legyenek, nehogy a lélek ráunjon. Ezzel állítja párhuzamba a földművest, aki szintén különféle munkákat végez, egyszer szánt, máskor arat, ő is változatosan éli az életét, így sosem unja meg feladatait. Ez a sor visszhangja annak, amit már a 70. és 80. sorok közt elmondott, ezért maradhatott el végül ez a rész. Ugyanakkor lehetséges, hogy ez a szakasz iskolai gyakorlatként született, mikor Vergilius stílusában kellett írnia, mert ha a földművelés a téma, aligha lehetett jobb példaképet találni Vergilius *Georgiconánál!* Aztán az idő múlásával nem érezhette ide illőnek, és elmaradt ez a húsz sor. Elmaradt, de nem vészett el teljesen, ugyanis egy későbbi versben, a XX. elégiában visszaköszön, mintegy összehasonlításként a császár nehéz munkájával. E két vers között találni még ilyen párhuzamot: ami a IX.-ből kimaradt, az bekerült a XX.-ba. Az 1750-es kéziratban és első kiadásban a 96. sor után kivett disztichon megőrződött a XX. elégia 77–78. soraként.

Máskor hozzátesz disztichonokat Makó a már korábban meglévőkhöz. Így a IV. elégiában a korábbi változatokból hiányoznak a 46–57. sorok, melyekben leírja, hogy már tudja, ha eltelik az Ungváron „száműzetésben” töltött év, hívja őt Nagyszombat és Bécs. Talán az első változat írásakor még nem volt biztos, hogy egy év elteltével elhagyhatja Ungvárt, ezért nem olvashatjuk ott ezeket a sorokat. Hasonló példa a IX. elégiában a 105–112. sorig terjedő rész, melyet csak a legutolsó kiadásban olvashatunk, s ehelyütt a kortárs írók tevékenységének állít emléket. Az a tény, hogy e külföldi verselők végül belekerültek a költeménybe, arra mutat, hogy Makó tanulmányai során még nem ismerhette ezeket, s később olvashatta alkotásaikat.

A változtatások másik csoportja, mikor szavakat cserél ki Makó. Ez egyrészt jelenti a szórend megváltoztatását egy soron belül, mint a IX. elégia 23. sorában a *memini, citharam* kezdetben *citharam, memini* volt, ugyanígy a XVII. elégia 16. sorában a *Tam... dum – Dum... tam* vagy a XIX. elégia 33. sorában a *certe levibus – levibus certe* stb. Másrészt jelent teljes szócserét, ahol vagy rokon értelmű szóra/szavakra cserél, így a III. elégia 9. sorában az *arvist orisra*, a 14. sorban a *Multaque fortunaet Fortunae immeritumra*, vagy a XV. elégia 9. sorában a *Latinát Pelasgára*; vagy nyelvtani szerkezetet, igeidőt, módot változtat, pl. III. elégia 7. sor *viderer – videbar*. Többször előfordul, hogy a kéziratokban szereplő szót/sort megváltoztatja, ám a későbbiekben visszatér az eredeti elképzeléséhez. Például a XV. elégia 1–4. sora megvan mindkét kéziratban, de az első és második kiadásból kimaradt, majd a harmadik kiadásba visszakerült.

Érdekes megfigyelni, hogy kiadásról kiadásra hogyan változtatta meg lépésenként egy soron belül a szavakat, míg eljutott a végleges formáig. Erre számtalan példa kínálkozik, álljon itt csupán egy, a XXII. elégia 75. sora:

	Vidi ego, quem rebus fatum tentavit acerbis
S	Vidi ego, quem rebus fatum vexavit acerbis.
P	Vidi ego, quem tetigit, rebus fortuna sinisteris.
M2	Vidi ego, quem rebus tetigit fortuna sinisteris. ⁵⁰

⁵⁰ A rövidítések (S, P, M2) magyarázatát ld. a rövidítésjegyzékben és a 33. lapon.

Makó latinsága és irodalmi előképei

Makó elégiáit latin nyelven írta, mivel ez volt a norma, melyet a kor elvárt minden művelt embertől, illetve amire a jezsuita oktatás törekedett. Az iskolákban a klasszikus latin nyelvet oktatták a diákoknak, antik szerzőktől szerepeltek részletek az Alvarus- és Soarez-féle tankönyvekben, és ókori mintákra kellett verseket, leveleket, beszédeket írniuk. Költőnk kiválóan elsajátította a cicerói latint, és kitűnően tudta használni is azt. Mégsem tudta kizárni a korának latinját a műveiből. A különbség a nyelv két változata közt nem túl nagy, mégis jelentőséggel bír. Minden nyelv sajátossága a változás, nem volt kivétel ez alól a latin sem. Jelentős újdonságot a latin nyelv kérdésében a reneszánsz hozott, mely műveltségi eszményét újra az antikvitásban kereste, és ennél fogva igyekezett megtisztítani a nyelvet minden károsnak vélt hatástól, mely a századok során érte azt. Emiatt törekedtek arra a jezsuita iskolák, hogy diákjaik a klasszikus latint tökéletesen elsajátítsák. Fontos alakja e korszaknak Rotterdami Erasmus, aki – annak ellenére, hogy a reformáció az anyanyelvet helyezte előtérbe – ragaszkodott a latin nyelvhez, mert abban a közös európai eszmeiség és a nemzetek közötti megértés kifejezőeszközét látta. A reformáció visszaszorította ugyan a latin nyelvet, de mégsem törte azt meg, a 18. században egy újralatinosítási folyamat eredményeként ismét virágzott a latin nyelv és kultúra, melynek majd csak a nemzeti romantikák vetettek véget (immár véglegesen). Az Erasmus utáni periódust szokás a neolatin jelzővel illetni.

Az újkori latin szókincsében is mutat eltéréseket a klasszikusoktól, ami érthető, mivel nem ismertek minden fogalmat, dolgot és földrajzi helyet az ókorban, melyek a 18. században már mindennaposak voltak. Földrajzi neveket több esetben használ Makó. Ezeket egyrészt a korabeli (latin) néven nevezi meg, másrészt viszont törekszik ovidiusi mintára meghatározni azokat. Többször emlegeti például a Sarmata földet, melyről az antik előd is írt a száműzetésben született műveiben.⁵¹ Ez Makó verseibe több ok miatt illik: egyrészt ugyanazt az érzést szolgálja kifejezni, mint Ovidiusnál (a magányosság, száműzetés érzése), másrészt pedig Makó ténylegesen az egykori szarmata határoknál tartózkodott versei írásakor. Használ olyan neveket,

⁵¹ Az ilyen terminusok használata okozhatta a félreértést a lengyel jezsuita rendtársnál, Michael Koryckinél, aki éles hangú epigrammában támadta Makót. A verset ld. Appendix III.

melyeket az ókoriak még nem ismerhettek, így a IX. elégia kéziratának első sorában Ukranicolisnak nevezi a vidék lakóit. Egy másik érdekes példa a szókincs bővülésére az V. elégiában olvasható, mikor arról ír Makó, milyen növényeket termesztenek azon a vidéken. Ezt a különös és szerinte csak állatoknak való eledelt „Tengericá”-nak (az első változatban „kukuriczá”-nak) nevezi. A mai magyar olvasó rögtön rájöhet, mi ez a növény: a kukorica, melyre egészen biztos, hogy nem lehetett ókori latin szó.

Makó több versében említ neves költőelődöket, leggyakrabban Ovidiust (*Elegiacon* I., II., V., IX. elégia), Tibullust (*Elegiacon* I., II., XI. elégia), Sidronius Hosschiust (*Elegiacon* IX. elégia) vagy Petrus Lotichius Secundust (*Elegiacon* II. elégia), egy versében, az *Elegiacon* IX. darabjában pedig emléket állít irodalmi előképeinek és mindazoknak, akikre példaként tekintett, vagy akiket olvasásra ajánl. A jezsuita iskolákban sok íróval, költővel ismerkedhetett meg akár tanulmányai során, akár a rend könyvtáraiban őrzött kötetekből. Tudjuk, hogy a jezsuiták könyvtárainak gazdag könyvállománya volt, amire bizonyítékként szolgálnak a fennmaradt katalógusok.⁵² Ezek alapján Makó még a vidéki kisváros, Ungvár gimnáziumában is olvashatott a jeles elődöktől számtalan alkotást. Beszélhetünk antik, 16–17. századi és kortárs példaképekről. Mindhárom kategóriában szép számmal találkozhatunk neves írókkal, költőkkel. A fentiekén túl megemlékezik Propertiusról, Horatiusról, Vergiliusról, Gulielmus Becanusról, Livinus de Meyerről, Herman Hugóról, Pietro Metastasióról, Adányi Andrásról stb.⁵³

Nem csak ezekből a versekből tudhatjuk meg, kit tekintett követésre méltónak Makó a poézisben. Verseit sorról sorra végignézve számtalan szó szerinti egyezést mutatnak más költők műveivel. A szöveghelyegyezéseket jelen kötet tárgyi jegyzetei tartalmazzák. Ezek tanúsága a következő. Makó legtöbbször Ovidiust idézi, az életmű egészét ismeri és használja, azokat a könyveket is, melyektől egyébként óva intett. Ez több okból sem meglepő. Egyrészt már láttuk, milyen lelki kapocs fűzte őt az ókori költőhöz. Másrészt a tankönyvek részben Ovidiusra épültek, teli voltak Ovidiustól vett részletekkel, melyeket a diákoknak meg kellett tanulniuk, tehát fejből tudták

⁵² *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, I: Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár*, s. a. r. FARKAS Gábor et al., Szeged, Scriptorum, 1990; *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, II: Nagyszombat 1632–1690*, s. a. r. FARKAS Gábor Farkas, Szeged, Scriptorum, 1997.

⁵³ Erről bővebben: HAJDÚ Vera, *Makó Pál költői mintái és versalkotási módszere az Ad Amicum című elégiája alapján*, *Egyháztörténeti Szemle*, 2010/2, 33–58.

az életmű egy nagyobb szeletét. Ezek alapján könnyen elképzelhető, hogy mikor leírt egy sort, sorvégződést, akkor nem gondolkodott azon, hogy ez vajon kinél szerepel így, hanem automatikusan, olyan emlékezetből vett, kész sablonokkal dolgozott, melyeket a téma épp megkívánt az adott helyre. Harmadrészt azonos műfajban alkottak, így az elégia műfaji-formai sajátosságai miatt a tőle – illetve más elégikus szerzőktől – vett részeket a legkönnyebb kimutatni, tudniillik a ritmus miatt ilyenkor nem kellett a szavakat kicserélnie vagy a szórendet megváltoztatnia. Találunk még szó szerinti egyezéseket a másik két nagy ókori elégiaszerzővel, Tibullusszal és Propertiuszal, bár az ő műveiket jóval ritkábban idézi. Ókori szerzők közül egy-egy alkalommal előkerül még Martialis, Iuvenalis, Catullus és Persius. Vergilius *Aeneis*-ével csak Makó hexameteres soraiban találunk szó szerinti egyezést.

Szintén az elégia műfajában (is) alkotott az újkori szerzők közül Lotichius, Hosschius, Janus Pannonius és Livinus de Meyer, tőlük is vett át sorokat Makó. Tudjuk, az ő műveiket ismerte. Van azonban néhány olyan újkori szerző, akiről nehéz eldönteni, hogy vajon találkozott-e a műveikkel, pl. La Fontaine, Adriaan Reeland, David van Hoogstraten stb., vagy a szó szerinti egyezés csupán egy olyan közös forrásra vezet vissza, melyet eddig nem sikerült azonosítani.

Számtalanszor előfordult, hogy a keresett sor szavai egy másik szerzőnél ugyan nem sorrendben követték egymást, de néhány soron belül szerepeltek. Ez főleg olyan ókori szerzők esetében fordult elő, akik nem az elégia műfajában verseltek, pl. Horatius, vagy prózában írtak, pl. Cicero, Caesar, Livius, Seneca, vagy drámaírók voltak, pl. Plautus. Másrészt a keresztény világ szövegeivel mutattak ilyen jellegű „egyezést” Makó versei: a *Vulgatával*, szentek, egyházatyák írásaival és életrajzával, pl. Aquinói Szent Tamás, Szent Ágoston, Assisi Szent Ferenc, az *Acta Sanctorum* és a jezsuita elődök életrajzával. Ezeket a szövegeket Makó ismerte, egész biztosan tudott is belőlük részleteket fejből, de ezek inkább azt bizonyítják, hogy ő a klasszikus latin nyelvet és szókészletet használta; másfelől ezek a művek annak a kulturális-vallási közegnek a közvetítői, melyben Makó élt, és nem tényleges alakító tényezői költészetének.

Átírási és jegyzetelési alapelvek

Átírási alapelvek

Jelen kiadás Makó Pál verseinek kritikai igényű közlése, tehát figyelembe veszi az egyes kötetekben megjelent szövegek közti különbségeket. A kiadás alapjául az 1780-ban, Budán megjelent *Elegiacon* című kötet szolgál, mivel ez az utolsó, Makó által javított változat. Azért nem a későbbi, 1783-as bázeli kötet lett a főszöveg – annak ellenére, hogy még ez is a szerző életében jelent meg –, mert az az 1764-es szövegváltozat újranomása, a szöveg, a versek beosztása, elrendezése és a címadás is ezt a kiadást követik, tehát az *ultima manus* elvének az 1780-as kötet felel meg.

Makó Pál költői művei több változatban maradtak az utókorra. Ezeket a kritikai jegyzetekben egy-egy betű jelöli az átláthatóság érdekében:

Variae elegiae, [Tyrnaviae, Unguarini], [1747–1748] = **M1** (manuscriptum 1)

Elegiarum libri duo, Viennae, 1750 = **M2** (manuscriptum 2)

Elegiarum liber unicus, Tyrnaviae, 1752 = **P** (editio princeps)

Carminum libri tres, Colocae, [1760]; Tyrnaviae, 1764; Basileae, 1783 = **S** (editio secunda)

Elegia de Reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae, Viennae, [1767] = **RV** (Reddita valetudine)

Elegiacon, Budae, 1780 (kézirat és kiadás) = a főszöveg

Az S-sel jelölt kötetek nem tartalmazzak egymáshoz képest szövegbeli eltéréseket, ahogy az *Elegiacon* kéziratos és nyomtatott változata sem, így nem volt indokolt azokat külön szövegvariánsként kezelni. Makó egyetlen ódája szintén megmaradt kéziratban is, Paintner Mihály másolatában. A levelet ma Pannonhalmán őrzik.⁵⁴ Megjelent 1765-ben a II. József házasságát köszöntő verses gyűjteményben,⁵⁵ és a *Bibliothek der österreichischen Litteratur* című 1770-es kötetben is.⁵⁶ Az óda szövege egy esetben sem tér el az 1780-as

⁵⁴ Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 119. B 7. (14. szám)

⁵⁵ *Gedichte auf die Vermählung Sr. Majestät Josephs des Zweyten Römischen Königes mit der Durchlauchtigsten Prinzessin Josepha von Bayern*, Wien, 1765, 3–5.

⁵⁶ *Bibliothek der österreichischen Litteratur*, IV., Wien, Johann Thomas Trattner, 1770, 98–100. http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ161640602 (utolsó megtekintés: 2017. 10. 09.)

változattól, ezért ezeket sem kezeltem szövegvariánsként. Makónak életében egyetlen verse jelent meg önálló aprónyomtatványként, a *De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*, ez csak az 1767-es bécsi kiadásban⁵⁷ és az 1780-as változatban szerepel. Valószínűleg halála után látott napvilágot a *De pellenda tristitia* című verse különnyomatként.⁵⁸ Évszám nélküli kiadvány, a megjelenés helye Pisecae (Pisek, Csehország). A kiadója, C. I. Ott bőségesen ellátta magyarázó jegyzetekkel a tizenöt lapos nyomtatványt. Johann Ott Pisekben volt humaniora-professzor 1830 körül,⁵⁹ a nyomtatvány alapjául az 1764-es szövegváltozatot vette, azon nem módosított. Mivel nem Makó életében, és nem új szöveggel jelent meg a vers, ezért ezt sem kezeltem szövegvariánsként.

A szövegkiadáshoz a Bibliotheca Teubneriana kiadó által megjelentetett klasszikus szövegkiadások szolgáltak mintául. Ennek megfelelően alakult a szövegek helyesírása is.⁶⁰ A j betűket mindenhol i-re cseréltem. Az u és v betűket a szó értelmének megfelelően írtam át vagy hagytam meg u-nak és v-nek. Így pl. az vt-ből mindenhol ut lett, a uel-ből vel, a volvitból viszont volvit vagy voluit attól függően, hogy a szövegkörnyezet mely jelentésű és ritmikájú szót kívánta meg. Az egyes kiadások nem voltak következetesek az u-t és v-t tartalmazó szavak helyesírásában, de ezeket nem tekintettem szövegváltozatnak, a kritikai jegyzetapparátusban nem jelöltem. Ugyanígy nem vettem külön variánsnak az i-y eltéréseket az olyan szavakban, mint citharacythara, lacrima-lacryma stb., vagy az ae-oe változatokat pl. a camaenae-camoenae szavakban. Nem tüntettem fel különbségként a görögös accusativust pl. a puppem-puppim esetében. Az & jelet mindenhol kiírtam betűvel et-re. Az M1 jelű kéziratban használt rövidítéseket jelölés nélkül feloldottam (pl. n–non, ě–est, szövégi -um, dupla nazálisok, stb.).

⁵⁷ *Elegia de Reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*, Viennae, [1767].

<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/26898> (utolsó megtekintés: 2017. 10. 09.)

⁵⁸ *De pellenda tristitia. Poemation olim conscriptum a P. MAKO e S. I. nunc commodum liberorum parentibus orborum notis suis illustratum typis denuo imprimendum curavit C. I. OTT* Caes. Reg. Humanitatis Professor, Pisecae, litteris J. Vetteri, [s. a.].

http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ166949603

(utolsó megtekintés: 2017. november 6.)

⁵⁹ *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museum sin Böhmen, Dritter Jahrgang, December*, Prag, 1829, 552.

⁶⁰ Vö. *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*, összeállította PÉTER László = *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2003, 115–129. A latin nyelvre vonatkozó részt KULCSÁR Péter állította össze.

A kis- és nagybetűk írása a következőképp alakult. A címekben elhagytam a csupa nagybetűs írást, csak az első betű és a tulajdonnevek kezdőbetűi maradtak naggyal. Ugyanezt az elvet követtem a Jézust, Máriát és az uralkodóház tagjait megillető szintén csupa naggyal szedett névalakokban (pl. JESUS–Jesus). A megszemélyesített fogalmak nagy kezdőbetűjét megtartottam (pl. Elegia, Musa). Ahol a szó nagy kezdőbetűt kívánt, de a szövegben kicsivel szerepelt, átírtam (pl. olympos-Olympos). A sorközben a felkiáltó- és kérdőjel után használt kisbetűket nagyra változtattam.

A nyomtatott és kéziratos szövegekben a Makó által (aláhúzással vagy dőltsel) kiemelt sorokat dőltsel szedtem (pl. VIII. és X. elégia vége). A címek végén lévő pontot elhagytam.

A *Bartakovics-gyűjtemény*ben egy esetben a lejegyző áthúzott egy disztichont, valószínűleg másolási hiba miatt. Ez az áthúzott sorpár a főszövegben <> zárójel közt olvasható, a sorszámozásba nem számítottam be.

Az Appendixbe elsőként Makó latin nyelvű szónoki beszéde kapott helyet, mely szorosan kapcsolódik irodalmi munkásságához, de a költői munkák közé mégsem fért be. A beszédnek csak a latin változatát közlöm, a német változat csupán ennek (Makó általi) fordítása.⁶¹ Az Appendixbe került továbbá minden olyan fellelt szöveg, melyet hozzá címeztek akár életében, akár halálakor. A függelék latin szövegeinek átírásánál a fenti elveket követtem. A magyar szövegeket mai helyesírás szerint írtam át a nyelvjárási alakokat megőrizve. Ez alól kivételt Baróti Szabó Dávid verse jelent, melyet betűhűen közöltem, hogy a vers ritmikája ne sérüljön. A német nyelvű nekrológus szövege szintén betűhű átírásban olvasható.

A kritikai jegyzetelés alapelvei

A kritikai jegyzetapparátus az egyes kiadások szövegei közti eltéréseket tartalmazza. Ezek az eltérések többfélék lehetnek. Egyrészt beszélhetünk szavak és sorok cseréjéről. Amennyiben a sorban csak egy-két szó változott, akkor a sorszám után, jelölés nélkül a főszöveg adott szavai, majd az eltérést tartalmazó kiadvány betűjelével a megváltoztatott szavak következnek. Ha a

⁶¹ Paul MAKÓ, *Rede auf die Errichtung der königlichen hohen Schule zu Ofen im Jahre 1777. Aus dem Lateinischen übersetzt*, Wien, Johann Thomas Trattner, 1779.

teljes sor eltérő, nem közlöm a jegyzetben a főszöveg sorát, csak a megváltoztatott sort a megfelelő kiadvány betűjelével.

Másrészt megfigyelhető a szövegben sor(ok) elhagyása és betoldása. Amennyiben a főszöveghez képest hiányzik sor (vagy sorok) az egyes kiadásokban, azt a *vacat in/vacant in* kifejezéssel jelöltem, az *in* után feltüntetve a kiadvány betűjelét. Hasonlóképpen, ha a főszöveghez képest több sor szerepel valamely változatban, azt a *Post v. x in* (azaz *Post versus*) kifejezés jelöli. Ha a főszöveg 1. sora előtt olvasható több sor (ez csak az M1 jelű kéziratban fordul elő), akkor az előbbi logikájára, azt az *Ante v. x in* (azaz *Ante versus*) kifejezés jelöli. A sorszám és a szövegváltozat betűjele minden esetben félkövérrel szedett. Ha terjedelmesebb szövegtöbbletről volt szó, de az egyes szövegváltozatokban 1-2 szó vagy kifejezés eltért, nem közöltem kétszer a szöveget, hanem az érintett rész után szögletes zárójelben megadtam az eltérő szót és a megfelelő betűjelet.

Három alkalommal közöltem egy verset tulajdonképp kétszer a Kötetből kimaradt elégiák című részben, a *Commemoratio exiliū suū*, az *Ad iuvenes, qui se aliis placere student* és a *De pellenda tristitiā*. Ennek oka a következő. Az első két vers esetében az 1747–1748-as kézirat – noha jelentős egyezéseket mutatott a közölt elégiákkal – több száz sornyi plusz szöveget tartalmazott a főszöveg variánsához képest. Egyrészt ez akkora különbség, hogy jogosan kezelhetőek önálló versként az elégiák. Másrészt esztétikai és olvashatósági szempontok is befolyásolták, hogy ezek végül önálló versként az 1780-as kötet elégiái után főszövegben olvashatóak. A *De pellenda tristitiā* című elégia ugyan az összes változatban szerepel (a legkorábbi kéziratot leszámítva), ám a 165–188. sorok hiányoznak a váci kéziratból és az első kiadásból, de ez a rész külön versként olvasható e két változatban és a *Bartakovics-gyűjtemény*ben is *Ad rivulum D. Regis Stephani prope Unguarinum* címmel. Fölismerhető a két szakasz közti hasonlóság, ugyanakkor jócskán eltérnek egymástól.

Ebben a részben kapott helyet az a két vers is, amelyeket csak a *Bartakovics-gyűjtemény* őrzött meg: az *In natali R. P. Pauli Hicsoldt* és a *Fabula Iphidīs versa ex Metam. 14*. Ez az öt vers a *Bartakovics-gyűjtemény*ben megtalálható sorrendben szerepel a többi elégia után folyamatos sorszámozással, de a számok szögletes zárójelben vannak, jelezve, hogy azok nem a főszöveggént vett 1780-as kiadás részei.

A tárgyi jegyzetelés alapelvei

A tárgyi jegyzetapparátus a következőket tartalmazza:

1. Szöveghelyegyzések. Makó verseinek szövegét soronként-félsoronként beírva internetes keresőbe számtalan klasszikus és neolatin szerző versével mutatott egyezést. Ezeknek az átvételeknek a megtalálásakor a teljességre törekedtem, de a nagy könyvtárak digitalizálásának köszönhetően egyre bővül az internetről elérhető és kereshető könyvek száma, így valószínűleg néhány év vagy akár csak hónap múlva újabb találatokkal bővülne a jegyzetapparátus. (Főleg ami az újkori szerzők műveit illeti.) A keresést megnehezítette vagy olykor lehetetlenné tette ugyanazon szövegek helyesírásának sokfélesége, gondoljunk itt például az u-v, i-j következtelen írásmódjára és használatára. A szöveghelyek egyezésekor megadtam a szerzőt, a művet, azon belül hányadik könyv és/vagy vers hányadik sorában mutat párhuzamot Makóval. Ha az adott versnek nem volt sorszáma a verseskötetben, a mű címét adtam meg. Az egyezések lehetnek akár teljes vagy csak félsornyiak, akár jellemzőbb szókapcsolatok, akár az adott sor valamilyen változatai, például ha a sor egyezett, de más személyragja vagy ideje volt az igének, vagy egy szót a sor közepén kicserélt stb. Neolatin szerzők esetében szerepel a kötet kiadásának helye és ideje a könnyebb visszakereshetőség érdekében. Itt tüntettem fel továbbá azokat a műveket is, melyekben tovább él egy-egy Makó-sor vagy versrészlet. A Kötetből kimaradt elégiák című részben csak abban az esetben adtam meg szöveghelyegyzéseket, ha a vers (vagy versrészlet) addig nem fordult elő főszövegben semmilyen formában. Ennek megfelelően nem jelöltem az egyezéseket az *Ad Rivulum* című versben, a *Carmen de arte placendi* első 152 sorában és az *Elegia, qua poeta conqueritur* című vers első 100 sorában.

2. Nevek. Rövid megjegyzést fűztem a szövegben szereplő személy- és helynevekhez, illetve a mitológiai alakok neveihez.

3. Makó megjegyzései. Itt kaptak helyet azok a megjegyzések, melyeket Makó tett saját verseihez előszavak, lábjegyzetek, margináliák formájában.

4. Minden olyan szó, utalás vagy dolog, mely valamilyen magyarázatot kívánt.

A jegyzetelésben a teljességre törekedtem, nem tartottam tisztemnek eldönteni, hol a határ az egyértelműen ismert és a magyarázatra szoruló nevek,

fogalmak stb. között. Minden magyarázatra szoruló nevet, helyet stb. az első előfordulásuknál jegyzeteltem meg. Amennyiben többször felbukkan egy adott szó, → jelzi, melyik vers hányadik soránál kell keresni a hozzá tartozó megjegyzéseket.

Rövidítésjegyzék

- Ante v.* – Ante versus – a sor előtt
Cat. – Caius Valerius Catullus
Eleg. – Elegia (és nyelvi alakjai)
Epigr. – Epigramma
Ex Ponto – *Epistulae ex Ponto*
Horat. – Quintus Horatius Flaccus
lib. – liber
M1 – manuscriptum 1 – *Variae elegiae*, 1747–1748.
M2 – manuscriptum 2 – *Elegiarum libri duo*, Viennae, 1750.
Mart. – Marcus Valerius Martialis
Metam. – Metamorphoses
OSZK – Országos Széchényi Könyvtár
Ovid. – Publius Ovidius Naso
P – editio princeps – *Elegiarum liber unicus*, Viennae, 1752.
Post v. – Post versus – a sor után
Prop. – Sextus Propertius
RV – *Elegia de reddita valetudine Mariae Theresiae*, Viennae, [1767].
S – editio secunda – *Carminum libri tres*, Colocae, [1760], Tyrnaviae, 1764,
Basileae, 1783.
[s. a.] – sine anno – évszám nélkül
Sat. – Saturae/Saturae
[s. l.] – sine loco – hely nélkül
Tib. – Albius Tibullus
Trist. – *Tristia*
Univ. – egyetemi nyomda
Verg. – Publius Vergilius Maro

Makó Pál
költői munkái

Elegia I.

Praefatio

- Nuper, ubi geminos stagnum lunatur in arcus,
Anxius ad virides exspatiabar aquas.
Magna movens animo gravibus iam totus in armis,
Unde mei nomen carminis iret, eram.
- 5 Protinus alterno titubans Elegeia passu
Venit, et in digitis myrtea virga fuit.
Erubui fateor, quid enim cum virgine nobis?
Grande malum iuveni femina: solus eram.
Ut tamen agnovi (gressus prodebat euntem)
- 10 Sumsi animum, ac tacitae talia verba dedi.

Titulus M2 Colloquium poetae cum Elegia **P** Poetae cum Elegia colloquium. | **1 M2 P S**
Nuper ubi tacito decurrit Tynava lapsu. | **Post v. 2 in M2** Ventum erat ad molli coopertam
cespite ripam, / Quae prope diffuso desinit inde lacu. / Sub nuce consedi. (spatiosa in margine
ripar / Nux erat) / in curis mens mihi tota fuit. / Quos canerem alterno quaerebam, pectine
fastos, / Remque, satis libro quae foret una meo. **P** Quos canerem arguto, quaerebam, pectine
fastos, / Remve, satis libro quae foret una meo. **S** Quos canerem arguto quaerebam, pectine
fastos, / Unde mihi primum surgeret istud opus. | **3-4 vacant in M2 P S** | **5** alterno **M2 P**
ambiguo | **6 M2** Adfuit: in dextra plectra fuere manu | **Post v. 8 in M2** Ast ubi virginea
mores in fronte notavi, / Sumpsi animum, ac tacitae talia verba dedi. / Dic, age, cur, quamvis
nulli tua forma secunda est, / Pes tibi contracto claudicat iste genu? / Quaesieram: viridi
residens in cespite causam / Contulit in versus sic Elegia duos: / Causa decor vitii: vitio sum
pulchrior ipso, / Nec brevitatis formae detrahit ista meae. / Postea mirabar, quae tam vicinia
felix, / Unde repens oculos venerit ante meos. / Hac, ait, ex Sylva: Pindo dilecta bicorni / Non
minus, aut multo non minus illa mihi est. / Utque locum possem campo spectare patentem, / Ad
iuga Szakolczae proxima monstrat iter. | **9-22 vacant in M2** | **Post v. 10 in P** Dic age: cur,
quamvis nulli tua forma secunda est, / Pes tibi contracto claudicat iste genu? / Quaesieram:
viridi residens in cespite causam / Contulit in versus sic Elegia duos: / Causa decor vitii est,
vitio sum pulchrior ipso, / Nec brevitatis formae detrahit ista meae. / Postea mirabar, quae tam
vicinia felix, / Unde repens oculos venerit ante meos. / Hac, ait, e Sylva: Pindo dilecta bicorni /
Non minus, aut multo non minus illa mihi est. / Utque locum possem campo spectare patentem,
/ Ad iuga Szakolczae proxima monstrat iter. / Quid tamen, aiebam, tibi vis? Graviores paramus /
Carmina, per senos emodulanda pedes.

5. Az elégia műfajának formai sajátosságaira utal a sor: az elégia disztichonban írt költemény, mely egy hexameter és egy pentameter összekapcsolása, gyakran használt költői kép, hogy az elégia biceg, tántorog, mivel a sorokban nem egyenlő a (vers)lábak száma. | **10.** Ovid. *Fasti* VI, 147.

- Quid tibi nobiscum est, quando graviora paramus
 Carmina per senos emodulanda pedes?
 Quaere alium vatem, qui te, et tua castra sequutus
 Imbelles elegos praemia magna vocet.
- 15 Risit, et o quam te fallit sententia! Dixit,
 Qui te aliquid sine me condere posse putes.
 Prima ego te puerum fovi, cunisque locavi,
 Et tibi, quod nutrix debuit esse, fui.
- 20 Quaeque dabam flenti tenero ducenda palato,
 Castalii, non lac, pocula fontis erant.
 Da mihi primitias operum: gravioribus olim
 Cantibus heroum, nil moror, acta canas.
- Adstipulor dictis: tacito sed cura recursat
 Materiae, numeris quae foret apta meis.
- 25 Sensit, et auratos mulcens in vertice crines,
 Futilis est quae te cura fatigat, ait.
 An, nisi perpetuo ducendam carmine sumas
 Materiam, iusta laude carebit opus?
- Aspice, Peligno quae pars e vate legentes
 30 Plus rapit, haud uno corpore scripta fuit.
 Nonne domi natis quondam, mea fama, Tibullus
 Carminibus toto nomen ab orbe tulit?

11 quando **S** certe | 11–12 *vacant in P* 23 Adstipulor dictis... sed **M2** Illa loquebatur... mihi **P**
 Annuo mandatis... sed **S** Adprobo dicta deae... sed | 29 Peligno... e vate **M2 P S** de toto...
 Nasone

11. Mart. *Epigr.* lib. IX, 68, 1. | 12. hat-hat versláb – azaz a hexameter; Ovid. *Amores* I, 1, 30.
 | 14. Az imbelles elegos a klasszikus és neolatin költőknél igen gyakori jelzős szerkezet; vö.
 pl. Lotichius *Opera omnia Carminum Liber II.* (Lipsiae, 1594): *Elegia* (p. 191.) 25. sor 20. Castalia
 a Múzsáknak és Apollónak szentelt forrás a Parnassus hegyen; benne tisztultak meg azok,
 akik a delphibeli szentélyhez járultak jóslatért vagy bűnbocsánatért. Csak a római költők
 tulajdonítottak e forrásnak olyan erőt, hogy vize költői ihletet kelt az emberben. | 23. Verg.
Aeneis I, 662. (szállóige lett: sub noctem cura recursat) | 29. A pelignusi költő Publius
 Ovidius Naso. A Pacligni közép-itáliai nép, földjükön volt Ovidius szülőhelye (vö. Ovid.
Amores III, XV, 3.) | 31. Albius Tibullus (Kr. e. 54–50. ?–Kr. e. 19–18. ?) római elégiaköltő.

- Haec aliis animos, et spem fecere poetis,
 Tritaque non paucis ista deinde via est.
- 35 Tu quoque cum multis eadem feliciter aude,
 Par quibus, aut certe proximus esse potes.
 Quaeque vel ipsa dies, vel rerum fata tuarum
 Obtulerint, posita relligione, cane.
- At mea, respondi, quis non velut obvia carpet
- 40 Carmina, si quisquam legerit illa tamen?
 Plebs modo, si nescis, sola novitate tenetur:
 Plus novitas ipso carmine laudis habet.
 Haec ubi defuerit, Naso crispante libellum
 Despuet, irata reiicietque manu.
- 45 Et quis erit, qui me contra defendat inermem?
 Inque tot invidiae tela quis arma dabit?
 Illa movens aciem blandis arrisit ocellis,
 Meque liber, dixit, vindice tutus erit.
 Protinus adsensi, promissaque facta volenti
 Fallere propitias non sinat esse deas.

37 ipsa... rerum fata tuarum **M2** ipse... amicae tempora noctis **P** ipsa... amicae tempora noctis.
 | **Post v. 42 in M2** Marspiter, aut Morpheus vel iniquae vatibus Aulae, / Aut Rex in titulos,
 actaque Regis eant. / Vel sacer in numeros veniat cum Pallade Phoebus, / Vel genius caelo
 nuncia missa ferat. **P** Iupiter, aut Morpheus, vel tritae vatibus Aulae, / Aut Physice titulos,
 materiamque parat. / Aut certe in numeros veniat cum Pallade Mavors, / Vel Genius coelo
 nuncia missa ferat. **S** Iupiter, aut Morpheus, vel tritae vatibus aulae, / Vel certe in numeros
 praelia Martis eant. **43** defuerit **M2 P** defuerint | **47** arrisit **M2** subrisit | **49** volenti **M2**
 volentem | **50 M2** Fallere, iuravi, deseruisse velit.

35. Ovid. *Heroides* Epist. IX, 137. | 43. Persius *Satura* III, 87; Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43.–Kr. u. 17.) római költő, az Augustus-kori szerelmi elégia felvirágoztatója és betetőzője.

Elegia II.

Ad Elegias suas

- Ite leves Elegi, devotos linquite fines,
 Quaque noti tulerint, vela secunda date.
 O utinam fieri vates sua carmina posset!
 Invidet heu chartis nunc miser ipse suis.
- 5 Nec tamen immemores patriae discedite vestrae,
 Haec vos a linguis, invidiaque teget.
 Quae merito culpet (quid enim celare necesse est?)
 Sedulus in vobis plurima lector habet.
 Hoc labor excuset: febris, qua torreo, illud:
- 10 Multa dari vitio non sinat ipse locus.
 Dixerit inspiciens aliquis: rude carmen habetis,
 Dicite: quae peperit Russica terra fuit.
 Postquam fata loci censor cognorit iniquus,
 Aequus erit scriptis protinus ille meis.
- 15 Scilicet in Ponto Naso sic scribat ut Urbe?
 Illud ab hoc, ipso iudice, distat opus.
 Adde, quod alterno corpus languescat ab aestu,
 Qui male cum cithara, carminibusque facit.

Titulus M1 Carmen ad Elegias **M2** Cum elegias suas Ungvarino ad amicum mitteret **P** Cum Elegias suas ad amicum Unguarino mitteret | **1** devotos linquite fines **M1 M2** Ruthenos linquite fines **P** Russos excedite fines **S** terris migrate Ruthenis | **2** noti tulerint **M1 M2 P S** ferent Zephyri | **Post v. 2 in P** Vos ego per saltus animo comitabor euntes, / Et qua non potero corpore, mente sequar. | **3** fieri vates sua... posset **M1** subito fieri mea... possem **M2 P S** fieri subito mea... possem | **4 M1** Versibus invideo nunc miser ipse meis. **M2** Nunc miser invideo versibus ipse meis. **P S** Invideo chartis nunc miser ipse meis. | **5** vestrae **M1 M2 P S** terrae | **Post v. 8 in P** Versibus e certum, qui non errore laboret, / Fortassis nullus, vel prope nullus erit. | **12** peperit Russica terra **M2** genuit Russica terra **P S** peperit Russia parva | **13 M1 M2** Russica quid terra est, lector [**M1** censor] si norit iniquus. | **16 M1** An nihil est illud inter, et illud opus? | **17 M1** Dicite saepe mihi corpus languescere morbo, **M2** Addite, quod tepido corpus vexetur ab aestu. | **18 M1** Non bene cum studio carminis ille facit.

1. Ovid. *Ex Ponto* Lib. IV., V. 1. | **10.** Az ipse locus-t ugyan nem nevezi meg konkrétan Makó, más versekből és az életrajzból azonban sejthető, hogy Ungvárra gondolt. | **12.** A Russica terra Ungvár. | **15.** Pontus Kis-Ázsia északkeleti tartománya, Ovidius száműzetésének helye. A Fekete-tenger melletti Tomiba száműzte Augustus császár. Urbs – azaz Róma.

- Inspice quae Gallum fama est dictasse iacentem,
 20 Illius ut fuerint, illius esse neges.
 Quid, quod in assiduis conamur scribere curis
 Vel vacuo nunquam non grave carmen opus?
 Pocula Castalidum Phoebus bibit ille sinistro,
 Qui putat hic aliquem versibus esse locum
 25 Nec loca Pierides curis obsessa molestis,
 Nec subeunt septas anxietate fores.
 Non ita Lotichius, sumto cum militat ense,
 Ludit, ut ad fontes cum vacat Acis tuos.
 Ut vitis igitur veniam des candide lector,
 30 Et febris, et curae, prosit et ipse locus.
 Qui mihi, quod facio, carmen placuisse putarit,
 Fallitur, atque animi nescius ille mei est.
 Saepe meos soleo versus conferre Tibulli,
 Saepe tuis, per quem Cinthia nomen habet.
 35 Et pudet, et dicam, lacrimae mihi lumina complent,
 Inque sinum, frustra me prohibente, cadunt.
 Quin etiam meminisse nuper lacerasse tabellas,
 Et calamum irata comminuisse manu.

19 Inspice **S** Perlege. | 19 **M1** Inspice, quae medio Gallus dictavit in aestu; | 21 conamur **M1 M2 P S** tentamus | 23–26 *vacant in M1* | 24 **M2** Solicitae mentis qui putat illud opus. | 28 Ludit **M1 M2 P S** Scribit | 30 prosit **M1** poscit | 36 frustra me prohibente **M1** quamvis pugno tenere | 37 meminisse nuper lacerasse tabellas **M1** nuper calamum fregisse recordor **M2 P S** nuper chartam lacerasse recordor | 38 calamum... comminuisse **M1** chartam... dilacerasse

19. C. Cornelius Gallus (Kr. e. 69.–Kr. e. 26) egyiptomi helytartó. Őt tekintették a rómaiaknál az elégia legrégebbi klasszikusának, művei elvesztek. | 22. Prop. *Eleg.* lib. I, IX, 9. | 23. Phoibosz/Phoebus Apollón isten mellékeve, a rendre és tisztaságra utal. Később a Nappal azonosították. Ovid. *Amores* I, 15, 35–36; v.ö. Iuvenalis *Sat.* II, 95. | 25. Pierides – azaz a kilenc múzsa, v.ö. Ovid. *Heroides* XV, 15. | 27. Petrus Lotichius Secundus (1528. Schlüchtern–1560. Heidelberg), német neolatin költő, ókori példákra támaszkodva írta meg verseit, költészetére nagy hatást gyakorolt Ovidius és Tibullus, valamint Janus Pannonius. | 28. Acis – folyó Sziciliában az Etna mellett, a mai Freddo folyó; történetét v.ö. Ovid. *Met.* 13, 749 sk. | 33. Albius Tibullus (Kr.e 54–50.–Kr.e. 19–18.) római elégiaköltő. Verseinek központi témája a vidéki élet és a béke. | 34. Cinthia/Cynthia – Sextus Propertius (Kr. e. 55/43–Kr. e. 16. után) római elégiaköltő múzsája, verseinek témája és nőalakja.

- Si mea me puppis, si me mea carbasa ferrent,
 40 Quidquid in hac charta est, una litura foret.
 Nunc quoniam nec fama mihi, nec nominis umbra
 Quaeritur, aerumnis verba dedisse iuvat.
 Parcite facundi, quos gens tulit Ungara, vates,
 Si temere in vestra ponimus arte pedem.
 45 Parcite, si per quem duxit vos gloria campum,
 Hoc meus, at cursu dispare, currus eat.
 Non haec Pierides, non haec mihi dictat Apollo,
 Sed mea, quo possum, carmine fata cano.
 Scilicet agresti poliam mea scripta Rutheno?
 50 Haec superant Musae sola theatra meae.
 Hoc alii faciant, quorum bene vela feruntur;
 Me decet exilii voce sonare mei.
 Non ita sum felix, ut vel convicia curem,
 Vel titulum vates inter habere velim.
 55 Cur tamen incertae credam, si quaeritis, aerae,
 Cum careant numeris carmina nostra suis:
 Pierios testor colles, et Apollinis arcum,
 Aoniumque nemus, castalidesque deas;
 Fallere fortunam volui, et solatia rebus
 60 Quaerere tantisper qualiacunque meis.

39–40 *vacant in P S* | 40 una M2 omne | 41 Nunc P S Sed | 42 aerumnis M1 M2 exilio | *Post v. 42 in M1* Fallor? An insultans aliquis: cur mittis amico, / Si sunt (ut certe sunt) vitiosa, rogat? | 43 facundi M2 P S magnanimi | 43–56 *vacant in M1* | *Post v. 46 in M2 P* Me dolor, et tantum lachrymae fecere Poetam, / Et mea, quo possum carmine fata cano. | 48 M2 P Nec mea sunt, casus verba sed ista mei. | 49 M2 Haec quoque cui recitem, nisi crudis forte Ruthenis? P Haec quoque cui recitem, nisi crudis forte Gelonis? | 49 agresti S agricolae | *Post v. 50 in M2 P* Aut cui sollicita poliam mea carmina lima? / Scilicet id verear, Russus ut illa probet? | 50 Musae... meae S Musis... meis | 51–54 *vacant in S* | 52 M2 Exilii memorem me decet esse mei. P Aerumnae memorem me decet esse meae. | 55 M2 P S Cur tamen absentem mittam, si quaeris, amico. | 58 M1 M2 P S Atque lyram, atque novem, Numina nostra, Deas. | 59–60 M1 M2 P Mittimus, ut videat, qui me mihi charior ipso est / Pignora amicitiae qualiacunque meae. S Mitto tibi, ut videas, qui me mihi charior ipso est / Pignora amicitiae qualiacunque meae.

49. A rutének (vagy ruszinok) szláv nyelvű népcsoport a Keleti-Kárpátokban (pl. Ung vármegye), többségük görög katolikus, foglalkozásuk jobbágy, zsellér vagy pásztor volt. | 58. Aonia – azaz Boeotia; Aonides – azaz a múzsák, kik Boeotiában, a Helicon hegyén laktak.

Elegia III.

Cum aegrotaret

Prima dies Martis, si non me tempora fallunt,
 Ducitur et Bacchi festa bicornis eunt.
 Nunc alibi foliis horae falluntur inertes,
 Aut animant hilares cymbia larga choros.
 5 At mihi languentes febris depascitur artus,
 Oraque continua torret amara siti.
 Scilicet infelix nondum satis esse viderer,
 Haec etiam si non tempora tristis agam.
 His igitur (quid enim dubitem?) moriemur in oris!
 10 Haec cineri tellus est habitanda meo!
 Quantum erat o magni nos huc non trudere divi,
 Ne fierent ipso tristia fata loco?
 Hic procul abiectum voluistis vivere: vixi;
 Fortunae immeritum vulnera ferre: tuli.

Titulus M1 Cum ipsis Bacchi feriis ex febris decumberem **M2 P** Cum ipsis Bacchi feriis ex febris decumberet. | **1 M1** Quinta dies Martis nisi fallimur ante Calendas | **4 M1 M2 P** Plena vel actorum voce theatra sonant. **S** Hunc vacuum curis convenit esse diem. | **Post v. 4 in M1** Aut oculos ludi recreant, aut detinet aures / Musica: laetitias non caret ulla domus / Pectoribus cedunt curae: si convenit ullum, / Hunc vacuum curis convenit esse diem. **M2** Nunc animis cedunt curae: si convenit ullos, / Hos vacuos curis convenit esse dies. **P** Nunc animis cedunt curae: si convenit ullum, / Hunc vacuum curis convenit esse diem. | **5** languentes **M1 M2** succensus | **7** viderer **M2** videbar | **8** Haec... tempora tristis **M1 M2** Hoc... temporis aeger | **Post v. 8 in M1** Debuit, ut iaceam tantis accedere poenis, / Laetitiam mundo vix capiente suam. / Me febris, et febris gravior fortuna fatigat, / Illa mihi, et morbus, sed magis illa nocet. | **9** oris **M1 M2 P** arvis | **Post v. 12 in M1 M2** Esse bonum si culpa fuit, iam solvimus illum: / Placati tantis iam precor, este malis. **P** Iam dedimus paenam, si quid peccavimus in vos; / Placati tantis iam precor, este malis. | **13–16 vacant in S** | **14** Fortunae immeritum **P** Multaque fortunae

1. vö. Ovid. *Trist.* lib. V, III, 2. | **2.** Ovid. *Fasti* II. 268.; Bacchus – a bor, bortermelés istene és védőszelleme; ünnepei is a szőlőtermesztés, szüret, borkészítés köré csoportosulnak. | **5.** Robert Southwell (1561–1595, angol jezsuita szerzetes) *Filii prodigi porcos pascentis ad patrem* epistola 73. | **6.** Ovid. *Amores* II, XIX, 17. | **7.** Ovid. *Heroides* XIII, 42. | **8.** Ovid. *Ex Ponto* lib. III, IX, 19; Ovid *Trist.* lib. III, III, 37. | **10.** Ovid. *Trist.* lib. III, III, 31. | **11.** Ovid. *Trist.* lib. III, III, 38.

- 15 Sit modus hic poenae: pluvio quid nubila coelo
 Additis, et pelago quid cumulatis aquas?
 Non eris invidiae febris truculenta ferendae,
 Si facibus dicar succubuisse tuis.
 Nam nec adhuc nigros albi laesere capillos,
 20 Nec faciem sulcis ruga senilis arat.
 Si mihi non parcis, florenti parce iuventae,
 Non facit haec flammis dira noverca tuis.
 Tunc melius venies, cum declinaverit aetas,
 Et faciet tremulos curva senecta pedes.
 25 Aspice, quae superest e corpore corporis umbra
 Occidet, exigui temporis adde moram.
 At tibi, si misero parcis, votiva paciscor
 Carmina, promeritum non tacitura tuum.
 Quam modo consumis, vena tunc divite felix
 30 Mens erit in laudes ingeniosa tuas.

15 pluvio quid nubila **M2** pleno quid sidera **M1 P** quid pleno sidera | 16 pelago quid cumulatis **M1 M2 P** gelidas in mare fertis | 17 truculenta **M1 M2 P** mihi crede | 18 facibus dicar **M1** dicar facibus | 19 **M1** Non mihi primaevos albi laesere capillos; 19 nigros albi... capillos **M2** albi nigros... capilli **P** nigros albi... capilli | 20 Nec **M1** Non | **Post v. 20 in M1** Barbara quid fraudas vitem crescentibus uvis? / Poma quid ante suos vellis acerba dies? | 22 dira noverca **M1** ferre parce **M2 P** dura noverca **S** o furibunda | 25 e **M1 M2** ex | **Post v. 26 in M1** Quo premitur corpus, premitur mens aegra dolore: / Illud habet morbum, nec minus illa suum. | 30 laudes... tuas **M2 P** titulos... tuos | **Post v. 30 in M1** En etiam Russi nostris gens cruda moventur / Questibus, et sensum commiserantis habent. / Et nemus, et valles, et acuta cuspidē rupes, / Atque ferae tantis ingemuere malis. / Quid tamen ista iuvant cum tot suspiria votis? / Num nimis infesto carpinur ossa malo? / Scribimus et pariter mecum mea carmina languens, / Ipsaque ad Domino morbida Musa suo est. / Quin gravis accensus iterum tremor occupat artos, / [Puer scripsit] Et prohibet reliquum scribere: scribe puer. / Me miserum, quanto succensus torreo aestu! / Quam sitio totas, quas habet Ungus aquas / Frigida Pierides vestro date pocula Vati: / Haec nihil ardores mitigat unda meos. / Sin minus: at lentum saltem vos carmine tempus / Fallite: me miserum! Nil opis illa ferunt.

16. Ovid. *Amores* lib. III, VI, 21. | 18. Tib. *Eleg.* lib. III, V, 15. | 19. Ovid. *Ex Ponto* lib. I, IV, 2., a ruga senilis előfordul még: Ovid. *Fasti* lib. V, 58. Mikor Makó Ungváron tanított 25–26 éves volt, nem valószínű, hogy már őszült vagy ráncosodott volna. Jelenleg nem áll rendelkezésünkre korabeli ábrázolás, leírás arról, hogyan nézhetett ki. | 20. Ovid. *Trist.* lib. V, VI, 33. | 23. Tib. *Eleg.* lib. III, V, 16., Ovid. *Ars Amatoria* II. 670. | 25. La Fontaine *Fabulae* lib. VIII, I, 22; Jonathan Swift *The works of J. S.* (London, 1755), *Ad amicum eruditum Thomam Sheridan*, 11. | 29. Adriaan Reeland (1676–1718, holland orientalista) *Elegiarum* lib. I. *Artificio incomparabili*, 30.

Tempus in arbitrio est, quo recte munera ponas:
 Da segetem laudi, materiamque tuae.
 Ah nimium volui! Tantum moderatius urat,
 Audierit nostras plus satis illa preces.
 35 Sed nihil hi gemitus, et tot suspiria prosunt,
 Saevit adhuc, nec me vota tulisse iuvat.
 Hei mihi, quam sitio vicinos perditus amnes!
 Tolle precor flammam, si potes, Unge meas.
 Aut si vana precor, saltem vos carmina tempus
 40 Fallite: me miserum! nil opis illa ferunt.
 Una dies aut nox anno mihi longior ipso est,
 Quique vehunt ambas stare videntur equi.
 Nec cibus ora iuvat, nec acutum temperat aestum,
 Quem medicus docta miscuit arte, liquor.
 45 Quin etiam pestis medicamine crescit ab ipso,
 Crescit ut adfusa grandior ignis aqua.

31–40 vacant M1 | 31 Tempus in arbitrio est M2 Utere: tempus habes | 32 Da segetem M2 Daque locum | Post v. 32 in M2 En etiam nostris Russi, gens cruda, moventur / Questibus, et sensum commiserantis habent. P En etiam nostris Ungus pater ipse movetur / Questibus, et sensum commiserantis habet. | 33–34 S En etiam nostris Ungus pater ipse movetur / Questibus, et speciem commiserantis habet. | 34 plus satis illa M2 P Numen, et illa. | 35–36 M2 Sed nihil ista iuvant cum tot suspiria votis / Nec minus infesto carpinur ossa malo. | 36 vota tulisse P S non meruisse | Post v. 36 in P Nunc ego me lapidem, aut gelidum sine sanguine funus, / Nunc ego me nullis sensibus esse velim | 37–38 M2 Me miserum! Quanto succensus torreo aestum! / Quam sitio totas, quas vehit Ungus aquas! | Post v. 38 in P Frigida Pieridae vestro date pocula vati, / Non facit ad nostram quaelibet unda sitim. S Frigida Pierides vestro date pocula vati, / Non facit ad nostram quaelibet unda sitim. | 39 M2 Frigida Pieridae vestro date pocula vati. | Post v. 39 in M2 Hoc male sedatur flumine nostra sitis. / Si minus, at saltem lentum vos carmina tempus. | 42 ambas M1 M2 P S ambos | Post v. 42 in M1 Non tamen hoc unum doleo, non tempora tantum / Longa queror, quamvis haec quoque longa queror. / Deficiunt oculi, quae cernimus, omnia visus / Duplicat, et quae sunt singula, bina vident. / Saepe mihi vires Bachi nocuisse putares, / Heu stomacho potus non facit ille meo! | 43 acutum... aestum P saevos... ignes | 45 pestis... crescit M1 crescit... morbus | 46 affuso M1 affuso

32. Ovid. *Amores* lib. I, III, 3. | 35. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. II, XVI, 49. | 38. Ung – az Ungvárt kettészelő folyó. | 40. Lotichius *Poemata, Elegiarum lib. I*, VI, 68. | 42. Ovid. *Trist.* lib. III, VIII, 28; Lotichius *Elegiarum lib. I*, VII, 59. | 43. Lotichius *Poemata omnia, Elegiarum lib. I*, VI, 59.

Non tamen a coelo, non hic ego laedor ab unda;
 Tírnavá sed tanti causa, caputque mali est.
 Attulimus causas, non hic invenimus illas,
 50 Iudicio morbus nascitur unde meo.
 Corruptas illic, me iudice, polluit auras,
 Et lacus, et sicco putrida terra lacu.
 Ille quidem poenas vitiatæ reddidit auræ,
 Cessit enim campis unda coacta locum:
 55 Sed mihi quid prodest poenam solvisse paludem,
 Semina si primi traximus inde mali?
 Plura queri libuit, sed iam defessa loquendo
 Dictandi vires arida lingua negat.
 Vivite quos non hæc, quæ nos, incendia torrent,
 60 Et Bacchus vultu quos meliore videt.
 Atque mei interea memores hæc ducite festa,
 Seu fuero, seu me fata fuisse volent.

Elegia IV.

Ad natalem suum

Tertius Apriles excepit Lucifer Idus,
 Ad loca natalis tristia noster adest.
 Cara nimis quondam, dum me mea vela ferebant,
 Et mihi votivo carmine culta dies:

47 **M1** Nec tamen hæc huius regionis culpa, non auræ est | 48 mali est **M1** mali | 49–50 vacant in **M1** | 52 sicco **M1** multo | 54 **M1** Nam qua nuper erant stagna, colonus arat | 60 Bacchis vultu **M1 M2 P** vultu Bacchus | 61 Atque mei interea **M1** Interea nostri memores **M2** Intereaque mei

Titulus M1 Ad natalem meum

48. Tírnavá – azaz Nagyszombat | 49. Ovid. *Heroides* XVI, 27. | 53. Ovid. *Met.* I, 209. | 55. Ovid. *Heroides* I, 47. | 58. Ovid. *Trist.* lib. III, III, 86. | 60. Bacchus → III. 2. | 62. Tib. *Eleg.* lib. III., V. 32.

1. Wirth Lajos számításai szerint az április idusát (04. 13.) három holdhónappal (3x29 nap) követő nap július 9. A jászapáti plébánia kereszteleési anyakönyve szerint 1723. július 9-én keresztelték meg Makót. | 2. Ovid. *Trist.* lib. III, XIII, 2.

- 5 Ecquid ut ignotae tetigisti limina terrae,
 Attonitam visu terruit illa suo?
 Quid tibi cum Russis? An (quod vix credimus) idem
 Praeses in hanc, qui me, te quoque misit humum?
 Scilicet exspectas, redimitus tempora serto
 10 Ut tua solempni munere festa colam?
 Falleris: ad gemitus tantum mea Musa diserta est,
 Et, puto, vix poterit iam bona verba loqui.
 Nunc ego fortunae tantum, vatesque doloris
 Cogor, et exilii conditor esse mei.
 15 Parva fuit semper, sed iam tot saucia curis
 Vix manet ingenii vis aliquanta mei.
 Hanc quoque saepe dolor penitus convellere tentat,
 Et faceret, si non spes mihi ferret opem.
 Illa fovet, siquae superant in carmina vires,
 20 Illa mihi, melius cras fore, semper ait.
 Longa dies taurum curvo submittit aratro,
 Longa dies segetem, quae fuit herba, facit.
 Non facit heu nostras tandem mitescere curas,
 Me miserum! hic vires perdidit illa suas.
 25 Et quantum tempus, tantum mea vulnera crescunt,
 Fitque die gravior nox mihi, nocte dies.

5 ignotae tetigisti limina **M1** invisae tetigisti limina **M2** invisae fines attingere | 6 Attonitam visu **M2** Contigit, aspectu; 6 **M1** Te miseri facies terruit ipsa loci | 7 vix **M1** non | 9 serto **M1** myrtho | 10 munere **M2** carmine | 13–14 **P** Haec quoque dum canerem, qui me videre canentem, / Sarmaticos colles obstupuisse reor. 13–14 *vacant in M1 S* | 15 iam tot saucia curis **M1** nunc a turbine tanto **M2** nunc a vulnere tanto **P S** nunc tot saucia curis | 16 vis **M1 M2 P S** pars | 19 superant... vires **M1** remanent... venae **M2** remanent... vires | 20 Illa mihi **M1 M2** Pectoris et | *Post v. 20 in M1* Vos piga Sarmatiae rigidis pendentia saxis, / Vos mihi victurae per tria lustra nives, / Vos eritis testes, curis me, sive fugatur, / Seu sua tellurem contegit umbra, premi. | 21 **M1** Longa dies rigidos docuit iuga ferre iuencos **M2** Longa dies rigidos docuit mansuescere tauros. | 23 nostras tandem **M2** tandem nostras; 23 **M1** Heu utinam faceret nostras mansuescere curas. | 25 **M1 M2** Nunc quoque, ceu primo, fortunae vulneror ictu, | 26 **M1** Si mens forte suis incubat aegra malis.

9. Iuvenalis *Sat.* VI, 239. | 16. Livinus de Meyer *Elegiarum lib.* IV, VII, 52. | 19. Ovid. *Fasti* I, 17. | 22. Ovid. *Remedia amoris* 84.

- Adde quod adflicto, ne causa laedar in una,
 Admovet alternas febris acuta faces:
 Et tanquam leviter miserum locus ipse fatiget,
 30 Illa mihi peius, quam locus ipse, nocet.
 Iamque ita nativae rapuit vestigia formae,
 Ut mihi nunc mater diceret ipsa: quis es?
 Sic igitur positus carmen quoque condere demens
 Sustineam? Laetos exigit illud opus.
 35 Sed tamen invitis genitalia tempora Musis
 Qua licet, et patitur mens labefacta, canam.
 Haec est illa dies, quae si non orta fuisset,
 Non biberem fluvios Russia parva tuos.
 Illa meas terra cunas in Iazyge vidit,
 40 Primaque vagitus audiit illa meos.
 Protinus infantem nitidas accepit in ulnas
 Phoebus, et Aonidum, dixit, alumnus eris.
 Parce puer lacrimis, venient et fletibus anni;
 Hei mihi fortunae vulnera quanta feres!
 45 Aspice Sarmaticis spumantem e montibus Ungum,
 Ruderaque, et primi diruta castra ducis.

Post v. 26 in M1 Arva suis limen, fluvium sua ripa coercet, / Et silvae fines, et mare litus habent. / Non habet heu in me finem torquendo, nec ullum / Aut tenet, aut novit sors inimica modum. / At non hoc mea me probitas sperare iubebat, / Sed nihil, aut precii nunc habet illa parum. / Hoc etiam (quoniam tulimus graviora) feramus, / Obsequio miserum me periisse meo. | 27–34 vacant in M1 | 27–32 vacant in M2 | 27–28 P S Adde quod alterna febris mihi luce recurrens / Accessit, veteris causa secunda mali. | **Post v. 34 in M2** Hoc etiam (quoniam tulimus graviora) feramus, / Carmina proposito nulla venire meo. | 35 Sed M1 Nunc | 41 nitidas M1 M2 teneras | 42 dixit, alumnos M1 M2 tu comes, inquit | 45 spumantem e M1 M2 venientem ex P S venientem e | 46–57 vacant in M1 M2 P S

27. Ovid. *Trist.* lib. I, II, 17. | 30. Ovid. *Heroides* XVII, 140. | 33. Ovid. *Ex Ponto* IV, 18; Ovid. *Trist.* II, 275. | 37. Ovid. *Trist.* V, III, 1; Ovid. *Trist.* V, V, 41. | 39. Iazyges – azaz a jászok, egy sarmata törzs; Makó Pál Jászapátiban született. | 40. Jacobus Micyllus (1503. Strasbourg–1558. Heidelberg, német humanista) *Silvae* II. *Principi Friderich Comitis Palatinus... Epithalamium*, 338. | 42. Aonidum → II. 58. | 45. Sarmata – általános elnevezése azoknak a törzseknek, amelyek Európa északkeleti területén laktak. Egyik törzsük, a nyugati Jazyges a Kr. u. 1. sz. folyamán a mai Magyarország területére vándorolt, ahol a sík területeken telepedtek meg.

Has quondam ad salices, haec ad coryleta canendo
 Deduces Latias ex Helicone deas.
 Signa tamen postquam duodena peregerit annus,
 50 Spirabit velis mollior aura tuis.
 Tirnava te repetet, non et retinere valebit:
 Cogent Stiriacas visere fata nives.
 Cumque pererrando multas lustraveris urbes,
 Accipiet laeto pulcra Vienna sinu.
 55 Illa tuo capiti iam nunc puer ecce tiaram
 Destinatus, ac manibus pontificale pedum.
 Ante sed heu! Veniet Tarpeia fulmen ab arce:
 Dixit, et averso lumine conticuit.
 Vesper adest, nitido Titan decedit Olympo,
 60 Optime natalis, iam moriture, vale.
 Huc mihi ne posthac, alio si veneris, opto
 Candidus ut venias, dissimilisque tui.
 Dicite vos etiam, qui me novistis, amici,
 Dicite, sint votis astra benigna tuis.
 65 Sic erit, ut nunquam terras veniatis ad istas,
 Sic habeat ventos vestra carina suos.
 Et facitis certe, et nobis meliora vovetis,
 Sors mea, si dubitem, quo pede coepit, eat.

59 Titan decedit **M1** Phoebus decedit **M2** Phoebus discedit. | **Post v. 60 in M1** Sed tamen ante, tuos penitus quam subtrahis ignes, / Adde moram, atque animi percipe sensa mei. | **63–68 vacant in M1 M2 P** | **68** Sors mea, si dubitem **S** Si dubitem, mea sors

48. Janus Pannonius *De se aegrotante in castris*, 112. Helicon → II. 58. | 51. Tirnava → III. 48. | 54. Vienna – azaz Bécs. | 56. *Illustrissimo Domino Josepho Mártonfi Transylvaniae episcopo inaugurato, amico et patrono adplaudit Joannes Nicolaus Révai* – vö. Irodalomtörténeti Közlemények 1898, 105, 20. sor | 57. Ovid. *Trist.* I, I, 72. Tarpeja egy monda szerint aranyért, Propertius szerint szerelemből elárulta a szabinoknak a Capitoliumba vezető utat, akik azt ígérték, hogy cserébe megkapja, amit a bal karjukon viselnek; de ott nemcsak arany karpereceket, hanem pajzsot is hordtak, és az ellenség rádobott pajzsai alatt megfulladt. | 59. Titánok – a görög mitológiában az istenek második generációja, Uranosz és Gaia gyermekei. | Olympos – a görög mitológiában a hegy, melyen az istenek laktak. | 60. optime natalis – gyakori kifejezés a klasszikus latinban: Ovidius, Tibullus, Persius, Papinius Statius többször használták.

Elegia V.

Commemoratio exilii sui

- Nunc ego te Naso (quoniam multamur uterque
 Exilio facti tu Geta, Russus ego)
 Nunc ego te mecum crudelis vulnera fati,
 Quae pariter tulimus, commemorare velim.
 5 Illa quidem ingenio tu te meruisse fateris:
 Vita, dii testes, crimine nostra caret.
 Et tamen (o iusto quis ponat frena dolori?)
 Et tamen ad poenas mittimur ambo pares.
 Russica me tellus tonsis obversa Polonis,
 10 Cumque suo borea Sarmatis ora videt.
 Dicere, quae patior, frustra tentaverit ipse
 Maeonides, nec me non meruisse iuvat.
 Quid faciam? Coner fluctus numerare marinos?
 An sileam, et tacito pectore cuncta premam?
 15 Si vacet incultis aurem praebere libellis,
 Eloquar ingenium tristitiamque loci.
 Eloquar audacter: nec enim, quaecumque minetur,
 Se mihi deterius, quod dare possit, habet.
 Monte minor collis medio consurgit in amne,
 20 Longaque discretas insula rumpit aquas.

1 multamur **M2** mulctamur | 7 quis ponat frena **M2** desunt sua verba | 9 tonsis obversa Polonis **M2** et inhospita lustra ferarum | **Post v. 10 in M2** Quo siquis cupidus patiendi venerit exul, / Propositi falsus non erit ille sui. | **13–14 vacant in M2** | **15 M2** Si tamen incultis vacat indulgere libellis

A vers szövege M1-ben olyan jelentősen eltér a főszövegtől, hogy azt önálló versként közlöm az elégiák végén [Elegia XXIV.] számmal. | 1. Naso → I. 43. Ovidius | 2. Geta – thraciai nép, mely a Haemustól északra a Dunáig, később a Duna bal partján is lakott. A görög és római írók a geták nevét gyakran a dacusokéval együtt említik, sőt azonosaknak is tartják a kettőt. | 10. Sarmata → IV. 45. | 12. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. III, II, 156. | 19. Ovid. *Ars amatoria* II, 71. Ungvár az Alföld és az Északkeleti-Kárpátok (Szinyák-hegység) találkozásánál fekszik, dombos-lankás részen. Tengerszint feletti magassága 169 m. | 20. Ovid. *Fasti* II, 194. A korabeli katonai térképek tanúsága szerint is egy kis szigetet fogott közre az Ung, a folyó egyik ágát azonban a 19. században feltöltötték, így a sziget is megszűnt.

- Urbs medio posita est, nomen celabitur urbis,
 Ne cineri tumulum det, precor, illa meo.
 Quod si forte roges aliquid de maenibus urbis,
 Accipe: iam longo procubuere die.
- 25 Quin etiam nuper fatis exortus iniquis
 Mulciber in cineres plurima tecta dedit.
 Nunc quoque flammaram vestigia multa supersunt,
 Undique semiustae stantque, iacentque trabes.
 Fecerit hoc ignis, non mitior ignibus unda est;
- 30 An noceat, dubites, ille, vel illa magis.
 Hic, ubi nunc domus est, lintres errare videbis,
 Auctior hiberna cum fluet amnis aqua.
 E foribus tumida Russus piscatur in unda,
 Redditur et damnis dives ab ipse suis.
- 35 Nos vigiles noctis traducere cogimur horas:
 Excutitur raucae murmure somnus aquae.
 Tunc mihi, quanquam alias, sed tunc mihi ferrea nox est
 Tunc ego me surdis auribus esse velim.
 Fallor, an et nostrae vis nosse palatia Romae?
- 40 Aspice de stipula, straminibusque casas.
 Has quoque deformes fumo, quia semper in illis
 Uritur accenso populus alba foco.

21 nomen celabitur urbis **M2** urbi cognomen ab Ungo: | 22 **M2** Hostibus o sedes sit, precor, illa meis. | 24 **M2** En mea versiculis sensa duobus habe. | *Post v. 24 in M2* Dira loco facies, pecorique patentior omni / Terra sub arctoo non iacet ulla polo. / Quos sibi duxerunt cives ex aggere muros, / Hi quoque iam longo procubuere die. | 32 hiberna... amnis aqua **M2** hibernis... Ungus aquis. | *Post v. 32 in M2* Fluctibus et late segetes involvit, et agros / Quaque vident oculi, nil, nisi damna, vident. | *Post v. 38 in M2* Horrida finitimos disiungunt saxa Polonos, / Et nisi montanis non ad eunda feris. / Hae, nisi quas rapiant pecudes, haec terra negaret, / Disiicerent sparsos per nemus omne greges. / Pro grege, qui non est, homines (quis crederet?) ipsos / Saepe ferox avido dissipat ore lupus. / Assiduo boreas iactatis insonat alis, / Fluminaque immodico frigore vincta tenet. / Non procul hinc iuga sunt, lentum spirantia nitrum, / Iudicio frigus nascitur inde meo.

21. Itt ugyan nem nevezi meg, de más versekből és az életrajzból tudható, hogy Ungvárról van szó. | 24. Ovid. *Fasti* II, 58. | 26. Mulciber – azaz Vulcanus (Héphaisztosz) a tűz istene a görög-római mitológiában | 31. Ovid. *Fasti* II, 391.

- Hic pecus, hic homines tecto stabulantur eodem,
 Cum sue, cum vacca femina, virque iacent.
- 45 Non locus artifices humanis usibus aptos,
 Non, quibus inviti saepe caremus, alit.
 Quam facile est vento fractas reparare fenestras,
 Frangat, et hic nemo, qui repararet, erit.
 Aeger es, ut valeas, poscit medicamina morbus:
- 50 Cassoviam famulo longa terenda via est.
 Quem si forte nives, praeruptaque saxa morentur,
 Iam tepido cineri tunc medicina datur.
 Magna queror: pingues qui vomere verteret agros
 Quaeritis? Agricolas vix habet iste locus.
- 55 Fert eadem pecori tellus alimenta, virisque;
 Semen humo spargunt, Tengericamque vocant.
 Inde venit panis, nec non genus omne ciborum,
 Hasque domi fruges angulus omnis habet.
 Qui bove nos ista vesci regione putarit,
- 60 Fallitur: hic pingui pro bove vacca cadit.

Post v. 38 in M2 Horrida finitimos disiungunt saxa Polonos, / Et nisi montanis non ad eunda feris. / Hae, nisi quas rapiant pecudes, haec terra negaret, / Disicerent sparsos per nemus omne greges. / Pro grege, qui non est, homines (quis crederet?) ipsos / Saepe ferox avido dissipat ore lupus. / Assiduo boreas iactatis insonat alis, / Fluminaque immodico frigore vincta tenet. / Non procul hinc iuga sunt, lentum spirantia nitrum, / Iudicio frigus nascitur inde meo. | **Post v. 44 in M2** Quid memorem cultus? Ursum videatis amici, / Cum spatians vicos, aut fora Russus obit. / Fortunae exilio melioris, credo, parentant, / Hinc pullae vestes, hinc niger ille color. / His tectos videas, accedant cornua fronti, / Cornigeros iures hic habitare Deos. / Quam bene, quod similes cultus, similisque penates, / Quin etiam nomen Russus, et ursus habent! / Sive igitur spectem cives, (ignoscite fasso) / Quot video, totidem suspicor esse feras. / Sive locum, locus est multo tristissimus, et quo / Vix aliquid toto vilis orbe datur. | **45 locus M2 ille** | **46 Non M2 Et** | **53 pingues qui vomere M2** steriles ferro qui | **Post v. 58 in M2** Hanc ubi gustarit, non advena ferre valebit / Ore, sed ad passus expuet inde duos. / Ipse ego nescio qua nuper levitate volebam / Sumere sed vomitu reiicienda fuit. | **60 pingui M2 solito**

50. Cassovia – azaz Kassa; Ungvár–Kassa távolsága kb. 100 km, melyet gyalog kb. 20 óra, tehát kb. 2 nap, lóval élénk ügetésben (14 km/h átlaggal számolva) 7 óra; váltott lovakkal, vágóban (50–60 km/h átlagsebességgel) kb. 2 óra alatt lehetett megtenni. | **56.** Tengerica – azaz tengeri, kukorica.

- Vacca cadit macie iam dudum exhausta senili,
 Quam levis impulsu sterneret aura suo.
 Hac ego cum lances coram bullire viderem,
 Saepe fuit stomacho nausea facta meo.
 65 Neve peregrinos incassum quaerite potus,
 Saepe peregrinus vel bona potus aqua est.
 Quam, precor, ille bibat, gravior cum decidit imber,
 Qui negat haec vera me cecinisse fide.
 Pinguibus adsueti procul hinc discedite tortis,
 70 Nil hic tale tulit, nec feret ulla dies.
 Dactylus, aut ficus, mensis illata secundis
 Delicias isthic inter habenda forent.
 Siquis erit citrini redolens a cortice pomi,
 Ille cibus vere prodigiosus erit.
 75 Haec ego, quae quondam ut famae mendacia risi,
 Experior damnis omnia vera meis.
 Hic tamen a vulgo paradisi creditur esse:
 Qui putat hoc, oculis detrahit ille suis.
 Inclite si quondam talis paradisi fuisti,
 80 Utiliter primus mala comedit homo.
 Sed tamen est aliquid studiis formare iuventam,
 Delicias nunquam non habet ille labor.

61–62 M2 Vacca cadit, tristi macie deformis, ut illam / Aura levis subito sternere possit humi. |
 63 cum lances coram M2 dum lances coram | 64 Saepe fuit M2 Non semel est | 66 Saepe M2
 Nempe | 68 M2 Qui mihi vivat, ubi nunc quoque vivit, ait. | 71 Dactylus M2 Raphanus |
 Post v. 76 in M2 Cetera praetereo (longum, si singula narrem) / Vera quidem, vera sed caritura
 fide. | 80 mala comedit M2 foedera rupit | Post v. 80 in M2 Hic igitur lachrymans ego sum,
 licet esse recusem, / Et dum longus adhuc transeat annus, ero. / Quid mihi nunc animi
 superesse putabitis, inter / Semiferasque homines, semihominesque feras? / Saepe ad vestras
 tendens mea brachia partes, / Cur procul, exclamo, Daedale penna tua est? / Vane! Quid o
 condi post fata cadaver, / Carpathicis spargi sed magis opto iugis. / Siquis erit, quondam Syrri
 qui fugit ab ista, / Gaudeat, et vento naviget ille suo. / Et (quo nil ipsis melius genitoribus
 optem) / Ut loca ne posthac incolat ista, precor. / Hic locus est paenae: sed quid peccavimus
 ipsi? / Huc male qui facit coniciendus erat.

Has ego delicias illi contingere vellem,
 Quem nec imago loci, nec mea fata movent.
 85 Quid mihi nunc animi superesse putatis amici?
 Spes aliquid tantis detrahit una malis.
 Dii faciant, et nos clivo sudamus in illo,
 Annus ut exilii sit modus iste mei.
 Siquis erit, quondam syrta qui fugit ab ista,
 90 Gaudeat, et prono naviget ille mari:
 Et, (quo nil ipsis melius genitoribus optem)
 Ut loca ne posthac incolat ista, precor.

84 M2 Qui sua de nostra gaudia sorte fovet. | **Post v. 84 in M2** Sic posito nuper morbus quoque, pessima febris, / Accessit, nostri causa secunda mali. / Et tanquam leviter miserum locus ipse fatiget, / Illa mihi peius, quam locus ipse, nocet. / Iam veteres membris abeunt viresque colorque, / Ut mihi nunc mater diceret ipsa: Quis es? / Nam neque telluri, neque caelo assuevimus isti, / Vixque ferunt aliquos ora coacta cibos. / Parcite confesso: studiis quoque fraena remisi / Mitibus: ad Musas non facit iste locus. / Carmina, si quaeras, quid sint, qui noverit isthic, / Non equidem nullus, sed prope nullus erit. / Haec quoque quod canerem, qui me videre canentem, / Sarmaticos colles obstupuisse reor. / Sic sunt illa tamen, sicut fortuna pactae, / A Domini fati non aliena sui. / Spes tamen eventis animum melioribus implet, / Atque meis partem detrahit illa malis. / Quidquid erit, melius, quam nunc, erit: ultima sunt haec: / Hinc nihil, ulterius quo cadat, ullus habet. | **85–86 vacant in M2** | **Post v. 88 in M2** Vos igitur saltem, qui me novistis, amici / Dicite: sint votis astra benigna tuis. / Dicite; sic nunquam terras veniatis ad istas, / Sic habeat ventos vestra carina suos. / Et facitis certe, et nobis meliora vovetis: / Si dubitem, qua sum, sim quoque sorte diu. | **89–92 vacant in M2**

88. Makó az 1748-as tanévet töltötte Ungváron. | **90.** M1-ben e sor mellett marginália: Ovid. vö. Ovid. *Remedia amoris* 14.

Elegia VI.

Ad Lunam, cum abire cuperet

- Conticuere canes, placidaeque silentia noctis
 Me quoque iam solito composuere toro.
 Iucundos oculis faciebat murmure somnos
 Quae prope saxoso labitur unda vado.
 5 Evigilio tamen, et bifores diduco fenestras,
 Lucidaque aspectu metior astra meo.
 Luna fuit, lunae, per ego tua cornua, dixi,
 Te precor afflicto quam potes adfer opem.
 Quam miserum tristis fortuna tenaciter angat,
 10 Non opus est multis planctibus, ipsa vides.
 Omnia cum videas, coelo quoque cernis ab alto
 Tollat ubi turres magna Vienna suas.
 Est ibi, qui saevo tetigit me fulminis ictu
 Iupiter, et Russa degere iussit humo.
 15 Huic mea per tacitam referens suspiria noctem
 Effice, ne miserum me sinat esse diu.

Titulus M1 Ad Lunam, cum Unghvarino abire cuperem **M2** Ad Lunam, cum abire Ungvarino cuperet | 1–6 *vacant in M1* | **Ante v. 1 in M1** Dum serpit, mediumque tenet nox humida cursum, / Et prope par spatium vesper, et ortus habent. / Ispe vigil refero bifores ex parte fenestras, / Lucidaque aspectu metior astra meo. | **2 M2** Quemque suo fessum composuere toro. | **5 M2** Evigilans refero bifores ex parte fenestras. | **7–8 M1 M2** Luna fuit, Lunam spectans: dea candida, dixi, / Huc adhibe vultus ad mea verba tuos. | **Post v. 8 in M1** Sidera cum tot sint, nulli tua forma secunda est, / Me nox ipsa quod est dicere testis erit. **M2** Sidera cum tot sint, nulli tua forma secunda est, / Lux tua me verum dicere testis erit. / Tu Dea telluri similis: tu luce vicissim / Irradias homines illius, illa tuos / Tu das augurium nautae, tu rura colenti: / Hic pluvias in te prospicit, ille Notos. | **10 multis planctibus M1 M2** nostris questibus | **11 M1** Tu Dea de summo late specularis Olympo | **12 Tollat... magna M1 Tollit... alta** | **14 M1** Iupiter: arbitrium fulminis ille tenet. | **Post v. 16 in M1** Tu moveas illum, nos te moveamus uterque, / Iunge tuas misero, pro miseroque preces. / Flectibus his, qui nec precio, nec flectitur armis. / Nescio quid blandum verba precantis habent. / Hectors quod durus Priamo donavit Achilles, / Non precio Priami, sed prece virtus erat.

Titulus Luna – azaz Selene, a Hold istenasszonya és megszemélyesítése | **12.** Vienna → IV. 54. | **14.** Iuppiter a főisten a római mitológiában, a fény és ragyogás istene.

- Vota movent superos (quid enim mansuetius illis?)
 Vota deos, fuerint si modo iusta, movent.
 Iusta precor, liceat tristi decedere terra,
 20 Et procul ex istis quolibet ire locis.
 Non ego magnificas optem temerarius urbes,
 Non tam sunt animi vota proterva mei:
 Cultius oppidulum, coelumque benignius oro;
 Hoc mihi pro summo munere munus erit.
 25 Non ego Sarmaticis iaceo quod finibus exul,
 Vos eritis testes sidera, culpa mea est.
 Culpa mea est cupide amplecti mandata regentum;
 Unde ferunt alii praemia, plector ego.
 Ergo meos tandem Phoebe miserata labores
 30 Vota mea ad magni Praesidis ora refer.
 Ut pius est, totusque pater, miserebitur ultro,
 Et desiderii annuet ille meis.
 Non opus est digitos calamum lassare tenendo,
 Una mihi tantum vocula dicat: abi.
 35 Non ego tunc optem, quas olim Daedalus, alas;
 Annuerit tantum, protinus ales ero.

19 liceat tristi decedere **M1 M2** misera liceat discedere | 23 Cultius oppidulum **M1 M2** Mitius exilium | 27 **M1** Culpa mea est nimis esse bonum, parere iubenti **M2** Culpa mea est cupide quidvis parere iubenti | *Post v. 28 in M1* Ipsa mihi probitas et fons, et origo ruinae, / (Dicere si fas est, ut reor esse) fuit. / At video socios, nec eram magis improbus illis, / Pandere tranquillo Carbasia laeta mari. / Illos vela ferunt: scopulis ego naufragus haesi: / Illis aequa, mihi Tethys iniqua fuit. **M2** At video socios, nec perdi dignior illis, / Pandere tranquillo carbasia laeta mari. / Illos vela ferunt: scopulis ego naufragus haesi: / Illis aequa, mihi Tethys iniqua fuit. / Heu frustra video cursu meliore volantes, / In mediis, fracta puppe, relictus aquis. / Deferor in scopulos: fugiunt a Syrtibus illi, / Tergaque naufragio dant sua, pectus ego. | 29 labores **M1 M2** dolores | 34 **M1** Unica pro multis vocula subsit, abi. **M2** Sufficit, ut duplex Syllaba dicat: Abi.

25. Sarmata → IV. 45. | 27. Ovid. *Met.* X, 629.; Cat. *Carmen* 67, 10. | 29. Phoebus → II. 23. | 33. Ovid. *Amores* I, XI, 23. | 35. Daedalus/Daidalosz – híres művész a görög őskorban, Mínosz és Thészusz kortársa, ő építette Kréta szigetén a labirintust, viasz segítségével szárnyakat állított össze magának és fiának, Ikarosznak. | 36. Lotichius *Poemata omnia* (Amsteldam, 1754), *Elegiarum lib.* I, V, 50.

Tunc ego te Phoebe (quod adhuc dolor impedit ipsum)
 Dulcius, et vena liberiore canam.
 Quaeque diu mecum servivit Musa dolori,
 40 Tunc erit in laudes officiosa tuas.
 Sic ego, sic pleno decurrens Cinthia cornu
 Annuit, et moto vertice signa dedit.

Elegia VII.

Cum iterum febris corripetur
 Convalvi, sortemque meam bene ferre videbar,
 Nec mihi cum fatis multa querela fuit.
 En iterum iaceo, febris sopita revixit,
 Et nihilo nunc est, quam fuit ante, minor.
 5 Barbara cur iterum recidivo corripis igne,
 Et miserum medica fortior arte necas?
 Quid tibi saevitiae mecum est? Quae dira voluptas
 Cernere me vita deficiente mori?

40 officiosa **M1** ingeniosa | **Post v. 40 in M1** Tu Dea telluri similis, tu luce vicissim / Irradias homines illius, illa tuos. / Sunt iuga, sunt in te celebres (quis crederet?) urbes. / Urbibus indigenas quis neget esse suos? / Tu maris alter nos moderaris Cynthia motus, / Aethera dum angusta comprimis ire via. / Tu das augurium nautae, tu rura colenti: / Hic pluvias in te prospicit, ille Notos. / Luce cares propria, sed et hanc tibi Phoebus abunde / Praebet, et hoc ipsum gloria magna tua est. / Quod loquor exiguum est; faveas modo, plenius olim/ Te veniente die, te fugiente canam.

Titulus M1 Cum iterum febris corripere | **1–2 vacant in M1 M2 P S** | **Post v. 4 in M1** Hei mihi quam subito crevit, quam magna repente est / Hostibus eveniant, quae fero, ferre meis. | **5 iterum M1** toties | **6 M1** Immeritum? An nunquam non potes esse ferox? | **7–8 vacant in M1 M2**

40. David van Hoogstraten, *Poemata* (Amsterdam, 1728) *Silvae* XLVII. (Ad Joannem Hasium) 4; Kaspar Bruschi, *Monasteriorum Germaniae praecipuorum ac maxime illustrium centuria prima* (Ingolstadt, 1551), *Reverendo amplissimoque Domino Domino Henrico Rudolpho a Vueza...*, 72. | **41.** Cinthia/ Cynthia – Diana mellékneve, holdistenségként is tisztelték, itt a szövegben a Luna/Hold szinonimájaként szerepel. | **42.** vö. Szerdahely György, *Silva Parnassi Pannonii*, (Buda, 1803), X. (*Poeta Mercurianus*) 18.

1. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. II, IX, 107. | **4.** Ovid. *Ex Ponto* III, I, 50; 98. | **7.** Tib. *Elegiae* lib. I, VI, 3.

- Scilicet exiguum est nuper vidisse iacentem,
 10 Cum Bacchus populis otia laeta daret?
 Quid laceram, tacta prope iam tellure, carinam
 In freta de portu rursus iniqua rapis?
 Iam mea, dicebam, scopulis elapsa relictis
 Cimbula luctantes aequoris audit aquas.
 15 Naufragus in portu scopulo (quis crederet?) haesi:
 Me miserum! portus perdidit ipse fidem.
 At secunda tegunt fractam navalia puppem,
 Atque rudem laesus vulnere miles habet.
 Quid frangis fractum? Quid laesum ferrea laedis?
 20 An semel est vires eripuisse parum?
 Sed puto sponte tuos sulfur praebemus in ignes,
 Et faveam morbo forsitan ipse meo?
 Dii mihi sunt, et tu, quamvis tu perfida, testes
 Me tibi dilectis abstinuisse cibis.
 25 Abstinuisse parum est, luctor medicamine contra,
 Neu patiar, cogor deteriora pati.

9 vidisse iacentem **M1** cum plauderet orbis | 10 **M1** Tam laeto miserum me iacuisse dic? **M2** **P** Laetitiam mundo vix capiente suam? | *Post v. 10 in M1* Tunc tamen evasi, quamvis iam sexta rediret / Flamma, sed a quinta proxima segnis erat. | 11 Quid **M2** Ni | 12 In freta... iniqua **M1 M2 P S** Concita... in alta | *Post v. 12 in M2* Quid tibi saevitiae mecum est? Quae dira voluptas, / Cernere sensim anima deficiente mori? | 13 scopulis elapsa relictis **M1** puppis defuncta periculo est **M2** scopulis secunda relictis | 14 Cimbula luctantes **M1** Tutaque luctantes **M2 P S** Cimba tumescentes | 15 Naufragus **M1** Scilicet | 17 puppem **M1 P S** puppim | *Post v. 20 in M1* Auguror, idque probat crescens in corpore languor, / Victima correptus corripientis ero. / Quid tamen esse putem, quod semper in artubus haeres, / Et medica miserum fortior arte necas? / An tibi quae faciunt, vetitas gustavimus escas? / An quae conciliat, brassica sumpta mihi est? | 21–22 vacant in **M1** | 23 Dii... tu **M1** Dic... sis **M2** Dii... sis | *Post v. 24 in M1* Sed neque sopiti cineres sine fomite vivunt, / Nec vetus absque novo sulphure flamma redit. / En ego, ne redeas, luctor medicamine contra, / Neu patiar, cogor deteriora pati. / Quid mihi cum massis medico de pulvere factis? / Ah quem si cogis vivere, coge mori. / Utque facis, coges: crescit mihi flamma bibendo, / Robur et unde mori debuit, inde capit. / Tene ego votiva volui placare tabella? / Tene ego votivis flectere carminibus? | 25–60 vacant in **M1**

10. Bacchus → II. 2. | 12. Ovid. *Amores* II, IXb, 7. | 14. Ovid. *Amores* III, XIa, 30. | 26. Maximianus *Elegiarum Liber*, I, 256. |

- Quas ego non herbas, quae non ego pharmaca sumsi,
 Ut penitus fibris excuterere meis?
 Et tamen (o iusto desunt sua verba dolori)
 30 Et tamen in venis firmiter usque sedes.
 Ah superi potius (miseris ignoscite votis)
 Ne toties moriar, sit mihi posse mori.
 Quis ferat assidue succos haurire medentes,
 Et toties medici pocula mista manu?
 35 Nam cur illa bibam, si crescit flamma bibendo,
 Et vires igni si medicina facit?
 Dira lues, nimiumque mihi crudeliter hostis!
 Viscera plus aequo iam tibi nostra patent.
 Heu monstrosa trium comes, atque ancilla sororum,
 40 Tristeque naturae deficientis opus!
 De te tot iuvenes viridi moriuntur in aevo;
 Siqua fuit, de te nata Megaera fuit.
 Tene ego votiva volui placare tabella?
 Tene ego promissis flectere carminibus?
 45 Illa, velim, rapido Vulcanus torreat igne,
 Ne tibi quaeratur carmine fama meo.
 Siccine blanditias, et non tibi debita verba
 Perdidimus? Surdae vota tulisse pudet.

27–30 vacant in M2 | 31 superi potius M2 potius (superi...) | 32 M2 Ah potius, quam sic vivere, malo mori. | Post v. 33 in P Tuque diem biugis, aurora, ferentibus illam / Roscida purpurea fraena remitte manu. | 38–39 vacant in M2 | 39 P O deforme malum, vitio de sanguinis ortum, | 39–40 vacant in S | Post v. 42 in M2 P Si non hac specie, si non aetate moveris, / Marmoribus maior, quam tibi, sensus inest. | 46 M2 P S Aut fidei testes delect unda notas. | Post v. 47 in P Irrita quae nuper mobilis aura tulit: / Siccine, quis poterant scopuli mollescere, voces | 48 puget M2 P S piget

29. Ovid. *Heroides*, XII, 135. | 31. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. II, VII, 71. | 32. Maximianus *Elegiarum liber*, I, 112. | 34. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. II, I, 58. | 37. Ovid. *Trist.* lib. II, I, 77. | 42. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. III, *Epistola Heroica. Hyppolitus Phaedrae Responsio*, 174. Megaera, más néven Erynnis vagy Furiae, az átoknak és büntető sorscsapásnak megszemélyesítései. | 44. Vulcanus – a római mitológiában a tűz istene. | 45. Tib. *Eleg.* lib. I, IX, 49. | 46. Ovid. *Ex Ponto* lib. IV, III, 4.

At bene, si vivo, facti reparabitur error,
 50 Nostraque nupernum Musa retexet opus.
 Donec erunt versus, donec superabit Apollo,
 Non impune mihi, qui volet, hostis erit.
 Cornua iam sumsi, nec me sumsisse pigebit,
 Est mihi mors, quam tu, poena futura minor.
 55 Iam feror in pugnam, sed adhuc languente camaena
 Experior verbis cuncta minora meis.
 Non tamen idcirco carmen, mea tela, recondam,
 Alterius bellum temporis illud erit.
 Si modo non possum, veniet cum posse dolebis,
 60 Et calamo late prostituere meo.
 Interea meritis tibi nunc pro talibus opto
 Et pilulas, et quo pulvere venter abit.

Elegia VIII.

Somnium de futuro propediem abitu

Vota movent superos, aut me ludibria noctis
 Decipiunt: superos sed puto vota movent.
 Nuper enim fessos dum somnus detinet artus,
 Lucifero nitidum iam revocante diem:

49 vivo **M2 P** vivam | 50 Nostraque **M2** Nam mea | 51–60 *vacant in M2* | 53–58 *vacant in S*
 | 57 Non **P** Nec | *Post v. 60 in P* Aut si forte prius fato rapiemur avaro, / Haec animi
 testis charta futura mei est. **M2** Si tamen interea fato rapiemur avaro, / Haec animi certe
 pagina testis erit. | 61 **M1 M2** At tibi pro meritis crudissima talibus opto

Titulus M1 Cum me abiturum Unghvarino somniarem **M2** Cum se abiturum Unguarino
 somniaret **S** Somnium

50. Apollo → II. 23. Phoebus | 54. Ovid. *Heroides* VII, 88. | 55. Ovid. *Trist.* lib. IV, IX, 27.
 | 56. Horat. *Epistolarum liber* I, I, 29. | 59. Maximianus *Elegiarum liber*, I, 57.
 1. Prop. *Eleg.* lib. IV, XI, 7; Lotichius *Eleg.* lib. I, VII, 1. | 4. Prop. *Eleg.* lib. IV, VII, 24.

- 5 Adstitit umbra toro (neque me sopor altus habebat)
 Et mihi, surge, levi murmure dixit, age:
 Surge age, fata vocant; Ungus linquatur: eamus,
 Te manet alterius dulcior aura soli.
 Vota deos tandem, et surdam tetigere Viennam,
 10 Irrita quae toties mobilis aura tulit.
 Sic ait inque leves cum somno labitur auras:
 Accinuit gallus, faustaque signa dedit.
 Ibimus: o quanti suberunt in pectore motus,
 Ille mihi quando lucifer ortus erit!
 15 Ibimus, ac terram, quaecunque sit illa, petemus,
 Tu modo pollicitis, quisquis es, adde fidem.
 Scilicet ut longo cum fessus ab aequore nauta
 Prospiciens patriam post duo lustra videt,
 Gaudet, et optatae figit pius oscula terrae
 20 Suaviter exilii, naufragique memor:
 Sic ego multa diu fortunae vulnera passus
 Exacto poenae tempore laetus ero.
 Siqua recordanti est aliquid tolerasse voluptas,
 Laetitia, superi! Quantus acervus erit?
 25 Dulcis exultat laesus post praelia miles,
 Quam qui nec viso forsán ab hoste redit.

5 toro **M1 M2 S** levis | 10 mobilis **M1** nobilis | 12 Accinuit **M1** Concinuit | 13 quanti **M1** quanto | 15 ac **M2 S** et | 15–16 *vacant in M1* | 17 longo... fessus ab aequore nauta **M1** tumido... navita fessus ab alto **M2 S** longo... navita fessus ab alto | 20 naufragique **M1 M2 S** quod tulit ante | 22 poenae **S** demum | *Post v. 24 in M1* Quot mala pertulimus, totidem si gaudia pensent, / Tunc ego, quam tulerim, plura tulisse velim. | 25 Dulcis **M1 M2 S** Sic magis | 26 forsán ab **M1** forsitan

5. Verg. *Aeneis* VIII, 27. | 7. Ung → III. 38. | 9. Vienna – Bécs latin neve, a versben a város neve szerepel az ott lakó jezsuita tartományfőnök helyett | 10. Pierre Daniel Huet *Poemata* (Trajecti ad Rhenum, 1694) *Elegia ex persona Cn. Cornelii Galli*, 48. | 12. David van Hoogstraten *Poemata* (Amstelædami, 1728) *Epigrammata* LXXXV, 24. | 16. Ovid. *Ars amatoria* lib. I, 440. | 21. Fortuna a véletlen, a szerencse istenasszonya | 22. Ovid. *Trist.* IV, II, 72. | 23. Cat. LXXVI. 1. | 24. Lotichius *Elegiarum lib.* I, IX. 16.

Laetior imponit fractae suaserta carinae
 Navita, quam vento quae fuit usa suo.
 Littorae Dulichiae magis est laetatus Ulysses
 30 Post exhausta feri taedia longa maris.
 Tres superant menses (spatium mihi longius anno)
 Quos utinam cunctos finiat, una dies!
 O mihi natali lux o mihi dulcior ipso
 Huc ades, o votis saepe petita meis:
 35 Tuque diem biiugis aurora ferentibus illam
 Roscida purpurea frena remitte manu.

Post v. 28 in M1 Ut sumus hic, medio digressus ab axe peregit, / Sex prope decursis mensibus annus iter. / Sex superant etiam (spatium mihi longius anno) / Hei mihi, quos utinam finiat una dies! / Interea tandos fallamus carmine soles, / Saepe fuit brevior carmine facta dies. | **29–30 vacant in M2 S** | **29–32 vacant in M1** | **35–36 vacant in M1** | **Post v. 36 in M1** Veneris, ex animo subito dolor omnis abibit, / Et cadet admonitu fracta procella tuo. / Nec mora: vix capiens solatia pectore, dicam: / Terra vale exiliis nobilitata meis. / Vos quoque, finitimos quos haec habet ora, valet, / Sarmatici colles, Sarmaticaeque nives. / Est mihi (sitque precor) vobis sine fine carendum, / Hoc nihil exilio dulcius esse potest. / Non ego vos post haec Russi, gens cruda, videbo, / Nec Ruthena meam diluet unda sitim. / Haec tamen Unge prius discedens paucula ripis / Carmina suspendam qualiacunque tuis: / *Ripa diu exilium Paulo fuit ista Makoni: / Huc probitas illum, non sua culpa, tulit. / Dum vebet Ungus aquas, ne posthac accolat illas, / Hoc sibi, et ex animo cui favet, ille vovet.* **M2** Veneris, ex animo subito dolor omnis abibit, / Et cadet admonitu fracta procella tuo. / Tunc ego, vix capiens animo solatia, dicam: / Terra vale pedibus non repetenda meis. / Vos quoque, finitimos quos haec habet ora, valet / Sarmatici colles, Sarmaticaeque nives. / Est mihi, sitque precor, vobis sine fine carendum, / Hoc nihil exilio dulcius esse potest. / Nec mora: quem colui, fugiam velociter Ungum, / Hoc tamen in ripae margine carmen erit. / *Ripa diu exilium Paulo fuit ista Makoni, / Huc probitas illum, non sua culpa, tulit. / Dum vebet Ungus aquas, ne posthac accolat illas, / Hoc sibi, et ex animo cui favet, ille vovet.*

29. Ulysses – azaz Odüsszeusz. Dulichium sziget a Íón-tengeren, Itakhától délkeletre, az Echinadok (ma Curzolari) egyike, Odüsszeusz birodalmához tartozott. | **31.** Ovid. *Heroides* XVIII, 27; Lotichius *Poemata omnia* (Amstelaedami, 1754), *Carminum lib.* III, VII, 5. | **34.** Ovid. *Amores* lib. III, VII, 2. | **35.** Aurora a hajnal istennővé fejlődött megszemélyesítése, aki reggelenként kiemelkedik az Oceanusból, a melyben pihent és fehérszínű és vörösés paripáinak fogatával megelőzte testvérét Heliust, nappali fényt derít istenekre és emberekre egyaránt. | **36.** Ovid. *Amores* lib. I, XIII, 10.

Elegia IX.

Ad amicum Musis mitioribus operam navantem

Haec tibi ab extremis allata est charta Ruthenis,

Quam, precor, ut felix, incolumisque legas,

Sedulus ad nostras incumbere diceris artes,

Gratulor: inceptis adsit Apollo tuis.

5 Nec, quod in arrepto lentus videre, monemus,

Sed iuvat admisso subdere calcar equo.

Ipse mihi, fateor, cum vellem scribere, dixi:

Quid facis? Admonitu non eget ille tuo.

Pene animum posui, cum mens mutata repente est,

10 Causaque mutatae somnia mentis erant.

Nuper enim vitreum fallebam tempus ad amnem,

Lenis ubi ardentem temperat aura dies.

Interea mecum, somnos faciente susurro,

Ille meus quondam quid, meditabar, agas.

15 Forsitan, aiebam, Cicero nunc volvitur illi,

Aut inter Musas otia lentus agit.

Sic ego, sic teneris furtim sopor impulit alis

Lumina, et in molli gramine procubui.

Titulus **M1** Ad quendam amicorum humaniores literas recolentem **M2** Ad amicum mansuetioribus Musis vacantem **P** Ad amicum mansuetioribus disciplinis vacantem **S** Ad Amicum | **1 M1 M2** Haec ab inhumanis tibi venit epistola Russis, **P** Haec ab Ukranicolis tibi venit epistola Russis; | **3 ad M2 in** | **5 M1** Nec, quod ad has animo lente raperere, monemus. **M2** Nec, quod ad has animo lente ferrere, monemus. | **11–12** fallebam tempus **M1 M2 P** curas solabar | **12 M1** (A Stephani nomen Principis ille tenet) **M2 P** (A Stephani Regis nomine nomen habet) **S** Fagineis tectus frondibus, aestus erat | **Post v. 12 in M1 M2 P** Aestus erat tiliae umbrosa sub fronde sedebam. / Fronde sub umbrosa sed tamen aestus erat. | **14** agas **M1** agat | **17** teneris furtim **M2** furtim teneris; **M1** Sic ego: sic furtiva quies in lumina sensim | **18 M1** Repit, et a mento languida dextra cadit. **M2 P S** Lumina, et a mento languida dextra cadit.

A címben megjelölt barát alakját nem tudom azonosítani, konkrét utalás nincs a személyére. | **4.** Apollo → II. 23. Phoebus | **6.** Ovid. *Ex Ponto* II, VI, 38. | **8.** Ovid. *Remedia amoris*, 296.; *Fasti* lib. II, 484. | **10.** Ulrich von Hutten *Eoban Hessi epicedion Ulrichi Hutteni*, 24. | **15.** Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106. Alpinum – Kr. e. 43. Formiae) római szónok, filozófus, politikus. Művei közé beszédek, retorikai és filozófiai írások tartoznak. | **17.** Prop. *Eleg.* lib. I, III, 45.

Victus eram, mirumque fuit, quod imagine somni
 20 Aut vidi, aut somno certius illud erat.
 Cinctus enim viridi veniebas tempora lauro,
 Ante oculos tures, et Iavarina fuit.
 In manibus, memini, citharam plectrumque tenebas,
 Fallor? An irata frangis utrumque manu?
 25 Quid facis, exclamo, mala sunt haec omnia; sed tu
 Protinus abrumpis sic mea dicta tuis:
 Ite, quid invitum rapitis? Procul ite Camaenae:
 Phoebicolae frustra gens operosa sumus.
 Ecquis erit, posthac qui vestras excolat artes,
 30 Aut aliquid pretii carmen habere putet?
 Quid nos sarta iuvant, et honorum insignia lauri,
 Tot mala si lauros, sartaque nostra manent?
 Quid tibi nunc prodest Musarum Paule sacerdos,
 Et mihi iuncte data tempus in omne fide:
 35 Quid tibi nunc prodest doctas coluisse sorores?
 Num minus ex Ungo perditus amne bibis?
 Nec te Pierides, nec te servavit Apollo,
 Quaeque tuum cingit laurus odora caput?

20 Aut vidi, aut somno **M1 M2 P S** Vidimus, an somno | 21 lauro **M1 M2 P S** myrto | 22
 et Iavarina fuit **M1 M2** et situs urbis erant | 23 memini, citharam **M1 M2** citharam, memini
 | 25 **M1 M2 P** Me miserum, quid agis? Mala sunt haec omnia dixi. | 26 dicta **S** verba | 27
 rapitis **M1 M2** trahitis | 29 posthac... vestras **M1** vestras... posthac | 31–32 **M1** Laurea
 Phobe Pater gerimus tibi sarta, gerentes / Nos tamen exilium, nostraque sarta manent. | 32
M2 Num minus exilium sartaque, nosque manet? 32 sartaque nostra **P** nostraque sarta | 33
P Quid tibi nunc pars o nostri dulcissima cordis **S** Quid tibi nunc prodest pars o dulcissima
 cordis. | 33 Quid tibi nunc prodest **M1 M2** Paule fidem facies | 35 doctas... sorores **M1**
M2 P S teneras... Camaenas. | 36 ex Ungo **M1 M2** ex Ungi **P S** e Russo | 37 servavit **M1**
M2 P defendit | 38 cingit laurus **M1** laurus cingit

19. Ovid. *Fasti* III, 27. | 22. Iavarina Győr latin neve | 25. Ovid. *Amores* lib. II, V, 29. | 27.
 Camaenae vagy Camenae – azaz a múzsák | 28. Hosschius, *Elegiarum libri sex, In obitum*
Sidronii Hosschii, Ad seipsum, 14. | 30. Ovid. *Amores* lib. III, VIII, 2. | 33. Paule – önmagát
 szólítja meg. Ovid. *Heroides* XXI, 135. | 34. Ovid. *Trist.* lib III, IV, 36. | 36. Ovid. *Heroides*
 XXI, 135; Aegidius Menagius *Poemata* (Párizs, 1680), liber III, IX, 85. Ung → III. 38. | 37.
 Pierides → II. 25.

- At quibus invitae veniunt ad carmina Musae,
 40 Hos Favor, et iunctis Gratia portat equis.
 Sera mei, dicturus eram, tibi cura recursat,
 Sed fugis ex oculis, et mihi somnus abit.
 Quo pede coepisti, per Apollinis ardua curre,
 Ille tibi facilis, si modo, curris, erit.
 45 Neve (quod o frustra verear!) te reddat inertem,
 Quod regio Musis contigit ista meis.
 Hi celebres captent urbes: hi nominis umbram:
 Hi populi plausus: nos meruisse, sat est.
 Non locus, aut cathedrae, non vani murmura vulgi
 50 Sed studium vires, ingeniumque facit.
 Pierides ipsae montes habitasse feruntur;
 Odit enim turbas, otia carmen amat.
 Vidi ego, quos nuper vulgavit Roma libellos,
 Ad tumultum autores antevenire suos.

Post v. 40 in M1 Hei mihi! Qui vates vere est, quique esse putatur, / Quam sibi dissimili curris uterque via. / Ille malis premitur, rebus tumet ille secundis, / Ille natat vento navigat iste suo. / Esse nocet doctum, prodest magis esse videri. / Me miserum! Ruditas utilis ipsa sibi est. / Haec tu, vel certe non his diversa locutus, / Effugis ex oculis, et mihi somnus abit. / Somnus abit, sed dicta manent, quae nobilis umbra / Aut dedit, aut visa est, sed dedit illa magis. | **41–42 vacant in M1** | **Post v. 42 in M2 P** Somnus abit, sed dicta manent, quae mobilis umbra, / Aut dedit, aut certe visa dedisse fuit. | **Post v. 44 in M1** Novi ego, quid possis, quanti tibi pectoris ignes, / Quam tibi Castaliae vena perennis aquae? / Auguror: ad nostras si te ferat impetus artes, / Ingenio nullus, qui tibi praestet erit. / Sed tamen ingenium, licet ipsa Pallade dignum, / Sponte, nisi foveas, et tueare, perit. / Quid nisi cum tribulis lappas, et inutile gramen, / Quae nullo colitur vomere, gignit humus? / Dum licet, infer opes; nec enim fortasse licebit / Semper et illatis non semel usus erit. / Nunc age, nunc suda, nunc debes semina terrae / Credere, quae plena postmodo falce metas. | **46 M1** Quod mihi pro meritis Russica terra data est **M2** Quod pretium studii Russia facta mei est. | **Post v. 46 in M1 M2** Non sumus ut famuli, pretio aut mercede Poetae, / Et pretium, et merces Cynthus ipse sibi est; **P** Non locus aut cathedrae non vani murmura vulgi, / Sed studium vires, ingeniumque facit. | **47 captent M1 M2 spectent** | **47–48 vacant in S P** | **48 Hi M2 Et** | **53 M1** Vidi ego quos orbi libros caput edidit orbis. **53** vulgavit **M2** procludit | **54** autores **M1 M2 P** dominos

40. Favor a kegy, kedvezés megtestesítése. Gratia a szívesség, kegy megtestesítése | **41.** Verg. *Aeneis* I, 662. | **42.** Ovid. *Metam.* VII, 643. | **50.** Ovid. *Ex Ponto* lib. I, IX, 40.

- 55 At legimus tristes elegos Nasonis, et Ibin,
 Quos in qua scripsit, barbara terra fuit.
 Forsitan et nostri superabunt fata libelli,
 Quamvis in Russa pars bona surgat humo.
 Si tamen hoc illis Phoebospondemus iniquo,
 60 Nostraque si, quae nos, carmina terra teget:
 Fallimus at sumtis fortunam saepe tabellis,
 Quaque licet curis verba canendo damus.
 Ergo tuas animo penitus complectere Musas,
 Et tua, fac, per quod fama perennet opus.
 65 Novi ego, quid possis, quanti tibi pectoris ignes,
 Quam tibi Castaliae vena perennis aquae.
 Auguror, ad nostras si te ferat impetus artes,
 Carmina Romanis invidiosa canes.
 Sed tamen ingenium, quantumvis fertile, sensim
 70 Ni studio foveas, et tueare, perit.
 Quid, nisi cum tribulis lappam, vilesque cicutas,
 Quae nullo colitur vomere, gignit humus?

Post v. 56 in M1 Nulla meos etiam (licet hinc nemus, inde paludes, / Et video stantes per tria lustra nives) / Nulla meos vertus, vivam modo, nesciet aetas. / Exilii vox est tanta futura mei. | **M2** Forsitan et nostri (licet hinc nemus, inde paludes, / Et video stantes per tria lustra nives.) | **57–58 vacant in M1** | **58 in Russa P** Ukrana; **M2** Nec vox exilii nulla futura mei est. | **59 hoc illis M1** haec nobis | **59–62 vacant in S** | **60 M1 M2 P** Et mea si, quae me, carmina terra teget | **61 M1 M2** Iam tulimus pretium studii, iam solvit Apollo. **P** Iam tulimus pretium curarum, exolvit Apollo | **62 M1** Quod mihi tot noctes abstulit atque dies. **M2 P** Quas mihi tot noctes abstulit atque dies. | **Post v. 62 in M1 M2 P** Iam mea sors licet infelix, optabilis esse / Incipit, et sunt, qui, quod [M1 quod, qui] sumus, esse velint [M1 volunt] / Forsan et inspiciens aliquis mea carmina dicit / O mea si, quamvis exulis, ista forent! / Membra fere alterno febris mihi succutit [M1 concutit] aestu / Et iaceo, si quid nunc quoque, quaeris, agam / In febribus, sed vivo tamen, nec vivere possem / Si mea Melpomene non mihi ferret opem [M1 M2 Si mihi non Phoebus Musaque ferret opem] / Illa levat curas, illam mea sacra regusto [M1 retento], / Et dare verba mihi praemia magna voco. | **65–76 vacant in M1** | **71 M2** Quid, nisi cum tribulis lappas et inutile gramen

55. Ovidius tristes elegos-a a *Tristia* és az *Epistulae ex Ponto*, továbbá az *Ibist* ajánlja még olvasásra. Mindhárom műve a száműzetés alatt írt disztichonos költemény. | 56. Ovid. *Trist.* lib. III, I, 18. | 66. Ovid. *Fasti* III, 298.

- Dum licet, infer opes, nec enim fortasse licebit
Semper, et illatis non semel usus erit.
- 75 Nunc age, nunc suda, nunc debes semina terrae,
Credere, quae plena postmodo falce metas.
Utque facis, cultis iam nunc assuesce poetis,
Sed reliquos Naso dux tuus inter erit.
Ille, velut stellas Titan, candore relinquit
- 80 Quos vetus, aut vates quos nova Roma tulit.
Sex tamen obscoenos, moneo, ne tange libellos,
In titulo vetiti nomen amoris habent.
Hei mihi lascivam iuvenes cum volvitis artem,
Quanta dat incautis vulnera? Quanta dabit?
- 85 O utinam flammis nondum vulgata perisset!
Cum domino multos perdidit illa suo.
Sunt quoque, posterior gremio quos protulit aetas,
Et putat antiquis vatibus esse pares.
Livor erit testis, numeros Sidronius implet
- 90 Sive tuos Naso, sive Tibulle tuos.
Nec minus arguta est Guilielmi Musa Becani,
Materia vincunt, numen uterque canunt:

73–74 *vacant in S* | 77 *cultis M1 M2 P S teneris* | 78 *dux tuus M1 crebrior* | 79 *stellas Titan M1 M2 Titan stellas* | 85 *flammis... perisset M1 M2 in cineres... redisset* | 85–86 *vacant in S* | 86 *M1 Quantum texisset criminis ille cinis! M2 Exitium multis haec, dominoque fuit P Multos cum domino, perdidit illa suo* | 88 *M2 Et nihil antiquis cedere fama putat.* | 91 *M1 M2 Cui veterum cessit Guilielmi Musa Becani. P S Nec procul abscessit Guilielmi Musa Becani*

76. Ovid. *Ars amatoria* II, 322. | 78. Naso → I. 43. Ovidius | 79. Titan → IV. 59. | 80. Francois Vavasseur, *Opera omnia* (Amsteldam, 1709), *Epigrammatum liber* II, LXXXII, 4. | 81. A hat ovidiusi könyv, melyektől tartózkodni kell: az *Amores* és az *Ars amatoria* három-három könyve lehet. Mindkét mű témája a szerelem, ezért tiltotta ezeket a jezsuita szerző. Formájuk disztichon. Ide sorolhatnánk továbbá a *Remedia amoris* című, szintén disztichonos művet is. | 82. Ovid. *Ars amatoria* II, 16. | 89. Sidronius Hosschius (Sidronius De Hossche, 1596. Merckem – 1653. Tongres) németalföldi jezsuita költő, tanár. Több elégiás kötete jelent meg, de más formájú költeményeket is írt. Makó jegyzete e sorhoz M2-ben: (1) Sidronius Hosschius e S. J. | 90. Tibullus → I. 31. | 91. Guilielmus Becanus (1608, Ypers – 1683, Leuven) németalföldi jezsuita szerzetes, teológus, költő. Teológiai munkáin kívül elégiás kötetek maradtak fenn tőle.

- Iste quod in stabulo parvus faciebat Iesus,
 Ille, quod in duro stipite passus erat.
 95 Est (neque tu nescis) facundi Wallius oris,
 Et, laus multorum quae fuit, unus habet.
 Donec erunt Irae, famam Livinus habebit;
 Donec castus amor, nomen Hugonis erit.
 Vivet amor Phoebi, Musarum fama, Secundus,
 100 In mare dum gelidas Cinthius addet aquas.
 Quique Vagum Slavo fluvium de principe fecit,
 Nonnisi cum rapido desinet esse Vago.
 Donec rura boves pascent, arbusta capellas,
 Rustica qui scripsit praedia notus erit.

93 quod **M1** quid | **Post v. 96 in M2** Non adiment illis, augebunt tempora famam, / Et quantum crescent saecula, crescet honor. **P** Aeternas illis Pindi sub vertice lauros / Gloria formosa texuit ipsa manu. | **97–98 vacant in M1 M2 P** | **99** Secundus **M1** Secundi | **Post v. 100 in M2 P** Donec erunt irae, famam Livinus habebit, / Donec castus Amor, nomen Hugonis erit. | **Post v. 102 in M1** Donec erunt (et erunt semper) super aethera Muscae, / Muscarum notus cum grege sautel erit. / Hi mihi contigerant omnes, non contigit illis, / Qui posset cura non prohibente frui. / Saepe iacens positos, ut nunc quoque in ordine cerno, / Nec tamen his operam me dare posse queror. / Quid nisi consumor mediis sitibundus in undis? / Quid nisi possideo dives avarus opes? / At cui licitum est, seu Phoebus volvitur, illos / In manibus, seu nox praecipitatur, habe. **P** Altior invidia est, quamvis hoc Suevia nolit, / Qui cecinit fastos Ungara terra tuos. | **103–118 vacant in M1** | **103–112 vacant in M2 P S**

95. Jacobus Wallius (vagy Jacques Vande Walle; 1599, Kortrijk – 1690, Antwerpen) németalföldi jezsuita szerzetes, ódákat, elégiákat, életrajzokat írt. | **96.** Ovid. *Heroides* XV, 20. | **97.** Livinius Meyer (vagy Lieven De Meyere; 1655. Gent – 1730. Leuven) németalföldi jezsuita szerzetes, tanár, költő. Teológiai írások és vegyes műfajú-versformájú költői művek (köztük elégiák is) tartoznak az írásai közé. Makó jegyzete e sorhoz M2-ben: (3) Livinus Meyer e S. J. | **98.** Herman Hugo (1588, Brüsszel – 1629, Rhinberg) németalföldi jezsuita szerzetes, költő. Leghíresebb műve a *Pia desideria*, elégiás-emblémtás kötet. | **99.** Petrus Lotichius Secundus → II. 27. | **100.** Makó jegyzete e sorhoz M2-ben: „(2) Lotichius Secundus” | **101–102.** Vagum – azaz a Vág folyó. Makó jegyzete e sorhoz M2-ben és P-ben: „Petrus Schez e S. J. Metam. Ung.” Petrus Schez (1691, Bécs – 1756, Graz) ausztriai jezsuita szerzetes, földrajztudós, műve a *Metamorphosis Hungariae. Az Ungarns Verwandlung ein prosaisches Gedicht aus dem Latenischen von Karl Grafen von Zichy* (Wien, 1768) című kiadvány mottója a címlapverzón ez a két sor.

- 105 Ante negent flores rigui cultoribus horti,
 Quam cadat ingenii fama Rapine tui.
 Illa dies vatem nautis praecepta ferentem
 Eripiet, finem quae dabit Oceano.
 Dum frutices tellus, et olentes fuderit herbas,
 110 Eulalium niveis gloria tollet equis.
 Nulla Nocette tuis nocitura est versibus aetas;
 Cum Stayo semper Ceva superstes erit.
 Tu quoque delicias facies Hymenaeae legenti,
 Austriacae stabunt dum monumenta domus.
 115 Altior invidia est, quamvis hoc Suaevia nolit,
 Qui cecinit fastos Ungara terra tuos.
 Hos igitur, seu solis equi super axe feruntur,
 In manibus, seu nox praecipitatur, habe.

Post v. 114 in P Hi mihi contigerant omnes, non contigit illis, / Qui posset cura non prohibente frui. / Saepe iacens positos, ut nunc quoque in ordine cerno. / Nec tamen his operam me dare posse, queror. / Quid nisi consumor mediis sitibundus in undis. / Aut teneo magnas dives avarus opes? / At tu, cui licitum est, seu Phoebus volvitur illos, / In manibus, seu nox praecipitatur, habe. | **115–118 vacant in P** | **Post v. 116 in M2** Hi mihi contigerant omnes, non contigit illis, / Qui posset cura non prohibente frui. / Saepe iacens positos, ut nunc quoque in ordine cerno. / Nec tamen his operam me dare posse, queror. / Quid nisi consumor mediis sitibundus in undis. / Quid nisi possideo dives avarus opes. / At tu, cui licitum est, seu Phoebus volvitur, illos, / In manibus, seu nox praecipitatur habe. | **117–118 vacant in M2**

106. Renatus Rapinus (vagy René Rapin; 1621, Tours – 1687, Párizs) francia jezsuita szerzetes, tanár, költő. Teológiai munkái mellett ódák, carmenek és eclogák maradtak fenn. | **110.** Becanus, *Idyllia et Elegiae, Elegiarum lib. II, I*, 108; Rájnys József, *Elegia Illustrissimo Domino Comiti Georg. Festetics...*, 1808, 44. sor; vö. Rájnys József emlékezete, Tudományos Gyűjtemény, 1823, 21. | **111.** Carolus Nocetus (vagy Charles Noceti; 1694, Bagnone – 1759, Róma) itáliai szerzetes, tanár, filozófus. | **112.** Benedetto Stay (1714, Ragusa – 1801, Róma) pápai titkár, filozófus, költő. Thomas Ceva (1648, Milánó – 1673, Milánó) itáliai szerzetes, matematikus, költő. | **113.** Hymenaeus a házasság istene, nevéből származik a hymen (nászdal) műfaj elnevezése. | **114.** Makó jegyzete e sorhoz M2-ben: „(5) Andr. Friz e S. J. Hymen. Austr.” | **116.** Makó jegyzete e sorhoz M2-ben és P-ben: „And. Adány e S. J. Pastor. Ung. I. 2.” – Adányi András (1715/1716?, Dormánd–1795, Esztergom), jezsuita szerzetes, munkája a *Fastorum Hungariae*.

- Nec tamen assidue studiis haerebis in iisdem,
 120 Taedia, ni cesses, ipsa Thalia facit.
 Cum Maro complacuit, divinum sume Maronem:
 Cum placuit Naso, Naso legendus erit.
 Impetus ad lyricos si te ferat, arripe Flaccum,
 Quemque parem Flacco Lechica terra tulit.
 125 Aut si te capiat patriae facundia linguae,
 Virgilium, quo se gens tua tollat, habes.
 Si libeat graviter scriptos versare cothurnos,
 Multa duo Petri, queis tenere, dabunt.

119 assidue **M1 P** assiduo | 120 **M1** Ipsa, nisi cesses, taedia Musa facit. | *Post v. 120 in M1* Consule ruricolam: non vomere semper adunco, / Nec gravibus rastris sub Iove versat humum. / Nunc lolii purgat, segetem vitiantibus, agros, / Nunc metit, et plaustro messa sonante vehit. / Temporibus certis maturas demetit uvas, / Conterit et udo dulcia grana pede / Sic labor assiduus, facies non una laboris / Sit tibi, si constans, nec piger esse velis. **M2** Consule ruricolam: non vomere semper adunco, / Aut gravibus rastris sub Iove versat humum / Nunc lolii purgat, segetem vitiantibus, agros, / Nunc metit et plaustro messa sonante vehit. / Temporibus certis iterum sua semina terrae / Credit ut uberius credita reddat ager / Temporibus certis maturas demetit uvas, / Conterit et nudo dulcia grana pede / Sic labor assiduus, facies non una laboris / Sit tibi, si constans, nec piger esse velis. **P** Consule ruricolam: non semper vomeris ictu, Frugiferam nudo sub Iove findit humum. / Nunc purgat lolii, segetem vitiantibus, agros, / Nunc metit et plaustro messa sonante vehit. / Temporibus certis iterum sua semina terrae / Credit ut uberius credita reddat ager / Temporibus certis maturas colligit uvas, / Conterit et nudo dulcia grana pede / Sic labor assiduus, facies non una laboris / Sit tibi, si constans, nec piger esse velis. | 123 si te ferat arripe **M1 M2 P S** animum rapit: accipe | *Post v. 124 in M1* Sive cothurnatos libuit gustare Poetas, / Unus, et in promptu forsitas alter erit. / Sive iuvent satyrae carpendis moribus aptae, / Flaccus aget partes hac quoque parte tuas. / His tepor excutitur, his, ut mala taedia rites, / Artibus ipse tibi decipiendus eris. | 125–136 *vacant in M1* | 125–126 *vacant in M2 P S* | 127 si **M2 P S** seu

120. Thalia a kilenc múzsza egyike, a komédia és idillikus költészet pártfogója. | 121. Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70.–Kr. e. 19.) Augustus-kori bukolikus és eposz-költő | 122. Ovid. *Remedia amoris* 72. | 123. Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65. – Kr. e. 8.) Augustus-kori ódaköltő | 124. Makó jegyzete az 1752-es kötetében a sorhoz: „Casim. Serbievii e S. J. Lyric I. 4. Epod. I. 1.” – Mathias Casimir Sarbievius (vagy Maciej Kazimierz Sarbiewski; 1578, Sarbiewo – 1640, Varsó), lengyel jezsuita, neolatin költő | 125. Ovid. *Trist.* lib. IV, IV, 5. | 126. Makó jegyzete a sorhoz az 1752-es kötetében: „Gyöngyösi Istvány által iratott Charicilia 13. rész. Kemény János 3. könyv. Murányi Venus 3. rész etc.” | 128. Makó jegyzete az 1752-es kötetében a sorhoz: „Tragedies du Mr. Pierre Corneille. Opere Dramatiche del Sign. Pietro Metastasio”. Pierre Corneille (1606, Rouen –1684, Párizs) francia tragédiáíró, Pietro Metastasio (1698, Róma – 1782, Bécs) olasz költő, operaszöveg szerző, VI. (III.) Károly udvari költője

- Si placeant satyrae carpendis moribus aptae,
 130 Flaccus aget partes hac quoque parte suas.
 Saepe sales teneant Plauti, ioca saepe Terenti,
 Saepe parens Latii Tullius eloquii.
 Sint quoque, quas Caesar, sint, quas sibi vendicet hora,
 Livius Ausonia primus in historia.
 135 His tibi ne subeant paulatim taedia fesso,
 His animus curis decipiendus erit.
 At quia, quo corpus, pariter mens languida morbo est,
 Huius, et illius sit tibi cura. Vale.

Elegia X.

Ad B. Virginem pro cultoris
 aegroti valetudine

- Diva, cui imperium coeli, telluris, et undae
 Progenitus de te conditor ipse dedit.
 Tu potes, ut libuit, properantia fata morari,
 Pendet ab arbitrio vitaeque, morsque tuo.
 5 Huc adhibe mites oculos, tuus ecce sodalis
 Poscit opem lingua deficiente tuam.

129 si placeant **M2** sive iuvent **P S** sive placent | *Post v. 130 in P* Aut si te patriae capiat
 facundia linguae, / Virgilium, quo se gens tua tollat, habes. | 131–134 vacant in **M2 P S**

Titulus M1 Ad B. V. pro valetudine Michaelis Petz discipuli mihi charissimi **M2** Ad Beatam
 Virginem, pro charissimi discipuli valetudine **P** Ad B. Virginem. Pro valetudine M. **
 Discipuli sui **S** Ad B. Virginem | 1–2 **M1 M2 P** Diva, cui terras, et quod tegit omnia caelum
 / Seque opifex caeli [**M1** mundi] subdidit ipse Deus. | 5 ecce **M1** ille

130. Ovid. *Fasti* VI, 284. | 131. Titus Maccius Plautus (Kr. e. 250. e. – Kr. e. 184?) római
 drámaszerző Publius Terentius Afer (Kr. e. 195/4 vagy 185/4. – Kr. e. 159?) római
 drámaszerző | 132. Cicero → IX. 15. | 133. Iulius Caesar (Kr. e. 100. – Kr. e. 44.) római
 politikus, történeti művei (a gall háborúról és a polgárháborúról) és néhány levele maradt fent
 | 134. Titus Livius (Kr. e. 59. – Kr. u. 17.) római történetíró. | 136. Ovid. *Heroides* IV, 142.

Titulus Beata Virgo – azaz Szűz Mária | 3. Petrus Pettenius, *In obitum viri clarissimi Jacobi
 Perizonii... VI. April 1715*, 13. sor; vö. Antonii Schultingii *Oratio funebris in obitum... Jacobi
 Perizonii... dicta publice A. D. Postrid. Kal. Maj. 1715*, Lugduni Batavorum, [54]. Dominicus
 Ludovicus, *Carmina et inscriptiones*, (Neapoli, 1746), *Carminum lib. I*, XX, 13.

- Quod iacet in febris decies iam lucida Phoebus
 Addidit, et decies helcia demisit equis.
 Aspice, qualis erat, quantum mutatus ab illo est!
 10 Vix aliquid formae forma prioris habet.
 Conciderunt oculi tremulo fulgore micantes,
 Et rubeus gelido fugit ab ore color
 Sic rosa, quam durus ferro succidit adunco.
 Rusticus, exangues flectit in arva comas.
 15 Deficit ars, ipsique cadit spes tota medenti.
 Arte tuam petimus deficiente manum.
 Aspice rorantes rerum mitissima vultus.
 In lacrimis tacitae pondera vocis habet.
 Ne quaeso, ne vota tui contemne poetae,
 20 Quae tibi pro puero, cum pueroque facit.
 Neu lacrimas matris, neu despice verba sororis,
 En iacet ante tuos utraque maesta pedes.
 Utraque iam nuper vulnus toleravit acerbum,
 Haec patris, haec rapti saucia morte viri.
 25 Si tamen hic superet, luctus prior ille remittet,
 Et tibi grata parens dona, sororque ferent.

7 in **M1** ex | 9 quantum mutatus ab illo est **M1 M2** quantum est mutatus ab illo **P** quantum mutatus ab illo | 12 Et rubeus gelido fugit **M2** Et prior exangui cessit **S** Et roseus gelido fugit | 11–12 *vacant in M1* | *Post v. 12 in M1* Purpurei nuper vultus, et candida pallent / Labra, nec in facie, qui color ante, rubet. **M2** Purpureos nuper vultus frontemque decoram, / Labraque funereus candida pallor habet. | 13 **M1 M2 P S** Sic ubi Narcissum curvo succidit aratro | 14 **M1** Rusticus, ille super languidus arva iacet. **M2** Rusticus, in glebis languidus ille iacet. **P S** Rusticus, exangues flectit in arva comas. | *Post v. 14 in M1* Conciderant oculi tremulo fulgore micantes, / Et prior ex angui fugit ab ore decor. | 15 **M1 M2** Deficit ars, pariter spes deficit ipsa medentum: | 15 ipsique **P S** doctoque | 18 tacitae **M1** causae | *Post v. 18 in M2* Vivere devotum teneris tibi, Mater, ab annis, / Spemque Patrocini proposit habere tui. / Diva fave, nec vota tui contemne poetae, / Quae tibi pro puero, cum pueroque facit. | 19–20 **M1** Ne sine, quod toties te suspiravit in una, / Ne sine, Diva tuus quod fuit, esse nihil. 19–20 *vacant in M2* | 21 verba **M1** vota | 23 toleravit **M1** accepit | 25 luctus **M2 M2** turbo **P** tempestas | 26 parens dona, sororque **M2** soror dona, parensque

7. Phoebus → II. 23. | 9. Verg. *Aeneis* II, 274. | 11. Ovid. *Ars amatoria* II, 721.

Quique dies illis iterum sua gaudia reddet,
 Perpetuo festos inter habendus erit.
 Vivere devotum primis tibi, mater, ab annis,
 30 Spemque patrocinii prosit habere tui.
 Te facilem sensere suis tot millia votis,
 Nec tamen in coetus turba recepta tuos.
 Hic tibi se vovit, matrem te saepe vocavit,
 Nunc etiam lingua iam moriente vocat.
 35 Quin lapsa de nocte ferunt aliena loquutum
 Saepe dei memorem, saepe fuisse tui.
 Hunc quoque servatis per te tot millibus unum
 Adicias, titulos augeat ille tuos.
 Tune tua quenquam (puro si pectore poscat)
 40 Frustratum videas, et patiaris, ope?
 Non hoc pendentes aris sperare tabellae
 Diva iubent, in te non cadit ille rigor.
 Saepe tuas claudus supplex accedit ad aras,
 Et subito rectis passibus inde redit.
 45 Saepe cui vocem, vel lumen morbus ademit,
 Muneribus debet rursus utrumque tuis.
 Quis tamen ex illis in te sic ardet, ut ille?
 Quis toties aram supplicat ante tuam?

27–30 vacant in M1 | 27–28 vacant in S | 29–30 vacant in M2 | 39–42 vacant in M1 | 39 M2
 Tune aliquem frustra, puro si pectore poscit. P S Tune tuam frustra, puro si pectore poscat |
 40 Frustratum... ope M2 P S Poscentem... opem | Post v. 44 in M1 Huic, modo qui
 loquitur, vocem natura negarat, / Ipsaque se donum vox ait esse tuum. / Caecus erat, memini,
 resera mihi lumina, dixit, / Et quod erat, meritis desiit esse tuis. / Scimus ut abrupit nuper cum
 coniuge Russum, / Fluctus, et auxilio vivit uterque tuo. M2 Navita, qui pictum sacra suspendit
 in aede / Naufragium, meritis exiit inde tuis. / Aeger erat, pallensque diu sine voce iacebat, /
 Acceptumque tibi convaluisse refert. | 45–46 vacant in M1 M2 | 45–46 P Saepe tibi, cui nec
 succi, nec cura medentum / Profuit, acceptum convaluisse refert. S Saepe tibi, quam nec succi,
 nec cura medentum / Sanat, in acceptis convaluisse refert. | 47 ille P iste

30. Ovid *Ex Ponto* II, VII, 52. | 37. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. II, I, 73. | 42. Livinius
 Meyer, *Poematum libri duodecim* (Bruxellis 1727), *Elegiarum liber* II, IV, 34.

- Dic bona, dic, valeat: satis est dixisse, valebit:
- 50 Si dubitem, dira victima falce cadat.
 Si puerum servas, et me servabis in illo,
 Nam quod eum, vulnus me quoque tangit idem.
 Te meminisse decet, quae sanior ille solebat
 Saepe tibi tenera texere sarta manu.
- 55 Ille tibi parvas exstruxit sedulus aras,
 Et poteras blanda sedulitate capi.
 Ille dies totos aris operosus in illis,
 Tunc quoque, cum morbo corriperetur, erat.
 Sed tamen hoc minus est, quam quod te pectore toto,
- 60 Et plus, quam de qua vivere coepit, amat
 Candida quod toties, ut nunc quoque, brachia iactet,
 Optat in amplexus ille venire tuos.
 Quod toties madidos in coelum tollat ocellos,
 Te cupit, et natum posse videre tuum.
- 65 Tu facis, ut solvi claustris de corporis optet;
 Tu quoque, cur optet vivere, sola facis.
 Scilicet ut meritis olim maioribus auctus
 Complexu possit dignior esse tuo.

50 M1 M2 Si dubitem, ut nunc est, sit miser ille diu. **S** Si dubitem, saevo mortis ab ense cadat. | *Post v. 50 in M2* Fac pariter maestis, pariter fateamur ovante, / Arte tuas medica plus potuisse manus. | *Post v. 52 in M1* Alter ab alterius pariter languescimus aestu, / Uror ego illius febribus, ille meis. **M2** Quae tibi materies laudis nascetur, in uno / Corpore sonato restituisse duos! / Solis ab occasu solis dicitur ad ortum, / Nullaque erit meriti nescia terra tui. | **53** sanior **M1** firmior | **57** Ille **M1 M2** Saepe | **58** cum morbo corriperetur **M1** cum morbus corripisset **M2** dum morbo corriperetur | **63** coelum **M1** sidera | *Post v. 64 in M1* Quod toties supplex, quoties sonat hora, salutet, / Quid? Nisi se natum comprobat esse tuum? | *Post v. 68 in M1* Hoc petit, hoc gemitu tacita pro voce precatur, / Ferreus et gemitus quem nihil iste movet. / Audiat hunc Rhodope, Rhodope nive tecta perenni, / In rivos liquidas sentiet ire nives. / Caucasus audiat hunc, saxis praeruptus acutis, / Saxa suis cernit mollia facta iugis.

49. Wallius *Poematum libri novem, Elegiarum lib. II, I, 49.* | **53.** Tib. *Eleg. lib. I, II, 13.* | **54.** Johannes Lelandus Antiquarius, *De rebus Britannicis collectanea* (Londini, 1770), *Encomia illustrium virorum, Ad Thomam Roncornum*, 10. | **62.** Jacobus Wallius *Poematum libri novem, Elegiarum lib. II, I, 38.*

- Fallor? An infesto minus, et minus uritur igne?
 70 Non fallor: solito vena tenore micat.
 O hominum decus! O nostri spes altera voti!
 O de te genito proxima facta deo!
 En humiles iterum ante tuas provolvimur aras,
 Et lacrimas, animi pignora certa, damus.
 75 Annue per tenerum precibus, tua viscera, Iesum,
 Hic etiam matri est, quod fuit ille tibi.
 Vivat, si meruit, si te spem fixit in una,
 Et quod vivat, opus praedicet esse tuum.
 Sic iterum roseis cingat tua tempora sertis,
 80 Sic struat exiguos, struxit ut ante, tholos.
 Sic pro fratre soror, pro nato sospite mater
 Suspendant aris munera digna tuis.
 Ipse ego, siquid id est, memorem pendere tabellam
 Adiiciam, et versus unus et alter erunt:
 85 *Decubuit nulla medici sanabilis arte;*
Vix, fer opem mater, diximus, illa tulit.

70 solito vena tenore micat **M1 M2 P S** caepit mitius esse malum | 71 altera **M1 M2** unica | 72 de te genito **M1 M2** genito de te | 73–74 vacant in **M1** | 74 pignora certa **M2 P** conscia signa | *Post v. 76 in M1 M2* Per lacerum ferro pectus Natiq̄ue tuumq̄ue, / Nam tibi, quae Nato, transiit hasta latus. | 77 te spem **M2** spem te | 83 siquid id est **M1** siquid est | 85 sanabilis **M2** curabilis | 85–86 **M1** *Quam dederas uni vitam, modo Virgo duorum est. / Nam febris una licet, torruit una duos.*

74. Ovid. *Ex Ponto* IV, XIII, 32; *Trist.* lib. I, VIII, 28; *Trist.* lib. II, I, 66. | 75. Basilius Zanchius *Poemata quae extant omnia* (Bergomi, 1747), *Poematum lib.* II, *In depositionem Christi e cruce*, 53. | 76. Becanus, *Idyllia et Elegiae, Elegiarum lib.* II, X, 18. | 77. Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. II, XVI, 67. | 79. Petrus Justus Sautel, *Lusus poetici allegorici* (Coloniae, 1761), lib. I, *Hinnulus fugitivus. Elegia nona*, 65. | 84. Ovid. *Heroides* XV, 182.

Elegia XI.

Ad amicum, qui manere in annum alterum
eodem in oppido iussus est

- Ergo iterum veteris non iam novus incola pagi,
Hic quoque dum cursum transigat annus, eris?
Nec iuvat ingenium, nec quae cultissima fundis
Carmina, non illo carmina digna loco?
5 Hoc mihi non tonitrus laevi, non exta bidentum,
Non homo, non volucris vaticinata fuit.
Ecquis adhuc iuvenum doctas non oderit artes,
Aut aliquod studiis pondus inesse putet?
Ingenium quondam plus, quam bona forma, valebat:
10 Nunc frustra vultu qui caret, illud habet.
Cum bene laudaris (vix hoc tamen evenit ipsum)
Num minus infra alios ingeniose iaces?
Discite, qui sapitis, formae praecepta colendae,
Nunc tantum, facie qui valet, ille valet.
15 Hunc Favor ipse suas ultro deducit in arces,
Quas color, et cineri debita forma capit.
Corpore, non animo, iuvenes spectare solemus,
Ille tamen pretium corpore maius habet.

Titulus M1 Dum Aulopoli amici epistolam acciperem M2 Ad amicum, qui manere in annum alterum Ungvarini iussus est | 1–6 vacant in M1 | 1 veteris non iam M2 miseri iam non | **Post v. 8 in M2** Carminibus confide bonis: bibit ecce Ruthenas, / Qui solo priscis tempore cedit, aquas. | **Post v. 12 in M1 M2** Discite, qui sapitis: ferro vibrare capillos, / Haec iter in Regnum tela Favoris habent. | 13 qui sapitis M1 M2 pro Musis | **Post v. 14 in M1** Nunc regnat, cui crispa coma est, cui purpura vultum / Pinxit, habet faciles in sua vota Deos. | 15 deducit in M1 deducet ad M2 deducit ad | 16 M1 Quid facis? In cerebro stramina forsan habet. | 17–18 vacant in M1

A címben megjelölt barát alakját nem tudom azonosítani, konkrét utalás nincs a személyére. | 1. veteris pagi – valószínű, Ungvárra utal | 3. Johannes Antonius Bernardus *Carminae* (Bononiae, 1715), *Suba allegoria nautae*, 20. | 6–7. az ókori római jóslás különböző ágazatait sorolja (haruspex, vates, augur) | 11. Ovid. *Trist.* lib. III, IV, 17. | 15. Favor → IX. 40. | 16. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. I, IX, 66. | 17. Ovid. *Amores* lib. III, IV, 30.

- Ista decens facies, veniat modo cana senectus
 20 Deperit: ingenii gratia semper erit.
 Scilicet ingenuis etiam vos parcitis anni,
 Ipsaque mors nigras abstinet inde manus.
 Ah pereat, quisquis docuit vibrare capillos
 Primus, et intonsas excolere arte comas.
 25 Ille suum Musis pretium detraxit, ab illo
 Me miserum, quantis est via facta malis!
 Artibus ingenuis quondam patuere Favoris
 Limina, desidibus ianua clausa fuit.
 Mecaenas Flaccum coluit, Messala Tibullum,
 30 Nec meruit crispis ille, vel ille comis.
 Carmina notitiamque illis, pretiumque dederunt:
 Ite procul Musae, nunc nihil illa valent.
 Nunc, quibus in studiis et hiems, et ducitur aestas
 In loca proiectos ultima nullus amat.
 35 Tolle animum tamen, et rebus servato secundis,
 Nostra per has etiam cimba cucurrit aquas.

19 cana **M1 M2** curva | *Post v. 20 in M1* At vetus et nostra melior dum curreret aetas, / Ingenium pluris, quam bona forma fuit. / Scilicet Augusto preciosum forma Maronem / Fecerit, aut cultae non sine lege comae? / Si favor hac olim mercabilis arte fuisset, / Maecenas Flaccum, quid, quod amaret, erat? | 21–22 *vacant in M1* | 23 vibrare **M1 M2** crispate | 24 **M1 M2** Barbaque quo possit crescere nulla modo. | *Post v. 26 in M1* Cui fuit e priscis quaerendi cura favoris, / Et studiis animum tradere cura fuit. / Nunc cui purpurea est facies, ut caetera desint, / Quod volet, inque loco, quo volet, esse potest. | 27–32 *vacant in M1* | *Post v. 30 in M2* Forma nec Augusto pretiosum forte Maronem / Fecerit, aut vana sumptus ab arte decor. | *Post v. 32 in M2* Nunc, cui purpurea est facies, ut cetera desint, / Quod volet, inque loco quo volet, esse potest. | 33 Nunc **M1** Nos **M2** At | 35–52 *vacant in M1* | *Post v. 36 in M2* Fortiter, ut debes, si fers, quod ferre necesse est, / Praeterito melior qui venit annus erit.

19. Ovid. *Trist.* III, VII, 33. | 20. Geoffrey Chaucer, *In laudem Gallofridi Chaucer, Isiaci*, 8. (*The works of Geoffrey Chaucer*, London, 1721.) | 21. Maximianus *Elegia* II, 31. (Catullus, Tibullus et Propertius, Lugduni Batavorum, 1743) | 29. Caius Maecenas római politikus, Augustus egyik tanácsadója, művészeteket pártoló, vagyonos ember, Horatius, Vergilius, Propertius stb. pártfogója. (Horatius → IX. 123.). Marcus Valerius Messala művészeteket pártoló római politikus, író, Tibullus pártfogója. (Tibullus → I. 31.) | 32. Tib. *Eleg.* lib. II, IV, 20. | 33. Verg. *Georgicon* IV, 207. | 35. Verg. *Aeneis* I, 207. | 36. Ovid. *Trist.* lib. III, IV, 6.

Non tonat assidue, nec spargit fulmina coelum,
Nec nebulosa hiemi continuatur hiems.
Spes bona det fatis vires, animosque ferendis,
40 Et dabit in medio, quod iuuet, illa malo.
Haec facit, ut sterili messor deceptus ab agro
Perfida cultori iugera rursus aret.
Haec facit, ut fluctus repetat mercator, et ex quo
Naufragus emersit, ducat in amne ratem.
45 Non meriti poena est, nec te tua detinet isto
Culpa loco: magni sic voluere dii.
Nos es, crede mihi, primus mala talia passus;
Obruit haec magnos ante procella viros.
Usus at ut rastris, auro dat flamma nitorem,
50 Nomina sic illis hic locus ampla dedit.
Tu quoque (sed properas, et adhuc tua messis in herba est)
Fata tamen verti tu quoque posse puta.

37 spargit **M2** mittit | 38 **M2** Nec posita semper sub nive terra latet | **Post v. 38 in M2** Saepe minax aether nimbos promittit, et imbres, / Nube tamen pulsa ridet amoena dies. | 39 fatis vires **M2** vires fatis | **Post v. 50 in M2** Aspice, quem teneris Ungus nutrit ab amnis, / Implevit fama solis utramque domum.*

37. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. II, VIII, 3. | 38. Ovid. *Ex Ponto* I, II, 24. | 47. Ovid. *Fasti* I, 487. | 50. A kéziratban a **Post v. 50 in M2** Aspice, quem teneris Ungus nutrit ab amnis sorhoz Makó jegyzete: „P. Ladis. Orosz in Paragu.” | 51. Ovid. *Heroides* XVII, 263. | 52. Ovid. *Trist.* V, VIII, 34.

Elegia XII.

In linguam

Nil homini melius, nil peius, credite, lingua
 Contigit: utilis est, utilitate nocet.
 Si mihi quis dicat: mea semper libera vox est,
 Omnibus acceptum me tamen esse reor.
 5 Crescite, tunc pariter dicam, sub gurgite silvae,
 Inque caput versis Tirnava currat aquis.
 Et citius liquido cerscent sub gurgite silvae,
 Inque caput versis Tirnava curret aquis:
 Quam non damna loquax efreni debita linguae
 10 Sentiat, inque odium garrulitate cadat.
 Hic ego vos vetulae, quae nil celare potestis,
 Sed iacitis medio verba tacenda foro,
 Hic ego vos testor, quia linguae crimen habetis,
 Iure nihil vobis vilius orbis habet.
 15 Hei mihi, cum pauci linguam frenare tacendo
 Novimus, incautis vulnera quanta facit!
 Ille fit infamis: fortunis excidit ille:
 Ille suo moriens sanguine spargit humum.
 Ut caderes Capaneu, non fratrum praelia tanti,
 20 Una tamen tanti libera lingua fuit.
 Numina ludibrio Thebis inimica petebas,
 Nescius ultores non procul esse deos.

1–14 *vacant in M1 M2 P* | 15 pauci linguaum frena **M1** linguam nescit pars magna **M2** linguam pauci frena | 16 vulnera quanta **M2** qualia damna; 16 **M1** Vincere, verborum qualia damna ferunt! | 20 libera **M1 M2 P S** solaque | *Post v. 20 in M1* Nil homini melius, nil peius, credite, lingua / Contigit: utilis est: utilitate nocet. / Viderat hanc, huiusque ferox discordia vires, / Et mihi pro telis haec satis, inquit, erit. | 21–42 *vacant in M1* | *Post v. 22 in M2 P* Nil homini melius, nil peius, credite, lingua / Contigit: utilis est, utilitate nocet.

6. Tirnava → III. 48. | 13. Ovid. *Fasti* I, 445. | 18. Verg. *Aeneis* IX, 362. | 19. Capaneus egyike a Thébát megtámadó hét fejedelemnek, akit Zeusz villámmal sújtott agyon, mivel azzal dicsekedett, hogy az isten akarata ellenére be tudja venni a várost | 20. Ovid. *Amores* lib. III, VI, 38. | 21. Théba város a Nílus partján.

Ah rudis est, quisquis tantum putat arma necare:
 Non minus haec mortis, plus quoque forsán habet.
 25 Scilicet illa ferunt fragilem de corpore vitam,
 Si rapit haec, plus, quam vita sit ipsa, rapit.
 Vulnere, quo corpus, famam prosternit eodem,
 Et vel in exstinctos impia virus habet.
 Quod semel infixit, non est sanabile vulnus:
 30 Deficit hoc uno nos medicina loco.
 Haec capit, haec captas, eversis moenibus, urbes
 Diruit, et, quod non miles et arma, facit.
 Troia stetit sospes bello vexata bilustri,
 Passa licet longas obsidione moras.
 35 Capta fuit tamen, et quo stabant Pergama campo,
 Rusticus in Phrygiis ossibus arva colit.
 Non illi Atridae, non illi fortis Achilles,
 Lingua sed exitio decipientis erat.
 Perfidus armatos in equo celavit Achivos,
 40 Et superis finxit dona relicta Sinon.
 Atque utinam muros tantum violaret, et urbes!
 Ulterius vires porrigit iste furor.
 Ah quoties nulla commovit iurgia causa,
 Saevaque cognatas vertit in arma manus!

23 necare M2 nocere | 24 mortis M2 damni | 28 M2 Ipsaque post adeo laedere fata potest.
 | 29 Quod... sanabile vulnus M2 P Quem... medicabilis ictus | 35–36 M2 Sed tamen
 eversa est, et arat iam rusticus illo, / Quo steterant olim Pergama celsa loco. | 41 muros
 tantum M2 tantum muros | 42 M2 Me miserum! Non hic desinit iste furor. | 43 commovit
 iurgia P S movit certamina | 43 M1 M2 Ah quoties, ubi nec crimen, nec criminis umbra est.
 | 44 Saevaque... in M1 Impia... ad M2 Impia... in P S Diraque... in

24. Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. IV, XI, 4. | 30. Ovid. *Heroides* XII, 116. | 33.
 Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. III., *Epistola heroica. Alexander Farnesius, dux Parmensis*, 49.
 Trója a Homérosz *Iliász*ából ismert város az Égei-tenger partján. | 34. Ovid. *Fasti* II, 722. |
 35. Pergamon – azaz Trója | 37. Atreus Mükéné királya, az ő fiai voltak az Atrides:
 Agamemnón és Menelaosz, ez utóbbi felesége volt Heléna, akit Parisz megszóktetett Trójába.
 Achilles Homérosz *Iliász*ának főhőse, a görög hős ideálja | 39. Achivi – azaz achájok,
 görögök, Trója támadói | 40. Szinon az a görög ifjú, aki Trója királyának azt állította, hogy
 fel akarták őt áldozni a görögök a hazatérés érdekében, de ő megszökött. Miután kegyelmet
 kért és kapott Trójában, az éj leple alatt kiengedte a görög katonákat a falóból. | 44. Ovid.
Heroides VIII, 74.

- 45 Vidi ego, dum iuvenes diro certamen obirent
 Marte, parens illis unus et una fuit.
 Semimarem fertur maior dixisse minorem,
 Hoc satis, ut ferro congredierentur, erat.
 Conseruere manus: non hos occiditis enses;
 50 Quod iaceant, linguae proditione iacent.
 Ah quoties et te pariter tua lingua peremit!
 Ah quoties animae vulnera saeva dedit!
 Si sapis, hic pugna, hic animos assume viriles,
 Materiam, qua sis victor et hostis, habes.

45 **M1 M2** Vidi ego, cum gemini iuvenes certare parabant. [**M1** pararent] **P** Vidi ego, dum ruerent iuvenes in mutua nuper **S** Vidi ego, dum iuvenes in mutua fata pararent | 46 Marte **M1 M2** Ense **P** Fata **S** Tela | *Post v. 48 in M1* Terruit armatos scelus, et praesentia mortis, / Lingua quod armatos terruit, ansa fuit. / Nam modo qui pugnam, cum vellent foedus iniire, / Semivir ex illis alter, et alter ait. | *Post v. 50 in M1* Haec capit, haec captas, eversis moenibus, urbes / Dirruit: et quod non miles, et arma, facit. / Troia stetit sospes bello vexata bilistri, / Passa licet longas obsidione moras. / Post tamen in cineres abiit: quoque incluta stabant / Pergama, stant segetes, cultaque rura loca. / Non illi Atridae, non illi fortis Achilles, / Lingua sed exitio decipientis erat. / Persidis armatos in equo celavit Achivos, / Et superis finxit dona relicta Simon. / Peste nihil credit vulgus rude peius et armis: / Non minus haec damni, plus quoque forsan habet / Scilicet illa ferunt fragilem de corpore vitam: / Si rapit haec, plus, quam vita sit ipsa, rapit. / Vulnere, quo corpus, famam prosternit eodem / Ipsaque post etiam laedere fata solet. / Quem semel infligit, non est medicabilis ictus, / Deficit hoc uno nos medicina loco. | 53 Si sapis, hic **M2** Hic igitur; 53 **M1** Hic igitur pugna, hic cupientem vincere vince

46. Mars – a háború istene | 49. Ovid. *Heroides* XII, 102. | 54. Ovid. *Ars amatoria* lib. II, 34.

Elegia XIII.

Fabula de Perseo et Andromeda
ex Ovid. Metam. L. 4.

Ferreus Andromedam saxo religaverat Ammon,
Nata dedit poenas, culpa parentis erat.
Viderat adstrictam Perseus, rupemque putavit,
Sed levis immissas impulit aura comas.
5 Despicit, et visae defixus imagine formae
Oblitus pennas flectere pene fuit.
Ut stetit, o dixit non istis digna catenis,
In te quis potuit tam ferus esse furor?
Pande requirenti nomen terraeque, tuumque,
10 Curve manu nivea, cur pede vincla geras,
Illa verecundos terrae defixit ocellos,
Praesentemque dei nescia fugit opem.
Quin etiam manibus vultum celare volebat,
Sed vetuit gemina compes utrinque sera.

Titulus M1 Fabula Andromedae versa ex Metam. 4. **M2** Perseus et Andromeda **P** Perseus, et Andromeda. Ex Ovid. Met. lib. 4. **S** De Perseo, et Andromeda | **3 M2** Aliger hanc Perseus vidit, saxumque putavit. | **3–4 M1** Vidit Abantiades: nisi quod levis aura capillos / Moverat e rigida crederet esse Petra. | **5** Despicit... defixus **M1** Adspicit... correptus | **8 M1 M2** Sed quibus Idalius pectora necit [**M1** vincit] Amor. | **11 M1** Illa silet, Iuvenemque negat spectare rogantem | **12** fugit **P S** vitat | **12 M1** Scilicet ipsa suam nescia vitat opem **M2** Et rudis ipsa suam nescia vitat opem. | **13** Quin **M2** Saepe | **13–14 M1** Quin etiam manibus, sinerent modo vincla, pudicos / Occuleret vultus, occuleretque genas. | **14** vetuit **M2 P** prohibet

Titulus Perseus és Andromeda: Andromeda Cepheusnak, Aethiopia királyának leánya. Anyja Cassiope királyné saját szépségében annyira elbizakodott, hogy súlyosan megsértette Nereus leányait. Posszeidon ezért büntetésül egy tengeri szörnyet küldött az országra, melynek egy jóslat értelmében engesztelő áldozatul Andromedát is fel kellett volna áldozni. A királylány már egy sziklához volt láncolva, mikor megjelent Perseus és megmentette őt. Perseus Danaé fia, akit Zeusz aranyeső alakjában látogatott meg. | **1.** Ammon eredetileg egyiptomi istenség, a görögök Zeusz alakjával helyezték párhuzamba, sőt az idők folyamában össze is olvasztották vele. | **4.** Jacobus Pontanus *Poeticarum institutionum libri tres* (Ingolstadii, 1600), lib. I, VII, 42. | **7.** Ovid. *Met.* IV, 678. | **8.** Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. III, II, 52. | **9.** Ovid. *Met.* IV, 680. | **10.** Ovid. *Met.* IV, 681.

- 15 Lumina, quod potuit, lacrimis implevit obortis,
 Et pudor, et lacrimae verba tacentis erant.
 Ter conata loqui, ter vocem fregit in ore,
 Nec sua sustinuit prodere verba dolor.
 Saepius instanti tandem delicta fateri
 20 Non sua constituit, talibus orsa loqui:
 Nate deo (nec enim mortali sanguine natum
 suspicor) o rigidis excute vincla seris.
 Andromedae si fama tuas pervenit ad aures,
 Et tangunt aliquem si mea fata deum:
 25 Andromeda infaustae proles miseranda parentis,
 Exitio facies quam sua pene dedit.
 Quaeque potest, narrat; ventum est ad crimina matris,
 Flebat, et humentes erubuere genae.
 Fit sonus interea: medio fera bellua ponto
 30 Eminent, et lato pectore findit aquam.
 Sensit Abantiades, et stricto protinus ense
 Fata tibi, video, fata parantur, ait.
 Novi ego me, potero praesentem avertere mortem,
 Quae tamen aversae praemia mortis erunt?
 35 Ut mea sis servata mea virtute, paciscor:
 Nil, mihi quod possis te dare maius, habes.

16 tacentis **M2** fatentis; 16 **M1** In lacrimis causam verba fatentis erant. | 17–18 *vacant in M1* | 18 verba **M2 S** signa | 19 tandem **M1** sua ne | 20 **M1** Nolle videretur, talia verba refert | 21 **M1** O Iuvenis! Seu te casus his appulit oris | 22 **M1** Sive Deus, miserae vincla revelle mihi. **M2 P** Suspicio, et cur hoc suspicer, ala facit. | 24 aliquem... deum **M2** superas... domos; 24 **M1** Quaeque potest narrat, caetera fletus erant. | *Post v. 24 in M1* Ter conata loqui, ter non perfecta relinquit / Verba, sed ausa loqui, iussaue rursus ait: | 26 quam... dedit **P S** cui... fuit; 26 **M1** Exitio miserae cui sua lingua fuit **M2** Exitio nuper cui sua lingua fuit. | 27 Quaeque potest narrat **M1** Caetera prosequitur | 29 Fit sonus interea **M1** Insonuit Pontus | 31 **M1** Conclamat virgo: districto Perseus ense | 33–34 **M1** Nec metue, aggrediar, faveant modo numina, per me / Sospes eris. Sed quae dona laboris erunt? | 36 mihi **M1** nisi

15. Ovid. *Met.* IV, 684. | 17. Ovid. *Met.* XI, 419. | 19. Ovid. *Amores* lib. II, IV, 3. | 21. Ovid. *Met.* IV, 786. | 27. Ovid. *Fasti* II, 827. | 31. Abantiades – azaz Perseus.

Fallor? An addubitas? Non est mora libera nobis,
 Ecce, reluctantem qui necet, hostis adest.
 Adnuit illa (loco quis enim dubitaret in illo?)
 40 Dantque sibi iunctas, accipiuntque manus.
 Iamque, velut navis, praetento bellua rostro
 Per sibi cedentes concita fertur aquas.
 Tantum aberat scopulo, spatii balearica quantum
 Aut semel, aut iterum mittere funda potest.
 45 Cum subito iuvenis penna stridente per auras
 Tollit ab excussa mobile corpus humo.
 Inde feram ducto leviter super aera giro
 Occupat, et telo squamea terga premit.
 Ter, quater exegit repetita per ilia ferrum,
 50 Andromedamque, operae praemia, victor habet.

Elegia XIV.

De fluxa impiorum felicitate

Iam mihi praeterita est placidae pars maxima noctis,
 Vota sopor fallax ad mea tardus erat.
 Quid facerem? Coepi mortales volvere casus,
 Et varias mecum tot reputare vices.

37–40 *vacant in M1* | 37 Fallor **M2** Cedis | 43 scopulo **M1 M2** scopulis | 45 penna stridente per auras **M1 M2** pedibus tellure repulsa | 46 **M1 M2** Acrium [**M1** Aereum] penna remige carpit iter. | 47 Inde... ducto leviter **M1** Atque... facto liquidum **M2** Atque... facto leviter | 48 telo **M1 M2** monstri | 50 operae praemia, victor **M2** sui dona laboris; 50 **M1** Sic pariter Virgo sospes, et uxor erat.

Titulus M2 De falsa peccatoris felicitate **P** Peccatorem etiam in felicitate esse **S** De vana impiorum felicitate | 1 **M2** Non fuit inque toro vigilans demore jacebam | 4 varias **P** dubias; **M2** Et mihi cum fatis multa querela fuit | *Post v. 4 in M2* Aspice, dicebam, quid agat sceleratus, et insons, / Quam sibi dissimili currat uterque via!

35. Ovid. *Met.* IV, 703. | 37. Ovid. *Met.* II, 143. | 38. Ovid. *Fasti* II, 802. | 39. Ovid. *Met.* IV, 704. | 41. Ovid. *Met.* IV, 706. | 43. Ovid. *Met.* IV 709. | 44. Ovid. *Fasti* III, 584; Ovid. *Met.* IV, 710. | 45. Ovid. *Met.* IV, 711. | 49. Ovid. *Met.* IV, 734. | 50. Venantius Fortunatus *Opera omnia, pars I*, (Romae, 1786), lib. VI, caput IV, De Chariberto (a) Rege 90.

- 5 Luna fuit, Lunam spectans, dea candida, dixi,
 Huc adhibe vultus ad mea verba tuos.
 Sidera cum tot sint, nulli tua forma secunda est,
 Regnaque post fratrem proxima iure tenes.
 Tu dea telluri similis, tu luce vicissim
 10 Irradias homines illius, illa tuos.
 Tu das augurium nautae, tu rura colenti,
 Hic pluvias in te prospicit, ille notos.
 Aspice (namque potes) fatis ut agamur iniquis;
 Materies iusto digna dolore sumus.
 15 Opprimit innocuum, tollit fortuna nocentem,
 Nec meritis digna currit uterque via.
 Ille malis premitur, rebus tumet iste secundis:
 Ille natat, vento navigat iste suo.
 Pene (fide maius) culpam prodesse nocenti,
 20 Praemiaque admissum crimen habere putes.
 Haec mihi, vel certe multo graviora querenti
 Qui praeit auroram, lucifer ortus erat.
 Ecce aliquis biformes movit cum murmure valvas;
 Quid facis? Exclamo, vel quis es? Ille nihil.
 25 Pertimui, iacuique diu sine sanguine pallens,
 Et suberant tenebrae causa secunda metus.
 Vix mihi credetis, sed credite: tota repente
 Purpurea visa est luce micare domus.

5–16 *vacant in M2* | 17 Ille... iste **M2** Iste... ille | 18 Ille... iste **M2** Iste... ille | 20 Praemiaque **M2** Commodaque | 21 multo graviora **M2** non his diversa | 24 vel quis es **M2** quid facis | 26 **M2** Cernere non poteram: non erat orta dies **S** Aut furem, aut genium rebar adesse malum | 28 Purpurea... luce micare **M2** Interior... contremuisse

5. Luna → VI. Titulus | 6. Ovid. *Amores* lib. II, XIII, 15. | 7. Ovid. *Amores* lib. I, VIII, 25. | 22. Ovid. *Met.* IV, 665.; Ovid. *Heroides* XVIII, 114. | 25. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. V, 61.

- Adstitit in longo iuvenis pennatus amictu,
 30 Cui color, argento qui solet esse, fuit.
 Ah quoties volui metuens non esse videri,
 Sed tamen in facie signa timoris erant.
 Sensit et admota tetigit mihi tempora dextra,
 Quemque prius fecit, sustulit ipse metum.
 35 Sum tuus a primo custos, ait, additus ortu:
 Me duce peccati discere damna potes.
 Quis furor est autem gemmis componere sordes,
 Fluxaque perpetuis assimilare bonis?
 Quod premit innocuum, paucos durabit in annos,
 40 Praemia sed finem non habitura manent.
 Quae iuvat iniustum, brevis est, et falsa voluptas,
 Poena sed aeternum non moritura manet.
 Nulli firma diu scelerato gaudia constant,
 Sed speciem venti praetereuntis habent.
 45 Cum bene praestructis celebrat convivium mensis,
 Anxietas posito vexat oborta mero.
 Cum sonat in tecto boreas, instare ruinam;
 Cum tonat, in collum fulmina missa putat.
 Est vigil, ante oculos discrimina mortis oberrant:
 50 Dormit, et in somnis, quo crucietur, habet.

29 M2 Adstiterat Nymphe tunica velata recincta | *Post v. 30 in M2* Noscere non poteram: quid enim cum virgine nobis? / Sed quantum poteram noscere diva fuit. / Ut color in faciem, rediitque in pectora sanguis, / Indecorem volui dissimulare metum. | 31–32 M2 At frustra, quod eram, volui non esse videri, / In facie certe signa timoris erant. | 34 M2 Ac leviter, nihil est quod verearis, ait. P Ac, nihil est a me quod verearis, ait. S Ac, nihil est in me quod verearis, ait. | 35 ait, additus P S tibi traditus; M2 Virgo sum: erubui; nomen mihi, dixit, Alethe: | 38 perpetuis M2 mansuris | 41 Quae iuvat iniustum M2 Quaeque iuvat sontem | 43 firma M2 certa P tuta | *Post v. 44 in M2* Non fruitur requie: requies in crimine nulla est; / Cetera si desint, mens sibi poena sua est. P Non fruitur requie, requies in crimine nulla: / Caetera si desint, mens mala poena sibi est. | 47 M2 Cum sonat a tecto Strepitus, timet ille ruinam: | 50 somnis M2 somno

35. sor Alethe szavához M2-ben b) jelű jegyzet: ἡ ἀλήθεια. A vers végén M2-ben a) jelű jegyzet: Inepte hunc detorquens illud Iuven. *Satyr.* 6. v. 404. Nemo Mathematicus genium indemnatus habebit. | 37. Tib. *Carminum* lib. I, X, 33. 42. Venantius Fortunatus *Opera omnia, pars I*, (Romae, 1786), lib. IX, caput III, *Ad eandem de natalitio* (a) Abbatissae 8. 50. Hosschius *Elegiarum libris sex*, lib. IV, IX, 22.

- Quid metuat, nescit: metuit tamen omnia demens
 Quaeque pati metuit, cogitur illa pati.
 Scilicet impietas tortore ferocior omni
 Angit, et immemorem non sinit esse sui.
 55 Ac licet imperio populos moderetur, in illum
 Asperior longe regna tyrannus habet.
 Nempe mali Mores, Odiumque, et Fastus, et Ira,
 Quique suo melli fel quoque miscet, Amor.
 Cur fuit Isaides, ut ait, captivus? Amavit
 60 Rex hominum, vitii subditus ipse sui.
 Ah miserum, quisquis fuerit per crimina felix!
 Felicem, quisquis sustinet esse miser!
 Hunc si fata premunt, animi virtute fovetur
 Quae mala, vix ulla parte levanda, levat.
 65 Hanc ferus ut raperet quid non Busiris agebat,
 Quique suos hominum corpore pavit equos?
 Sed neque sic rapuit: vincit mens conscia recti
 Barbara quae rabies fingere cunque potest?
 Quo fortuna gravis non laesit vulnere Paulum?
 70 Aut cui saeva magis, quam fuit, esse potest?
 Seu pelago populos, seu terra viseret urbes,
 Multa fuit pelago, multaque passus humo.
 Vidimus in vinclis, et caeco carceris antro
 Verbera, et ante necem mille tulisse neces.

53 **M2** Scilicet impietas ipsa est sibi poena, malosque | 54 Angit en immemorem **M2** Vexat et immemores | 55 **M2** Iura licet dederis Regnis, et Gentibus, in te, | 56 Asperior longe **M2** Si malus es, maior **P** Imperia, et maior **S** Improbior longe | 57 Odiumque, et Fastus, et Ira **M2** Odium Feritasque, Timorque | 63 premunt **M2** premant | 66 **M2** Inclusos lento torruit igne viros. | 73–74 **M2** Vidimus adstrictos glacie pendere capillos, / Et barbam cano personuisse gelu. | *Post v. 74 in* **M2** Vidimus in vinclis toties extrema coactum / Ferre: neces centum pertulit ante necem.

54. Ovid. *Ex Ponto* lib. I, III, 36. | 57. A Mores itt a rossz erkölcsök, Odium a gyűlölet, Fastus a gőg, Ira a harag megszemélyesített alakjai. | 58. Amor a szeretet megszemélyesítése. | 59. Isaides – azaz Izáj fia, Dávid, Izrael királya | 62. Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. II, VI, 62. | 64. Ovid. *Tristia* lib. III, IV, 42. | 65. Buszirisz egyiptomi király, Poszeidónnak Lüsziánasszától született fia, aki az országába vetődött idegeneket Zeusz oltárán feláldozta. 69. Pál – azaz Szent Pál apostol | 72. Ovid. *Tristia* lib. V, III, 12.

- 75 An poterat vinci? Poterat succumbere morti,
 Ast etiam victor, cum moreretur, erat.
 Vox fuit in cursu, venit mihi somnus, et illa
 Alitis aerea fugit imago via.

Elegia XV.

- Ad duos socios verbis inter se iurgantes
 Bella quid alternis geritis, mea viscera, fratres?
 Non sat ab externo scilicet hoste peti est?
 Quid facient hostes, cum sic iurgantur amici,
 Quos eadem superis, et sibi vincla ligant?
 5 Mutua quas habeat fratrum concordia vires,
 Quidve fovens generis vincula possit amor,
 Pluribus exemplo veterum typus ille parentum,
 Et fuit, et vobis, si meministis, erit.
 Rex armis, opibusque potens de gente Pelasga
 10 Aeger erat: natos tres habuisse ferunt.
 Adstiterant aegro communia damna gementes,
 Et patris extremas indoluere vices.
 Summa suis moriens genitor dedit oscula natis,
 Nec patriae lacrimis abstinuere genae.
 15 Dumque tenet tremulis flentes flens ipse lacertis,
 Tristior ex illis unus, an alter, ait:

77–78 **M2** Vox erat in cursu: perstrinxit lumina Phoebus, / Respicis: nusquam, quae loqueretur, erat.

Titulus M1 Ad duos socios domi inter se iurgantes **M2** Ad duos socios domi indicem iurgantes **P** Documentum utile de concordia **S** De concordia | 1 geritis **M1 M2** facitis | 1–4 vacant in **P S** | 5–6 **M1** An iuuet an noceat, mentes ubi foedus amicos / Diverso quamvis corpore necit idem. **M2** Quas habeant vires animorum vincula, quidve / Mutuus in toto corpore possit amor. | 9 Pelasga **M1 M2** Latina | 12 extremas **M1 M2** adversas | 15 **M1** Dumque manu prensans tremula complectitur omnes **M2** Dumque manu tremula prensans amplectitur omnes;

3. Caelius Sedulius *Operu omnia* (Romae, 1794), Elegia 86. | 9. Pelasgi – Görögország őslakói. | 11. Ovid. *Fasti* II, 835.

Hei mihi care pater, pater o carissime, solus
 (Siccine dividimur pignora!) solus abis?
 Occidis! At quoniam nobis superare necesse est,
 20 (Addiderunt nostris hoc quoque fata malis)
 Da pater augurium, Graio dominabitur orbi
 Semper, an a quoquam stirps tua iura petet?
 Ille nihil: tenues poscit de stipite ramos,
 Ramos poscenti quercina virga data est.
 25 Hanc iubet attonitos, ut erant, ex ordine natos
 Frangere: quisque levi comminuere manu.
 Inde duas tradens iuveni, qui maximus aevo,
 Frange duas, dixit; fregit et ille duas.
 Ast ubi tres pariter iunctas confringere iussit,
 30 Quamlibet adnixae non valere manus.
 Quod simul aspexit, lacrimis velut ante subortis,
 Quae petitis, dixit, res documenta dedit.
 Si pariter vestras iungat concordia vires,
 Imperio finem non dabit ulla dies.
 35 Sin erit, ut tristes post patria funera rixae
 Vos agitent, mecum gloria vestra iacet.
 Unica mens igitur triplici sub corpore vivat,
 Omnia vincetis: dixit, et occubuit.
 Si propiora placent, nostros evolvite fastos,
 40 Quot socios, pacis tot monumenta dabunt.

18 M1 M2 P S Me miserum! Sine me, me sine solus abis! | 19 superare M1 superesse | 21
 Graio M1 M2 Latio | 27 P Frange duas, dixit; fregit et ille duas. | 28–29 vacant in P | 29 Ast
 M1 At | 31 subortis M1 profusis | Post v 32 in M1 Vos quoque ni vestras iungat concordia
 vires, / Qui bello frangat, quilibet, inquit, erit. / Hanc igitur vestris semper praetendite signis, /
 Curaque sit cura qualibet ista prior. / Haec comes ad pugnam comitetur euntes, / Omnia
 vincetis: dixit, et occubuit. | 33–38 vacant in M1 | 34 M2 Nemo, qui bello vos superabit, erit. |
 35–36 vacant in M2 | 37 M2 Haec igitur comes ad pugnam comitetur euntes | 39–50 vacant in
 P S

21. Verg. *Aeneis* III, 89. Graius – a Graecus (görög) régebbi, költői alakja | 27. Lucanus
Pharsalia I, 585. | 34. Vergilius Christianus *Eclogae* XII (Augustae Vindellicorum, Dilingae,
 1694), lib. IV, *Ignatiados* p. 346, 13. sor.

Cernite, quos habuit primos Loiola sodales,
 Corporibus deni, mentibus unus erant.
 Viderat hos celeri volitans Discordia curru,
 Nexaque terribiles palluit angue comas:
 45 Adversasque suis observans artibus artes,
 Fortior est telis gens, ait, ista meis.
 Hic amor, haec olim fuit indivisa voluntas,
 Sed fuit: heu ne sit tempore lapsus amor!
 Qui niveis iterum revehas ea secula pennis
 50 Lucifer ante obitus exoriare meos.

Elegia XVI.

Fabula de corvo et vulpe

Forte ruinosa sedit super ilice corvus,
 Caseus e villa raptus in ore fuit.
 Viderat, et visi correpta cupidine vulpes,
 Quid valeant astus experiamur, ait.
 5 Corve, cui volucres, inquit, ius fecit in omnes
 Iupiter, o pennis conspiciende tuis!
 Tu potes, ut visum est, solio sublimis ab alto
 Et dare, et arbitrio iura negare tuo.
 Armiger ipse Iovis, si quo tua numina laesit
 10 Flagitio, solium plectitur ante tuum.

48 ne sit **M1 M2** quantum est | 49 Qui... revehas **M1 M2** Qua... redeant | 50 **M1** Ante dies obitum sit precor illa meum. **M2** Ante obitum veniat lux, precor illa meum.

Titulus M2 Corvus **P** Corvus, et vulpes **S** De corvo | **2 M2** Caseus in rostro crimine raptus erat. | **7** visum est **M2** libuit | **9** quo tua numina laesit **M2** quid peccaverit in te | **10** Flagitio **M2** Saepe reus

41. Loyolai Szent Ignác a jezsuita rend megalapítója. | 42. Ovid. *Tristia* lib. IV, IV, 72. | 43. Discordia a civakodás, széthúzás megszemélyesített alakja.

Titulus A tanmese alapja: Phaedrus *Fabularum Aesopiarum libri quinque*, lib. I, XIII, (Vö. még La Fontaine *Le Corbeau et le Renard*). | 7. Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. II, I, 67.

- Non illum tutela dei, non arma tonantis
 Fulmina, te veniam non tribuente, iuvent.
 Sed tibi ius in aves, siqua est tamen, ultima laus est
 Forsitan hoc alios, me tua forma capit.
 15 Vincis ebur, vincis stellas candore nitentes,
 Concedunt pennis alba ligustra tuis.
 Ipsa minus nitidum, pleno si fulgeat orbe,
 (Det veniam fassae) Cinthia lumen habet.
 Vidi ego te nuper media de nocte volantem,
 20 Et lux in tenebris pene diurna fuit.
 Nescieramque tuis coelum splendescere pennis:
 Vera loquar, magni sideris instar eras.
 Sed nihil absolvit penitus natura creando:
 Me miseram! nostris invidet illa bonis.
 25 Cur tibi, qui formam, quae formae congrua, vocem
 Non dedit? Haec pennis detrahit una tuis.
 Adde sonum, tanti qualem decet alitis esse,
 Non avis in mundo, quae tibi praestet, erit.
 Illa loquebatur, pennas circumspicit ille
 30 Rex avium, ad laudes intumuitque suas.
 Creditit, et sese quod non fuit esse putavit:
 Sponte venit cupidis in sua vota fides.
 Quid facis infelix? Fallit te subdola, fallit:
 Heu cave, mox contra se tibi testis erit.
 35 Ni fugis insidias, tecta quas instruit arte,
 Magna venit stomacho poena luenda tuo.

Post v. 16 in M2 Candidior nive, quam plastro stridente viator, / Aut pecudes turpi non tetigere pede. / Candidior quam lac, quod nunc ex ubere venit, / Et quod adhuc posito spumat ut unda cado. / Parce precor fassae, si corvus in aethere pendet / Nocte, minus nitidum Cynthia lumen habes. **P** Candidior nive, quam plastro stridente viator, / Aut pecudes turpi non tetigere pede. | 17–18 *vacant in M2* | 19–22 *vacant in S* | 28 Non **M2** Nulla | 29 pennas **M2** plumas | 30 Rex avium **M2 P** Stollidus[] | 32 Sponte **M2 P S** Prompta | 33 infelix **M2** imprudens | 35–36 *vacant in M2*

14. Ovid. *Remedia amoris*, 428.; Ovid. *Heroides* IV, 64. | 18. Cinthia → VI. 41. | 33. Ovid. *Amores* lib. III, II, 71.

- Dum loquor, imprudens rostrum contentibus aptat,
 Et modulos rauca promere voce parat.
 Dumque parat, patulo caseus delabitur ore,
 40 Et facies scenae versa repente fuit.
 Nam rapit, et risu vulpes haec addit amaro:
 Vicimus! En dictis dicta refello meis.
 Corve, cui fuscas in poenam tradidit alas
 Iupiter, o pennis turpior ipse tuis!
 45 Non ego crediderim sub toto vivere coelo
 Quamlibet informem, quae, quod es, esse velit.
 Hanc tibi quae tenebras vincit nigredine, formam
 Qui dedit, et formae congrua verba dedit.
 Occulle te foliis, et quae tibi proxima, fronde;
 50 Te nihil immensus turpius orbis habet.
 Faeda tibi facies, strigibusque simillima rostra,
 Vox tua mutandis prorsus inepta sonis.
 Quoque minus dubites, crepitacula consule, sunt haec
 Optima, crede mihi, vocis imago tuae.
 55 Talibus insultat: praedam suspirat ademtam
 Corvus, et est damno cautior inde suo.

37 imprudens **M2** infelix | 38 modulos rauca promere **M2** rauca modulos edere; **S** Nec mora, de patulo caseus ore cadit. | 39 patulo caseus **M2** caseus patulo | 39–40 *vacant in S* | 41 **M2** Prompta rapit vulpes; sed dum rapit, inquit: abunde est, **P S** Prompta rapit vulpes, risuque haec addit amaro: | **Post v. 44 in P** Hanc tibi quae tenebras vincit nigredine, formam / Qui dedit, et formae congrua verba dedit. | 45–46 *vacant in M2* | 47–48 **P** Est tibi, sitque color, qualem decet alitis esse, / Quo nihil immensus turpius orbis habet; *vacant in S* | 50 **M2 P** Nigrior Eumenidum quam fuit, ala tua est. | **Post v. 50 in M2** Non ego crediderim sub toto vivere coelo / Quamlibet informem, quae, quod es, esse velit. / Est tibi sitque color, qualem decet alitis esse, / Quo nihil immensus turpius orbis habet. | 51 strigibusque **M2 P S** stygiisque | 54 crede mihi **M2 P** si memini

40. Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. III, V, 38. | 44. Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. II, XVIII, 56.

Elegia XVII.

Ad B. Virginem, cum praesentissimam eiusdem
opem duo clientes experti essent

Respicias, o Mater, stellis formosior ipsis,
Respicias, et vanas non sinis esse preces.

Sicui succurris, certe succurris egenti,
Qui dubitet meritis detrahat ille tuis.

5 Quid referam per te vires, quas morbus ademit,
Corporaque a tumulo saepe renata suo?

Quid referam solo dispulsa pericula nutu,
Quae mihi sunt terra, quae mihi lecta mari?

Facta cano. Lintrem cum coniuge pastor inibat,

10 Turbidus a pluvio vere Tibiscus erat.

Iamque fere medium tetigit feliciter amnem,

Cum subito boreas carcere missus adest.

Nec mora, praeruptos erexit ad aethera fluctus,

Et vada diductis mox patefecit aquis.

15 Excidit ille metu subito sociaeque, suoque,

Tam prope dum mortem, quam prope vidit aquam:

Et madidas cum voce manus ad sidera tollens

Hac prece virgineam sollicitavit opem.

Titulus **M1** Cum Russus in Tibisco naufragus auxilio B. V. M. ereptus anathemata eiusdem arae appenderet **M2** Cum Russus auxilio B. V. naufr[alg]io ereptus anathema eiusdem arae in templo nostro appenderet **P** Cum Russus auxilio B. V. fluctibus ereptus ad aram eius Ungarini anathema appenderet **S** Ad B. Virginem | **4** dubitet **M1** dubitat | **9 M1** Per tumidum Russus verno torrente Tibiscum | **9** Facta cano... pastor... **M2** Forte sua... Russus... **P S** Facta cano... Russus... | **10** pluvio **M2** madido | **10 M1** Lintre sua lacero cum pare fecit iter | **11–12 M1 M2** Audiit a gelido boream aquilone sonantem, / Et dixit: nostras obruet ille rates. | **12** Cum subito **P** Aeolio | **13** erexit **P** surrexit; **M1** Obruit: insanos tollebat in aere fluctus **M2** Obruit insanos iam volvit ad aethera fluctus | **14** mox **M2** iam; **M1** Decolor, et nigro turbine flumen erat | **16** Tam... dum **M1 M2 P** Dum... tam | **17–20 M1 M2** Sustulit ergo gemens madidas ad sidera palmas, / Atque ita divinae Virginis [**M1** Virgineam Naufragus] orat opem. / Respice, diva potens [**M1** parens], nec spem mihi tolle salutis, / Neve meas mecum dissipet unda preces.

53. Ovid. *Metam.* VIII, 620.

2. Ovid. *Ex Ponto* II, IX, 16. | **10.** Tibiscus – azaz a Tisza | **11.** Verg. *Aeneis* V, 835.

- Diva, cui a teneris animum sacravimus annis,
 20 Inque semel pacta mansimus usque fide:
 Quam mihi crudeles convellant flumina venti,
 Non opus est nostris questibus, ipsa vides.
 Sed tamen intuitu tantum dignare, remittent:
 Subditur imperio ventus, et unda tuo.
 25 Ille precabatur, lintrem gravis unda subegit,
 Vincitur ars vento, fluctus utrumque rapit.
 Heu quid agant miseri? Pugnent superare natando
 Flumina? Pugnantes vestis, et unda tenent.
 Viderat hoc virgo (quid enim non illa videret?)
 30 Et subito insanae detumuistis aquae.
 Cumque truci gemitu venti (sensisse putares)
 Protinus ancipitem corripuere fugam.
 At cui pro tabulis perituro vota fuerunt,
 Constitit in sicca prodigiosus humo.
 35 Cumque movens aciem vicinae in margine ripae
 Se videt, ipse fidem vix sibi salvus habet.

19–20 **P** Diva, cui arbitrium coeli, telluris, et undae, / Qui prius e nihilo condidit illa, dedit: |
 22 **M2** Ut taceam, caeli de regione vides. | 24 imperio **M1** arbitrio | *Post v. 24 in M1 M2*
 Forsitan ad miseros, Mater, non respicis? Aut si / Respicis, auxilio non tamen esse, potes? /
 Non potes adfirmo: liquet, o mitissima rerum, [**M1** o dulcissima Mater] / Auxilium miseris
 semper adesse tuum. **P** Forsitan ad afflictos, Mater, non respicis? Aut si / Respicis, auxilio
 non tamen esse, potes? / Non potes adfirmo: liquet, o mitissima rerum, / Praesidium miseris
 semper adesse tuum. | 26 **M1** Mergimur! exclamat, mergimur! Illud erat. | 27–28 **M1**
 Fluctus utrumque rapit, tamen undam corpore pugnant / Findere, pugnantes vestis, et unda
 tenent. | 27 miseri? Pugnent **M2** miseri! Pugnant **P** Mersi? Pugnent | *Post v. 30 in M1* Pro
 fabula misero sua vota fueri clienti, / Vix fer opem Mater, dixit, et illa tulit. / Eripit, ereptum
 vicino in litore sistit, / Naufragus ipse fidem vix sibi salvus habet. / At sociam medio iam
 spes defecit in amne, / Mersaque cum merso corpore tota fuit. | 31–38 *vacant in M1* | 31
 Cumque truci gemitu **M2** Illius aspectu | 32 **M2** Diffugiunt: tabulae vota fuere loco. **P S**
 Inde procul celeri se rapuere fuga. | *Post v. 32 in M2* Eripit, ereptum vicino in litore sistit;
 / Naufragus ipse fidem vix sibi salvus habet. / At comitem medio iam spes defecit in amne,
 / Mersaque, cum merso corpore, tota fuit. | 33–38 *vacant in M2*

24. Ovid. *Heroides* VII, 46. | 26. Ovid. *Fasti* lib. III, 593. | 29. Ovid. *Remedia amoris* 467. |
 35. *Homeri Odyssea* latinis versibus expressa a Bernardo Zamagna (Senis, 1777) lib. VI, 111.

Interea comitem fluctus iactabat in amne,
 Inque vadum lapsis praecipitabat aquis.
 Iam suus ille sua supplex pro coniuge dixit:
 40 Huc ades, et coeptum perface mater opus.
 Aspice, quam misere mediis luctetur in undis:
 Hae vitam rapient illius, illa meam.
 Quam mihi das uni, potius largire duobus,
 Dimidium vitae totius instar erit.
 45 Dixerat, ac veluti iussi mansuescere fluctus
 Hanc quoque securo deposuere loco.
 Dona tulit pro se, et salva pro coniuge coniux,
 Proque dato reddit munere, quale potest.
 Et placuit divae, quae cor, non dona ferentis
 50 Aspicit, atque animum muneris instar habet.
 Fecerit hoc illis, satis est, ostendit in illis,
 Quam pia, si fidant, omnibus esse velit.

37 Interea comitem fluctus **P** At comitem medio fluctus **S** At comitem fluctus medio | 38 **P** Spes quoque cum merso corpore mersa fuit. | 40 **M1** Hanc quoque Diva potes reddere, redde solo. | 42 rapient **M1** rapiunt | 44 vitae totius instar **M1** integro munere maius | 45–46 **M1** Iam prope submersa est, certe iam mersa, salutem / Cum recipit? Virgo causa salutis erat. | 46 Hanc quoque securo **M2** Sublatam tuto | 47 pro se, et **M1 M2** sospes | 49–50 *vacant in M1 M2* | *Post v. 52 in M1* Ergo quisquis eges, aras accede Mariae, / Et quaecunque petes, irrita nulla petes. / Ne dubita, quoniam si non verissima dixi, / Desit et optatis Diva Virago meis. **M2 P** Ergo quisquis eges, aras accede Mariae, / Et quaecunque petes, irrita nulla petes. **S** Ergo quisquis eges, aras accede Mariae, / Neu dubita, voti tu quoque compos eris.

39. Ovid. *Metam.* XI, 400. | 41. Prop. *Eleg.* lib. IV, I, 147. | 44. Ovid. *Trist.* lib. V, II, 22. | 49. Ovid. *Ars amatoria* lib. I, 676.

Elegia XVIII.

Ad iuvenes, qui se aliis placere student
Discere, quis placeat, siquis desiderat artes,
Audiat, et voti me duce compos erit.
Non ego Pieridum coetus per somnia vidi,
Nec fuit inceptis autor Apollo meis.

Titulus M2 Tentamen de arte placendi libri duo; *vocat in P* | 1 quies... artes **M2 P** qua... artem |
4 M2 Nec mihi caelicolae vaticinantur aves. **P** Nec mihi satidicae vaticinantur aves.

A vers szövege M1-ben jelentősen eltér a főszövegtől, ezért azt önálló versként közlöm az elégiák végén [Elegia XXIII.] számmal.

A kéziratban a cím után: Praefatio

Cum opusculum hoc, iuvenili nuper calore fusum, per intervalla expoliremus, venit in manus nostras libellus eruditū Domini de Moncrif annis abhinc duodecim Lutetiae in lucem datus. (1) Et sane oportune: quippe argumentum hoc ita a viro egregio tractatum reperimus, ut si vestigiis ejus insisteremus, nihil videretur esse, cur iudicia quorundam pertimescamus. Interea tamen, quod in plerisque cum eo in eadem incidimus, e[st] revisum est, ut sapientum de eo libello sensum exquireremus. Fecimus diligenter. Nihil non laude dignissimum continere visus est. (2) Quare id nobis unum relictum putabamus, ut saluberrima eius praecepta, operoso huic scribendi generi, quantum tempus, ac vires ferrent, illigaremus. Liber Primus

(1) Essais sur la nécessité, et sur les moyens de plaire. Par Mr. de Moncrif à Paris. 1738. in 12 pag. 290.

(2) Memoir. de Trevoux Mars 1738 p. 469: Nous avançons, avec confiance, que cet ouvrage est plein de traits brillans, de maximes iudicienses, et de pensées fines. La morale en est par tout aussi noble, que sage.

Ibid. infr. Nous ne pouvons, qu' applaudir aux regles que l' Auteur donne sur cette importante matiere.

Az 1752-es kiadásban a vers előtt a következő levél áll:

I[osepho?] F[rantz?] S[alutem] P[lurimam] D[icit] P[aulus] M[akó]

Spero ex tuis litteris tibi esse melius; cupio quidem certe. Ego ita sum, ut neque alibi, neque aliter esse malim. Verum hoc ἔξω τῶν προκειμένων. Quod de Arte placendi mea me appellas iterum, nae tu mihi ridiculus es, qui non intelligas, quam multi otii, ac meditationis opus a me exigas. Etsi enim mitiores has musas intermisi potius, quam dimisi, non tamen ita me amant, ut non operae aliquanto plusculum requirant: quod sane si maxime velim sumere, occupatiorem algebra me fere habet, quam ut possim. Sed quid ego apud te haec ita loquor, quasi voluntatem aspernari tuam integrum mihi aliquando sit? Seduxi, ut tute monueras, nuper a curis mentem, carmenque illud, iuvenili olim calore fusum, expolire caepi. Sed gravis intercessit Tribunus plebis, libellus, inquam, eruditi Galli, a) a quo ea ingenii, ac nativi sermonis elegantia rem omnem exhaustam comperi, ut actum me agere intelligerem denique. Itaque disiunxi ab ea cogitatione animum, idque argumentum plane reliqui. Quid autem in eo iam praestiterim, e paucis, quae hic exscripsi, locis perspicies. Vale, et me in tuis habe. Viennae pridie Idus Maji. 1750.

a) Essais sur la nécessité, et sur les moyens de plaire. Par. Mr. De Moncrif. à Paris. 1738. Vide Memoir. de Trevoux. Mars. 1738. pag. 469.

François-Augustin de Paradis de Moncrif (1687–1770) francia író. A levél egy lehetséges címetzett Joseph Franz jezsuita, aki 1750-ben Bécsben matematikát, asztronómiát, fizikát tanított.

- 5 Usibus ars facta est. Vati parete docenti:
 Musa per ambiguum non mea ducet iter.
 Inclita gens homines non nobis nascimur ipsis,
 Nec datur in solis vita trahenda locis.
 Illa vetus feritas, silvis assueta colendis,
 10 Desiit: humani plus modo mundus habet.
 Tunc nec amicitiae studium, nec cura placendi,
 Nec fora, nec vici, nec fuit ulla domus.
 Vita ferae similis sensim est mollita per artes,
 Et ruditas priscis illa superstes avis.
 15 Aurea nunc aetas, nunc denique mitior orbis
 Culturae cives non sinit esse rudes.
 Esto tamen procul hinc vetitos quicumque favores
 Quaeris, et illicitas ad tua vota vias.
 Tu mihi, qui recto metam contingere cursu
 20 Et cupis, et nescis, scire docendus eris.
 Ante vadum tenta, quam solvas littore puppim,
 Haereat in media ne tibi puppis aqua.

5 docenti **P** monenti | *Post v. 6 in M2* Sed mihi nescio quis, titulo jam laesus ab ipso, / Quid facis? Ars vetita est, quam dare pergis, ait. / Parce nec audita peccatum obtendere causa, / Iudicio magni movimus ista viri. / Ille meas tradens artes, quas tradimus artes, / Auxilio nostris gentibus, inquit, erunt. / Tu quoque si recoles illas, applaudite, dices, / Utilis est votis iste Poeta meis. **P** Sed mihi nescio quis, titulo iam laesus ab ipso, / Quid facis? ars vetita est, quam profiteris, ait. / Parce nec audita peccatum obtendere causa, / Consilio docti movimus ista viri. / Ille meas volvens artes, quas volvimus artes, / Auxilio nostris gentibus, inquit, erunt. / Tu quoque carminibus lectis, Applaudite, dices, / Utilis est votis iste Poeta meis. | 7 Inclita **M2 P** Publica | 8 trahenda **M2** colenda | 9 silvis assueta **M2** sylvis insueta **P** sylvisque insueta | *Post v. 12 in M2 P* Quisque sibi satis unus erat. Nunc mitior orbis / Plus cupit officii civibus esse suis. | 13–16 vacant in **M2 P** | 17 Esto tamen procul hinc **M2** Este procul, iubeo | 18 **M2** Quaeritis, aut chari turpibus esse dolis. **P** Quaeris et illicitis artibus esse cliens. | 19 **M2** Tu mihi, qui licitas tantum placuisse per artes. **P** Tu mihi, qui leges et honesti iura favoris | *Post v. 20 in M2* Prima quibus vincat; lectori tradimus arma: / Ut teneas victos, proximus ille labor. / Scilicet ut capiat, captos conservet amantes, / Haec erit imparibus mota tenenda rotis. **P** Prima, quibus vincas animos, praebebimus arma: / Ut teneas dictos, proximus ille labor. / Me duce quos capies, captos servabis amantes, / Haec erit imparibus meta tenenda rotis.

12. Tib. *Eleg.* lib. III, IV, 26. | 13. Ovid. *Fasti* II, 290. | 14. Ovid. *Ars amatoria* III, 128.

- Saepe volunt iuvenes (et quis non vellet?) amari,
 Arma tamen votis non satis apta legunt.
- 25 Ille, quod est teneris, et adhuc crescentibus annis,
 Diligitur: carum prima iuventa facit.
 Ille valet facie: fulvis placet ille capillis:
 Purpureis animos allicit ille genis.
 Decepti iuvenes! Aderit iam curva senectus,
- 30 Et spoliū fiet temporis iste decor.
 Queis aetas placuit, placuit formosa iuventus,
 Credite, tunc odio ruga senilis erit.
 Ecce, cui nondum ruperunt cornua frontem,
 Maternis haedus pendet ab uberibus.
- 35 Haede quis exultas? Veniat modo grandior aetas,
 Iam tibi, cum fueris maior, alendus eris.
 Iam feriet cornu, quae nuper lacte fovebat,
 Et sensim, mater quae fuit, hostis erit.
 Quis te respiciet, qui nunc portaris in ulnis,
- 40 Inficiet teneras cum tibi barba genas?
 Hei mihi formosi nimium ne credite formae:
 Haec facies vobis causa doloris erit.
 Ver fugit, et tristes succedunt floribus anni,
 Et, modo quae viruit, sub nive terra latet.
- 45 Afficimur spinis, donec rosa vernat in illis:
 Flos cadat, et pretium flore cadente cadet.

23–24 M2 Quid iuvat aut noceat, vigili circumspice cura; / Ne fuge mens hominum qua solet arte capi. P Et certas rimae vias in regna favoris / Cautus, et exactum, quo capiantur, habe. | 26 Diligitur: carum P regnat, et ut regnet | 27 fulvis M2 P crispis | 28 allicit P attrahit; M2 Ille, quod incultu, quo tenearis, habet. | 29 curva M2 P cana | 30 M2 Atque decus spoliū temporis istud erit. | 32 Credite, tunc M2 Si nescis | 33–34 vacant in M2 | 35 quis M2 quid | 38 sensim M2 subito | 41 Hei mihi formosi M2 Formosi iuvenes | 42 Haec facies M2 Ille decor | Post v. 44 in M2 Tunc aliquis spectans rubrum sine honore iacentem, / Dicet: Ubi est hodie, quae rosa fulsit heri? P Tunc aliquis spectans veprem sine honore iacentem, / Dicet: ubi est hodie, quae rosa fulsit heri. | 45 Afficimur spinis M2 Nempe placent spinae P Nempe iuvant spinae.

25. Ovid. *Ars amatoria* I, 61. | 44. Ovid. *Fasti* II, 72.

Ergo consilium nostra qui poscis ab arte,
 Provehat oppositus fac tibi vela notus:
 Mansurosque diu iam nunc sectare favores,
 50 Atque aliquid fragili corpore maius habe.
 Ut votis potiare tuis, affabilis esto:
 Regula discipulis prima sit ista meis.
 Ecce suburbano locus est nemorosus in agro,
 Grata mihi requies non semel ille fuit.
 55 Stellae nomen habet, quamvis male convenit illi,
 Unde tamen stellae, nescio, nomen habet.
 Hic ego populea mecum meditabar in umbra,
 Unde virens herbis, arboribusque color.
 Cum iuvenis mecum refidens in cespite molli
 60 Haec mihi, nec tacito verba dolore dedit:
 Dic mihi (nam poteras et tu fortasse notare)
 Cur ego quiquid agam non placet? Asper erat.

48 M2 P Naviget opposita, fac, tibi linter aqua. | **49** iam nunc **M2 P** potius | **Post v. 50 in P** Ista decens facies, et amaeni purpura vultus / Deperit: ingenii gratia semper erit. / Scilicet ingenuis etiam vos parcitis anni, / Ipsaque mors nigras abstinet inde manus. | **51 P** Principio ut placeas, et ameris, amabilis esto: | **Post v. 52 in M2** Hac ego, confiteor, non sum versatus in arte: / Me miserum! monitis urgeor ipse meis. / Tu tamen huc, moneo, totis committere remis, / Doctoremque ista parte relinque tuum. **P** Hoc tibi non color, aut vanae ludibria formae, / Nec coma sub cypro pulvere crispa dabit. / Et favor, et laudes vitae probitate parantur: Qua placeas vere, nulla, nisi ista, via est. / Vidi ego sollicite nigros vibrare capillos, / Atque suas solitum dinumerare plicas. / Quid facis? aiebam: cultus decet iste puellas: / Hinc odio veniet, desine, causa tuo. / Exitus accessit verbis: cum vellet amari, / Omnibus, et longo tempore, risu erat. / Sunt quoque, muneribus qui si fecere clientes; / Quid facitis? non vos, munera vestra placent. / Munera sint mores, illis haec debita merces: / Hinc favor aeternus, futilis inde venit. etc. / *Ibidem sub medium.* / Praeferiturus eram; sed in aurem dixit Apollo: / Hoc quoque praeceptis adde Poeta tuis. / Qui volet, ut placeat, clausis arcana tenebit / Pectoribus: nil hoc ars tua majus habet. / Vera monet Phaebus, Phaebum cole vera monentem, / Credita sunt fidei siqua tecenda tuae. / Si mihi quis dicat: Mea semper libera vox est, / Omnibus acceptum me tamen esse reor. / Crescite, tunc dicam pariter, sub gurgite sylvae, / Inque caput versis Tyrnava currat aquis. / Et citius crescent liquido sub gurgite sylvae, / Inque caput versis Tyrnava curret aquis: / Quam non damna loquax effraeni debita lingae / Sentiat, inque odium garulitate cadat. / Hic ego vos vetulae, quae nil celare potestis, / Sed iacitis medio verba tacendo foro: / Hic ego vos testor: quia linguae crimen habetis, / Iure nihil vobis vilius orbis habet. | **53–74 vacant in M2** | **53** nemorosus **P** nemoralis | **59** iuvenis mecum **P** subito juvenum

50. Ovid. *Amores* lib. III, IV, 30.

- Asperitas, dixi, causa est: mansuetior esto,
 Iam tibi, cui placeas, quilibet esse volet.
- 65 Simplicitas, candorque animi feritate carentis
 Quamlibet immites edomuere viros.
 Odimus alitibus facientem praelia miluum,
 Displicet intentus semper in arma leo.
 Mitibus alloquii capimur: quia mitis hirundo est,
- 70 Sub trabe qua nidum fingere possit, habet.
 Sint placidi mores, hilarisque modestia toto
 Emicet ex vultu, purpureusque pudor.
 Nec pigeat quemvis comi praevertere gestu,
 Verbaque mulcendis auribus apta loqui.
- 75 Sed mala sunt vicina bonis: virtute sub ista
 Turpis adulandi saepe cupido latet.
 Ah quoties vidi, qui cum voluisset amari,
 Huc male de recto tramite flexit iter!
 Utque levis Proteus modo se vertebat in ignem,
- 80 Nunc aqua, nunc piscis, nunc erat ille leo:
 Hic quoque se varias pariter convertit ad artes;
 Non semel haec aetas talia monstra tulit.
 Omnia laudabit, quae te laudare videbit,
 Et sine fronte tuis hostibus hostis erit.
- 85 Ah quoties aliquem, quem te laeuisse notarit,
 Coram te peraget criminis ille reum!

Post v. 64 in P Haec capiet virtus homines, captosque tenebit, / Nec satis est homines; vinciet illa Deum. | **65–66 vacant in P** | **Post v. 70 in P** Quid moror in parvis? Pallas vocat, incluta Pallas, / Haec quoque doctrina, qua valet ipsa, favet. | **70–192 vacant in P** | **78 M2** Factus adulator, nec sine fraude fuit.

67–68. [Johann Nepomuk Cosmas, Michael Denis], *Freundenbezeugungen des k. k. thesianischen Collegiums bey Gelegenheit der Krönung Josephs des Zweyten römischen Königes* (Wien, 1764), *Ad Josephum II. Romanorum Regem inauguratum poemation*, 91–92. | **69.** Ovid. *Ars amatoria* II, 149. | **72.** Ovid. *Amores* lib. I, III, 72. | **74.** Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. II, II, 38. | **79.** Ovid. *Ars amatoria* I, 761. Proteus jóstehetségű, Poszeidónnak hódoló tengeri aggastyán, aki a tenger minden mélységén keresztüllátott, és bármivé át tudott változni. | **85.** Ovid. *Heroides* XVI, 241.

Illud, et illud agit: sic te contemnit et odit:
 Sic loquitur de te: sic tua facta notat.
 Non ego te possim per singula ducere, non si
 90 Cum totidem linguis mille mihi ora sonent.
 Aspicias etiam, si forte fit obuius illi,
 Quem vult blanditiis demeruisse suis:
 Ut latus intorquens ad legem membra figurat,
 Ut movet arte manus, ut pede verrit humum.
 95 Saepius haec iuvenes inter spectacula vidi,
 Saepius est stomacho nausea mota meo.
 Dii melius, quam nos doceamus talia quenquam!
 Si sapias, a turpi, quam potes, arte fuge.
 Haec moniti summa est: ut ameris, amabilis esto,
 100 Quod tibi nec fraudes, nec bona forma dabunt.
 Gratia, quam captas, vitae probitate paratur:
 Qua placeas vere, nulla nisi ista via est.
 Quid memorem cultus? Medio tutissimus ibis:
 Non Satyrus, non ut femina comtus eris.
 105 Vidi ego mille modis solitum torquere capillos,
 Ponere et adscitas in statione comas.
 Quid facis? Aiebam; cultus decet iste puellas:
 Hinc odio veniet, desine, causa tuo.
 Exitus accessit verbis: cum vellet amari,
 110 Omnibus, et longo tempore risus erat.
 Nec iubeo, ut placeas, auro, gemmisque nitorem
 Quaerere nec census corpore ferre tuos:

89–90 **M2** Nec mihi, si lebeat sceleratas ire per artes / Ora satis, linguae sint quoque mille satis. | 96 Saepius est... mota **M2** Saepe fuit... facta | **Post v. 100 in M2** Et favor, et laudes vitae probitate parantur, / Ut placeas vere, nulla nisi ista via est. | **101–298 vacant in M2**

90. Ovid. *Ars amatoria* I, 436. | 97. Ovid. *Remedia amoris* 439. | 102. Ovid. *Ars amatoria* II, 40. | 104. Satyrus – Satyr hegyes fülű, szarvas, kecskelábű erdőisten, Satyrok Bacchus kísérőihez tartoztak és a nyers érzékiséget és pajkosságot szimbolizálták. | 105. Ovid. *Ars amatoria* I, 505. | 109. Ovid. *Fasti* VI, 565. | 112. Ovid. *Ars amatoria* III, 172.

- Nec fucare genas: plus te, mihi crede, iuvabit
 Simplex, et modica factus ab arte decor.
- 115 Est modus, in rebus quem qui non servat agendis,
 Et cupit, et votis officit ipse suis.
 Munditiis capimur: nec erunt sine lege capilli,
 Nec nimium culti: nec scaber unguis erit.
 Sint sine labe togae; careant rubigine dentes,
- 120 Oraque fontana saepe laventur aqua.
 Sic tamen a nitido laudem sectabere cultu,
 Ultima sit laudes inter ut illa tuas.
 Sed neque nobilitas, nec avorum gloria quenquam
 Efferat, aut paries plenus imaginibus.
- 125 Heu frustra generi, titulisque incumbit avitis,
 Qui scuta nil praeter splendida laudis habet.
 Si mihi maiorum ceras, et nomina iactes,
 Incipies sicco vilior esse lacu.
 Sunt quoque muneribus, qui se fecere clientes:
- 130 Quid facitis? Non vos, munera vestra placent.
 Munera sint mores, illis haec debita merces,
 Hinc favor aeternus, futilis inde venit.
 Hactenus ostendi scopulos, surteisque latentes,
 Et vada navigio perniciose tuo.
- 135 Accipe nunc, quae sint cursu spectanda sub ipso,
 Et mea, fac, memori pectore verba tene.
 Saepe favens nocuit ventus: tu contrahe vela,
 Dum Favor aurata te bene puppe vehit.
 Nemo sine invidia placuit: si creditur arti,
- 140 Naufragium multis ista Malea fuit.
 Multa movent illam: sed prima superbia causa est,
 Proxima contemptus; si sapis, ista cave:

114. Ovid. *Fasti* II, 764. | 117. Ovid. *Ars amatoria* III, 133. | 118. Ovid. *Ars amatoria* III, 276.
 | 119. Ovid. *Ars amatoria* I, 514–515. | 120. Ovid. *Ars amatoria* III, 726. | 122. Ovid.
Consolatio ad Liviam, 44. | 125. Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. II, XIII, 41. | 128. Prop.
Eleg. lib. II, XIV, 12. | 140. Malea a Peloponnészosz délkeleti hegycsúcsa, lejtője a tenger felé
 igen meredek, az itt egybeütköző széljárások miatt nehezen lehetett körülhajózni, félelmetes
 hely volt a tengeri rablók miatt.

Et quo parta tibi melior Gratia vultu
 Riserit, hoc paribus blandior esto tuis
 145 Difficile est, fateor, non insultare natanti,
 Anchora dum fortis carbasa nostra tenet.
 Sed tamen hoc opus est: quis enim tibi praebeat ense,
 Ut ferias dono proxima quaeque suo?
 Subtrahet infestos aliis, mihi crede, favores,
 150 Et subito in sicca destitueris humo.
 Ibat ovans alis non illa ad brachia factis
 Icarus, et coelo non grave pondus erat.
 Multaque iam pulsus transmiserat aequora pennis,
 Et patria felix arte futurus erat.
 155 Cum levis audaci coepit gaudere volatu,
 Inque sibi vetitas fervidus ire vias.
 Decidit infelix, sparsis super aequore pennis,
 Seque necaturis nomina fecit aquis.
 Illius exemplo laeta moderatius aura
 160 Utere: ni facis Icarus alter eris.
 Sed quamvis zephyri veniant ad vela secundi,
 Remorum nullus non tamen usus erit.
 Nonne, licet segetem multo cum foenore reddat,
 Agricolae ferro sollicitatis humum?
 165 Scilicet et cultae veniunt felicius uvae,
 Et volucres docta dulcius arte canunt.
 Sic tibi, qua placeas, semper nova causa supersit,
 Flammaque fomitibus semper alenda novis.
 Ne tamen hoc optare palam videare, quod optas,
 170 Propositum cela calidus usque tuum.
 Cumque tui iustam causam praebebis amandi,
 Hoc te, quod quaeris, quaerere nemo putet.

145. Ovid. *Ex Ponto* lib. II, II, 111. | 155. Ovid. *Met.* VIII, 223. | 158. Ovid. *Trist.* lib. I, I, 90. | 161. Zephyrus a nyugati szél, melynek megindulása Itáliában a tavasz kezdetét jelentette, ellenben a görögöknek rendszerint vihart és esőt hozott. | 163. Ovid. *Remedia amoris*, 174. | 165. Verg. *Georgicon* I, 54.

- Retia piscosas satis est misisse sub undas,
 Obruta iam multis piscibus illa trahes.
- 175 Fronde tegit laqueos, volucrem cum decipit, auceps
 Callidus, et tanquam nil agat, illud agit.
 Peccet, et insidias in avem componat inanes,
 Si dolus in lucem non bene tectus eat.
 Hic tamen interdum stulte nos fallimus ipsi,
- 180 Et merito tota risus in urbe sumus.
 Nam veluti prudens, quae vult obtrudere, laudat
 Institor, et medio ponit emenda foro:
 Haud aliter nostris oneramus laudibus aures,
 Et toties siccum dicimus illud: ego.
- 185 Qui putat hoc cursu speratos tangere portus,
 Nescius in scopulos inpulit ille ratem.
 Quis ferat in medio fundentem oracula coetu,
 Iactantem laudes, et sine fine suas?
 Quis ferat elata sese cervice ferentem?
- 190 Qui facit haec, ne sit quod cupit esse, facit.
 Nunc mihi Musa fave. Pallas vocat, inclita Pallas,
 Haec quoque doctrina, qua valet ipsa, favet.
 Unica formosis non est satis ala columbis,
 Unicus antennas non bene remus agit.
- 195 Tradidimus mores: doctrinam moribus adde,
 Ne desiderii pars cadat ulla tui.
 Cura sit ingenuas animum formare per artes;
 Pandit et his aditus ad sua regna Favor.

194 P Nec quodvis una de trabe surgit opus. | 198 P Aut nihil, aut votis res facit ista tuis.

175. *Disticha Catonis* lib. I, 27; vö. még: Heltai Gáspár, *Fabulák, Az oroszjáánról meg a majomról* | 185. Hieronymus Fracastorius, *Opera omnia* (Venetiis, 1574), *Syphilis* lib. III, 110. | 186. Cornelius Gallus, *Elegiarum liber*, V, 22. | 191. Pallasz Athéné – a bölcsesség, az igazságos háború, a jog, az igazságosság, a művészetek, a kézművesség és a képzés istennője a görög mitológiában.

Ordinar a Musis. Musas amplectere toto
 200 Pectore, quisquis opem quaeris ab arte mea.
 Carmine, siqua fides, Orpheus et saxa movebat,
 Et rapidae cursum carmine vertit aquae.
 Carmine delphinum cepit periturus Arion,
 Cui melior pontus, quam sua navis, erat.
 205 At tu nec lapides, nec tu delphina, nec undas,
 Sed capies homines, has modo tende plagas.
 Quae recitent alii iam nunc tibi mollia surgant
 Carmina, sed quamvis mollia, casta tamen.
 Haec pronos facient aditus, animosque tenebunt:
 210 Ut Cato sit, victas his dabit ille manus.
 At cave praecipue furtis vexare libellos;
 His opibus dives quilibet esse potest.
 Ecquid enim prosit, pennas si corvus oloris
 Sumseris? An sumto tegmine cygnus eris?
 215 Quidquid eras fueris; corvus velut ante manebis,
 Cedet et opprobriis ista rapina tuis.
 Fabula narratur toto notissima regno,
 Si meminit non hanc ipsa Comorra neget.
 Nescio quis (nomen longis intercidit annis)
 220 Officium auctoris iussus obire fuit.
 Laetus erat iussis: nunc nunc florebimus, inquit,
 En patet in laudes area quanta meas!

200 quaeris **P** poscis | 201 Orpheus et saxa mouebat **P** mulcebat tigrides Orpheus | 202 **P**
 Carmine currentes sistere iussit aquas. | 204 **P** Nobilior prisca fabula nulla fuit. | 205
 lapides **P** tigrides | 209–210 *vacant in* | **P** 220 **P** Admonitus, libri scriptor ut esse, erat |
 221–226 *vacant in P*

201. Orpheus – legendás dalnok a görög mitológiában, őt tartották a líra feltalálójának. | 203.
 Arion ünnepelt dithyrambosköltő és zeneszerző a Lesbos-szigeti Methymnából, Kr. e. 625–
 585 táján volt élete javában. | 206. Ovid. *Ars amatoria* I, 270. | 208. Tib. *Eleg.* lib. III, VI, 56.
 | 210. Marcus Portius Cato (Kr. e. 234. – Kr. e. 149.) római író, történetíró, politikus | 212.
 Ovid. *Ex Ponto* lib. IV, X, 78. | 215. Ovid. *Remedia amoris* 247. | 217. Ovid. *Ars amatoria* II,
 561. | 219. Ovid. *Met.* VII, 822; Ovid. *Fasti* II, 443. | 222. Ovid. *Trist.* lib. IV, III, 84.

- Cinge caput lauro vatum praeceptor Apollo,
 Et mihi sunt versus, et mihi facta lyra est.
 225 Nunc ego trans pelagus, trans nigros audiar Indos,
 Eloquii vox est magna futura mei.
 Vindicat e mediis atavorum scripta sepulcris,
 Atque suo dignum vindice farcit opus.
 Tirnava debebat primos excudere partus,
 230 Et viridi doctum cingere fronde caput.
 Iamque iter ingressus clausa portabat in arca
 Divitias: domino doctior illa fuit.
 Venerat ad ripas, flavus quas alluit Ister,
 Auctior a pluviis ille tumebat aquis.
 235 Et poterant cautum fluctus terrere sonantes,
 Terga tamen parvae scandit aperta ratis.
 Insonuit ventus, medias excussa sub undas
 Volvitur, et domini spem rapit arca sui.
 Territus exclamat: conto cape navita conto,
 240 Et quaecunque petes, irrita nulla petes.
 Ille loquebatur, cistam procul unda ferebat,
 Et male corrasas gurgite mersit opes.
 Hei mihi, quid misero fortunas eripis, inquit,
 O borea damnis officiose meis?
 245 Fluctibus admonitus, si mens non laeva fuisset,
 Debueram caecis abstinuisse viis.

229–230 *vacant in P* | 232 *domino doctior P oculis charior* | 234 *tumebat P fluebat* | 236 *P Attamen exigui fragmina lintria init* | 240 *P Quaeque petes facti praemia, cuncta feres.*

225. Indus az a nagy folyam, amely India intra Gangem nyugati határát képezi. A régiek szerint az indiai Caucasus vagy a Paropanisus déli lejtőjén ered és igen sok (Arrianus és Strabo szerint 15, id. Plinius szerint 19) jelentékeny folyót fogad magába és 20 mérföldnyire az Indiai-óceánba való ömlése előtt deltát képezve két ágra szakad. | 226. Ovid. *Tristia* lib. IV, IX, 24. | 230. Bernardus Bauhusius, *Epigrammatum libri V.* (Antverpiae, 1620, 85. p.), lib. IV, *De cajuadam invenusto et longo carmine cui nomen elephas*, 2. 233. Ovid. *Met.* I. 639. Ister – azaz a Duna | 234. Ovid. *Fasti* II, 390. | 240. Ovid. *Fasti* III, 386. | 244. Borea vagy Boreas – északi szél, mely Európára és Kis-Ázsiára nézve egészséges, Afrikának ellenben felhőt és esőt hozó, hideg szél. | 245. Verg. *Ecloga* I, 16.

Quid facis infelix surdo convicia vento?
 Tu tibi, quod doleas, tu facis, ille nihil.
 Quae rapuisti aliis, tibi nunc male parta vicissim
 250 Eripit, et nunquam iustior unda fuit.
 Debueras cerebro potius, quam fidere cistae,
 Nec cupidas furto contemerare manus.
 Abdicat officium subito scriptoris, et esse
 Autor, inaudita non sine labe, negat.

249–250 *vacant in P* | 251 *cerebri P capiti* | 252 *P* Quod rapuisti aliis, nunc rapit unda tibi. |
Post v. 254 in P Sed repetamus iter, tempus properantibus instat, / Inque suo noster pulvere
 currus eat. / Non satis est musas discite, quidquid / Continet in placitis Philosophia suis. /
 Altera sed vetus est, ipsoque emarcuit aevo, / Hanc sine, vix aliquid, quo tenearis, habet. / Si
 tamen arridet, sine rebus nomina disces, / Exiguum, nihilo plus tamen illud erit. / Altera te
 rapiat, monumentis eruta priscis, / Cui lucem nuper Gallia culta dedit. / (Gallia, quae sicut
 domitum surrexit in orbem, / Sic videt ingenio cuncta minora suo.) / Haec tibi sit curae,
 Hanc infixam pectore semper, / Sive dies, seu nox tempora volvat, habe. etc. / *Initium Lib. 2.*
 / Hactenus ostendi fontes, favor unde petendus / Altera jam fessos area verset equos. /
 Restat, ut expediam, quid agas, ut duret in annos: / Haec quoque propositi pars fuit una mei.
 / Huc, o Phoebe, iterum Pindi de vertice vota / Ad mea cum cithara, carminibusque veni.
 / Auspice te coepti pars est exacta laboris, / Te quoque, quod superest, auspice currat opus. /
 Quod studium vigil, et longi peperere labores, / Saepius incautis eripit una dies. / Qui bene
 divitiis partis non noverit uti, / Quamlibet e magno divite pauper erit. / Quaerere difficile est,
 nec non quaesita tueri, / Et gravior, dubites, hic sit, an ille labor. / Divitiis olim magnae
 periistis Athenae, / Divities Spartes causa ruentis erant. / Ipsa caput mundi rebus sublata
 secundis / Venit in externas Martia Roma manus. / Ante meis igitur monitis qui regna
 favoris / Obtinuit, monitis servet et illa meis. / Nec labor hic novus est: qua nuper capta
 fuere, / Nunc quoque non alia sunt retinenda via. / Cuncta, quibus primus ducunt e fontibus
 ortus, / His etiam post, ut continuentur, egent. / Flumina sustineant cursum, siccabitur
 aequor, / Et mare de vasto gurgite campus erit. / Intereat seges, et prima moriatur in herba,
 / Si pluviae coelo deficiatis aquae. / Saepe tamen segetem nimbus corrumpit, et imber, /
 Inque leves zephyros vota serentis agit. / Vidi ego sparsa mari laceratae membra carinae; /
 Vela ferens ventus, qui laceravit, erat. / Scilicet, et pluviis, puppemque ferentibus auris, / Ne
 noceant, certus debet adesse modus. / Talibus admonitus fortunae contrahe lora, / Dum
 favor in niveis te bene portat equis. / Nemo sine invidia placuit. Si creditur arti, /
 Naufragium multis ista charybdis erat. / Hinc igitur pleno fugiant tua carbasa cursu, / Invidia
 quod habet, desinit esse cito. / Multa movent illam; sed prima superbia causa est, / Proxima
 contemptus: si sapis illa cave. / Quoque reperta tibi meliori gratia vultu / Riserit, hoc paribus
 blandior esto tuis. / Difficile est equidem non insultare natanti, Anchora, dum fortis carbasa
 nostra tenet. / Sed tamen hoc opus est: quis enim tibi praebat ensem, / Ut ferias dono
 proxima quaeque suo? / Subtrahet infestos aliis, mihi crede, favores, / Et subito in sicca
 destitueris humo. / Ibat ovans quondam Minoia regna relinquens / Icarus, et coelo non
 grave pondus erat. / Multaque iam pulsus transiniserat aequora pennis, / Et patria felix arte
 futurus erat. / Sed levis audaei, caepit gaudere volatu, / Inque sibi vetitas fervius ire vias. /
 Decidit infelix, et quo sua fata gemebat / Ore, necaturas naufragus hausit aquas. / Illius
 exemplo laeta moderatius aura / Utere; ni facias, Icarus alter eris. etc. / *Ibid. versus finem.* / Sed

- 255 Quid moror in Musis? Musis iuuet addere quidquid
 Imperio physice continet alma suo.
 Non tu nescieris, quid agat tot sidera circum,
 Nube quid in media tortile fulmen alat.
 Cur tellus concussa tremat, cur saepe dehiscat,
 260 Oppidaque, et turres caeca vorago tegat.
 Dedecus ille sibi quaerit, qui quaerit amari
 Sit quamvis tota mutus in historia.
 Turpe erit annales atavum nescire suorum,
 Bellorumque ortus, interitusque ducum.
 265 Turpe erit Europae cultas non discere linguas:
 Clausit et hoc multis ad sua vota viam.
 O quater, et quoties non est numerare, beatum,
 Qui monita haud surdis auribus ista bibit!
 Illum purpureo vectabit Gratia curru,
 270 Et victor capta figet in arce locum.
 Haec tu, si sapias, imis infixam medullis
 Sive dies, seu nox tempora volvat, habe.

quamvis Zephyri veniant ad vela secundi, / Remorum nullus non tamen usus erit. / Nonne, licet segetem multo cum faenore reddat, / Ruricolae ferro sollicitatis humum? / Scilicet et cultae veniunt felicius uvae, / Et volucres ducta dulcius arte canunt. / Sic tibi, qua placeas, semper nova causa supersit, / Flammaque fomitibus semper alenda novis. / Ne tamen hoc optare palam videre, quod optas, / Propositum cela callidus usque tuum. / Cumque tui justam causam praebebis amandi, / Hoc te, quod quaereris, quaerere nemo putet. / Retia piscosas satis est misisse sub undas, / Obrua iam multis piscibus illa trahet. / Fronde tegit laqueos, volucrem dum decipit auceps / Callidus, et tanquam nil agat, illud agit. / Peccet, et insidias, in avem componat inanes, / Si dolus in lucem non bene tectus eat. / Hic tamen interdum stulte nos fallimus ipse, / Et merito tota risus in urbe sumus. / Nam veluti prudens, quae vult obtrudere, laudat / Institor, et medio ponit emenda foro: / Haud aliter nostris alienas laudibus aures / Vellimus, et toties dicimus illis: ego. / Qui putat hoc cursu speratos tangere portus, / Nescius in scopulos impulit ille ratem. / Quis ferat in medio fundentem oracula caetu? / Jactantem laudes, et sine fine, suas? / Quis ferat elata sese cervice ferentem? / Qui facit haec, ne sit, quod cupit esse, facit. | 255–272 *vacant in P*

250. Ovid. *Trist.* lib. V, VIII, 12. | 252. Mart. *Liber de spectaculis* X. 2. | 267. Ovid. *Ars amatoria* II, 447. | 269. Gratia → IX. 40. | 271. Ovid. *Heroides* XX, 174; Ovid. *Trist.* lib. I, V, 9.

At quia saepe levi nascuntur iurgia causa,
 Restat, ut et partes conciliantis agam.
 275 Ergo ubi, quem captas, offensum utcunque putabis,
 Blanditias omnes ad sua signa voca.
 Submittes animum, dicesque precantia verba,
 Et venies culpa proditor ipse tuae.
 Crede mihi, frangent animos haec tela feroces,
 280 Et veniam, laeso vel renuente, ferent.
 Fortis erat bello, sed quamvis fortis Achilles,
 Saepe tamen victas his dedit ille manus.
 Hectora quod Priamo patri donavit ademtum,
 Non pretio Priami, sed prece victus erat.
 285 Venit ad iratum faedatis crinibus hostem,
 Suppliciter posito procubuitque genu:
 Victori que manus orans tendebat inermes,
 Et patriae lacrimis immaduere genae.
 Non tulit Aeacides inimicum ante ora iacentem,
 290 Sed tremulum admota sustulit ipse manu:
 Atque, utinam talem possem tibi reddere, dixit,
 Qualis, ubi contra me tulit arma, fuit.
 Qualemcunque tamen referes, absiste precari,
 Et positum patria contumulabis humo.

273 levi nascuntur iurgia **P** oritur nulla discordia | 278 **P** Queis facile aditus pectora laesa dabunt. | 283 Priamo patri **P** patri Priamo | 290 admota **P** posita

274. Wallius *Poematum libri novem, Elegiarum lib. III*, I, 40. | 276. Becanus *Idyllia et Elegiae, Elegiarum lib. II*, I, 62. | 278. Livinus Meyer *Poematum libri duodecim* (Bruxellis, 1727), *Elegiarum lib. IV.*, *Epistola Serinia Caprarae*, 54. | 281. Achilles → XII. 31. | 283. Priamosz – Trója királya, aki a háború idején már olyan idős, hogy a harcban nem vehetett részt | 286. Ovid. *Fasti* II, 438. 288. Lotichius *Poemata omnia, Elegiae lib. IV*, VI, 90.; David van Hoogstraten *Poematum libri undecim* (Rotteraedami, 1710), *Elegiarum lib. II*, I, 124.; *Uo., Silvarum liber I*, 18. 289. Aeacides – Aeacus leszármazottjainak közös neve; így Péleuszé, Achilleszé (Verg. *Aen.* 1, 99. 6, 58), Neoptolemusé (*U. o.* 3, 296), a történelmi korban Perseus macedoniai, Pyrrhus epirusi királyé | 292. Ovid. *Trist.* lib. II., II. 30.

295 Haec si praestiteris, longo quae tradimus usu,
 Nec mea pro nullo pondere verba cadant:
 Saepe mihi dices: vatus bene vive, diuque,
 Et tua post mortem leniter ossa cubent.

Elegia XIX.

Cum ad matheseos studium Viennam mitteretur
 Nunc mea victrices circumdate tempora lauri,
 Annuit en voto surda Vienna meo.
 Ad studium, quo me dudum natura vocavit,
 Imperio praeses nunc vocor ecce tuo.
 5 Ibimus. Ah pridem sacros intrare recessus
 Mens fuit, et quoniam limina pandis, erit.
 Hactenus adverso cursum tentavimus amne,
 Rivales tardae causa fuere morae.
 Iam patefacta via est: nunc nunc retinacula nautae
 10 Solvite, ab occasu mitior aura venit.
 Iamque iter ingredior, procul et iam Caesaris arces
 Conspicor, et turre magna Vienna tuas.

298 leniter **P** molliter

Titulus M2 Ad Aug. Hingerle, dum ab eo Viennam ad matheseos studium mitteretur **P** Cum ad matheseos studium Viennam mitteretur **S** Cum ad mathesim Viennam mitteretur | **Post v. 2 in M2** Nunc mea speratos intrabunt, carbasa portus, / Pronaque luctantem provehet unda ratem. | 5 pridem **M2** dudum | 7–10 vacant in **S**

295. Ovid. *Amores* I, 105. | 296. Ovid. *Heroides* XX, 98. | 297. Ovid. *Amores* I, 107. | 298. Ovid. *Trist.* lib. III, III, 76.

A vers N. Várallyay Erzsébet fordításában olvasható a *Jászkeunság* című folyóiratban: *Jászkeunság*, 39. sz. (1993), 41. | **Titulus, 2.** Vienna → IV. 54. | 1. Ovid. *Amores* lib. II, XII, 1. | 2. Nem Bécs a süket, a jelző a jezsuita eljárókra utal, akik eddig nem akarták meghallani kérését, hogy Bécsbe mehessen. | 4. A praeses itt arra az Augustín Hingerlére utalhat, akinek neve a kéziratban még a címben szerepelt. Hingerle 1747. április 10. – 1750. november 9. között töltötte be a praepositus provinciae tisztséget, tehát tartományfőnökként az ő jogkörébe tartozott a rendtagok áthelyezése. (Ugyanigy a 38. sorban is.) | 6. Ovid. *Heroides* II, 134. | 7. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. III, III, 31. | 10. Martinus Opitius *Silvarum libri III.* (Francofurti, 1631), *Epigrammatum liber, Ad Principem Transilvaniae*, 12. | 12. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. II, XV, 34.

- Salve urbs, o altae salvete Mathaeseos aedes,
 Et toties votis tecta petita meis.
- 15 Non ego magnificam venio spectator in urbem,
 Qui putat hoc, animum non videt ille meum.
 Nec me templa deum, nec celsa palatia regum
 Visa iuvant, quamvis haec quoque visa iuvant.
 Ah valeat, quisquis nil praeter maenia spectat,
- 20 Splendidaque in varias compita secta vias.
 Est ibi, sitque diu, sedes, quam diva Mathesis
 Incolit, haec plus me, quam locus ipse, rapit.
 Haec ego tot precibus iactatae littora puppi,
 Hos petii portus, huc mihi cursus erat.
- 25 Vix tamen illa meae poteram promittere cimbae,
 Parvaque, ne dicam spes mihi nulla fuit.
 Et iam fessus eram, et votorum desine, dixi,
 Non tangunt surdos ad tua verba deos.
 Finge tamen superos habeas aliquando secundos,
- 30 Et tua contingas vota, quid inde feres?
 Nonne Mathematici passim gens laesa cerebro
 Dicimur, et plebs, quod dicimur, esse putat?
 Aut certe levibus fallentes tempora curis
 Nescio quae nullo digna labore sequi?

13 aedes M2 arces | 15 venio M2 propero | 16 animum non videt ille meum M2 animi nescius ille mei est | 17 Nec... nec M2 Non... non | 19–22 M2 Est ibi, sitque diu, sedes, quam diva Mathesis / Incolit, haec plus me, quam locus ipse, rapit. / Ah valeat, quisquis nil praeter maenia spectat, / Splendidaque in varias compita secta vias. | 20 varias P S multas | Post v. 22 in M2 Illa loci dos est, illic est fama Viennae: / Hanc urbi dotem tollite, vilis erit. | Post v. 28 M2 P S Si prece, quam dudum captas, superabilis esset, / Iam dudum capta victor in arce fores. | 29 aliquando M2 ad vota | 30 M2 Quoque cupis, venias: quid tamen inde feres. | 31 laesa M2 capta | 33 certe levibus M2 levibus certe | Post v. 34 in M2 Hoc igitur pretio, speculando sidera, noctem / Ducimus? Hoc pretio gens operosa sumus?

13. Mathesis – a matematika tudományának megszemélyesítése | 14. Dominicus Ludovicus, *Carmina et Inscriptiones* (Neapoli, 1746), lib. II, III, 36. | 17. Cat. LXVI, 63. | 20. Bacanus, *Idyllia et Elegiae, Elegiarum lib. I*, X 12. | 26. Ovid. *Trist.* lib. V, VIII, 22. | 28. Ovid. *Fasti* IV, 660. | 32. M2-ben és P-ben Makó által jegyzetelve: „Infulse huc detorquens illud Juv. *Sat.* 6. v. 404. Nemo Mathematicus genium indemnatus habebit.” Valójában: Iuvenalis *Satura* VI, 562.

- 35 I nunc, et studio contentas attere vires,
 Grande operae pretium nomen inertis erit.
 Hoc ego, vel simili fluctu pulsabar, at ista,
 Praesidis admonitu fracta procella fuit:
 Qui mihi si faveat, vani ludibria vulgi
 40 Nil moror, et tanto iudice tutus ero.
 Mordeat illoto, quae non intelligit, ore
 Plebs rudis, haec unus sit probat ille, sat est.
 Rumpere livor edax, referat sua templa Mathesis,
 Meque lubens prensa ducit in illa manu.
 45 Iam feror a terra, coelisque invectus apertis
 Proxima conspectu metior astra meo.
 Iam scio cur, quem sol bis senis mensibus orbem,
 Hunc nitidis uno luna pererret equis:
 Cumque micet Phoebus vultu constanter eodem,
 50 Cur Phoebi vario luceat orbe soror.
 Iam scio cur, quamvis aliae surgantque, cadantque,
 Aequoreas ursae non subeatis aquas.
 At tibi, qui voto das Augustine potiri,
 Pro meritis quali munere gratus ero?
 55 Donec erunt (et erunt semper) super aethere stellae,
 Gratia non animis excidet ista meis.

Post v. 36 in P Scilicet idcirco, speculando sidera, noctem / Ducimus, idcirco gens operosa sumus. | **38** admonitu **M2 P** imperio | **42** sit **M2** si | **Post v. 46 in M2** Discere stellarum, longeque patentis Olympi / Alternas labor est noster eritque, vices. **P S** Iam scio, cur quidem sol bis senis mensibus orbem, / Hunc nitidis uno luna pererret equis: / Cumque micet Phoebus vultu constante eodem, / Cur Phoebi vario luceat orbe soror. | **47** Iam **M2** Nunc | **51** Iam **M2** Nunc | **Post v. 52 in M2** Ista meos posthac consumet cura labores / Ista mihi noctes auferet, ista dies.

40. A iudex Hingerlére utal. Prop. *Eleg.* lib. II, XIII, 14. | **43.** Ovid. *Remedia amoris* 389. | **52.** Ovid. *Trist.* IV, III. 4. | **53.** Augustine – azaz Augustinus Hingerle | **54.** Lotichius *Poemata omnia, Elegiarum lib.* I, VII, 58.

Elegia XX.

Ad Iosephum II. Romanorum
Regem inauguratum

Spes, et amor patriae curru Iosephus eburno
 Invehitur portas magna Vienna tuas.
 Cinge triumphali circum tua maenia lauro,
 Tura fer ad faciles in tua vota deos.
 5 Undique marmoreae surgant ad sidera moles,
 Aspiciat titulos in quibus ille suos.
 Cedite, pompa venit: tanto sessore superbi
 Quem revehant ipsi nosse videntur equi.
 Pompa venit: resonent plausus, et purior aether
 10 Fulgeat, ac luctum trans mare ventus agat.
 Ut rutilant oculi solito fulgore micantes!
 Ut sedet augusto blandus in ore decor!
 Qualis, ab oceani cum sese protulit undis,
 Phoebus in aurato dicitur ire iugo.
 15 Interea rumor turres, et tecta domorum
 Transilit, ac laetum nunciat ire diem.
 Spectandi studio tota concurritur urbe,
 Adsita deposito rura ligone vacant.
 Hos tenet effulgens regali Caesar in ostro,
 20 Illos in niveis discolor agmen equis.
 At rapiunt omnes augusti Principis ora,
 Qui populi secum cordaque, spesque vehit.

Post v. 6 in S Ipse etiam laetos vultus a Principe ducat, / Et niteat facie candidiore dies. | **8** nosse **S** scire | **9–10 vacant in S** | **11 solito S** tremulo | **20 S** Illos armorum splendor, et ordo capit. | **22 populi secum S** secum populi

II. Józsefet 1764. április 3-án koronázták római királlyá Frankfurt am Mainban. | **1.** Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. III, V, 3. | **2.** Hosschius, *Elegiarum libri sex*, lib. II, XV, 34. Vienna → IV. 54. | **4.** Ovid. *Ex Ponto* lib. II, VIII, 28. | **8.** Livinus Meyer, *Poematum libri duodecim* (Monachii, 1760), *Elegiarum lib.* III, VII, 52. | **14.** Phoebus → II. 23. | **20.** Ovid. *Amores* lib. III, II, 78.

- Quisquis ades, faveas Regi: si convenit ullum,
 Hunc hilari vultu convenit ire diem.
- 25 Vos quoque, quae iustis domus haec moderatur habenis,
 Laeta coronatis plaudite regna comis.
 Sed tu praecipue nutrix regalis alumni
 Turrigerum coelo tolle Vienna caput.
 En tuus Augusti titulis ornatus, et ostro
- 30 Princeps, Austriacae gloria stirpis, adest.
 Augustus sanguis, patriae Iosephe voluptas,
 Et populi per te spem capientis amor!
 Huc ades, et vultu, late quo cuncta serenas,
 Ominibus nostris, laetitiasque fave.
- 35 Cernis, ut insessae nutent spectantibus aedes,
 Ut properet faciem quisque videre tuam.
 Cernis, ut ex oculis vulgi sincera voluptas
 Emicet, ardorem non capiente sinu.
 Atque utinam ut vultus, ita pectora cernere posses!
- 40 Aspiceres quam sis ruris, et urbis amor.
 Interea obtutum partes circumfer in omnes,
 Et studium populi, iudiciumque proba.
 Et placeat, quod quisque tibi comes ire laboret,
 Turbaque laedatur deficiente loco.

25 Vos quoque **S** Et vos | **Post v. 30 in S** Aera sonent, late festivis ignibus aether, / Splendeat, et luctum trans mare ventus agat. / Vicini montes, vicinae assurgite ripae, / Plausibus attoniti saepe morentur equi. | **33** late quo cuncta **S** quo pectora nostra. | **35** insessae **S** obsessae | **37** vulgi **S** populi | **42** populi **S** turbae | **44 S** Quaque venis gaude vix reperire viam.

27. A sor megegyezik a Magyar Hírmondó, Első Szakasz, 1792, 548. lapján szereplő, szerző nélküli epigramma 7. sorával. | **28.** Livinus Meyer, *Poematum libri duodecim* (Bruxellis, 1727), *Elegiarum lib.* I, IV, 2. | **32.** Hosschius, *Elegiarum libri sex* lib. VI, I, 34. | **33–34.** sorok szerepelnek Jалlosics Endre V. Ferdinándot köszöntő, 1830-as költeményében: [Andreas JалLOSITS], *Carmen serenissimo Caesaro-Regio et haereditario coronae principi Ferdinando dum Rex Hungariae Apostolicus solenni ritu inauguraretur* Posoni anni 1830, Budae, Univ., [s. a.], 117–118. sor. | **39.** Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. II, II, 11. | **40.** A sor megegyezik a Magyar Hírmondó, Nyolcadik Szakasz, 1795, 392–393. lapján szereplő, Bernákovits József cím nélküli versének 50. sorával. | **44.** Ovid. *Ex Ponto* lib. IV, IV, 28.

- 45 Ipse ego sexiugos votis comitabor euntes,
 Dii faciant votis pondus inesse meis.
 Hei mihi, Musa meis cur est conatibus impar?
 Cur languet, nec te Principe digna sonat?
 Sed tamen experiar: tu cor, non verba canentis
- 50 Aspiciens animum carminis instar habe.
 Si, nisi quae possint numero te digna videri,
 Nulla leges de te carmina, nulla leges.
 Ecce tibi attonitus festis clamoribus Ister
 Inclita piscosis cornua tollit aquis:
- 55 Oraque ceruleis quatiens rorantia guttis
 Prospera de medio gurgite fata canit.
 Cuius inaurati pulsant mea littora currus?
 Quis mihi tam subito fulgure tingit aquas?
 Fallor? An Austriadum genus alto a sanguine regum
- 60 Transit, et augustis fert diadema comis?
 Quis novus, o superi! Seclorum nascitur ordo?
 Quis premat in tacito gaudia tanta sinu?
 Plaudite barbaricis positae sub regibus arces,
 Oppidaque Ismario non bene pressa iugo.
- 65 Quae toties tumidae confregit cornua lunae,
 En vobis ultrix Austria rursus erit.
 Austria, quae sicut domitum surrexit in orbem,
 Sic videt imperio cuncta minora suo.

47 Musa meis **S** Calliope | *Post v. 60 in S* Austriadum nomen terris fatale regendis, / Quas videt exoriens, occidusque dies! | 61 nascitur **S** panditur | *Post v. 62 in S* O fortunati, quibus haec sentire licebit, / Et quibus hoc rerum praeside vita fluet!

46. Ovid. *Ibis* 70. | 53. Ister → XVIII. 233. | 59. Verg. *Aeneis* IV, 230. | 60. Becanus, *Idyllia et Elegiae, Elegiarum lib. II, I, 28.* | 62. Dominicus Ludovicus, *Carmina et inscriptiones... pars prima* (Neapoli, 1746), lib. I, XV, 22.

- Hunc superi nobis multos servate per annos,
 70 Huic veniat lento cana senecta pede.
 Crescat et Austriadum virtus, et avita per illum
 Gloria, crescendi si locus esse potest.
 Impleat attonitum factis ingentibus orbem,
 Et meritis cumulet solis utramque domum.
 75 Auguror, evenient: illum plaudentibus alis
 Sublimem semper fama secunda vehet.
 Aeternas illi Pindi sub vertice lauros
 Gloria formosa texuit ipsa manu.
 Carole, vosque atavi, quos gens tulit Austria, reges,
 80 Quaecunq̄ aetherei vos habet aura poli,
 Spectate e coelo, et magno gaudete nepote,
 Qui tantum vestrae consulet historiae.
 Qua vos ad superos virtus perduxit, eadem
 Hunc quoque, sed sero, tollet ad astra via.
 85 Dixerat, et nymphae circum plausere canenti,
 Laetaque fatidico signa dedere sono.
 Talibus auguriis et vestra adiungite cives,
 Ominaque, et plausus, et bona verba date.

69–70 vacant in S | **Post v. 70 in S** Tunc ego, Turcarum pulsus a littora signis, / In pontum ripa liber veraque ferar. / Sed fuge trans pelagus fractis Bellona sagittis, / Inque feros transfer tristia bella Getas. / Claudite ferrati telorum examina postes, / Exedat in tenebris arma cruenta situs. / Pax ades, exhausti, et nostro mitis in orbe mane. / Arva colat miles, gladium commutet aratro, / Dulcia tranquillae tempora pacis eant. / Hanc sectare, per hunc ducat te gloria campum, / Hinc malis famam nominis ire tui. / Odimus alitibus facientem praelia miluum, / Displicet intentus semper in arma leo. / Siquis erit, qui te contra ferat arma cruentus, / Ante pedes sternat signaque, seque tuos. / Horreat Austriadas et primus, et ultimus orbis; / Aut vos, siqua parum terra veretur, amet, / Hunc superi nobis multos servate per annos, / Huic veniat lento cana senecta pede. | **88** Omniaque, et S Atque hilares

69. Verg. *Aeneis* II, 715. | **74.** Ovid. *Heroides* IX, 18. | **77.** Pindus – Hegylánc Thesszália és Epirus között; déli irányban húzódik, Görögországnak legjelentősebb hegysége, az ókori írók gyakran emlegetik, s fölöttébb nagy kiterjedést tulajdonítanak neki. | **79.** Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. II, V, 43. Carolus – azaz III. Károly magyar király (német-római császárként VI.), II. József nagyapja. | **81.** Daniel Heinsius, *Poemata auctiora* (Lugduni Batavorum, 1640), *Sylvarum* lib. I, *Panegyricus in Chronicon Eusebianum...* 211. | **88.** Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. III, VI, 10.

Dicite: longaevos vivat Iosephus in annos,
 90 Atque suos nostris augeat ille dies.
 Dicite: quae nobis tot iam dedit inclita reges,
 Floreat Austriadum tempus in omne domus.
 Dii faciles adsint, dii publica vota secudent,
 Et faciant vestras pondus habere preces.
 95 At tu Rex populis iam nunc assuesce regendis,
 Teque novis titulis, imperioque para.
 Augeat imperii fines deus, augeat annos:
 Auspiciis crescant regna paterna tuis.
 Te colat, et prona dominum cervice salutet,
 100 Pareat arbitrio mundus uterque tuo.
 Si te bella iuvent, laetis victoria pennis
 Advolet, ac signis sit comes usque tuis:
 Et quaecunque tuas armis gens provocet iras,
 Victa tuos supplex procidat ante pedes.
 105 Tempus erit, quando solio sublimis ab alto
 Arbiter imperii iura suprema dabis.
 Hei mihi, quanta tuo sessura est sarcina collo,
 Cum fuerit sceptris tradita summa tuis!
 Aspice ruricolam: nunc saevi vomeris ictu
 110 Frugiferam nudo sub iove findit humum.
 Nunc purgat lolis segetem vitiantibus agros:
 Nunc metit, et plaustro messa sonante vehit.
 Temporibus certis iterum sua semina terre
 Credit, ut uberius credita reddat ager.
 115 Temporibus certis maturas colligit uvas,
 Conterit et nudo dulcia grana pede.

90 Atque suos... dies S Vivat et e... suos | 102 S Austriacas aquilas, notaque signa petat. |
 Post v. 112 in S Temporibus certis iterum sua semina terrae / Credit, ut uberius credita
 reddat ager.

93. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. VI, I, 31. | 94. Ovid. *Ars amatoria* III, 806. | 98.
 Becanus, *Idyllia et Elegiae, Elegiarum lib.* II, I, 20. | 101. Victoria – győzelem istennője | 108.
 Ovid. *Heroides* VII, 14. | 115. Ovid. *Remedia amoris* 189.

Sic labor assiduus, facies non una laboris
 Praepositi populo Principis esse solet.
 Macte animis tamen o fatis ingentibus orte,
 120 Imperium e votis ibit, eatque, tuis.
 Dummodo Relligio solium regale gubernet
 Semper et augustos excubet ante lares:
 Utque facis, doceas curam virtutis avitae
 Praecipuum vestri sanguinis esse decus.
 125 Et pater, et rebus tantis exercita mater
 Haereat ante oculos nocte, dieque tuos.
 Hinc segura, licet, capias exempla regendi,
 Hos sequere, hi gemini sideris instar erunt.
 Sic tibi dent vitae felicia lustra, dabuntque,
 130 Austriacum superi si modo nomen amant.

Elegia XXI.

De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae
 Funere Caesareos thalamos faedavit acerbo,
 Ipsaque Mors tantum palluit ausa nefas.
 Vincimus, aiebat: magni concedite reges,
 Quae geritis, sceptris esse minora meis.
 5 Hei mihi! Sed nondum tanta contenta ruina
 Augustas iterum pulsat acerba fores.
 Nescio cui rursus nigram denunciat horam:
 Certe oculi speciem fata minantis habent.

121 Dummodo **S** Pristina | **Post v. 124 in S** Illa vetus pietas atavos dispersa per omnes / In tua collectas pectora condat opes.

3 aiebat **RV** exclamat | **Post v. 4 in RV** Ah nimium certas habuit furibunda sagittas! / Inque novos luctus ingeniosa fuit! | 5 nondum tanta **RV** tanta nondum

123. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. VI, XIII, 19. | 124. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. VI, XIII, 20. | 130. Ovid. *Trist.* II, 156.

7. Tib. *Elegiarum lib.* III, V, 5. | 9. Ovid. *Consolatio ad Liviam*, 73. Parcae – azaz a párkák, a sors istennői.

Claudite iam Parcae toties pulsata sepulcri
 10 Limina: plus aequo iam domus ista patet.
 Adstiterat propius nurui sine voce iacenti,
 Osculaque, et lacrimas dia Theresa dabat.
 Huius in obtutu postquam cava lumina fixit,
 Invida Mors non vos dissociabit, ait.
 15 Te quoque, si nescis, tumulo condemus eodem,
 Sint mihi de vestra bina tropaea domo.
 Iamque propinguabat dira cum falce, sed illi
 Iniicere obscoenas non fuit ausa manus.
 Pestíferas tantum maculas aspersit, et imis
 20 Visceribus lethi semina, dixit, habe.
 Improba quid tentas? Quid in uno corpore laedis
 Tot populos? Fato nos trahet illa suo.
 Quid tibi grataris, maioraque viribus audes?
 Non fuit in lacrimas unius urna satis?
 25 Pone tamen furias: Augusta Theresa vivet,
 Spes tua per tepidos ibit, eatque, notos.
 Iam semel, ac decies nitidum permensus Olympum
 Phoebus anhelantes aequore mersit equos.
 Illa iacet: gelidos lente depascitur artus
 30 Febris, et infesto carpitur aegra malo.
 Liquitur, ut quondam Phoebi torrentis ab aestu
 Solvuntur tenerae per iuga summa nives.
 Ferte salutíferas herbas, succosque medentes:
 Me miserum! medica fortius arte malum est.
 35 Qui gemitus passim? Quanti per compita luctus?
 Haec facies captis urbibus esse solet.

9 iam... toties pulsata sepulcri **RV** crudeles... referata sepulchra | **10** Limina **RV** Claudite | **18** **RV** Non fuit obscuras iniicere ausa manus.

10. Ovid. *Consolatio ad Liviam*, 74. | **16.** Ovid. *Heroides* IV, 66. | **18.** Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. II, III, 12. | **23.** Verg. *Aeneis* X, 811. **30.** Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. II, I, 54. | **33.** Lotichius *Poemata omnia, Elegiarum* lib. I, VI, 55. | **34.** Franciscus Vavassorus *De ludicra dictione liber* (Lipsiae, 1722) I, *Poema latinum Alexandri Mori ad Carolum Datium*, 17.

Templa calent precibus; qui non capiuntur ab illis,
 Ante fores posito procubuere genu.
 Ipsa etiam Pietas tanto confusa tumultu
 40 Plangit, et infesta verberat ora manu.
 Iste potest implere dolor, quas Phoebus in ortu,
 Quasque videt terras deficiente rota.
 Diva parens, tibi mors pharetram submittit, et arcum,
 Inque tua posita est vita, salusque manu.
 45 Innocua si mente tuas amplectimur aras,
 Huc ades, et tanto pectora solve metu.
 Quantum erit, o matrum mitissima mater, in uno
 Corpore tot gentes restituisse, decus?
 Solis ab occasu solis dicetur ad ortum,
 50 Nullaque erit meriti nescia terra tui.
 En iacet inmissis lacerata per ora capillis
 Ante tuos supplex Austria tota pedes.
 Ipse tibi Caesar regalia brachia tendit,
 Et cumulat votis publica vota suis.
 55 Ipsa etiam, pro qua lacrimis perfundimus aras,
 In cuius posita est nostra salute salus:
 Ipsa etiam exangues tollens ad sidera vultus
 Diva tuam fractis vocibus orat opem.
 Fallor? An ardenti minus et minus uritur aestu?
 60 Non fallor: coepit lenius esse malum.
 Non frustra superum votis implevimus aras,
 Non frustra dedimus lucida tura deo.
 Vivit. Io populi lacrimas super ora cadentes
 Tergite: coelitibus mutua cura sumus.

56 In... posita **RV** A... pendet

38. Ovid. *Fasti* II, 438; *Fasti* III, 220; *Fasti* VI, 448. | **39.** Pietas – a kegyesség, ájtatosság megszemélyesítése, istensége. | **40.** Prop. *Eleg.* lib. II., IX. 10. | **41.** Ovid. *Consolatio ad Liviám*, 77. | **54.** Renatus Rapinus, *Carminum tomus secundus* (Pariŕis, 1681), *Elegiarum liber V*, 26. | **57.** Ovid. *Met.* I. 731. | **63.** Ovid. *Trist.* lib. III, IV, 39. | **64.** Ovid. *Fasti* II, 730.

- 65 Austria tolle animos, luctumque in gaudia verte,
Sertaque turbatis aurea redde comis.
Salve cura deum, Regina Theresia, nobis
De medio rursus reddita pene rogo.
Ergo ades ex ipso tanquam rediviva sepulcro?
70 Ergo, ut eras, iterum tam bona mater eris?
Ergo erit illa dies, qua divum templa revises
Rursus in auratis conspicienda rotis?
Sancta dies! Utinam coelo te protinus alto
Provocet admissis lucifer ortus equis.
75 Vota sacerdotes placatis reddite divis,
Et cadat aeterno victima grata deo.
Urite quas mittit dives Panchaia merces,
Et meritis circum laudibus aethra sonet.
Dicite: Cumaeos vivat bona mater in annos,
80 Et promissa sibi sidera sero petat.
At tibi pro meritis, mala mors, sine viribus iras,
Et laceros arcus, telaque fracta precor.
Imberbes pueri, viridesque aetate puellae
Imponant capiti carmina dira tuo.

78 **RV** Ominaque, et plausus, et bona verba date.

65. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. VI, V, 115. | 71. Ovid. *Ars amatoria* I, 213. | 74. Lotichius *Poemata omnia, Elegiarum lib.* IV, II, 20. | 76. Ovid. *Fasti* lib. I. 440. | 77. Panchaia - mesés sziget Arabia keleti partján, az Indiai-óceánon. Valóságát már a régiek közül sokan kétségbe vonták, de a költők igaznak fogadták el.

Elegia XXII.

De pellenda tristitia

Ad mea, vexati curis, praecepta venite;
 Qua dolor arceri debeat arte, canam.
 Cur aliquis cadat adversi sub pondere fati,
 Dum quod ferre nequit, ponere nescit onus?
 5 Saepe quis acceptum fovit sub pectore vulnus,
 Quid tulit hinc? Annos occidit ante suos.
 Diva, cui terras, et quod tegit omnia coelum,
 Seque opifex coeli subdidit ipse deus:
 Gaudia te nostra, et solatia nostra vocamus,
 10 Utque doces, titulum nominis huius amas.
 Huc ades, o rebus certum solamen in arctis,
 Huc ades, et coeptum dirige vatis opus.

Titulus S De pellenda tristitia poemation | 1 vexati curis **M2 P** laetitiae cupidi | 2 arceri **M2** expelli | 3 **M2** Cur aliquis toties luctu tabescat inani | **Post v. 4 in M2** Huc ades afflicti certum solamen egentis / Diva, cui curae nostraque nosque sumus. / Gaudia te nostra, et solatia nostra vocamus, / Ante alios titulum nominis huius amas. / Ecce rudis dubiae puppis committitur undae, / Astraque vertendo quaerit amica mari. / Speque tui iam tuta loco retinacula solvit, / Inque peregrinas carbasa misit aquas. / Et certe, quamvis nunquam tentaverit aequor, / Auspice te ventis ibit, eatque suis. | 5–12 vacant in **M2** | 7–10 vacant in **P** | 12 **P** Diva, cui curae gens miseranda sumus. | **Post v. 12 in P** Gaudia te nostra, et solatia nostra vocamus, / Utque doces, titulum nominis huius amas. / En rudis incertae puppis committitur undae, / Aptaque verrendo non habet astra mari. / Si tamen huc adhibes vultum, quo cuncta serenas, / Auspice te ventis ibit, eatque suis.

Az 1752-es kiadásban a vers előtt a következő levél áll:

I[osepho?] F[ranz?] S[alutem] P[lurimam] D[icit] P[aulus] M[akó]

Ego vero et proclivitati naturae, et tuae impulsioni morem libenter gessi; ac posteaquam placendi Artem dimisi e manu, omne otium, quod curis surripere potui, ad novum hoc argumentum contuli. Quaeras fortasse, quoniam id potissimum consilio sumpserim? Facere mihi medicinam volui. De carmine quod purgem non est: rude, ac properatum esse res ipsa, me tacente, loquitur. Plenius fortasse alias, ac politius illud habebis; nunc eum in modum distineor, ut respirare libere vix possim. At hem! Adányius meus, elegantis poeta ingenii, ut arrisit? Probatum tibi fuisse plane confido. Hunc ubi remiseris, toties commendatum tibi Gasonem accipies. Vale. Viennae VII. Kalend. Sept. 1750.

1. Ovid. *Remedia amoris*, 41. | 7. Ovid. *Met.* I, 5. | 10. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. V, III, 52. | Joseph Franz → XVIII. elégia jegyzetei

- Sicui tristitiam nostra curabimus arte,
 Non ego, tu positi causa doloris eris.
- 15 Ille tuas mecum supplex accedet ad aras,
 Et memor accepti munera digna feret.
 Fallor? An aurato risit pulcherrima vultu?
 Risit: eant tuto carbasa nostra mari.
 Principio subiti tangunt praecordia motus:
- 20 Si potes, obducto limine claude forem,
 Nascentique malo totis conatibus obsta:
 Fac, tibi praecipuo lex sit ut ista loco.
 Quis, nisi mentis inops, admittat maenibus hostem,
 Et teneat prudens unde perire velit?
- 25 Difficile est, fateor, primos arcere dolores;
 At labor admissos pellere maior erit.
 Quid iuvat attonitum primis succumbere telis?
 Quod pretium, cur his conficiare, dabunt?
 Ah male tristitia reparari damna putamus:
- 30 Non minuit, cumulos adiicit illa malo:
 Quodque magis miserum, quorum semel occupat artus
 Perdit, et in tumulum detrahit ante diem.
 Hoc erat, in Niobe quod nos docuere poetae,
 Quam perhibent gemitu diriguisse suo.

13 curabimus **M2 P S** sanabimus | 18 carbasa **M2** lintea | 19 subiti **M2 P** modici | 20 Si potes obducto... forem **M2** Fortiter obstructo... fores **P** Fortiter obducto... forem | 21–22 vacant in **M2 P S** | 23 admittat maenibus **M2 P** foveat complexibus | 25 **M2** Quid levimus, quam non admittere maenibus illum? | 26 admissos **M2** admissum | *Post v. 28 in M2* Saepe quis acceptum fovit sub pectore vulnus, / Quid tulit hinc? annos occidit ante suos. | *Post v. 30 in M2* Plus nocet haec morbo, plus haec urente veneno; / Ad tumulum multis haec via fecit iter. | 31 quorum semel occupat artus **P** plures, quam morbus, et arma | 31–32 **M2** Plus nocet haec morbo, plus haec urente veneno; / Ad tumulum multis haec via fecit iter.

19. Ovid. *Remedia amoris*, 79. | 23. Ovid. *Ars amatoria* lib. I. 465. | 25. Ovid. *Ex Ponto* lib. II, II, 111. | 33. Niobé – Tantalusnak Taygetétől született lánya, Thebae királyának Amphiónnak felesége, aki olyan öntelt és büszke volt, mint apja. Szerencsés anya volt, a hagyomány szerint hat fia és ugyanennyi lánya született. Önteltségében jobbnak tartotta magát Latonánál, akinek csak két gyermeke volt. Emiatt való haragjukban Apollo és Artemis úgy álltak bosszút a sértésért, hogy gyermekeit kiirtották. A lenyilazott gyermekek 9 napig feküdtek temetetlenül. Niobét annyira elfogta a fájdalom, hogy kővé dermedt. A történet olvasható Homérosz *Iliász*-ában és Ovidius *Metamorphoses*-ében (VI, 146–312.)

- 35 Hanc nati, ut memorant, bis sex fecere parentem,
 Quos uno superum perdidit ira die.
 Flebat amans genitrix, saxoque insana sedebat,
 Ante oculos miserae caedis acervus erat.
 Questaque cum superis misto convicia luctu
 40 Iecit in iratos non iacienda deos.
 Pascite, clamabat, crudeles pascite divi,
 Et lacrimis oculos exsatiare meis.
 Sed neque pascetis, nec erit diuturna voluptas,
 Quam meus hic vobis luctus, et urna movet.
 45 Subsequar infelix natorum funera mater,
 Et, mea quae condet gaudia, condar humo.
 Sic igitur, Niobe, proles titulumque parentis
 Sic (et vivis adhuc?) abstulit una dies?
 Post tibi delicias, et post tibi funera bis sex
 50 Quid superest? Natis immoriare tuis.
 Utque dolor sensim, quos corripit, acrius urit,
 Ponere non potuit questibus aegra modum.
 Marmore, quo sedit, nec quidquam surgere tentans
 Diriguit, verso corpore facta lapis.
 55 Hei mihi, quot Niobes aetas quoque nostra recenset,
 Quas dolor in tumulos, et cava busta tulit!
 Ille sibi ferro vitam, luctusque recidit:
 Hic trabe de media triste pendit onus.
 Sunt, quibus anxietas nigro finita veneno,
 60 Sunt, quibus est medio praecipitata mari.

35 nati... bis sex **M2 P S** septem... nati | 36 uno **M2** una | 38 oculos **M2** oculum | 44 **M2** Quam rapitis luctus de feritate mei. | 47 Sic igitur **M2** Infelix | 48 **M2** Siccine (nec moreris?) sustulit una dies? | 49 et... bis sex **MP** et... septem **S** at... septem | 52 **M2 P** In gemitu nullum reperit aegra modum. | 53 nec quidquam surgere tentas **M2 P** tentabat surgere torpet | 54 **M2** Quamque lapis marmor, tam fuit ipsa lapis. | *Post v. 56 in* **M2** Hic ferro vitam, luctusque abruptit eodem: / Praecipitem tumido se dabit ille mori. | 57 **M2** Hausta suas illi laurarunt toxica venas: | 59–60 *vacant in* **M2**

37. Ovid. *Fasti* III, 469. | 38. Ovid. *Fasti* III, 610. | 48. Ovid. *Ex Ponto* lib. I, II, 4. | 58. Ovid. *Remedia amoris*, 18.

- Saepius aegrotum morbo periisse putamus,
 Nec tamen in causa forsitan ille fuit.
 Crimen habet morbus, curarum sarcina tuta est,
 Et tamen in causa forsitan illa fuit.
- 65 Vince igitur, supraque tuos exsurge dolores,
 Et solidum quaevis ad mala pectus habe.
 Crede mihi, fugient curae, tristisque recedat
 Anxietas, si te senserit esse virum.
 Dum scopulus ventum, dum fortiter excipit undam,
- 70 Frangitur impulsu ventus, et unda suo.
 At videas fragili, quoniam consistere nescit,
 Exitio Zephyrum saepe fuisse rati.
 Est aliquid primos superasse viriliter ictus,
 Vulneraque immoto sustinuisse pede.
- 75 Vidi ego, quem rebus fatum tentavit acerbis,
 Ille tamen constans, posset ut esse fuit:
 Et procul a nobis curae discedite, dixit,
 Mens erit humanis altior ista malis.
 Nec tamen, interdum primo si vinceris ictu,
- 80 Culpa tua est, quamvis haec quoque culpa tua est.
 Nam simul adversi pepulerunt carbasa venti,
 Destituis victam, nec regis arte, ratem.

62 causa S culpa | 63 curarum sarcina M2 P mentis contagio | 64 causa S culpa | *Post v.*
 64 in M2 Vitamus, pestem, scopulos properamus ad istos, / Et rudis hic omnes, caecaque turba
 sumus. / Quid tamen esse putem, modiqua quod laederis aura? / Accipe: te nimium, si mihi
 credis, amas. / Hoc ciet infirmo subitotus in pectore motus, / Et quia tam tuus es, non potes esse
 tuus. / Sume animos, supraque tuos exurge dolores, / Prima dies illis ultima forsitan erit. P
 Vitamus pestem, telum, quod perdit, amamus, / Et patimur nostra vulnera facta manu. / Cur
 autem toties minima laedaris ab aura, / Accipe: te nimium, si mihi credis, amas. / Hoc ciet
 infirmo subitotus in pectore motus, / Et quia tam tuus es, non potes esse tuus. | 65–68 vacant in
 M2 | *Post v.* 66 in P Nec metus a caepto, nec taedia longa retardent, / Prima dies illis
 ultima forsitan erit. | 67 recedat S relinquet | 71 fragili M2 fragilem | 72 M2 Vel levis ut
 subito dissipet aura ratem. | 75 rebus fatum tentavit acerbis M2 rebus tetigit fortuna sinisteris
 P tetigit, rebus fortuna sinisteris S rebus fatum vexavit acerbis | 79 M2 Nec tamen a minima
 quod tam cito laederis aura | 82 Destituis... nec M2 P S Iam sequeris... non

72. Zephyrus → XVIII. 161. | 76. Ovid. *Heroides* XX, 52. | 77. Livinus Meyer, *Poematum
 libri duodecim* (Monachii, 1760), *Elegiarum lib.* II, V, 29. | 78. Ovid. *Consolatio ad Liviam*, 60. |
 79. Tib. *Eleg.* I, I, 29. | 80. Ovid. *Heroides* III, 8.

Vix bene fulserunt gladii, prosterneris illis:
 Vix bene prima sonant classica, vulnus habes.
 85 At leo Getulis subito deprensus in agris
 Stat ferus, atque unguis consulit ipse suos:
 Excussasque iubas, dentesque ostentat acutos,
 Et canibus rictu bella, necemque parat.
 Si fugiat, fugiens rapidos, genus acre, Molossos
 90 Sentiat, et sparsa dilaceretur humo.
 Nunc iras vanis tantum latratibus explent,
 Impavidoque hosti cominus ire timent.
 Sed quia difficilis primo medicina dolori est,
 Aeagraque mens capitur prodicione sua:
 95 Primus erat nullos animis admittere motus,
 Proximus admissos attenuare labor.
 Ergo ubi deditio facta est, animusque subactus,
 Fortiter admota corripe tela manu:
 Ac ne crescenti vires a tempore sumat,
 100 Si potes, in primo semine tolle malum.
 Et cave praecipue flammis alimenta ministros,
 Aut faveas morbo proditor ipse tuo.
 Qui modo tam subito moeror te perculit ictu,
 Si demas illi pabula, nullus erit.
 105 Flumina sustineant cursum, siccabitur aequor,
 Et mare de vasto gurgite campus erit.

84 prima sonant classica **M2** signa canunt, pectore **P** signa canunt bellica | 85 Getulis **M2 P** Massylis **S** Massyliis | 91 iras vanis tantum **M2** quia stat vanis iras | 93 Sed **M2 P** At | 98 corripe tela **M2 P** contrahe lora | 99 Ac **M2 P** Et | *Post v. 100 in M2* Quae modo, cum tenera est, evallitur herba resistet, / Postquam radius fixerit illa suas. / Si furor est vehemens, et non obsistere possis, / Dissimula: vires frangat ut ille suas. **P** Quae modo sponte sua curvatur virga, resistet, / Postquam tuta suis viribus arbor erit. / Si furor est vehemens, et non obsistere possis, / Dissimula, robur frangat ut ille suum. | 102 Aut... morbo proditor **M2 P** Et... hosti proditor **S** Aut... morbo forsitan | 103 **M2** Qui nemus, et segetes late depascitur ignis **P** Qui nemus, et segetem late depascitur ignis **S** Qui modo te subitus tanto obruit impete moeror.

85. Geta → III. 2. | 89. Molossus: a Molossi hellén eredetű nép Epiroszban, akiknek híresek voltak a vadászkutyaik. | 100. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. III, *Epistola Heroica. Alexander Farnesius... Philippo II.*, 122. | 102. Ovid. *Amores* II, VIII, 26.

Intereat seges, et prima moriatur in herba,
 Si pluviae coelo deficiatis aquae.
 Sed gravis hic labor est. Nunc nunc praecepta docentis
 110 Accipe, nam summae molior artis opus.
 Quam potes, ex animo causas, fomenta doloris
 Eiiice: res aliae, quod meditere, dabunt.
 Unde nives hiemi fontes inquire latentes,
 Aut cur nubifero fulmen ab axe tonet.
 115 Quid moveat stellas, quae corpora cuncta deorsum
 Vis agat: alternae temporis unde vices.
 Quid toties tumidum procurrere fluctibus aequor,
 Atque iterum versis hiscere cogat aquis.
 Haec ubi dissipient, si laesae vulnera mentis
 120 Ingenuo poteris fallere, falle ioco.
 Tunc tua praecipue valvis laxetur apertis
 Ianua, nec rigidas anxius obde fores.
 Tunc tibi sollicitas concentus mulceat aures,
 Aut plena actorum voce theatra sonent.
 125 Saepius ad mensas etiam conviva sedeto,
 Invenies, praeter vina, quod inde petas.
 Vicinosque tuos, dulcesque arcesse sodales,
 Neu profugus campos, et loca sola pete.
 Phyllida Demophoon fugit periurus amantem,
 130 Unde gemens graviter saucia Phyllis erat.
 Dumque suum nec ferre valet, nec demere morbum,
 Errat in abruptis incomitata iugis.

105–108 *vacant in M2 P* | 109 *gravis hic labor M2 labor hic gravis* | 114 **M2 P** *Aut loca cur crebro fulmen in alta cadat* | 123–124 *vacant in M2 P* | 127 **M2** *Nec, nisi desipias, dulces arcebis animos* | 128 *Neu... pete M2 Aut... petes* | 132 *abruptis M2 incultis*

110. Ovid. *Ars amatoria* I, 266. | 126. Ovid. *Ars matoria* I, 230. | 128. Démophoon Theseus és Phaedra fia, athéni király, Homérosz szerint Trója falai alatt küzd. Onnan hazajövet eljegyzi Phyllist, a thraciai király lányát; de a nász előtt még útra kellett kelnie, hogy otthonában egyet-mást elrendezzen. Mivel a kitűzött határidőre nem érkezett meg, Phyllis búskomorságba esett, felakasztotta magát, mire a könyörülő istenek fává változtatták át. A történetet feldolgozta Ovid. *Heroides* II. | 133. Ovid. *Amores* lib. III, II, 71.

- Quid facis infelix? Augebunt illa dolorem;
 Quin redis? In turba laetior esse potes.
 135 Me miserum! Niveo fatalia vincula collo
 Nectit, et exanimum stipite pendet onus.
 Vos quoque Pierides curas lenire soletis,
 Nec levis in vestris est medicina iocis.
 Pulsus erat Scythicas vates lascivus ad oras,
 140 Exiliumque sua munus ab arte tulit.
 Optavit quoties moriendo ponere sensum
 Tristitiae, aut mediis montibus esse lapis!
 Hunc tamen interdum sedavit Musa dolorem,
 Et misero pariter vulnus, opemque tulit.
 145 Ergo, age, carminibus mentem compone legendis,
 Auxilium laesis mentibus illa ferunt.
 Carmine, siqua fides, mulcebat tigrides Orpheus,
 Carmine currentes sistere iussit aquas.
 Felices, quibus haec poterunt depellere curas!
 150 Opposita multis proderit ire via.
 Nos quoque, cum varient animi, variabimus artes:
 Quae necat hunc, illum saepius herba iuvat.
 Qui nemus ante meis monitis, camposque timebas,
 Nunc iterum monitis ibis ad illa meis.
 155 Sunt tibi rura foris? Sunt pingues frugibus agri?
 Hi quoque, vulneribus quo medeare, dabunt.
 Utiliter tauros illic spectabis arantes,
 Aut reduces campo dinumerabis oves.

133 Quid facis **M2** Quo fugis | 135 niveo fatalia vincula collo **M2** zonam resputans, viderit, inquit | 136 Nescit **M2** Saevus | *Post v. 136 in M2* Profruit et lactos multis tetigisse poetas: / Officium musae saepe medentis agunt. / Laesus eram, memini, nec erat medicabile vulnus, / Nasonem caepi volvere, sanus eram. / Multa ego temporibus, vel inique debeo sorti, / Casibus Instructor factus ab ipse meis. | 137–150 vacant in **M2** | 144 tulit **P** dedit | 145–148 vacant in **P** | *Post v. 148 in P* Laesus eram, memini, nec erat medicabile vulnus, / Incepi carmen scribere, sanus eram. | 151 Nos quoque, cum varient **M2 P S** Et quoniam variant | 158 **M2 P** Nec pigeat versa spargere semen humo. **S** Quaeque tuus subigens arva colonus agit.

139. A szkíta vidékre száműzött költő Ovidius. | 141. Ovid. *Trist.* lib. I, III, 99. | 146. Orpheus → XVIII. 201. | 151. Ovid. *Remedia amoris*, 525.

Nunc segetem plena resecaři falce iubebis,
 160 Nunc paleas ventis, granaque mista dari.
 Et poteris sparsas pecudum lustrare catervas,
 Et poteris celeri fallere tempus equo.
 Sed nihil est melius silvis: exite dolentes,
 Perque nemus pavidas exagitate feras.
 165 Silva quies animi, dum mens errabit in illa,
 Protinus anxietas, curaque terga dabunt.
 Silva fugat gemitum, rebusque insueta ferendis
 Pectora componit, restituitque sibi.
 Ah quoties vitreum curas solabar ad amnem,
 170 Cui Stephanus famam rex, titulumque dedit.
 Rivule, quem muscus gelida de rupe cadentem
 Excipit, et viridi cespite mollis humus.
 Dulce viatori Phoebō torrente levamen,
 Unde ferunt nemorum saepe bibisse deas.
 175 Non mihi te melior, non te mihi dulcior unda est,
 Illa licet vena liberiore fluat.
 Undique vitifero consertos palmite colles
 Aspicias, et querulas perstrepis inter aves.
 Utque vagus quondam Phrygia Maeander in herba,
 180 Ludis, et alveolum decipis ipse tuum.

159 Nunc... iubebis **M2** Vel... iubeto **P S** Nunc... iubeto | 160 Nunc... granaque mista **M2**
 Vel... mixtaque grana | 160 paleam **P** paleas | 161–162 vacant in **M2 P** | *Post v. 168 in M2*
 Siqua fides arti, quod dat medicina iacenti, / Aut nihil, aut laesis mentibus illa dabit. / Quid
 moror in cursu? Totis hunc tenda medullis, / Excutiat curas ut nova cura tuas. **P** Siqua fides arti,
 quod dat medicina iacenti, / Aut nihil, aut laesis mentibus illa dabit. / Denique quid ages, totis
 hunc tenda medullis, / Excutiat curas ut nova cura tuas. | 169–192 vacant in **M2 P** | 170 **S** Qui
 prope te celeri labitur Unge gradu. | 173–174 vacant in **S**

167–188. sorok önálló versként szerepelnek több szövegváltozatban, szövegük jelentősen eltér a
 főszövegtől, ezért önálló versként közlöm az elégiák végén [Elegia XXVII.] számmal. | 171. A
 Szent Istvánról nevezett patakról – mely a kéziratban és az első kiadásban verscímben is
 szerepel, továbbá ugyanezekben a kiadásokban a IX. elégiában is említi Makó (vö. Elegia IX.
 11–12. sorra vonatkozó kritikái jegyzetei) – nem sikerült kideríteni, hol is folyhat(ott). A IX.
 elégia szerint Ungvár környéki patak, azonban a kataszteri és egyéb katonai összeírásokban nem
 szerepel. | 172. Ovid. *Ars amatoria* III, 688. | 179. Maeander: kis-ázsiai folyó Phrygiában,
 melynek közmondásossá vált kigyózó folyása, nem volt széles, de medre nagyon mély és
 iszapos.

Te penes argutas dulce est audire volucres:
 Nulla mihi sine te non onerosa mora est.
 Saepe meum, dixi, non est medicabile vulnus,
 Ad tua consedi murmura, sanus eram.
 185 O mea si post me superesset Musa, libellos
 Nec tegetet, quae me, nigra favilla meos!
 Non alius famam, non par tibi nomen haberet
 Fons, licet Elysiis vallibus ille foret.
 Interea gelidis, ut nunc, e rupibus exi,
 190 Et tua moerores leniat unda meos.
 Sed repetamus iter. Totis huc tende medullis,
 Excutiat curas ut nova cura tuas.
 Cum vacua est rebus, tunc mens vacat aegra dolori,
 Inque oculis lacrimas, damnaque semper habet:
 195 Moeroremque suum casus recolendo sinistros
 Auget, et e rivis aequora saepe facit.
 Haec, aliquis dicat, leviter praecepta dolenti
 Profuerint: sedit vulnus ad ossa meum.
 Me lugere iubet rapti iactura parentis:
 200 Mi lacrimas nati funus, et urna movet.
 Hei mihi! Difficile est naturae ponere leges;
 Altior est nostris legibus ille dolor.
 Ipsa etiam volucris pullorum saucia raptu
 Tangitur, et sensum commiserantis habet.

185 Musa, libellos **S** carmina; nec quae | 186 **S** Vatem, eadem tumulo conderet illa dies! | 195–
 196 *vacant in M2* | *Post v. 196 in P* Pabula tolle malo, pestemque exstingue latentem; / Flamma
 diu cineres inter operata manet. | 199 Me lugere iubet **M2** Me movet ad lachrymas rapti | 200
M2 Aut: mihi natorum funera pectus edunt.

183. Aloysius Gonzaga, *Praeclare gesta* (Neapoli, 1721), *Carmen tertium*, 307. | 188. Az Elíziumi
 mezőkről Homérosz csábítóan szép képet rajzol, szerinte van egy hely a föld nyugati szélén,
 az Oceanuson innen, ahol az emberek minden fáradság és baj nélkül, zavartalan
 boldogságban élnek. Ott laknak Zeus kedvencei, akik fájdalmas haláltusa nélkül jutottak a
 boldog országba. | 193. Torquato Tasso, *Jerusalem liberata in sermonem latinum translata Tomus I.*
 (Neapoli, 1824), Liber quintus 85, 7. | 198. Ovid. *Heroides* XVI, 277. | 204. Hosschius
Elegiarum libri sex, lib. IV, VII, 50.

- 205 Flere diu celebs, et sese adiungere nulli
 Dicitur amissa coniuge turtur avi.
 Tigride quid ferius? Raptis tamen illa catellis
 Dat gemitum, sensus indiciumque sui.
 Non igitur penitus lacrimas mea Musa tenere
- 210 Te iubet, et siccis busta videre genis.
 Quod iubet, in promptu est: exstinguant tempora luctum,
 Sitque suos lacrimis, tristitiaequae modus.
 Quid iuvat, ut fixum teneamus viscere ferrum,
 Mensque semel coeptis incubet usque malis?
- 215 Planctibus a tumulo non est revocabilis umbra,
 Nec feret hic illi, nec tibi fletus opem.
 Sed cito, sed iuvenis florentibus occidit annis:
 Occiderit, cunctis ista terenda via est.
 Quamvis Nestoreos vivendo aequaveris annos,
- 220 Nonne fuit Nestor post tria secla cinis?
 Certa fides, omnes ista sub lege vocavit,
 Qui vitam arbitrio dat, recipitque suo.
 Nec manet haec homines tantum sententia, verum
 Orbe nihil toto fine carere potest.

209 penitus lacrimas **M2** gemitum penitus | 210 et **M2** aut | 211 exstinguant **M2** absturgant | **Post v. 214 in P** Non potes extinctis lamento reddere vitam, / Nec feret hic illis, nec tibi fletus opem. | 215 **M2** Non potes extinctis lamento reddere vitam | 216 illi... fletus **M2** illis... luctus; **P** Quid ploras? gemitum non videt illa tuum. | **Post v. 216 in M2** Regia stirps homines, genus alto a sanguine Divum, / Indole, quam pecudes, nobiliore sumus. / Impetus has versatque suo, rursusque reversat / Arbitrio: niti nos ratione decet. / Insita vis hominum, pecudem peregrina gubernat: / Subditus hic animae, sanguinis illa sui est. **P** Regia stirps hominus, genus alto a sanguine Divum, / Indole, quam pecudes, nobiliore sumus. / Impetus has versatque suo, rursusque reversat / Arbitrio: niti nos ratione decet. / Insita vis hominem, pecudem peregrina gubernat: / Subditus hic animae, sanguinis illa sui est. | 219–220 vacant in **M2 P S** | 221 omne sista **M2** Deus hac omnes | 223 homines tantum **M2 P S** hominem solum

210. Jacob Westerbaen, *Gedichten* (Graven-Hage, 1657), *Farrago Latina, Vijfde Boek, In obitum... D. Caparis Barlaei. Epithaphium*, 2. | 218. Prop. *Eleg.* lib. III, XVIII, 22. | 220. Prop. *Eleg.* lib. II, XIII, b, 30. Nestor – a trójai háborúba vonult görög hősök egyike, a hosszú ostrom idején igazi atyja és bölcs tanácsadója a görög seregnek; a szeretetre méltó aggastyán ideálja, Trója felperzselése után szerencsésen visszatért hazájába.

- 225 Arva suos limes, fluvium sua ripa coercet,
 Et silvae fines, et mare littus habet.
 Aspice, tot celebres perierunt funditus urbes,
 Quae vel ubi steterint dicere fama nequit.
 Illa potens rerum, bello famosa biluistri
 230 Troia quid est? Viridi gramine tectus ager.
 Quid modo Cecropiae, quas Theseus condidit, arces?
 Fama loci superest, cetera vile solum.
 Ipsa etiam quondam Capitolia celsa peribunt,
 Laetaque finitimis pascua bubus erunt:
 235 Atque aliquis pecudem pascens in maenibus olim
 Hic stetit urbs, dicet, quae caput orbis erat.
 I nunc, et lacrimas uno moriente perennes
 Suscipe, dum populi, totaque regna cadunt.
 Hei mihi! Vix uni raptim succurrimus aegro,
 240 Iam, qui poscat opem, stat novus ante fores.
 Crimine fortunae numos deplorat ademptos,
 Et speciem morbi fata minantis habet.
 Omnia sors rapuit, quid iam sperabimus? Inquit;
 Perdita post miserum cuncta perire iuvat.
 245 Da mihi te, morbumque tuum, reparabile damnum est,
 Si tangi nostra vulnus ab arte sinis.

228 dicere fama nequit **M2** dicere nemo potest **P** nescia fama modo est | **Post v. 232 in M2**
 Quid super ex Thebis? Etiam periire ruinae, / Ruderaque infelix abstulit ille dies. | **233–234**
M2 P Ipsa caput mundi, quae iam de nomine tantum / Perdidit, Hetruscis pascua bubus erit. |
237–238 vacant in M2 | **240** qui poscat opem **M2 P** cui succurram | **241** fortunae numos...
 ademptos **M2** fortunas et opes... ademptas | **245–246 vacant in M2**

226. Ovid. *Met.* I, 343. | 227. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. I, V, 13. | A vers 227–238. sorát idézi Jacobus Henricus Hoeft, *Pericula critica ab auctore recognita* (Bredae, 1807–1808) című műve, 189. lap. | 230. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. II, IX, 16. Trója → XII. 33. | 231. Kekropsz – Attica legrégebb királya, a monda szerint, félig ember, félig kígyó, leszármazottja Theseus; e szóból származik a Cecropia (Cecrops arx), ami Cecropstól épített fellegvára Athénnek. | 233. Capitolium: Róma hét dombjának egyike, amelyen Jupiter, Juno és Minerva hármastemploma épült. A domb északi csúcsán állt a fellegvár, ahol az állam központi pénzverdéje volt. Róma terjeszkedése során minden új kolóniában kialakítottak egy kis Capitoliumot. | 242. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. II, I, 64. | 245. Ovid. *Amores* lib. I, XIV, 55.

Nitere te contra victor sortisque, tuique,
 Et rapies illi, quae prius illa tibi.
 Fama virum celebrat: curis languebat acerbis,
 250 Causa fuit, partas casus ademit opes.
 Nox erat, in lecto vigilans de more iacebat,
 Hinc comes anxietas, pervigil inde dolor.
 Ecce subobscuris ales coelestis in umbris
 Adfuit, aut certe visus adesse fuit,
 255 Et qua Luna dedit radios, adstare iacenti:
 Obstupuit visu, nec fuit ille suus.
 Pone metum, dixit, primum, quem videris, audi,
 Quaque tuas repares arte, docebit, opes.
 Mane erat, egreditur, mendicum vidit egentem,
 260 Et mihi, dixit, opem, qua caret, iste ferat?
 Laeta dies bone vir! Placido qui reddidit ore,
 Nescio me laetam non habuisse diem.
 Hic stupet attonitus faciem, frontemque serenam,
 Et voces hilares: ulcere plenus erat.
 265 Desine mirari, nec enim te fallimus, inquit;
 Nil mihi triste tulit, nec feret ulla dies.
 Nam nihil optavi, nisi quod regnator Olympi
 In caput hoc supera sanxit ab arce deus.
 Quod voluit volui, quod noluit ille, nec ipse,
 270 Conformis votis illius, ille meis.
 Audiit, auditas memori sub pectore voces
 Condidit, et nunquam tristis ab inde fuit.
 Sed cui tantum animi est, nostra non indiget arte;
 Debilibus solum nostra Thalia facit.

249 languebat **M2 P** defecit | 250 causas **M2 P** casus | 259 mendicum vidit **M2 P S** lacerum
 conspexit | *Post v.* 266 *in* **M2 P** Nil mihi, si memini, quod nollem, contigit unquam, /
 Nomina, quae magni vota fueri Dei. | 267–268 *vacant in* **M2 P** | 274 solum **M2 P** tantum

247. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. I, VIII, 73. | 259. Ovid. *Met.* I, 710. | 261. Verg. *Aeneis*
 XI, 251. | 266. Ovid. *Amores* lib. III, VI, 18. | 267. Olymposz → IV. 59. | 273. Ovid. *Remedia*
amoris, 295. | 274. Thalia → IX. 120.

- 275 Stulte, quid idcirco laceres praecordia luctu?
 Ut pereas, tanti numus et arca tibi est?
 Gaudia, si saperes, haec detrimenta vocares,
 Et fieres damnis laetus ab ipse tuis.
 Qui tibi divitias, et avitum sustulit aurum,
 280 Eripuit plenas anxietatis opes.
 Perdere debueras, ut, quae solatia quaeris,
 Invenias: hac sunt illa paranda via.
 Crede mihi, quantum locus turgescit ab auro,
 Tantum pace animus, laetitiaque caret.
 285 Aurea tecta dolor, preciosas diligit aedes,
 Pauperis in vili non amat esse casa.
 Consule ruricolam, nihil est felicius illo,
 Gaudia paupertas cui satis ampla dedit.
 Per iuga pascit oves, et amantes saxa capellas,
 290 Nec dolet, aut curae quid sibi desit habet.
 Cum libet, imparibus carmen modulatur avenis;
 Cum libet, in viridi somnia carpit humo.
 Sic hilarem reperit nascens, hilaremque relinquit
 Phoebus, in occiduas dum caput abdit aquas.
 295 Ruricolae hic aliquid magni concedite reges,
 Cuius opes bos est, et bene cultus ager.
 Si mihi quis vestrum, plenam cape, diceret, arcam,
 Deprecer, usque adeo nil habuisse iuvat.
 Auro, siquis erit nobis inimicus, abundet:
 300 Divitiis careat, siquis amicus erit.

275 praecordia **M2** tibi pectora | 278 laetus ab **M2** laetior | 281 solatia **M2** nunc gaudia |
 288 **M2** Divitias pascit per nemus ipse suas | 289–292 **M2** Et modo dulce canit, viridi
 proiectus in herba, / Nec nimium curae, quid sibi desit habet. / Et modo converso solis ad
 lumina ventre, / Laeta super nuda somnia carpit humo. | 299–300 *vacant in M2* | *Post v.*
 300 *in P* Ah valeat mulier census induta nepotum, / Despicio gemmas, India nigra, tuas.

290. Ovid. *Amores*, lib. I, VIII, 32. | 294. Phoebus → II. 23. | 295. Hosschius, *Elegiarum libri*
sex; lib. II, VI, 21. | 298. Ovid. *Amores* lib. II, IXb, 2. | 300. Prop. *Eleg.* lib. II, IV, 18.

Barbarus ille fuit, qui primus protulit aurum,
 Curarumque homini millia multa dedit.
 Ille caput iuveni canis aspersit, ab illo
 Me miserum! Tumulo condimur ante diem.
 305 At cum terra peti nondum sua viscera sensit,
 Saepe novem vitae saecula tempus erant.
 Atque utinam tantum miseros saeviret in artus!
 Heu facinus! Non hic desinit iste furor.
 Corpore tot morbis non est contentus operto,
 310 Saepe animam damno cum graviore necat.
 Viderat ista, licet caecis erraret in umbris
 Gens antiqua, tamen viderat ista Crates:
 Collectumque ferens pulcris cum vestibus aurum,
 Aequare, ne mergant, mergimus, inquit, opes.
 315 Non ego divitias in aquam te ferre iubebo,
 Et tamen exemplum, quod sequerere, fuit.
 Perdidit ille suas, tu, quas fortuna recepit,
 Mitius, et sensu cum levioere feres.
 Vince animos, aurumque tuum, sic vulnere sortis
 320 Altior, et sapiens illius ultor eris.
 Sed semel est animus casum vincendus in omnem,
 Saepe dabit, dederit si semel, ille manus.

301 M2 Ah ferus ille fuit, qui primus protulit aurum | **307** tantum miseros **M2** miseros tantum | **309** tot morbis **M2** vulneribus | **310** cum graviore **M2** deteriore | **Post v. 310 in M2** Quid gemis, et misere medio luctaris in igne / Dives, ab inferna non revocande domo? / Purpura, tum gemmis, clamat, Convivia, luxus, / Hei mihi! sunt tanti causa, caputque mali! **P** Quid gemis, et medio infelix luctaris in igne / Dives, ab inferna non revocande domo? / Purpura, responset, nummi, Convivia, luxus, / Hei mihi! sunt tanti causa, caputque mali. | **311–312 M2 P** Viderat illa Crates, quamvis erraret in ipso / Numine, plus Graeco viderat ille tamen. | **318 Mitius M2 Lenius** | **Post v. 322 in M2** Cum iuvat, atque suos monstrat fortuna favores, / Si sapis insidiae sint favor ille tuae. / Omnia dum rident, mutatae crimina sortis, / Tristiaque ante oculos tempora semper habe. / Pectora dum pax est, bellis aptate ferendis: / Tela minus damni praemeditata ferunt. **P** Cum iuvat, atque suum monstrat fortuna favorem, / Si sapis insidiae sunt favor ille tuae. / Omnia dum rident, mutatae crimina sortis, / Tristiaque ante oculos tempore semper habe. / Pectora dum pax est, bellis aptate gerendis, / Tela minus damni praemeditata ferunt.

301. Tib. *Eleg.* lib. I, X, 1. | **312.** Krátész (Thébai) – cinikus filozófus a Kr. e. 320-as években, a mértéktartást és anyagi javaktól való tartózkodást tanította. | **322.** Ovid. *Ars amatoria* III, 658.

- Dum favet, incertos fortunae mobilis orbes,
 Tristiaque ante oculos tempora semper habe.
- 325 Omnia cum rident, bellis assuesce gerendis,
 Tela minus damni praemeditata ferent.
 Pace caput galeae, dextramque accommodat ensi
 Sedulus, et pluviae corpora miles aquae.
 Tunc facile et pluvias pariter contemnet, et aestum,
- 330 Multaque tironi non toleranda feret.
 Pace truces ventos, et iniquum puppibus aequor
 Cogitat, et caeci navita saxa maris.
 Tunc bene securus ventos e puppe sonantes
 Audiet, et raucae murmura spernet aquae.
- 335 Vita quid haec aliud, quam fluctus, et aspera pugna est?
 Quot mare, quot bellum, tot subit illa vices.
 Nulla fides pelago, nihil est incertius armis:
 Non minus instabili volvitur illa rota.
 Omne, quod humanum, quovis mutabile puncto est,
- 340 Cumque nihil credas firmitus esse, fuit.
 Luctibus excipitur luctus, dolor ipse dolorem
 Provocat: haec primus faedera sanxit homo.
 Da mihi divitiis regum, sceptroque potentem,
 Nube tamen tectos vidit et ille dies.
- 345 Da mihi, qui totum subiecit iuribus orbem,
 Vera tamen vox est: tristis et ille fuit.
 Utile propositum nunquam latus ense recingi,
 Profuit hoc multis, in quibus ipse fui.

323–326 *vacant in P* | 323–328 *vacant in M2* | 323 **S** Dum fortuna favet, mutatae crimina fortis | 332 et **S** ac | 335 quam **M2** nisi | 335–338 *vacant in S* | 336 **M2 P** Utraque habet dubias, nec minus illa, vices | 338 **M2 P** Vitaque perfidia non dubitanda sua est. | *Post v.* 340 *in M2* Tam cito nec sumus tenues vanescit in auras, / Flammave de stipula, vix bene visa perit. **P** Tam cito tenues sumus vanescit in auras, / Flammave de stipula, vix bene visa perit. / Tam cito purpureos non perdit terra colores, / Nec solia arboribus, quae viruere, cadunt. | 342 Provocat **M2 P S** Parturit | 344 Nube... tectos **M2 P** Nonne... tristes **S** Nonne... moestos

335. Hosschius *Elegiarum libri sex*, lib. I, I, 26. | 346. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. V, XI, 64. | 348. Ovid. *Remedia amoris*, 716.

Et quoniam rebus crebro fortuna sinistris
 350 Vexat, in excubiis pervigilare iuvat.
 Sed nisi vexaret, quid erat, quod vincere posses?
 Materiam palmae suggerit illa tuae.
 Clarius adversis virtus exercita rebus
 Emicat: ex facili gloria nulla venit.
 355 Nauta mari, nitidum spectatur in ignibus aurum,
 Praelia, quid valeat miles, et arma probant.
 Ipse deus, quod non toto sublimis Olympo
 Repperit, in nostra quaerere venit humo:
 Utque pati posset, nostros puer induit artus,
 360 Traxit et exemplo millia multa suo.
 Quid mihi maestitiae causas, et vulnera sortis
 Obiicis, aut famae tristia damna tuae?
 Ille sibi carae passus ludibria gentis,
 Sustinuit vitae prodigus esse suae.
 365 Ille tulit geminos inter pendere latrones,
 Et dubitabis adhuc ferre, quod ille tulit?
 At minus exigitur, leviorque iniuria letho
 Imminet en humeris perpetienda tuis.

349 crebro **M2** semper | 352 **M2** Unde tibi belli palma petenda fuit? | 353–354 *vacant in M2 P*
 | **Post v. 356 in M** Dum iuvat, et laetos monstrat sors perfida vultus, / Fortis, et infractus
 quilibet esse potest. / Ast ubi versa rota est, fixa statione manere, / Heroi tantum pectoris illud
 opus. / Res est, crede, pati sicut dignissima caelo, / Sic, nisi in excelsos, non cadit illa viros. /
 Certa fides, quod non caelesti Numen in arce / Repperit, in nostra quaerere venit humo. **P**
 Dum iuvat, et laeto blanditur perfida vultu, / Fortis, et infractus quilibet esse potest. / Ast ubi
 versa rota est, fixa statione manere, / Heroi tantum pectoris illud opus. / Clarius adversus virtus
 exercita rebus / Emicat: ex facili gloria nulla venit. | 357–358 *vacant in M2* | 359 puer **M2**
 Deus | **Post v. 360 in M2** Sed moneor Satis est, urgent graviora poetam; / Perrecturus adhuc,
 si licuisset erat. | 361–374 *vacant in M2* | **Post v. 366 in P** Optabas quoties, Domini crudele
 revolvens / Exitium, pariter cum moriente mori? | 367–374 *vacant in P* | **Post v. 368 in S**
 Haec si praestiteris, longo quae tradimus usu, / Nec mea pro nullo pondere verba canant: /
 Saepe mihi dices: Vates bene vive, diuque, / Et tua post mortem molliter ossa cubent.

355. Ovid. *Trist.* lib. I, V, 25. | 360. Livinus Meyer, *Poematum libri duodecim* (Bruxellis, 1727),
Elegiarum lib. IV, Epistola Caprura Serinia, 106. | 363. Az Ille Jézusra utal. Ugyanígy a 365.
 sorban is. | 365. Mart. *De Spectaculis* XIII, 3; Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. IV, IX, 3. | 366.
 Ovid. *Ars amatoria* II, 222.

Sed quo Musa rapis? Cursum transegimus: isthic
370 Constituat fessas anchora iacta rates.
His poterit curas lector sedare legendis,
 Aut nihil, aut finem luctibus ista dabunt.
Interea siquos nostra sanavimus arte,
 Addite temporibus laurea sarta meis.

369–374 *vacant in S*

370. Ovid. *Ars amatoria* I, 772.

[Elegia XXIII.]

Carmen de arte placendi

- Bella per Italiam numero graviore parabam
 Dicere: iamque mihi genua carmen erat.
 Cum mea nescio quis tetigit praecordia torpor,
 Et soliti carmen destituere pedes.
- 5 Quid fecerem? Cessem? Pudor est desistere coepto:
 Prosequar? Auxilio nullus, Apollo venit.
 Ecce venit Nymphæ tunica velata recincta,
 Cui color argento, qui solet esse, fuit.
- 10 Noscere non poteram (quid enim cum virgine nobis)
 Sed quantum poteram noscere, Diva fuit.
 Utque pedes movit, pedibus Dea carminis esse
 Proditur, ex illis longior alter erat.
- Arma canat victor, dixit; patientia victos,
 Et quae non fingas ipse, tropaea decet.
- 15 Sinceri leges, et honesti trade favoris:
 Materiam, qua sis tu quoque doctor, habes.
 Dixit: et in medio dubium sermone reliquit:
 Quo fugis? Exclamo! Quo fugis? Illa latet.
- Fallor? An ipse Deus vatium mihi pectora pulsat?
 20 Pulsat: eant tuto carbasa nostra mari.
 Discere, qua placeat, siquis desiderat artem,
 Audiatur, et voti me duce compos erit.
- Non ego Pieridum coetus per somnia vidi,
 Nec mihi caelicolae vaticinantur aves.
- 25 Usibus ars facta est: vati parete docenti:
 Musa per ambiguum non mea ducet iter.
 Sed mihi nescio quis, titulo iam laesus ab ipso,
 Quid facis? Ars vetita est, quam profiteris, ait.
- Parce nec audita peccatum obtendere causa,
 30 Iudicio magni movimus ista viri.

A vers ebben a formában csak a *Bartakovics-gyűjtemény*ben szerepel (ff. 166v–168v). A költemény eleje (1–128. sor) a XVIII., *Ad iuvenes* című elégia szövegváltozatának tekinthető.

- Ille meas volvens artes, quas volvimur artes,
 Nil, aliquis laedi quo queat, inquit, habent.
 Tu quoque (spero quidem) sociis applaudite, dices,
 Utilis est votis iste Poeta meis.
 35 Este procul, iubeo vetitos quicumque favores
 Quaeritis, et chari turpibus esse dolis.
 Tu mihi, qui licitas aliis placuisse per artes
 Et cupis, et nescis, scire docendus eris.
 Prima, quibus vincas animos, praebebimus arma,
 40 Hinc labor, ut constans sit favor, alter erit.
 Hic modus, haec nostro peragetur semita curru,
 Haec erit imparibus meta tenenda rotis.
 Ante vadum tenta, quam solvas littore puppim,
 Haereat in media ne tibi puppis aqua.
 45 Quid iuvat aut noceat, vigili circumspice cura;
 Nec fuge mens hominum qua, solet arte capi.
 Ille, quod est teneris, et adhuc crescentibus annis,
 Diligitur: charum prima iuventa facit.
 Ille valet facie, crispis placet ille capillis:
 50 Ille quod in cultu, quo teneris, habet:
 Decepti iuvenes! Aderit iam cana senectus,
 Iam veniet, strepitum non faciente pede.
 Queis aetas placuit, placuit formosa iuventus,
 Si nescis, odio ruga senilis erit.
 55 Ecce leves pendent alta de rupe capellae,
 Ut referant haedis ubera plena tuis.
 Haede quid exultas? Veniat modo grandior aetas,
 Iam tibi, cum fueris maior, alendus eris.
 Iam feriet cornu, quem nuper lacte fovebat,
 60 Quam subito, mater quae fuit, hostis erit!
 Ver fugit, et tristes succedunt floribus anni,
 Et, modo quae viruit, sub nive terra latet.
 Tunc aliquis spectans rubum sine honore iacentem,
 Dicet: ubi est hodie, quae rosa fulsit heri?

56. M1-ben megjegyzés a sor mellett: „Ovid.” vö. Ovid. *Remedia amoris*, 180.

- 65 Nempe placent spinae, donec rosa vernat in illis:
Flos cadat, et pretium flore cadente cadet.
Ergo consilium nostra qui poscis ab arte,
Naviget apposita, fac, tibi linter aqua.
Mansurosque diu potius sectare favores,
70 Atque aliquid fragili corpore maius habe.
Ut votis potiare tuis, affabilis esto:
Regula discipulis prima sit ista meis.
Hac ego, confiteor, non sum versatus in arte:
Me miserum! Monitis urgeor ipse meis.
75 Tu tamen huc, moneo, toties committere remis,
Doctoremque ista parte relinque tuum.
Sed mala sunt vicina bonis. Virtute sub ista
Turpis adulandi saepe cupido latet.
Ah quoties vidi, qui cum voluisset amari,
80 Factus adulator, nec sine fraude fuit.
Utque levis Proteus modo se vertebat in ignem,
Nunc aqua, nunc piscis, nunc erat ille leo:
Hic quoque se varias pariter convertit ad artes;
Non semel haec aetas talia monstra tulit.
85 Omnia laudabit, quae te laudare videbit,
Et sine fronte tuis hostibus hostis erit.
Dixeris ad populum, iam fies Tullius illi,
Facta tibi videat carmina, Phoebus eris.
Ah quoties aliquem, quem te laesisse notavit,
90 Coram te peraget criminis ille reum!
Illud, et illud agit: sic te contemnit et odit:
Sic loquitur de te, sic tibi damna facit.
Nec mihi si liceat sceleratas ire per artes
Ora satis, linguae sint quoque mille satis.
95 Aspicias etiam, forte fit obvius illi,
Quem vult blanditiis demeruisse suis,
Ut latus intorquet ut mollia membra figurat,
Ut movet arte manus, ut pede versit humum.

Saeptus haec iuvenes inter spectacula vidi,
100 Saepe fuit stomacho nausea facta meo.
Dii melius! Quam nos doceamus talia quinquam!
Si sapis, a turpi quam potes, arte fuge.
Haec moniti summa est: ut ameris, amabilis esto,
Quod tibi nec fraudes, nec tua forma dabit.
105 Et favor, et laudes vitae probitate parantur,
Qua placeas vere nulla nisi ista via est.
Qui meritis pugnat, licitis qui nititur armis,
Vincit, et acceptum se placuisse feret.
Vidi ego sollicitae nigros vibrare capillos,
110 Atque suas solitum dinumerare plicas.
Quid facis? Aiebam; cultus decet iste puellas:
Hinc odio veniet, desine, causa tuo.
Exitus accessit verbis: cum vellet amari,
Omnibus, et longo tempore risus erat.
115 Sunt quoque muneribus, qui se fecere clientes:
Quid facitis? Non vos, munera vestra placent.
Munera sint mores, illis haec debita merx est,
Hinc favor aeternus, futilis inde venit.
Tu neque tristitiam, nec risus semper ineptos
120 Praefer in ore, quod est inter utrumque iuvat.
Parte sed hac potius, quam tu peccaveris illa,
Hoc levius damnum, tristius illud habet.
Laeta placent: iuvenum rugas in frontibus odi,
Hic scopulos, hic tu Cycladas esse puta.
125 Sit facies hilaris, sit frons sine nube serena,
Rideat in vultu gratia, paxque tuo.
Difficile est semper laetos ostendere vultus;
Sed tamen exemplis id quodque posse patet.
Fama virum celebrat: curis defecit acerbis,
130 Causa fuit, patrias casus ademit opes.
Nox erat, ille thoro vigilans de more iacebat,
Hinc comes anxietas, pervigil inde dolor.

A 129–152. sorok a XXII. elégiá 249–272. sorával azonosak.

Ecce subobscuris ales caelestis in umbris
 Adfuit, aut certe visus adesse fuit,
 135 Et qua Luna dedit radios, adstare iacenti:
 Obstupuit ille visu, nec fuit ille suus.
 Pone metum, dixit, primum, quem videris, audi,
 Quaque tuas repares arte, docebit, opes.
 Mane erat, egreditur, lacerum conspexit egentem,
 140 Et mihi, dixit, opem, qua caret, iste ferat?
 Laeta dies bone vir! Placido qui reddidit ore,
 Nescio me laetam non habuisse diem.
 Hic stupet attonitus faciem, frontemque serenam,
 Et voces hilares (ulcere plenus erat)
 145 Desine mirari, nec enim te fallimus, inquit;
 Nil mihi triste tulit, nec feret ulla dies.
 Nil mihi, si memini, quod nollem contigit unquam
 Nam mea, quae semper vota fueri Dei.
 Quod voluit, volui, quod noluit ille, nec ipse
 150 Conformis votis illius, ille meis.
 Audiit: auditas memori sub pectore voces
 Condidit, et laetus semper abinde fuit.
 Sed repetamus iter, tempus properantibus instat,
 Inque suo noster pulvere currus eat.
 155 Saepe feras etiam mollit reverentia mentes,
 Saepe necaturis excutit arma manu.
 Ursa viatorem silvis deprendit in altis,
 Suppliciter ut lacrimas vidit, intermiserat.
 Laena virum pedibus vidit, superadstitit uncis,
 160 Ille metum fassus, tutus ab hoste fuit.
 Si sapis, et magnos, et te reverere minores,
 Protinus a nostra, quod petis, arte feres.
 Scilicet ut ferrum vinci, magnete videmus,
 Aura quod a tergo, non levis aether agit.

154. Ovid. *Fasti* II, 360. | 158. M1-ben megjegyzés a sor mellett: „Hosch.“. (Hoschius kötetekben nem találtam e sornak megfelelőt.) | 160. Ovid. *Heroides* XI, 44. | 162. Ovid. *Ars amatoria* I, 356.

- 165 Sic honor invitos quamvis rapiet [vacat!]
 Blandius haec animos vincula nulla ligant.
 Forsitan et quaeras, an proderit esse modestum?
 En mea versiculis sensa duobus habe.
 Perlege, quae Loyola suis praecepta reliquit,
 170 Invenies illic, quidquid in arte mea est.
 Haec homines capiet virtus, captosque tenebit:
 Nec satis est homines, vinciet illa Deum.
 Praestiterat iuvenis, quidquid praestare iubebam,
 Et tetigit vati littora pene sui.
 175 Naufragium portu miserabile ferit in ipso,
 Naufragii causa est: ambitiosus erat.
 Quisquis es, indomitos remove de pectore fastus.
 Ní facias, ne sis, quod cupis esse, facis.
 Quis ferat in medio fondentem oracula caetu,
 180 Iactantem laudes et sine fine suas.
 Quis ferat elata se se cervice ferentem?
 Credite contemptum, quod fugit ille, feret.
 Alter item pariter duce nostro carmine vota
 Ad sua felici, coeperat ire via.
 185 Obstitit inceptis levitas, levitate coactus
 Cedere, non potuit, qui fuit, esse diu.
 Et tumor, et levitas vestris conatibus obstat:
 An noceat, dubius, ille, vel illa magis.
 Haec odium generat, contemptum provocat ille,
 190 Et pariter Dominum laedit utrumque suum.
 Novi ego, qui docilem nostrae se praebuit arti,
 Et grates Musis egit, agitque suis.
 Illi ego (nam meministi) referes tua praemia dixi:
 Nec mora, quam dixi, praemia plura tulit.
 195 Praeteriturus eram, veniens mihi dixit Apollo,
 Hoc quoque praeceptis adde Poeta tuis.

167. Ovid. *Fasti* II, 381. | 169. Loyola → XV. 41. | 170. Verg. *Aeneis* VIII, 401. | 184. M1-ben megjegyzés a sor mellett: „Ovid.” vö. Ovid. *Fasti* I, 432. | 193. Ovid. *Metam.* XV, 160.

Qui volet, ut placeat, clausis secreta tenebit
 Pectoribus: nil hoc ars tua maius habet.
 Vera monet Phoebus, Phoebum cole vera monentem,
 200 Credita sunt fidei, si qua tecanda tuae.
 Si mihi quis dicat, mea semper libera vox est,
 Omnibus acceptum me tamen esse reor.
 Crescite tunc pariter dicam sub gurgite silvae,
 Inque caput versis Tyrnava curret aquis.
 205 Et citius liquido crescent sub gurgite sylvae,
 Inque caput versis Tyrnava curret aquis.
 Quam, quod ais, credam, multi, mihi credite, multi
 Hoc odium vitio commeruere sibi.
 Odi vos vetulae, quia linguae crimen habetis,
 210 Et iacitis medio verba tacenda foro.
 Ecce suburbano locus est nemoralis in agro,
 Non procul ad duros Iazyges inde via est.
 Stellae nomen habet, quamvis male convenit illi,
 Unde tamen stellae, nescio nomen habet.
 215 Frondibus ille quidem late viret, inclyta septem
 Pontibus, hac gelidis Tyrnava currit aquis.
 Hic ego populea mecum meditabar in umbra,
 Anne nihil vere, quod fuit esse queat.
 Dum meditor, comitum residens in cespite quidam
 220 Haec mihi, nec tacito verba dolore dedit:
 Dic mihi (nam poteras et tu fortasse notare)
 Cur ego quidquid agam, non placet? (Asper erat.)
 Asperitas dixi causa est: mansuetior esto,
 Iam tibi cur placeas, quilibet esse volet.
 225 Mitibus aloquiis capimur: quia mitis hirundo est,
 Sub trabe, qua nidum fingere possit, habet.
 Odimus alitibus facientem praedia milvum,
 Quique solent agnis bella movere lupos.

198. Ovid. *Ars amatoria* II, 542. | 199. Phoebus → II. 23. | 201–206. sor megegyezik a XII. elégia (*In linguam*) 3–6. sorával. | 204. Tyrnava, azaz Nagyszombat. | 209. Ovid. *Fasti* I, 445. | 212. Iazyges → IV. 39. | 220. Ovid. *Fasti* I, 356. | 225. Ovid. *Ars amatoria* II, 225.

Ipse (quid inficior) parte hac peccare solebam,
 230 Et vitii poenas doque, dedique mei.
 At vos, si sapitis, vestri dediscite culpam
 Vatis, et admissi damna timete mei.
 Sint procul et lites, procul et convitia linguae,
 Lingua nocet, cohibe, libera linguae nocet.
 235 Parce tuo, quod habet vitium exprobrare sodali,
 Officiis alium vincite quisque suis.
 Nec tamen idcirco quemquam servire iubemus,
 Nec favor hic tanti est, servus ut esse velis.
 Fallitur, obsequio si quis praestare favorem,
 240 Et sua servitiis vota venire putat.
 Blandior ut non sis, ita nec subiectior ulli,
 Nomen amicitiae, servitiique fuge.
 Et modus in rebus: et quae non feceris unquam,
 Facturus semper fac videare tamen.
 245 Dixerit: hoc, aut illud agas, ostende paratum,
 Sic tamen, ut dubia pendeat ille fide.
 Esto recusanti similis, similisque volenti,
 Alterutrum expecto crede, nocere solet.
 Ingere te nulli, nulli mercabilis esto,
 250 Qui modo te nolit, desine velle, volet.
 Cum volet, accedes, et cum te nolet abibis.
 Non decet ingenium taedia ferre sui.
 Haec si praestiteris, multo quae tradimus usu,
 Nec mea pro nullo pondere verba cadent.
 255 Saepe mihi dices: vates bene vivere, diuque,
 Et tua post mortem molliter ossa cubent.
 Fortius allipedes! Pallas vocat, inclyta Pallas,
 Haec quoque doctrina, qua valet ipsa, favet.

230. Ovid. *Heroides* XXI, 34. | 231. Ovid. *Ars amatoria* II, 173. | 243. Hor. *Saturae* lib. I, I, 106.
 | 251. Ovid. *Ars amatoria* II, 529. | 252. Ovid. *Ars amatoria* II, 530. | 253. Ovid. *Amores* lib. I,
 VIII, 105. | 254. Ovid. *Heroides* III, 98. | 255. Ovid. *Amores* lib. I, VIII, 107. | 256. Ovid.
Amores lib. I, VIII, 108; *Heroides* VII, 162; *Tristia* III, III, 76. | 257. Pallas → XVIII. 191.

- Unica formosis non est satis ala columbis,
 260 Nec liquidis remus sufficit unus aquis.
 Tradidimus mores, doctrinam moribus adde,
 Ne desiderii pars cadat ulla tui.
 Cura sit, ingenuas animum coluisse per artes,
 Non res ad votum plus facit ulla tuum.
 265 Ordinar a Musis: Musas amplectere toto
 Pectore: quisquis opem poscis ab arte mea.
 Carmine, siqua fides, mulcebat tygridas Orpheus,
 Carmine currentes sistere fecit aquas.
 Carmine qui veheret Delphina subegit Arion:
 270 Notior antiquis fabula nulla fuit.
 At tu nec tygrides, nec tu Delphina, nec undas;
 Sed capies homines, has modo tende plagas.
 Quae recitent alii, iam nunc tibi mollia surgant
 Carmina, sed quamvis mollia, casta tamen.
 275 Praecipuis etiam iam nunc asuesce Poetis,
 Naso sed ante alios, et instar ducis erit.
 Ille velut Titan stellas candore relinquit
 Quosque tulit vates, fertque, feretque dies.
 Sed tamen obscoenos etiam praecepit amores,
 280 Ars procul haec, castas inquinat illa manus.
 At cave praecipue furtis vexare libellos,
 Quam rapis, dominum res habet illa suum.
 Quis labor, aut opus est alienas vendere gemmas,
 His opibus dives quilibet esse potest.
 285 Corvus ut innocuis nitidas ab oloribus alas
 Sumpserit ille tamen quid? Nisi corvus erit.
 Quidquid eras, fueris, vacuus velut ante manebis.
 Cesserit et probis ista rapina tuis.
 Fabula narratur toto notissima Regno,
 290 Si meminit, non hoc ipsa Vienna neget.

259–270. vö. Elegia XVIII, 193–204. | 268. Ovid. *Fasti* II, 84. | 270. Ovid. *Amores* lib. I, IX, 40; *Tristia* IV, 68. | 272. Ovid. *Ars amatoria* I, 270. | 277–279. vö. Elegia IX, 79–81. | 289. Ovid. *Ars amatoria* II, 561. | 290. Vienna → IV. 54.

- Forte aliquis (nomen longis intercidit annis)
 Tyrnaviam versus edere missus erat.
 Vindicat e mediis atavorum scripta sepulcris,
 Atque suo dignum vindice farcit opus.
 295 Ah miserum! Quod te, quamvis miserumque, rudemque,
 Nec miserum, nec se senserit esse rudem.
 Venerat ad rippas, flavus qua labitur Ister,
 Auctior a pluviis ille pluebat aquis.
 Eure quidem prohibes, tamen hic transibimus, inquit.
 300 Nec mora navigium transabiturus init.
 Insonuit ventus, medias heu cista sub undas
 Praecipitat: Domino doctior illa fuit.
 Territus exclamat, conto cito navita conto,
 Eripe: quaepe[] petes irrita nulla petes.
 305 Ille loquebatur cistam procul unda ferebat,
 Et male corrasas gurgite mersit opes.
 Crudeles venti, qui me confunditis, inquit:
 Tu Ister damnis officiose meis.
 Quid facis infelix surdo convitia vento?
 310 Tu tibi cur doleas, tu facis, ille nihil.
 Debueras capiti potius, quam fidere cistae
 Quae prius ipse aliis, nunc rapit unda tibi.
 Abdicat officium, nec se tractare Poesim
 Posse, sed aeterna non sine labe refert.
 315 Non satis est Musas, post Musas discite, quidquid
 Continet in placitis Philosophia suis.
 Altera sed vetus est, ipsoque emarcuit aevo:
 Hinc sine, vix aliquid, quod tenearis, habet:
 Si tamen arridet, sine rebus nomina disces,
 320 Exiguum, nihilo plus tamen illud erit.
 Altera te rapiat, tumulto quae nuper ab ipso
 Exiit: ante annos mille bis illa fuit.

291. Ovid. *Fasti* II, 443. | 292. Tyrnavia → De arte, 204. | 302. Mart. *Epigrammata* lib. VII, 69, 10. | 304. Ovid. *Fasti* III. 386. | 314. Prop. *Eleg.* lib. IV, VIII, 20.

- Haec tibi sit curae, totis hanc sume medullis,
 Illa tibi noctes auferat, illa dies.
- 325 Scilicet exspectas, ut te tractare Mathesin
 Horter, habe monitus hac quoque parte meos.
 Unde metas, iam nunc sere semina, iam nunc
 Ingenii vires experiare tui.
- Iam tibi caelestes designet circinus orbis,
 330 Ortaque iam vigilans, lapsaque signa nota.
 Audieris staticen vectes hipomoclia dici
 Ne tibi sint ipso barbara verba sono.
 His quicumque animos lucrari nititur armis,
 Propositum nunquam non habet ille suum.
- 335 Quid tibi praecipiam linguam didicisse Pelasgam?
 Hei mihi, nunc pretium non habet illa suum!
 Sed tamen hanc etiam non ignorasse iuvabit,
 Nunc quoque Meonide, qui teneantur erunt.
 Quis dubitat, quin scire velim te dicere culte,
 340 Fallor! An ars voto est, haec satis una tuo.
 Non erat a facie, sed lingua clarus Ulysses,
 Ille tamen virides torsit amore Deas.
 Tullius eloquio placuit, placuere Catones,
 Quid dubitas? Ista tu quoque perge via.
- 345 Parva piget: vidi veteres qui noscere nummos
 Coepit, et hac illi, venit ab arte favor.
 Parva quidem sunt haec, si spates singula, sed quae
 Singula non prosunt, multa iuvare solent.
 His tibi quaeratur victurum in saecula nomen,
 350 Nam favor invento nomine sponte venit.
 <Viderat id sapiens, illi tu crede docenti,
 Certa Dei sacro est huius in ore fides.>

324. M1-ben megjegyzés a sor mellett: „Ovid.” vö. Ovid. *Remedia amoris*, 538. | 325. Ovid. *Tristia* lib. III, XIII, 13. | 335. Ovid. *Remedia amoris* 803. | 339. Ovid. *Ars amatoria* III, 349. | 341. Ulysses → VIII. 29. | 342. Ovid. *Ars amatoria* II, 124. | 343. Tullius → IX. 15. Cicero; Cato → XVIII. 210. | 351. Ovid. *Remedia amoris* 467.

- Viderat id sapiens, quid enim non ille videret.
 Atque boni curam nominis, inquit, habe.
 Hoc docuit sapiens, illi tu crede docenti,
 Certa Dei sacro est huius in ore fides.
- 355 Sed quid praecipue nostris conatibus obsit,
 Alloquar: exemplo discite quisque suo.
 Progredimur lente, quia nos iam scire putamus,
 Omnia plus aequo credula turba sumus.
 Hactenus ostendi fontes, favor unde petendus,
- 360 Altera iam fessos aera verset equos.
 Nunc tibi praecipiam, quid agas ut duret in annos,
 Haec quoque polliciti pars fuit una mei.
 Sistite Pierides, scribentem portior urget,
 Perrecturus adhuc, si licuisset eram.

[Elegia XXIV.]

Elegia, qua Poeta conqueritur se Unghvarinum
 missum in exilium ob artem placendi scriptam

- En iterum silvae nostras audite querelas!
 En iterum gemitus reddite saxa meos!
 Sum miser! En breviter nostrae compendia sortis,
 Ah liceat fati non meminisse mei!
- 5 Naso veni (pariter quoniam mulctamur uterque
 Exilio facti tu Geta, Russus ego)
 Naso veni, pariterque vices doleamus iniquas,
 Teque meus levior sit patiente dolor.
 Sed tamen ingenio tu te peccasse fateris,
- 10 Non minus: at nullo crimine plector ego.

354. M1-ben megjegyzés a sor mellett: „Ovid.” vö. Ovid. *Ars amatoria* II, 510. | 355. Ovid. *Remedia amoris* 683. | 358. Ovid. *Fasti* IV, 312. | 364. Ovid. *Tristia* lib. I, VII, 40.

A vers ebben a formában csak a *Bartakovics-gyűjtemény*ben szerepel (ff. 169r–170v). A költemény eleje (1–94. sor) az V., *Commemoratio exilii sui* című elégia szövegváltozatának tekinthető.

Non equidem inficior: artem conscripsimus ambo,
Sed tua damnosa est, crimine nostra vacat.
Et tamen (o iusto desunt sua verba dolori)
Et tamen ad poenas mittimur ambo pares.
15 Russia me tellus et inhospita lustra ferarum
Cumque suo borea Sarmatis ora videt.
Quo si quis cupidus patiendi venerit artis,
Propositi falsus non erit ille sui.
Flecte ratem, extremos si quis rate tendis ad Indos,
20 Sanguinis ut possis prodigus esse tui.
Quid petis abductos spatiis ingentibus orbis,
Materiam, qua sis hic quoque Martyr, habes.
Me miserum! Nullas quod habent mea carmina vires
Nota fores Regio versibus ista meis.
25 Sed tamen experiar, quantum licet, ite Camoenae,
Nil mihi quod possit se dare, peius habet.
Monte minor collis campis tamen altior aequis
Surgit, ubi Unge tuas insula rumpit aquas.
Urbs medio posita est, urbi cognomen ab Ungo:
30 Hostibus o sedes sit, precor, ista meis.
Urbis non habet, quamvis male convenit illi,
Attamen unde Urbis nescio nomen habet.
Non locus artifices humanis usibus aptos,
Queis alibi minimus vicus abundat, habet.
35 Quam facile est vento fractas reparare fenestras,
Frangat, et hic nemo, qui repararet, erit.
Magna queror: steriles ferro qui verteret agros
Quaeritis? Agricolas vix habet iste locus.
Fert eadem pecori tellus alimenta, virisque;
40 Semen humi spargunt, Kukuriczamque vocant.
Inde venit panis, nec non genus omne ciborum,
Hasque domi fruges angulus omnis habet.
Hanc ubi gustarit, non advena ferre valebit
Ore, sed ad passus exspuet inde duos.

- 45 Ipse ego, nescio, qua nuper levitate volebam
Summere sed vomitu reicienda fuit.
Qui bove nos ista vesci regione putabit,
Fallitur: hic solito pro bove vacca cadit.
Vacca cadit, tristi macie deformis, ut illam
50 Aura levis subito sternere possit humi.
Hanc ego dum coram lances bullire viderem,
Saepe fuit stomacho nausea facta meo.
Neve peregrinos incassum quaerite potus,
Nempe peregrinus vel bona potus aqua est.
55 Quam precor ille bibat, gravior cum decidit imber,
Qui mihi vivat, ubi nunc quoque vivit, ait.
Pinguibus adsueti procul hinc discedite tortis,
Nil hic tale tulit, nec feret ulla dies.
Raphanus, aut ficus, mensis illata secundis
60 Delicias isthic inter habenda forent.
Siquis erit citrini redolens a cortice pomi,
Ille cibus vere prodigiosus erit.
Haec ego, quae quondam ut famae mendacia risi,
Experior damnis omnia vera meis.
65 Quid memorem cultus? Ursum videatis amici,
Dum spatians vicos, aut fora Russus obit.
Fortunae exsilio melioris credo parentant:
Hinc pullae vestes, hinc color ille niger.
Nec niger, at fuscus: vestis ne quaerite nomen.
70 Deficiunt hoc me verba latina loco.
Nomina cum desint, per me quis nominet illam,
Ut volet, haec recte gens ait esse gubam.
Fota pilis horret, nodos in margine frustra
Quaesieris: gemium pertinet illa tenus.
75 Aspicias hinc, atque hinc manicam pendere tumentem,
Pane fere, larido rarius illa tumet.
Hac aliquem videas vestitum incedere, dices:
Adde tuo capiti cornua, faunus eris.

Sexus uterque gerit nullo discrimine: in illa
 80 Omne decus mundi Russus inesse putat.
 Si quis erit, factis ovium de crine lacernis
 Qui possit caligas addere, dives erit.
 Saepe feram sonuisse ratus prosterneret ictu
 Advena, in verso proderet esse virum.
 85 Fallor? An et miserae vis nosse palatia gentis?
 Aspice de stipula, straminibusque casas.
 Has quoque deformes sumo, quia nullus in illis
 Conveniente locum parte caminus habet.
 Hic pecus, hic homines tectis strabulantur in ipso,
 90 Cum sue, cum vacca femina, virque iacent.
 Quam bene quod similes cultus, similesque penates,
 Quin etiam nomen Russus, et Ursus habent.
 Quid mihi nunc animi superesse putabitis inter?
 Semiferasque homines, semihonesque feras?
 95 Saepius ad vestras tendens mea brachia partes
 Quam procul exclamo, Daedale penna tua est!
 Vane quid o frustra votis puerilibus optas?
 Mortuus hac etiam forte iacebis humo.
 Di melius: non hic condi post fata cadaver,
 100 Carpaticis spargi sed magis opto iugis.
 Vitae ferae similis, nullasque exulta per artes,
 Saepe facit stomacho tristia bella meo.
 Excole kukuriczam, Russas bene noveris artes,
 Si poteris fieri fur quoque, magnus eris.
 105 Scribere qui didicit, plus quam manifestus Apollo est,
 Alba cui chlamys est, imperat ille suis.
 Utque nec agrestes mores, nec caetera narrem
 Vera quidem, vera sed caritura fide.
 Vivere quam miserum est inter pietate carentes,
 110 Et quos nulla Dei cura, metusque tenet.

95. Ovid. *Tristia* lib. III, III, 49. | 97. Ovid. *Tristia* lib. III, VIII, 11. | 101. Petrus Petit, *Thia sinensis. Carmen* = Josephus Olivetus, *Poemata didascalica*, I (Parisius, 1813), 83. | 109. Ovid. *Tristia* lib. IV, I, 67.

Pars Calvine tibi, pars et addicta Lutherō,
 Turba minor longe est, quae sacra vera colit.
 Forsitan et quaeras aliquid de moenibus urbis?
 En mea versiculis sensa duobus habe:
 115 Dira loco facies, peiorique patentior omni
 Terra sub arctoo non vacat ulla polo.
 Scire cupis veteres celebrent quae moenia fasti,
 Nunc ubi sunt? Longo procubuere die.
 Nec tamen hic video quidquam, cur vivere velles,
 120 Nunc quoque si, quondam quanta fuere, forent.
 Quin etiam nuper fatis exortus iniquis
 Mulciber in cineres plurima tecta dedit.
 Nunc quoque flammaram vestigia multa supersunt,
 Undique semiustae stantque, iacentque trabes.
 125 Ut vidi obstupui, riguitque in corpore sanguis,
 Et subito venae non micuere gelu.
 Fecerit haec ignis. Nil mitior ignibus unda est:
 An noceat dubites, ille, non illa magis.
 Hic ubi nunc domus est, lintres errare videbis,
 130 Auctior hybernis cum fluit Ungus aquis.
 Tunc etiam totos abradit fluctibus agros,
 Quaque vident oculi, nil nisi damna vident.
 E foribus tumida Russus piscatur in unda,
 Redditur et damnis dives ab ipse suis.
 135 Nos vigiles noctis traducere cogimur horas,
 Excutitur raucae murmure somnus aquae
 Nec tamen Unge Pater facio convitia vobis,
 Hoc totum in versas de nive quadrat aquas.
 Certe ego te memini, cum me venisse videres,
 140 Protinus exiliis ingemuisse meis.
 Nec lacrimas tenuisse tuas, nec margine certo,
 Quoque prius fluctus devoluisse tuos.

112. Michael Tertina, *Encomium... Andreae Zachár* (Pest 1796), *Elegia*, 134. | 121–124. megegyezik az V. elégia 25–28. sorával. | 127–136. megegyezik az V. elégia 29–36. sorával. | 140. Ovid. *Ex Ponto lib.* II, III, 66; *Ex Ponto lib.* II, V, 8.

- Quid quaeris incultis nullas in vitibus uvas?
 Addiderant nostris hoc quoque fata malis.
 145 Quid campos circum steriles cultore carentes,
 Et loca felici non habitanda viro.
 Hic mihi quisquamne est ausus promittere caelum,
 Talia pro caelo munera nempe tuli.
 Horrida finitimos disiungunt arva Polonos,
 150 Sylvaque montanis vix adeunda feris.
 Haec nisi quas raperent pecudes, haec terra negaret,
 Disiicerent sparsos lata per arva greges.
 Pro grege, qui non est homines (quis crederet) ipsos
 Saepe ferox avido dissipat ore lupus.
 155 Hic tamen a vulgo paradisis creditur esse:
 Qui putat hoc, oculis detrahit ille suis.
 Inclyte si quondam talis Paradise fuisti,
 Utilliter primus foedera rupit homo.
 Hic igitur lacrimans ego sum, licet esse recusem,
 160 Et dum longus adhuc transeat annus, ero.
 Hoc mihi non tonitrus laevi, non extra bidentum,
 Non homo, non volucris vaticinata fuit.
 Ah mihi cur pariter non est lex icta misello!
 A me iam dudum, credite, rupta foret.
 165 Ad miseras Ungi, si quis mihi diceret oras
 Ibis, et hic homini non toleranda feres.
 I quoque dixissem, pisces venare per alpes,
 Et tibi sub mediis cerva petatur aquis.
 Quod minime volui, voluit miserabile fatum,
 170 Hei mihi plus illud, quam mea vota potest!
 Nec mihi culta diu mysteria tecta sophiae,
 Nec mihi Pieridum turba tulistis opem.
 Cunctane per rapidos ceciderunt irrita ventos?
 Muneris hoc nobis Philosophia dedit.

143. Ovid. *Amores* lib. I, X, 55. | 147. Ovid. *Fasti* III, 505. | 152. Ovid. *Fasti* II, 210. | 162. sor megegyezik a IX. elégia 6. sorával. | 169. Ovid. *Tristia* lib. IV, IV, 7. | 170. Ovid. *Ex Ponto* lib. IV, VI, 4. | 172. Ovid. *Tristia* lib. III, II, 4. | 174. Ovid. *Heroides* VIII, 104.

- 175 Sive locum specto, locus est miserabilis, et quo
 Vix aliquid toto tristius orbe datur.
 Sive homines, homines vix sunt, ignoscite fasso,
 Nil hominis formam, verbaque praeter habent.
 Assiduo boreas iactatis insonat alis,
 180 Fluminaque immodico frigore vincta tenet.
 Nec tamen, immodicum frigus est, quod fulmina sistit:
 Culpa loci est, quamvis haec quoque culpa loci est.
 Nam licet illius nec sit distantia solis
 Causa, nec arctoo sidera iuncta polo.
 185 Qua sol parte solet noctes aequare diebus,
 Inde quater denos distat, et octo gradus.
 Sunt iuga Sarmatiae lentum spirantia nitrum,
 Iudicio frigus nascitur inde meo.
 Vulgus ait: facit hoc Hispanis orta licaeis
 190 Qualeitas: a me sit procul iste furor.
 Scilicet id satis est: rerum si quaeritur ortus,
 Dicere: qualeitas illud, et illud agit.
 Quo feror oblitus sortis? Cane Musa receptum
 Officium, in lacrimas incubuisse tuum est.
 195 Ergo ego Sarmaticas exul proiectus in oras,
 Quinque bis haec vitam mensibus inter agam.
 Ut sumus hic, toto cornu bis luna recrevit,
 Hoc anni spatium iam tamen esse reor.
 Hei mihi, quam tando procedunt tempora passu,
 200 Luciferique solis stare videntur equi!
 Si quis erit, quondam syrta qui fugit ab ista,
 Gaudeat, et vento naviget ille suo:
 Et quo nil ipsis melius genitoribus optem
 Ut loca ne posthac incolat ista precor.

175. Ovid. *Tristia* lib. V, VII, 43. | 177. Ovid. *Tristia* lib. V, VII, 45. | 179. Ovid. *Tristia* lib. III, X, 44. | 182. Ovid. *Heroides* III, 8. | 190. Ovid. *Fasti* IV, 116. | 191. Ovid. *Metam.* V, 22. | 193. Ovid. *Tristia* lib. IV, IX, 31. | 202. M1-ben megjegyzés a sor mellett: „Ovid.” vö. Ovid. *Remedia amoris* 14. | 203–204. sor megegyezik az V. elégia 91–92. sorával.

- 205 O quater et quoties non est numerare beatum!
 Qui miser hoc fugiens desiis esse loco.
 Iure nec inficior, sedes hic esse nocentum
 Creditur, et se quod creditur esse probat.
 Hic locus est poenae, sed quid peccavimus ipsi?
- 210 Huc male qui ferit, coniciendus erat.
 Cum tribus, et denis, naturae arcana secutus,
 Functus eram studiis nec sine laude meis
 Solus ego de tot quod sim proiectus in istud
 Exilium, liceat dicere vera, pudet.
- 215 Sed neque caelestes crimen mihi fecit iniquos,
 Vita, velim, quaeras, crimine nostra vacat.
 Quid tamen hoc prodest, partes si missas in istas
 Ingenii poenas doque, daboque mei.
 Quid gravius post dira etiam malefacta tulissem?
- 220 Haec studium nobis, haec bona vita dedit
 Ah quoties dixi: procul hinc discedite curae,
 Mens erit humanis altior ista malis.
 Non merui poenam, nec me mens egit in istam
 Error humum: magni sic volueri Dei.
- 225 Non ego sum primus, qui sim mala talia passus,
 Obruit haec magnos ante procella viros.
 Si mihi quando nihil, quod perpetiamur, habebo
 Me sine semper ero, me sine semper ero.
 Nec tamen acris hyems toto perdurat in anno,
- 230 Et mihi, spero equidem, tempora veris erunt.
 Cum bene proposui non indulgere querelis,
 Et mala compresso tanta dolore pati.
 Succubui morbis, iterum depressus ab iisdem
 Et gravis attonito sedit in osse dolor.
- 235 Ut tetigi primum terrae confinia, curram
 Confractis memini dissiluisse rotis:

205. M1-ben megjegyzés a sor mellett: „Ovid.” vö. Ovid. *Tristia* lib. III, XII, 25. | **214.** Ovid. *Ex Ponto* lib. IV, II, 4. | **216.** Ovid. *Heroides* IV, 18. | **217.** Ovid. *Metam.* II, 589. | **222.** sor megjegyzik a XXII. elégia 78. sorával. | **226.** sor megjegyzik a XI. elégia 48. sorával. | **230.** Ovid. *Fasti* IV, 902.

Protinus exiliens, et territus omine, dixi:
 Tacta mihi fausto terra sit ista pede.
 Scilicet esse aliquod sentinus in omine pondus,
 240 Casus erat morbi nuncius ille mei.
 Iam veteres fugiunt membris viresque colorque,
 Ut mihi nunc Mater diceret ipsa: quis es?
 Nam neque telluri, nec caelo assuevimus isti,
 Vixque ferunt aliquos ora coacta cibos.
 245 Si gravis, ut nunc est, vitae tenor iste manebit,
 Spiritus ante suos deseret ossa dies.
 Parcite confesso: studiis quoque frena remisi
 Mitibus, ad Musas non facit iste locus.
 Haec quoque legitis, nulla componimus arte,
 250 Nec mea sunt, casus verba sed ista mei.
 Laus alit ingenium, succendit gloria pectus,
 Et stimulos lector subdere saepe solet.
 Hic mea cui recitem, nisi crudis scripta Ruthenis?
 Haec superant Musae sola theatra meae.
 255 Quin etiam toties haec in loca Musa vocantem
 Respuit: hic pretium non habet illa suum.
 Quodque canam versus, qui me videre canentem,
 Sarmaticos montes obstupuisse reor.
 Hic quoque sunt tales, qualis fortuna Poetae,
 260 Carmina materiae conveniente suae.
 Si ruditas operis vobis culpanda videtur,
 Compositum quo sit, respicitote, loco.
 Non ita sum felix, qui vel convitia curem,
 Vel titulum Vates inter habere velim.
 265 Cur ego tam rigida poliam mea carmina lima?
 Scilicet in vereor, Russus ut illa probet?

238. Ovid. *Fasti* I, 514. | 244. Ovid. *Heroides* XI, 28. | 247. Ovid. *Ex Ponto* lib. IV, II, 23. |
 248. Ovid. *Heroides* XVI, 192. | 249. Ivid. *Ex Ponto* lib. I, V, 9; *Tristia* lib. V, I, 27. | 250.
 Ovid. *Tristia* lib. V, I, 38. | 253. Ovid. *Ex Ponto* lib. IV, II, 37. | 254. sor megegyezik a II.
 elégia 50. sorával. | 256. Ovid. *Heroides* X, 36. | 259. Ovid. *Tristia* lib. V, I, 3. | 260. Ovid.
Tristia lib. V, I, 6. | 262. Ovid. *Tristia* lib. III, XIV, 28. | 263–264. sor megegyezik a II.
 elégia 53–54. sorával. | 265. Ovid. *Ex Ponto* lib. I, V, 61.

Hoc alii faciant, quorum bene vela feruntur,
 Exilii memorem me decet esse mei.
 Non ego scribendo famae ludubria Lector,
 270 Tentavi curis sed dare verba meis.
 Scandere si quaeras isthic qui carmina nosset?
 Non equidem nullus, sed poene nullus erit.
 Sed tamen et aliquid studiis formare iuventam,
 Delicias nunquam non habet iste labor.
 275 Has ego delicias illi contingere vellem,
 Qui ne forsán ab hac liberer urbe, timet.
 Et numero parva est, et sanguine rustica ferme,
 Et vix quod comedant unus, et alter habent.
 Quae tamen a nobis fingi, quicque putatis,
 280 Ipse velim, nostras experiare vices.
 Nunc erat, ut studio posito graviore Poetis
 Otia, quae superant, Grammaticisque darem.
 Quaeque meae faciunt semper solatia menti,
 Excolerem vestras Itale, Galle notas.
 285 Hoc mihi promisi, quia me meruisse putavi,
 Hei mihi, quo fragilis spem tulit aura meam!
 Spes tamen eventis animum melioribus implet,
 Atque meis partem detrahit illa malis.
 Quiduid erit, melius quam nunc erit: ultima sunt haec
 290 Hinc nihil ulterius quo cadat, ullus habet.
 Crisius, aut Gyöngyös bene commutabitur Ungo,
 Si quid et his Regnum vilius istud habet.
 Vos igitur saltem, qui me novistis amici,
 Dicite: sint votis astra benigna tuis.
 295 Dicite: sic nunquam terras veniatis ad istas,
 Sic habeat ventos vestra carina suos.
 Et facitis certe, et vobis meliora vovetis:
 Si dubitem, qua sum, sim quoque in Urbe diu.

267. sor megegyezik II. elégia 51. sorával. | 268. Ovid. *Tristia* lib. I, I, 10. | 270. Ovid. *Tristia* lib. V, VII, 40. 278. Ovid. *Amores* lib. I, VIII, 54. | 285. Ovid. *Heroides* II, 61. | 286. Ovid. *Amores* lib. I, VI, 52. | 295–297. sor megegyezik a IV. elégia 65–67. sorával.

[Elegia XXV.]

In natali R. P. Pauli Hicsoldt

- Annua conversi redierunt tempora Pauli:
Aonidae plausus, et bona verba date.
Alme Pater faveas, et par virtutibus illi,
Cuius ab illustri Nomine Nomen habes.
5 Quidquid erat Paulus, pariter cum laude fuisti,
Tu gaudes titulis illius, ille tuis.
Quae loca, quas nuper meritis impleveris urbes,
Ut taceam, Tellus Hungara testis eris.
Sive sacris Cathedralis proficerere profanis:
10 Floruit ingenio munus utrumque tuo.
Tu bene si valeas, Pallas quoque nostra valebit,
Et pariter tecum sospite sospes erit.
Vive igitur, multosque tibi feliciter annos,
Purpureo solem qui vehit axe, ferat.
15 Quoque soles, animo teneras complectere Musas:
Hoc tibi, quos coram cernis adesse, vovent.

[Elegia XXVI.]

Fabula Iphidis versa ex Metam 14.

Iphis Anaxareten humili de stripe creatus
Viderat, et visae captus amore fuit.
Dum male conceptum non est celare furorem,
Saepius ad limen nocte silente venit.

A vers csak a *Bartakovics-gyűjtemény*ben olvasható, minden további kötetből kimaradt.

1. Hicsoldt Pál S. J. Ungváron volt rector 1747–1749 közt, épp abban az időszakban, mikor Makó ott tanított. | 2. Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. III, VI, 10. | 7. *Idea boni pastoris ovium Christi, Encomium* II, 53; Hosschius *Elegiarum libri sex* lib. III, V, 11. | 12. Ovid. *Heroides* XIX, 206.

A vers csak a *Bartakovics-gyűjtemény*ben olvasható, minden további kötetből kimaradt.

Iphis – a szalamiszi fiú nagyon szeretett egy Anaxarete nevű lányt, viszonzatlanul. Iphis kétségbeesésében felakasztotta magát Anaxarete ajtajára, amiért Aphrodité a keményszívű hajadont kővé változtatta. Ovid. *Metam.* XIV, 699–764. | 1. Ovid. *Metam.* XIV, 699. | 4. Ovid. *Fasti* II, 692. | 5. Ovid. *Metam.* XIV, 703.

- 5 Et modo nutrici miserum confessus amorem,
Orat, ne votis dura sit illa suis.
Et modo sit supplex famulis, modo munera donat,
Ut demant rigidas, excutiantve seras.
Saepe fuit per nox, posuitque in limine duro
10 Molle latus, tristes increpuitque fores
Surdior illa freto, miserum contemnit amantem,
Dura magis, quam quae sub mare saxa latent.
Non tulit impatiens longi tormenta doloris
Iphis, et ante fores talia verba dedit.
15 Vincis Anaxarete, vincis: molire triumphos,
Cedo, mei posthac taedia nulla ferēs.
Cedo equidem, moriorque libens. Quid iniqua superbis?
In me quae nunc es, non potes esse diu.
Spiritus ante tamen tepidos mihi deseret artus,
20 Quam tuus ex isto pectore cedat amor.
Non tibi fama mei ventura est nuncia leti,
Ipse tibi praesens tempore noctis ero.
Corpore ut exanimi crudelia lumina pascas:
Conveniēns oculis pompa erit ista tuis.
25 Si tamen o superi mortalia fata videtis,
Si mereor, memores vos, precor, este mei.
Et quae dempsistis vitae, date tempora famae
Post mortem miserum quod iuuet, illud erit.
Dixit, et ad postes, sertis quos saepe solebat
30 Cingere, convertens lumina rursus ait:
Haec tibi certa placent crudelis, et impia. Summo
Limine dum loquitur, stupea vincla ligat.
Mox caput inseruit, sed tunc quoque versus ad illam,
Infelix medio poste pependit onus.

9. Ovid. *Metam.* XIV, 709. | 11. Ovid. *Metam.* XIV, 711. | 13. Ovid. *Metam.* XIV, 716. | 14. Ovid. *Meram.* XIV, 717. | 15. Ovid. *Metam.* XIV, 718. | 20. Engelbert Klüpfel, *Neurologium sodalium et amicorum litterariorum* (Friburgi et Constantia, s. a.) *Ad tumulum... Richardi Tecker...*, 12. | 21. Ovid. *Metam.* XIV, 726. | 22. Ovid. *Metam.* XI, 668. | 23. Ovid. *Metam.* XIV, 728. | 25. Ovid. *Metam.* XIV, 729. | 27. Ovid. *Metam.* XIV, 732. | 29. Ovid. *Metam.* XIV, 733. | 31. Ovid. *Metam.* XIV, 736. | 33. Ovid. *Metam.* XIV, 737.

[Elegia XXVII.]

Ad rivulum D. Regis Stephani prope Unguarinum

- Rivule, quem muscus gelida de rupe cadentem
 Excipit, et viridi cespite mollis humus.
 Dulce viatoris Phoebos torrente levamen,
 Unde ferunt nemorum saepe bibisse deas.
 5 Non mihi te melior, non te mihi dulcior unda est,
 Illa licet vena liberiore fluat:
 Sive, quod invitae iucundos murmure somnos,
 Sive, quod a tanto Principe nomen habes.
 Qua fluis hinc, atque hinc vestitos palmitibus colles
 10 Aspicias, et querulas perstrepsis inter aves.
 Utque vagus quondam Phrygia Maeander in herba,
 Ludis, et alveolum decipis ipse tuum.
 Deicias natura suas congescit; et ista
 Explicat in ripa, quidquid ubique fuit.
 15 Te penes assiduo spirat, quae temperet aestum,
 Inter et arboreas sibilet aura comas.
 Undique te densae quercus, tiliaeque coronant,
 Multaque de densis quercubus umbra cadit.
 Nec rota, nec pedibus turbant armenta bisulcis,
 20 Sed similis fonti volveris usque tuo.
 Quod fortuna tui, quamvis inimica, potentem
 Fecerit, hoc uno non inimica fuit.
 Hic locus, haec tellus, haec frigida sidera dignum,
 Te nihil excepto, quo teneamur, habent.

Titulus Regis Stephani **M1 M2** Stephani Regis | 11–14 *vacant in M1* | 13–14 *vacant in M2* | 16 sibilat **M1** sibilat | 17 densae quercus **M1** querans densae | 19–20 **M1** Nec tibi nocent, quos sol super ingerit ignes, / Pendula suppositas protegit arbor aquas. | 19–20 *vacant in M2* | **Post v. 22 in M2** Te penes argutas dulce est audire volucres: / Nulla mihi sine te non onerosa mora est.

Az *Ad Rivulum* című vers csak az 1752-es, első kiadásban (*Elegiarum liber unicus*, Tyrnaviae, 1752, *Elegia* III.), az 1750-es (*Elegiarum libri duo*, Viennae, 1750, lib. II, *Elegia 8va*) és a *Bartakovics-gyűjteményben* (*Variae elegiae*, 1747, XV.) szerepel, de részben megegyezik a XXII. elégiá 167–188. sorával. Főszöveggént a legkésőbbi, tehát az 1752-es kiadás (P) szolgált.

- 25 Te penes argutas dulce est audire volucres,
 Nulla mihi sine te non onerosa mora est.
 Tu mihi Parnassi, tu praestas otia Pindi,
 Saepe diem fontes ducimus ante tuos.
 Tunc mihi, non alias, veteres in carmina vires,
 30 Et vigor ingenio, qui fuit ante, redit.
 Tunc aliquid, pulsa curarum nube, serenum
 Cernimus, et sortis non meminisse iuvat.
 Saepe meum, dixi, non est medicabile vulnus:
 Ad tua consedi murmura: sanus eram.
 35 O mea si post me superessent carmina, nec quae
 Nos, eadem tumulo conderet illa dies!
 Non alius famam, non par tibi nomen haberet
 Fons, licet Elysiis vallibus ille foret.
 Interea gelidis, ut nunc, e rupibus exi,
 40 Et tua saepe meam diluat unda sitim.
 Si tibi longa dies venas, et avara vetustas
 Invideat, nostra voce superstes eris.

25–26 *vacant in M1 M2* | 32 sortis non meminisse **M1 M2** sorti verba dedisse | *Post v. 34 in M1* Illic unda meos strepitu mulcente dolores / Mitigat; utque facit, mitiget, usque precor. | 36 conderet **M1 M2** clauderet | 38 Elysiis vallibus **M1** a saeculis quinque bis | *Post v. 38 in M1* Tu certum, aut plures inter celeberrimus esses / Nam certum, aut plures terra Ruthenis habet. | 39 e **M1** a | 40 diluat **M1** mitiget | 41–42 *vacant in M1 M2*

Ode

In nuptias Iosephi II Rom. Reg.

O formose puer, qui levis aurea
Maturas thalamo figis arundine,
Et castis animos uris amoribus
Concutiens Hymaenaeae taedam!

5 Seu te sub platano frigus amabile
Captantem placidis lymphæ tenet iocis,
Et circum tenero in gramine virgines
Vota tibi, puerique solvunt:

Sive in ceruleis vallibus avius
10 Sublimi sequeris mollis anhelitu
Ridentes Charites: huc age protinus
Matris aves, volucremque currum.

En magni vehitur filia Caesaris
Augusto thalamis iuncta fidelibus
15 Consors, mox sobolem non humilem patri,
Imperio, et populis datura.

A vers az 1780-as kiadásban, a 1765-ös *Gedichte auf die Vermählung Sr. Majestät Josephs des Zweyten Römischen Königs mit der Durchlauchtigsten Prinzessin Josepha von Bayern* című kötetben szerző nélkül P. M. aláírással, és a *Bibliothek der österreichischen Litteratur* című 1770-es kötetben jelent meg. Kéziratban is ránk maradt Paintner Mihály másolatában, ma Pannonhalmán őrzik.

A *Bibliothek der österreichischen Litteratur* című kiadványban német nyelvű címmel és előszóval olvashatjuk: *Gedichte auf die Vermählung Sr. Majestät Josephs des zweyten u. s. w. verfasst in dem k. k. Theresianischen Collegio*, Wien, bei Joh. Th. Ed. v. Trattnern, 1765. Vor allen hat uns aus diesen Gedichten die lateinische Ode: in nuptias Josephi II. Romanorum Regis gefallen. Da der Hr. Verfasser der sich P. M. unterzeichnet, so treflich dem Alterthume nachzuzeichnen weiss, und die Majestät des lateinischen Ausdrucks ganz in seiner Gewalt hat, so kann der Kunstrichter die abgeborgeten Züge, und das Catullsche: Dulce rideat ad patrem gerne vorübergehen lassen. Möchten und könnten doch unsre junge Dichter so borgen.

II. József 1760-ban vette feleségül Bourbon Izabella pármái hercegnőt, majd az ő halála után, 1765-ben Mária Jozefa bajor hercegnőt. A köszöntő óda második házassága alkalmából született, ahogy az az 1765-ös kiadás főcímlapján is szerepel. | 4. Hymenaeus → IX. 113. | 11. A Charisok a báj, kellem, jószág, kreativitás, termékenység istennői.

- Quales per gelidi prata Lucretilis
Incedunt pedibus Gratiae eburneis:
Aut qualis roseo tollis ab aequore
20 Phoebe caput radiante crine.
- Anteit cana Fides, diaque Castitas,
Maiestasque decens: et niveus Pudor
Spargens purpureis lilia compitis
 Signat iter face nuptiali.
- 25 Diffundunt animos turba faventium,
Et laetis feriunt sidera vocibus:
Puris ara deum fumat odoribus,
 Ture calent praecibusque templa.
- O nunquam Austriacis non facilis deus
30 Da sponso teneris fervere amoribus,
Da binos anima vivere mutua,
 Da similem proavis nepotem,
- Qui blande gremio matris ab aureo
Augustum gracilis rideat ad patrem,
35 Magnorumque puer provocet oscula
 Dulciter alliciens avorum.
- Audimur superi! Vota movent deos
Sponsores thalami: nam Veneris puer
Formosa pharetram corripuit manu
40 Ter croceo iaculatus arcu.

18. Gratia → IX. 40. | 21. Fides a becsületesség, hűség istennője. Castitas az erkölcsösség, tisztaság megszemélyesítése. | 22. Pudor a szemérmesség megtestesítője. | 38. Venus fia – azaz Cupido, a szerelem istene.

Nicomedes dramation

Prologus

Prusias Bythinae rex consilium iniit
Tollendi de medio Nicomedes filii,
Dum minori, quem de noverca eius editum
Romae habebat, studet consulere.
5 Verum adolescens insidias occupat,
Et in autorem triste retorquet scelus.
Hoc totum est huius argumentum fabulae
E magno sumtum Galliae Euripide.
Reginae illic intus adstant geminae:
10 Quid vultum contrahitis? Hae foras hodie,
Si poetae quidem pareant, non venient.
Harum altera Laodice, quae pulsa Armenia
Isthic hospitium habet, Nicomedem diligit:
Arsinoe altera novercarum longe pessima,
15 Quae necandi filii regi uxorio autor est,
Suum ut gnatum regio intrudat throno.
Quid multis opus? Id agitur denique,
Ut haeres regni Nicomedes occidat,
Regnum, ac Laodicen Attalus obtineat,
20 Quem Roma idcirco adduxit Flaminius.
Tantum est. Date operam cum silentio.

Personae

Prusias Bythinae rex

Nicomedes eiusdem filius

Attalus Nicomedis e noverca frater

Flaminius Legatus Romanus

Araspes aulae praefectus, favens Nicomedi

Scena est Nicomediae in aula Prusiae.

A dráma a francia drámaíró, Pierre Corneille (1606–1684) 1651-ben megjelent *Nicomède* című művének átdolgozása női szereplők nélkül. A mű csak az 1764-es, és az ahhoz kapcsolódó kiadásokban szerepel (az 1760 körülben és az 1783-as bázeliében).

Scena prima

Nicomedes, Araspes

- Nic.* Et vesanus adhuc undantes caedibus agros
 Incolere, ac toties caput obiectare periclis
 Sustineam? Interea quaesitas sanguine terras,
 Quodque mihi sceptrum naturae vindicat ordo,
 5 Roma dolis insstructa suo mercetur alumno?
 Scilicet hoc pretio matri donatur, Araspe,
 Attalus, ut genitor solium regale resignet,
 Exul ut hospitii violatio faedere in urbem
 Annibal obses eat, qui si non ante venenis
 10 Et vitam, et Romae spes abrupisset inanes,
 Iam gravibus vinclis oneratus colla subisset
 Moenia, quae victor fundo tremefecit ab imo.
 Hoc agit Arsinoe, hoc armis exterrita nostris
 Italia, ut puero sceptrum moderante, Quirites
 15 Bythinae imperitent, legesque, et faedera ponat.
- Aras.* Ista feras levius, si non graviore petaris
 Vulnere. Laodicen, quae te suspirat in uno,
 Connubio fratri iunctam, fratremque potentis
 Armeniae sceptris ornatum hac luce videbis.
- 20 *Nic.* Infelix Nicomede! Hoc denique vulnus, Araspe,
 Infixum cordi me linquere castra coegit.
 Stabat utrinque acies, iamque in certamina signum
 Aera dabant, trepidas quando hic mihi nuncius aures
 Impulit. Extemplo subita formidine sanguis
 25 Diriguit, magnusque dolor mihi pectus anhelum
 Corripiens valide labefactis ossibus haesit.
 Nec mora, trado aciem Megacli, campoque relicto
 Cappadocum citus extremis allabor ab oris.
- Aras.* Ah quid agis Princeps fatis regressus iniquis?
 30 Nam quid te solum, desertum, milite nudum
 Induis in laqueos, ac sponte in vincula pergis?
 Hoc velit Arsinoe, velit hoc germanus, et altis
 Roma superciliis, non te, mihi crede, iuvabunt

35 Tot palmae, non te sceptris tria scepra paternis
 Addita, si perstas animis, et in urbe moraris.
 Quin repete arma iterum plenisque revertere castris.
Nic. Non: male compositas fixum est evertere fraudes.
Aras. Quid tamen efficies? Aut quid praetendis inermis?
Nic. Laodice, regnoque frui! Aut si fata resistant.
 40 Proicere hanc anima. *Aras.* Princeps, ignosce fatenti,
 Te temere insidiis obicis, fraudique novercae.
 Nam quae naturae temeratis legibus hosti
 Prodidit Annibalem, quae sancti faedera iuris
 Cordi habeat, regina, et regis amoribus audax?
 45 Heu cave: per superos! initus iam criminis ordo est,
 Quodque animus meminisse horret, iam castra petivit
 Metrobates odii fautor, scelarumque minister,
 Scilicet ut vel te huc aliqua deduceret arte,
 Vel nec opinantem scelerato perderet ictu.
 50 Et nisi servatum tua te fortuna dedisset,
 Hoc illustre caput, lauris tot saepe revinctum,
 Proiectum in vili fortasse iaceret arena.
Nic. Viderit, uxorem, regnum, vitamque noverca
 Si petat: at Prusias, quamvis uxore subactus,
 55 Attamen est genitor, pro me natura peroret.
 Aut si naturam penitus mutescere cogat,
 Pro me cappadocum campi, et tria regna loquantur
 Addita Bythinae, domitique ferocia Ponti.
 Haec quoque si taceant, iam cives arma capessunt
 60 Vindictae studio, et nostris pro iuribus adsunt.
 Neu furor ante diem laxis erumpat habenis,
 Id metuo. *Aras.* Erumpet tuto; nem fama per urbem
 Me duce vulgata est, hodie tibi fata parari,
 Germano diadema: et iam per compita passim
 65 Tela micant. Sed frater adest. *Nic.* Non hactenus illi
 Visus ego: simula, tectis ambagibus ante
 Ignarum tentare iuvat.

Scena secunda

Nicomedes, Araspes, Attalus

Att. Nunquamne superbos
 Laodice ponet fastus? *Aras.* Vix ulla domandae
 Spes superest, Princeps: alio victore teneri
 70 Moenia, quae captas, votis obnixa fatetur.
Att. O fortunatum, quicumque ea moenia cepit!
 Felicem, quicumque iterum victore fugato
 Ceperit! *Nic.* Audentem multis sudoribus isthoc
 Constat bellum: victor cui porta reclusa est,
 75 Inpavide praedam didicit servare, nec ullus
 Hostis adhuc artem novit, qua capta per illum
 Praesidia admotis iterum sibi vindicet armis.
Att. Vicerit, ut dicis; tamen hinc, si millia centum
 Obiiciat, victum luce hac exire necesse est.
 80 *Nic.* Deludi tamen hic possis? *Att.* Quid si genitori
 Sic placitum? *Nic.* Iustique tenax sapiensque; monarcha
 Quod nequeat, nunquam tentaverit. *Att.* Et quid in aula
 Regia maiestas nequeat! *Nic.* Moderare calorem
 Attale. Si rex est Prusias, et scepra tenentem
 85 Aspice Laodicen: non hic suprema potestas
 Prosuerit, precibus, non vi regina petenda est.
Att. Hae quoque non deerunt, telis si flectitur illis
 Si tamen et precibus regnum ambitiosa resistat,
 Utque facit, porro vana spe ludat amantem
 90 Roma mihi, teneris quae me nutrit ab annis,
 Roma mihi clausas poterit recludere portas.
Nic. Quam metuo, Princeps, ne quis de plebe Quiritum
 Adsit, et hos populo late divulget amores.
 Non te tunc tua Roma iuuet: quin forte senatus
 95 Immemorem officii civem, Tiberique pudendum
 Abdicet, et cunctis metuendo nomine multet.
 Siccine iam praecepta tot inculcata per annos
 Exciderunt? Ubis sunt heroum exempla tuorum?
 Unius ob vultum reginae prodere famam

100 Italiae, ac titulos Romani perdere civis!
 An nescis, nusquam tam clarum vivere regem,
 Quem vili e trivio gens conferat illa colono?
 Sume pares fastus? Pudeat tantae urbis alumnum
 Sanguine misceri regum, vilique hymenaeo.

105 Rumpe humiles nexus; reges, quos Roma superbe
 Despicit, hi deceant: tibi consule nata paratur;
 Te generum praetor... *Att.* Mordacem comprime linguam
 Quisquis es, et regum sobolem taciturnus adora.
 Aegre iram tenui, tenui tamen, ut tua quorsum

110 Denique libertas evaderet ista, viderem.
 Sed metuo, ne deinde diu cumpressus [!] apertis
 Erumpat flammis furor. *Nic.* At quae caussa furendi?
 Iudice te Princeps, Romani gloria civis
 Regnorum imperio potior, genitoribus olim

115 Haud parvo stetit, ut vita dulcius ipsa
 Depositum, quatuor nondum labentibus annis,
 Eripi, et externa ferrent tellure foveri.
 Scilicet ut per te Romanae faedera gentis,
 Imperiumque sibi tanti sub nominis umbra

120 Firmarent; hic nunc reginae unius amore
 Exciderint. *Att.* Victa est patientia denique, Araspe.
Aras. Quando tuas, qui te Romanum dixerit, aures
 Vulnerat usque adeo, sine me te dicere pauca
 Ut regum soboli. Frater tibi sanguine eodem

125 Obtigit, et natu, et rerum grandaevior via.
 Nec vetat, ut quamvis uno de stemmate natos
 Plurima secernant: huius te tangere cura
 Debet, pro patria bellum tellure gerentis.

Att. Attalus, ut debet, germanum frater amabit,
 130 At regni servire nequit quemcunque potenti
 Roma patrocínio, et titulus dignatur avitis.
Aras. Credo tamen, Princeps, coram si frater adesset...
Att. Adsit: at insidias nostro si ponat amori,
 Romanos testor fasces... *Nic.* Fac vota, minore

- 135 Quae valeas, ubi res tulerit, praestare periclo.
 Si quis, ut in promptu fama est, haec nunciet illi,
 Ipse suam praesens possit defendere caussam.
Att. Quid struis? Aut quorsum tandem haec audacia tendit?
 Me nosti, et potes hunc fando servare tenorem?
- 140 *Nic.* Novi equidem, et pariter me tela, et stemmata novi.
Att. Improbe... *Aras.* Quid coeptas Princeps? *Att.* Abstite; superbus
 Faxo hodie nunquam nobis illudat inultis.

Scena tertia

Nicomedes, Araspes, Attalus, Prusias

- Prus.* Tene domi Princeps? Et cuius nutibus? *Att.* (Heu me!)
- Nic.* Cappadocum spolia ex mediis erepta favillis,
 145 Et captiva tibi substernere signa cupido
 Impulit ardentem. *Prus.* (Miserum me! Nempe paternos
 Solicitet sensus, animumque everberet aegrum,
 Improvisus adest, et victor.) *Att.* (Quae mihi turbae?
 Quae nova tempestas portu se tollit in ipso?)
- 150 *Nic.* Haec ego per flammam, et mille sequentia tela
 Eripui his manibus, mediaque in morte recepi.
 Una super pugna est, quam si fortuna sequatur,
 Cappadocum fines, et qua sol mane recurrens
 Aspicit oceanum, quodque ingens littore Pontus
 155 Ambit utroque, tutum est. Pretium mihi grande laboris
 Hac uti voluisse manu. *Prus.* (Quid promere possim?)
 Sentio te natura; animus mihi pene fatiscit
 Sedare hunc aestum poteras, nec crimine patrum
 Commaculare decus: nutu sive regis arena
- 160 Credere! Nempe assueta tuis victoria castris,
 Et domiti ferro populi; fractaeque phalanges
 Hos addunt animos, et iam mea iussa recusant.
 Iuro deos, licet exuviis orientis onustus
 Hoc alius faceret, lueret mihi sanguine poenas.
- 165 *Nic.* (Nonne satis produnt diros e pectore sensus
 Hi taciti gemitus, haec vox, hic vultus, Araspes?)

- Att.* (Ah pereol Varios genitor trahit ore colores.)
- Prus.* Do veniam facto: culpae tamen usque memento,
 Quam bene si reparare sedet, te protinus armis
 170 Redde, nec hic Phoebus primo te viderit ortu.
 A duce parendi capiant exempla minores.
- Nic.* Obsequar imperiis: illud tamen ante petenti
 Indulge nato. Patriis a sedibus exul
 Regina Armeniae petit in sua sceptrā reponi,
 175 Quorum aditus per mille neces, per caedis acervos,
 Perque moras vallorum, et clausa repagula tandem
 His patuere armis. *Prus.* Non hoc sermonibus istis
 Tempus eget: quae nunc animo sententia surgat,
 Accipe. Legatus magna Mavortis ab urbe
 180 Tecta subit, supremum illi data copia fandi est.
 Sentiāt hic hodie, quae sit fiducia patri
 In sobolem. Tua res agitur, tu nomine patri
 Excipies placide responsa dabisque vicissim.
 At cave tantillum titubes: et gloria gentis,
 185 Et regnorum in te spes inclinata recumbit.
 Flaminius subeat, vos hinc abscedite paulum.
- Att.* (Dii mea vota regant, quorum sub numine Roma est.)

Scena quarta

Nicomedes, Prusias, Flaminius

- Flam.* Supremum affari, populique ardentia vota
 Promere Roma iubet, quae tot vertentibus annis
 190 Spem regni, generisque tui complexa fideli
 Hospitio fovit, titulisque ornavit avitis.
 Impensas iuveni curas, studiumque loquuntur
 Egregiae dotes, tendensque ad sidera virtus.
 Praecipue magnam regnandi combibit artem.
 195 Quare age, iudicium nostrae si respicis urbis,
 Fac regat imperio populos, id curia poscit.
- Prus.* Haud equidem tantis meritis lux ulla parentem
 Ingratum arguerit: sceptris regalibus aptum.

- 200 Sic Roma testante, nefas dubitare. Sed aetas
 Famaque germanum factis ingentibus effert.
 Huic ego tot lauros, huic emtas sanguine terras
 Bythiniamque tribus regnorum insignibus auctam
 Debeo. Nunc illi gestis pro talibus istud
 Indulge, ut pro me reddat responsa petitis.
- 205 *Nic.* (Proh superumque, hominumque fidem! Quae dira simultas?
 Nunc o nunc animae extremas hic collige vires.)
Prus. Quid dubitas? De rome aliquid. *Nic.* Quando ista voluntas
 Te tenet, invitus quamvis haec ora resolvam.
 Unde autem se Roma tuis, rebusque tuorum
- 210 Miscet, et imperium hoc in nos quis tradidit illi?
 Vive tuis, regnaque diu: post funera Romam,
 Naturemve sinas ferro sua iura tueri.
 Qui tua te vivo partitur regna, senectae
 Invidet ille tuae. *Prus.* (Dictis absiste superbis,
 Legatumque vide.) Quid? Sub pedibus tumidorum
 Cervices regum, calcataque colla videre
 Sustineam? Hic iuvenis, quem nunc tibi Roma remittit,
 Si tam sceptro habilis, pretiosum servet alumnum
 Ista sibi, et titulo Romani consulis ornet.
- 220 *Flam.* Annibalis praecepta vides: haec sensa superbo
 Indidit aeternum Romani nominis hostis.
Nic. Discipulus tanti ductoris glorior esse,
 Quo duce suspicere, at non imperiosa timere
 Hic animus didicit Capitolia, cuius acerbae
- 225 Mortis adhuc latet hoc ingens sub pectore vulnus.
 Et sacrum testor cinerem, atque haec brachia, nunquam
 Heroi exitium quisquam properavit inulto.
Flam. Hoc nimium est! *Nic.* Vita defunctos capere noli
Prus. Frena animum, et brevibus responsum digere verbis.
- 230 *Nic.* Dixi: praeterea quidquam si dicere cogis,
 Quod cupis in claro est; regni moderetur habenas
 Attalus, id nos Roma iubet, quae nutibus orbem
 Temperat, et cunctis iniecit frena monarchis.

Si tamen ante vacet Tiberini oracula vatis
 235 Effectu tentare aliquo, patet area marti,
 Quo victor sua signa ferat; nec praelia deerunt,
 Quois sua venturo transmittat facta nepoti.
 Trade aciem iuveni, cedis spectemus acervos,
 Quos dabit, et quantis se tollat ad aethera gestis.
 240 Quodsi me comitem summis adiungere rebus
 Non renuat, miles tanto ductore merebo.
 In domitos a se populos, in regna subacta
 Ius habeat, captoque caput diademate cingat.
 Restat adhuc virtuti Asiae pars magna, sinistrumque
 245 Aegei latus, et campos in bella patentes
 Hellespontiacae pandit victoria gentis.
Flam. Haec bello tentare nefas, haec Martia Roma
 Protegit. *Nic.* Ignoro vestri decreta senatus
 Re super hac, tamen interea firmare potestis
 250 Haec loca praesidiis, vacuasque explere cohortes:
 Quas si Flaminio dabimus Thrasimenei littora stagni.
Prus. Improbe... *Nic.* Vel patiare loqui, vel coge tacere.
 Scilicet egregiis regum rectoribus ultro
 Obiiciam caput, et supplex capitolia poscam?
 255 Aut horum patiar mea iura libidine verti,
 Victricesque acies medio discedere campo?
 Contrahat in medium Romana superbia, quidquid
 Sive animis, sive arte valet; praestabimus illi
 Magnanimum Annibalem: nec nos sine sanguine telum
 260 Spargimus, et totidem nobis animaeque, manusque.
Prus. Da veniam indomito, et iuvenili ignosce calori:
 Pectoris hoc aestus veniens sedaverit aetas,
Nic. Et ratio, et bevis hic aetatis cursus abunde
 Mentem aperit. Quod si molles inglorius annos,
 265 Atque effaeta sub his vixissem lustra magistris,
 Iam mihi Bythiniam, partiique insignia regni
 Roma libens sineret, non annis debita nostris
 Sceptra palam, clamque insidiis vexerat iniquis.

270 Nunc quia Cappadoces nostra virtute subactos,
 Pontumque et validis cernit tria regna coisse
 Nexibus, haec aliqua rursus discindere fraude
 Convenit: idcirco sceptris regalibus aptus
 Attalus est, magnosque puer virtute regendi
 Vincit Alexandros: idcirco cedere regna
 275 Cogimur, et solium longo sudore paratum.
 Gratia coelitibus: iam nos Romana vereri
 Maiestas didicit, nostroque in nomine pallet.
 Hac equidem tanta trepidantem exolvere cura
 Te penes est: verum consensum poscere nati
 280 Desine, tam viles isto de pectore sensus
 Annibalis virtus teneris evulsit ab annis.
Prus. Perfide, iamque diu Romanae iniurius urbi,
 Uxori, fratri mihi denique! Sensa coactus
 Induo, quae petit officium patrisque, virique.
 285 *Nic.* Non hic te patrem, non hic decet esse maritum;
 Rex esto, regna: te Roma superba timebit
 Temnentem fasces, et non sua iussa paventem.
 Nonne vides, quamvis septem de montibus orbi
 Imperet ut nostrae titubet formidine famae,
 290 Extremoque paret caput hoc involvere casu?
Prus. Cum sic vota serant, regno scelerate, parentemque
 Exuo; regnantis non patris iussa capesse.
 Laodice, regnumve tuo (spes nula morandi)
 Pendet ab arbitrio: nunc quo sententia mentem
 295 Impulit hoc regni supremum effare iubenti.
Nic. Quo regna inclinent ferrum, campique docebunt
 Bythiniae: interea fratri mea sceptrum remitto,
 Laodice potior Nicomedi. *Prus.* Proh pudor ingens,
 Et generis probrum! sic sic muliercula mentem
 300 Heroam edomuit? *Nic.* Factis excuso paternis
 Dedecus. Uxoris caussa convellere iura
 Omnia naturae, et caput hoc offerre nefando
 Carnifici, nullus pudor est, et nulla parenti

305 Relligio: nobis regno praeponere amorem,
 Et male digestas luisse his artibus artes
 Crimen erit? Pro te quaecunque haec dextera gessit
 Hactenus, et pro se proterit praestare deinceps.
Prus. Mene palam iactare minas scelerate? Quid ultra
 Differo? Cras fratrem solio spectabis ab alto
 310 Iura tibi, ac populis dantem, et venerabere flexo
 Poplite: tum laesam raptaberis obses in urbem,
 Placabisque deos Latios.

Scena quinta

Nicomedes, Prusias, Flaminius, Attalus, Araspes

Att. Succurre perimus
 O genitor! *Prus.* Coeli! *Att.* Fulgentibus ingruit armis,
 Portarumque aditus fundo molitur ab ipso
 315 Plebs immane furens. *Prus.* Unde haec effusa repente
 Tempestas? *Att.* Passim custodum in limine primo
 Corpora, et arma iacent: illi clamore vocantes
 Terribili Nicomedem ad regia tecta feruntur.
Nic. (Id metui dudum.) *Prus.* Tua sunt, tua proditor isthaec
 320 Consilia (o nunquam segura silentia fraudis!)
 Curre, vola fili, quae proxima turms, furori
 Obiice: spe citius, iure quem poscit, habebit.
 Hic vero egregius clausa teneatur in arce.

Scena sexta

Prusias Flaminius

Prus. En vestri fructus odii! Iam cuncta rebellis
 325 Novit, et in iugulum plebi dedit arma paternum.
 Quid superat? Vel quae spondet fortuna salutem
 Denique? Cedamus populo, qui nostra perosus
 Imperia, hunc solio iam dudum imponere gestit.
 Sic placitum, ex hasta caput a cervice revulsum
 330 Obstentare illi ferro diadema petenti.

Flam. Ah Princeps - - *Prus.* Non, aequum est sic poscentibus illum
 Sic reddi. *Flam.* Noli caecum irritando furorem
 Maiestatem ipsam certis inferre periclis.
Prus. Cuncta igitur caeco iuuet indulgere furori.
 335 Impositumque throno sceleratum tradere, qui si
 Vicerit aut vitam, aut sceptrum, vel forsán utrumque
 Per scelus eripiet genitori. *Flam.* At faedere salvo
 Obsidis in nostri vitam decernere quidquam
 Iam nequeas: quin haec potius mea percipe dicta.
 340 Qua portum secreta petit via, stat mea classis
 Accincta ad cursum: iuvenem subducere furto
 Convenit. Interea blando sermone morare
 Praecipites: postquam classis retinacula solvet,
 Pande fores, portaque rebelles accipe turmas;
 345 Cumque pererrata Nicomedes deerit in aula,
 Plange prior, testare fidem superumque, hominumque
 Clam iuvenem nostris avectum classibus. *Prus.* Ite,
 Abripite ad naves occultis callibus.

Scena septima

Prusias, Flaminius, Attalus

Att. Actum est,
 Occidimus. *Prus.* Superi! *Att.* Dum cives dira minantes
 350 Summoveo portis, et vim virtute repello,
 Tela manu quatiens summa decurrit ab arce
 Frater, et hunc animis paribus comitatus Araspes.
 Extemplo iratis furor ingens additus: uno
 Huc omnes clamore ruunt caedemque propagant.
 355 *Flam.* Barbara progenies! *Prus.* Et detestalibe crimen
 Cernitis o superi! Sic, sic genuisse nefandum
 Morte luat genitor. Sed adhuc, stripis impia, victi
 Non sumus, aut hodie nunquam moriemur inulti.

Scena octava

Prusias, Flaminius, Attalus, Nicomedes, Araspes

- 360 *Nic.* Ponite tela viri. *Prus.* Scelerato barbare ferro
 Trans adige hos artus; pectus rumpenda per istud
 Est via, perque animae latebras, genus unde nefandum
 Hausisti. Nam quid refugis; quid pallidus haeres:
 Exple animum: si tela times, absiste moveri,
 Proiicimus, ferroque latus praebeamus inerme.
- 365 *Nic.* Eluisse nefas, laqueosque exisse paratos
 In caput hoc hodie satis est: aliud mihi tempus
 Vindictam dabit, et dirum scelus eluet autor.
 Nunc, quo Roma dolis, quo te tua fraudibus uxor
 Impulerit, senti: nec quenquam deinde tyrannum
- 370 Crudelemque voca. Fatorum quisque suorum
 Ipse sibi faber est, et habet fortuna repulsam.
- Prus.* Execror et regnum, et Roma, titulumque mariti,
 Invisamque diem, quam si mihi dure relinquis,
 Aut feret haec dextra, aut aliquis miserebitur ultor.
- 375 Ibo, ibo procul a patria tellure remotus
 Horrentes inter silvas, rupesque, ferarumque
 Antra viam letho inveniam, mortemque lacesam.
 O iusti semper superi! qui crimina retro
 Volvitis in caput auctori, scelerumque ministris.
- 380 Cedamus fili: frater meliore gubernet
 Auspicio patriam, nobis externa petantur
 Hospitia, ignotoque domus quaeratur in orbe.
- Att.* O spes elusas! O nunquam fidere tutum
 Insidiis!

Scena nona

Flaminius, Nicomedes, Araspes

385 *Nic.* At tu cum crastina fulserit eos,
Vela dabis, magnaefque feres haec nuncia Romae.
Urbis amicitiam pretiosi muneris instar
Sumere Bythiniam: regum, legesque superbas,
Quas dare, regnantumque humeris imponere gestit,
Nolle pati. Quodsi, solitum sibi, ponere fines
390 Imperio et nostris dominari cogitet armis,
Hae mihi Roma manus, hoc est mihi curia ferrum.
Flam. Ita quidem arbitrio magni peragenda senatus
Accipio: interea iam nunc tibi nomine Romae
Polliceor, quidquid tulerit fortuna, futurum
395 Aut te magnanimum Romanae gentis amicum,
Aut hostem illustrem; sorti paremus utrique.

Appendix

I.

Makó Pál szónoki beszéde

Paulus Makó, Oratio quam anno 1777, cum Regia Scientiarum Universitas Budae collocaretur⁶²

Studia optimarum artium, quibus imperii salus et felicitas continetur: divinarumque et humanarum scientiarum procurationem: totum denique statum reipublicae literariae divino Mariae Theresiae erga vos beneficio, fundatum constabilitumque videtis auditores. Disciplinarum omnium, quarum praesidio et pacis ornamenta retinentur, et belli pericula propulsantur, sic est adornata institutio, sic inter se nexa omnia et conserta, ut pulcherrimus in rebus ordo, iurisdictionum aptissima distributio, mutua negotiorum consensio, docendi discendique norma, ratio colendarum artium temporibus reipublicae accommodata mirifice ubique eluceat: verbo, sic sunt omnia excogitata, sic digesta, sic distributa, ut aetatis maxime lubricae atque incertae institutioni, fingendis patriae civibus, educandis utriusque reipublicae administratoribus optime provisum esse videatur.

Erant in Ungaria bonae literae ex illa bellorum flamma ferroque iam satis recreatae, neque fuit quidquam quod ad praeclaras earundem progressiones magnopere requireremus: cum fortuna rursus eas nuper adflixit, certe ita perculit, ut in tanta perturbatione recusandum non fuerit, quin multa perderent ornamenta dignitatis suae, multa praesidia stabilitatis, neque, his praesertim moribus ac temporibus, perpetuitatem in posterum pollicerentur. Quod cum videret Regina in Ungariae felicitatem sic iam diu defixa, quasi omni cura, cogitatione, vigiliis omnibus nihil nisi de nostra salute laboraret, omnia reipublicae literariae vulnera non sananda modo suscepit, verum etiam appetivit, novumque literis omnibus spiritum ac vitam induxit: et ne ictu aliquo novae calamitatis percussae in posterum fortunae culpam extimescerent, neve haereret in animis parentum sollicitudo sempiterna, cuncta, quae dilapsa defluerunt, gravissimis legibus adstrinxit, atque severissimum doctorum hominum delectum instituit, quibus fixam et in perpetuum ratam administrandae rei litterariae descripsit imaginem. Hanc vero provinciam nequis unquam ordo praesidiis firmatam ac velut obvallatam teneret, omnium

⁶² Paulus MAKÓ, *Oratio quam anno 1777, cum Regia Scientiarum Universitas Budae collocaretur*, Vindobonae, Johann Thomas Trattner, 1779.

Német fordítása: Paul MAKÓ, *Rede auf die Errichtung der königlichen hohen Schule zu Ofen im Jahre 1777, Aus dem Lateinischen übersetzt*, Wien, Trattner, 1779.

civium virtuti et industriae patere promiscue voluit. Denique ut a docendi solitudine removeret rei familiaris cogitationem, quae non sineret totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque in praestando officio collocare, opima doctoribus praemia constituit, ut onere deposito domestici officii nihil deinceps nisi de cultura optimarum artium cogitent.

Quo in beneficio cum multa sint praeclara, multa divina, multa immortalia, tum illud singulare ac eiusmodi ut, vel hoc uno aeternam nominis memoriam non solum in annalibus, sed etiam in animis, mentibusque nostris mereatur, quo Universitatem artium, atque scientiarum omnium commune domicilium in hoc theatro, et luce Ungariae collocavit, seu potius tanto intervallo revocavit, et ad hanc, quam videtis, magnificentiam extulit, unde tanquam ex aliqua literarum arce vigor quidam, et salubritas in cetera musarum domicilia permaneret. Inauditae huius erga gentem nostram benevolentiae magnitudinem ex me hodie cognoscetis, si dicenti eam, quam mihi a vobis polliceor, audientiam allaturi estis. Dicam praeclara hac institutione, cumprimis autem Lycei huius celeberrimi instauratione maxima bonis artibus adiumenta, maximam nationi famam atque gloriam esse comparatam. Ex quo utroque facile cum animis vestris aestimabitis facti post hominum memoriam pulcherrimi amplitudinem. Quaeso, diligenter attendite: nihil adferam, quod non dignum hoc consessu et silentio, dignum vestris studiis atque auribus esse videatur.

Siquis animo informatam habeat imaginem bene ordinatae civitatis, in qua et officiorum accurata sit descriptio, et legum severitas vigeat, et voluntatum coniunctio, et animorum in republica bene gerenda conspiratio, facile comprehendet cogitatione statum rei litterariae per omnes Ungariae praefecturas constabilitum, praecipietque uberrimas illas accessiones, quae in bonarum artium studia redundabunt e norma ipsa ubique communi, e severo magistrorum delectu, ex indefessa praesidum vigilantia, ex omni denique reipublicae huius eruditae compage, atque artissima copulatione; quae quidem ut fauste prospereque evenirent perfecit immortalis Augustae Theresiae providentia, nec in praesens modo labantibus literis subsidium attulit, sed etiam in posterum tempus hominum doctorum studia et industriam omnium officiorum religione perpetua obligavit. Fierine potest auditores, ut e tam salubri constitutione, hominumque doctissimorum conatibus ad eandem ubique regulam et praescriptionem exactis non fructus uberrimi, non laetissima rei litterariae incrementa consequantur? Sed ne extra praestitutos limites egrediar, aut ingenio vestro diffidere videar, si longior sim in rebus perspicuis, modum orationi faciam, eaque duntaxat persequar emolumenta, quae palaestrae huius celeberrimae in hac ipsa urbe instauratione pollicetur. Quid autem primum dicam? Aut unde potissimum initium faciam auditores? Cum

tanta sint urbis huius commoda atque invitamenta, ut locus ipse literas iam pridem ad se allexisse et repoposcisse videatur. Habetis profecto hic omnia ad culturam scientiarum composita et comparata: urbem sitam coelo saluberrimo, abundantem omnibus copiis: locum maxime disiunctum a strepitu tumultuque forensi: aditus atque commeatus e tota provincia facillimos: vicinitatis amoenitatem tantopere necessariam animis a contentione studiorum avocandis: ut adeo non aliquando huc esse reductam artium omnium Universitatem, sed tamdiu hinc abfuisse mirari debeamus. Neque parva vobis videri debent haec civitatis istius subsidia, quorum vim ii vel maxime sentiunt, qui in tractandis literis operam profitentur.

At sunt alia interiora, et multo quidem graviora, qua ars et natura ad hanc civitatem certatim detulerunt. Tametsi enim scientiae omnes habeas quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quapiam inter se contineantur, ita ut altera alteri manum quodammodo porrigat, et quod uni subsidium adferat, idem ceteris omnibus opituletur, habent tamen singulae propria quaedam adminicula, quibus suppeditandis locus iste mire factus est, et accommodatus. Atque ut a matre omnium artium et disciplinarum Philosophia ordiamur, nolite putare eam hodie occupari in vacuis quibusdam verborum formis, ac in ieiunae commentationis crepundiis, quibus comminiscendis quivis provinciae angulus, et quaevis solitudo adposita esse videatur, multa, mihi credite, requirit subsidia, multa artis atque industriae instrumenta, quibus corradendis nihil potest esse hoc totius imperii centro opportunius. Agite dum, percurrite cogitatione omnes Ungariae praefecturas, quem uspiam locum reperietis, in quo tantus machiarum adparatus comparari, aut ad quem alibi comparatus possit facilius deportari? Nonne Danubius iste offert quodammodo atque obtrudit undarum suarum obsequia ad librorum suppetias, reliquamque studiorum suppellectilem ex omni literato orbe advehendam? Quid Pestinum, illud aequitatis atque iudiciorum theatrum, nullane pollicetur instruendis artium officinis auxilia? Sane in tanta convenarum frequentia, concursuque omnium generum quaevis naturae opes ex omnibus provinciae finibus nullo negotio convehentur, postquam homines intellexerint ea nobis in pretio esse, quae ipsi ante hoc tempus contempsissent, aut certe speciosa magis quam utilia esse duxissent. Nihil dicam de exemplis illustribus, quae in tanto flore nobilitatis versabuntur in oculis adolescentum illam Philosophiae partem consectantium, quae virtutis continent, et officii, et bene vivendi disciplinam, nihil de aquarum fluminumque cognitione, cui maxima adferet subsidia vel unus Danubius, cuius cursum licebit videre quotidie, licebit impetum explorare, celeritatem definire, in ruinis ipsis vel avertendis, vel reparandis artem atque ingenium experiri.

Quantam exercendae Geometriae praebebunt facultatem campi hi patentissimi, ubi et agris metiendis, et terris describendis, et fundis herci-

scundis discipulorum sese probare solertia et perpoliri industria possit? Quid astrorum cognitio et coeli dimetiendi disciplina? Mihi quidquam locus iste praecelsus atque editus, haec aperta ad meridiem planities a natura ipsa ad hunc finem veluti consilio quodam facta atque destinata esse videtur. Iam explanandae oeconomiae reique familiaris instituto qui locus orbis terrae possit inveniri Buda aptior, cuius vicinitas, tanquam cella quaedam penaria, nutrixque reipublicae, tam optima et fertilis est, ut ubertate agrorum, varietate frugum, nobilitate vinorum, armentorum gregibus, omnique re pecuaria facile terris omnibus antecellat? Quo ex tota provincia convenire solent homines in terrae cultura, reique agrariae ac rusticae palaestra exercitatissimi, quorum consuetudo quam multa, quam varia importabit hisce studiis adiumenta? Videtis, quantum praesidii in urbis huius commoditate vel una haec facultas Philosophica sit habitura, cuius quidem cultura atque expositio cumprimis cordi nobis esse debet auditores: nam ceteris artibus adiuvamur in usu vitae quotidiano, hac vero alimur atque sustinemur. O praeclarum ac prope divinum Mariae Theresiae consilium, quae tam singularia disciplinae huic adminicula comparavit! Quid iam erit in posterum causae, cur eam apud nationes externas consecremus quando domi ad illam excolendam non modo homines, sed regiones ipsae concurrunt, atque ea auxilia adferunt, ut nisi in ea provehenda gentibus ceteris excellamus, fatendum fit non nobis praesidia, sed nos praesidiis defuisse.

Venio ad doctrinam saluberrimam earum rerum, quibus omnis morborum et medicamentorum disciplina continetur, cui hoc magis providendum erat, quod cum a reliquis artibus salubritas quaedam, ab hac salus ipsa petatur: quae quoniam fragendis atque depellendis morbis instituta est, usu potissimum viget, et exercitatione perpolitur; nec libenter quisquam permittit vitam in experto medico, tametsi medendi praeceptionibus optime erudito. Ex quo facile intelligi potest, quanta eidem recte pertractandae praesto esse debeant adiumenta. Quid enim? Rectene erudiri tirones medicinae putamus, nisi ad aegrotorum lectulos crebro assistant, ac morborum naturam, indicia, et progressionem ipsis pene oculis contueantur? Nisi corpora humana saepissime dirimendo et quasi dissuendo structuram omnem, compagem, commissurasque membrorum pervideant? Nisi quotidiana vulnere tractatione modum obligandi, atque medicinam faciendi condiscant? Nisi parturientibus frequentes adesse, et sub oculis magistrorum opem ferre consuescant? Nisi denique medicamentorum tam parandorum, quam adhibendorum plenissima cognitione imbuantur? Abuti patientia vestra viderer auditores, si docere vellem, quanta horum omnium suppetat opportunitas in hac urbe, aut potius in his huic artium omnium domicilio circumfusus urbibus: adest valetudinarium civitatis publicum, amplissimum: adest nosodochium militare, immortalis memoriae Caroli Sexti Imperatoris

pulcherrimum atque aeternum monumentum, ubi medicinae candidati usu quotidiano et experientia morborum ac vulnerum curationes comprehendant: adest in tam numeroso populo facultas maxima inspiciendorum et examinandorum humanorum corporum: adsunt aquae in salutem hominum a natura ipsa medicatae, adest in tanta montium ac vallium dissimilitudine infinita quaedam herbarum varietas: adsunt cetera subsidia, quibus disciplina saluberrima sic efflorescet, ut nunc demum liceat expectare fructus uberrimos maternae illius curae, qua Regina optima parum habuit ingeniis nostris subvenire, nisi etiam sanitati corporibusque providisset: cuius quidem beneficii magnitudinem decet nos non modo memoriae, sed etiam vocis atque literarum testimonio sempiterno conservare.

Nolite expectare, dum omnes obeam oratione mea facultates: Theologia quidem certe nusquam potuit alibi collocari opportunius, quam in hoc omnium pene dioecesium communi centro, ubi amplissimum iam adsurrexit tironum domicilium, quo possint minimo sumtuum impendio undique confluere, cunctisque sacrae disciplinae partibus erudiri. Quid Iurisprudentia, quae est fons et fundamentum totius aequitatis? Potuitne usquam aut pertractari melius, aut comprehendi facilius? Habemus pene intra pomeria ipsa forum celeberrimum, et iustitiae quoddam quasi emporium, ubi tot disertissimi iureconsulti causas iudicio persequi et defendere, tot homines gravissimi res maximas maximisque controversiis implicatas enodare consueverunt. Deum immortalem! Quantus hinc iuris scientiae vigor? Quae legum studio vita? Quantus usus? Quanta experientia? Quanta praesidia comparabuntur? Sed quoniam huc delapsa oratio est, faciam, auditores, ut intelligatis, quantum haec Pestini vicinitas non Iuris duntaxat prudentiae, sed omnibus universe studiis allatura sit adiumentum, modo vos ad ea, quae dicturus sum, quemadmodum facere instituitis, animum diligenter attendatis.

Nemini vestrum ignotum esse arbitror in collocandis literarum domiciliis doctorum hominum opiniones vehementer esse dissentientes: nimirum alii amant ingenuas artes ad solitudinem, urbes desertas, ubi a turba hominum strepituque forensi seiunctae tranquillius commorentur. Alii lucem et frequentiam populi, illustresque cumprimis civitates musis adsignant, quod putent sine gloriae testibus, sine virorum principum iudicio, sine optimatum adprobatione ac testimonio languere adolescentum industriam, nec satis magistrorum ipsorum diligentiam stimulari. Et sane multum valet solitudo in scrutandis atque commentandis rebus abditis: multum locorum celebritas in acuenda discentium aequae ac docentium contentione: quae magis demiror singularem ac prope divinam Mariae Theresiae sapientiam, quae in restituenda hac literarum sede res difficillimas, et inter se maxime repugnantes mirabiliter copulavit. Quid enim potest esse hac arce quietius? Quid tranquillius? Quid ab omni strepitu remotius? Qui musas ex urbanae vitae frequentia relegandas

putant in deserta oppida, quam uspiam sedem destinare iis potuerunt hac rupe aptiorem, quam natura ipsa a tumultu et hominum turba quotidiana sic avocavit, ut quocumque non modo oculi, verum etiam mentes incidissent, otium et tranquillitas ubique observaretur, ac ipsa solitudo muta cessantes ad studia revocaret?

Verum non est haec tanta urbis huius infrequentia, ut non praesto sit amplissimum gloriae theatrum, in quo non solum ingenia discipulorum exultare, sed etiam eruditio magistrorum sese probare possit. Quid enim duo haec Pestini gravissimorum hominum tribunalia tanta celebritate atque splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum? Parvumne allatura sunt studiis nostris incitamentum? Nihilne nos conventus iste virorum, in quibus antiquae severitatis vestigia remanent? Nihil iudices hi, in quibus summa est auctoritas et amplitudo? Nihil dignitas ordinis? Nihil tantae multitudinis ora vultusque commovebunt? Quis nostrum doctrinae suae daturus experimentum publicum, non iam longe mente et cogitatione prospiciet, quae tunc iudicia hominum, quae opinio futura sit, quae auditorum multitudo, silentium, exspectatio? Quantos adhibebunt nobis stimulos severi hi testes, qui non modo observabunt nostram in erudiendo industriam, sed etiam ipsam vitae atque officiorum societatem: ita, mihi credite, undique patebimus, ut omnibus nostris actionibus non solum aures gravissimorum hominum, sed etiam oculi propter vicinitatem interfuturi, ac in vultu nostro habitaturi esse videantur. Quis non famam sui nominis, doctrinam, existimationem quasi in aliquo totius Ungariae theatro versari existimabit, quando species huiusmodi senatorum oculis animoque identidem occurret? Sentiet profecto unusquisque nostrum nihil huc, nisi perfectum ingenio, meditatione expolitum, elaboratum industria adferri oportere. Quantum valebit in animos iuvenum consessus et exspectatio virorum, qui dignitate sua personam totius regni, atque auctoritatem iudiciorum sustinet? Quibus incendentur studiis, cum cogitabunt lectissimae multitudinis iudicium sibi esse subeundum? Cum se in discrimen honoris esse venturos animo reputabunt? Quibus gloriae stimulis laudisque aculeis noctes atque dies incitabuntur, ut in oculis parentum, propinguorum, hominumque antiquae gravitatis, integritatis, fidei, religionis operam suam adprobent, atque studiorum suorum documentum praeclaro cum exitu praebeant? Quantopere demum elaborabunt, ut cum haec frequentia totius provinciae Pestino discessit, eorum praeconia, nominisque fama pariter peregrinentur, ac per omnes Ungariae fines propagentur?

Videtis auditores solitudinem cum frequentia, secessum cum celebritate, otium cum turba tanta cum providentia esse sociatum, ut nihil iam praeterea vel ad provehenda, vel ad inflammanda nostra studia requiratur. Florebunt igitur in hac Ungariae luce artes optimaе, novisque in dies accessionibus cumulabuntur. Quid autem reliqua Gymnasia atque scientiarum Academiae?

Utrum non eadem gloriae ac aemulationis laude incenduntur? Huc huc illa tanquam ad exemplar perpetuo respectabunt: hinc exempla, hinc documenta, hinc tanquam ex aliquo seminario artium doctores accipient. Eadem ubique docendi forma, idem vigor, eadem disciplina obtinebit; nec erit in posterum, cur de reipublicae literariae firmitate, atque adeo perpetuitate quisquam pertimescat.

Sed quanquam a vobis sic audior, ut nunquam maiori benignitate quemquam auditum putem: tamen vocat me iam dudum tacita vestra exspectatio ad splendorem illum atque dignitatem, quae ex immortali hac Augustae providentia in patriam nostram redundavit. Quo loco paucis mihi perstringenda esse video materna prorsus Mariae Theresiae in ornandis nobis studia, atque beneficia, diligenterque providendum, ne mea oratio, si minus de singulis dixerò, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse videatur. Vestrae sapientiae atque aequitatis erit auditores, quae de eorum magnitudine dici possunt, etiamsi a me minus dicentur, vestris animis et cogitatione comprehendere. Redigite primum quaeso in memoriam diem illum, aeternis posterorum literis celebrandum, quo illi diadem regium imposuimus, communesque fortunas, patriam, aras, coniuges, ac liberos tradidimus. Deum immortalem! Quam perturbatam metu belli praesentissimi accepit rempublicam! Quanto cum terrore hostes potentissimi non Viennae solum imminabant, eamque imperii arcem pene pulsabant; sed ipsa iam Ungariae tentabant repagula, immo fines ipsos crudeliter lacerabant; neque erat dubium, quin spe atque cupiditate inflammati in ipsa patriae viscera non tam ferrentur, quam raperentur.

Quid faceret Regina nivicia, a tot bellicosis nationibus uno tempore oppugnata? O decus nominis Ungarici immortale! O factum ad memoriam posterorum aeternis monumentis transmittendum! Cum gentem nostram opera potissimum Francisci Primi regis in Ungaria personam sustententis, patriaeque nostrae optimi parentis, propius cognovisset, spes suas omnes praesens Posonii in oculis mentibusque nostris defixit; nostrae fidei sese credidit: nobis omnibus ad bene de republica sperandum quasi signum aliquod sustulit; divina quadam eloquentia patriam in nobis virtutem excitavit. Tunc sunt iacta fundamenta nostrae amplitudinis: ex eo die coepimus ab immani illa barbarorum populatione, et bellorum incendio respirare, patriaeque pene adhuc fumatis fuliginem detergere, atque digna nobis, digna maiorum virtute cogitare. His incensi facibus ad arma concurrimus, ut tantam collectam vim corporibus nostris exciperemus, labentemque et prope cadentem rempublicam fulciremus. Ac primo statim impetu non modo victoriae cursum fregimus, sed etiam ferrum a nostris cervicibus sic avertimus, ut hostes, qui opinione iam aliena devoraverant, sua defendere, ac domi bellum crudelissimum propulsare cogentur. Patrati facinoris pulcherrimi cepimus uberrimos deinceps fructus:

nam quorum auxilia, fidem, atque fortitudinem in ea calamitate cumprimis sensit, eos in posterum omni opera ornandos atque excolendos esse putavit. Quare militiam nostram plurimis auxit legionibus, arte autem et disciplina sic expolivit, ut nationes exterae, quae virtutem nostram bellicam solum ex annalibus legerant, iam eius splendorem praesentes demirarentur, vim atque impetum formidarent. Quo singulari beneficio non solum reipublicae praeclara subsidia, genti vero nostrae famam immortalem comparavit; sed etiam delevit ex animis atque oblivione aeterna obruit turbulenti illius, atque calamitosi temporis memoriam, palamque declaravit, quantum nostrae non virtuti solum, sed etiam fidei tribuendum esse iudicaret.

Quid quod homines nostros non domi solum magistratibus amplissimis, foris legationibus splendidissimis, sed etiam belli primis praefecturis exornavit? Quid quod stipatores corporis, cohortem praetoriam e flore nostrae iuventutis legit? Quid solidae laudis ac verae dignitatis praestantius nobis potuit accidere? Quid optabilius ad immortalitatem gloriae, atque ad memoriam nostrae nationis sempiternam? Exstinctis deinde bellorum tumultibus, posteaquam regnum firmissimis undique praesidiis contra vim externam communit, quid non egit? Quid non ab aliis omnibus praeteritum excogitavit, ut gentem nostram tot barbarorum incursionibus bellisque domesticis faede laceratam erigeret, ornaret, illustraret? Restituit antiquatum divi Regis Stephani ordinem, inque eum optimates nostros equitesque bene de republica meritos maximo numero cooptavit. Provinciis, quas iniuria temporum avulserat, restituit Ungariae fines ampliavit. Filiam et generum tanquam obsides perpetuae in nos voluntatis nobis credit, nobiscum esse, inter nos versari, pene cives nostros fieri voluit. Quoties ipsa? Quoties filius Romanorum Imperator, particeps et adiutor consiliorum, temporumque nostrorum decus atque ornamentum ad nos invisit, nosque comitate et humanitate incredibili adpellavit? Quanta haec esse putatis auditores? Ego sic existimo, si e dignitate nationis nostrae aestimentur, esse amplissima: si ex opinione gentium exterarum, esse honorificentissima: si ex animo Augustorum, esse maxima, atque ante illud tempus inaudita.

Quid dicam de splendore religionis, cuius monumenta atque impressa vestigia exstare in Ungaria potissimum voluit? Quis enim est provinciae locus, in quo non fixum sit indicium atque testimonium perpetuae illius erga res divinas voluntatis? Quid commemorem divorum templa partim exstructa, partim restituta? Quid fundata cultui divino collegia? Quid instauratas numero incredibili paroecias? Quid erectos pontificatus, et maiora sacerdotia opimis vectigalibus communita? Quae uspiam est regio, ubi sacra maiori splendore atque dignitate tractarentur? Sed nolo in hisce commemorandis esse longior, ne rerum magnitudinem ex oatoris infantia aestimare videamini; neque enim ego eum me esse sentio, qui possim res tantas vel memoria consequi vel

oratione explicare, vel voce aut viribus sustinere: hoc brevissime dicam, tanta esse Mariae Theresiae in ornanda Ungaria merita, ut nihil sibi eiusdem bonitas, nihil beneficentia, nihil maiestas ipsa in posterum, quod maius atque illustrius faceret, reservasse videatur.

Verum reperit immortalis ille animus et prope divina Principis optimae providentia, quo nationem tot iam sibi devinctam nominibus iterum devinctet, ceterisque nostris ornamentis quasi cumulum quemdam manumque supremam imponeret. Cum enim intelligeret sine subsidio bonarum artium neque dignitatem religionis, neque praesidia belli, neque pacis firmamenta posse retineri, huc ad extremum curas omnes, vigiliam, cogitationes defixit, ut gentem sibi carissimam etiam literarum gloria illustraret. Fuit, fuit auditores aliquando tempus illud aureum, cum scientiarum bonarumque artium studia apud nos, cumprimis vero in hac ipsa urbe sic florerent, ut fama nostrae eruditionis etiam apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos celebraretur. Revocate paululum memoriam ad Corvinum illum omnium gentium atque omnis memoriae clarissimum lumen: quis erit usquam tam laudi et gloriae nostrae inimicus, qui non fateatur regiam illius fuisse musarum omnium ac totius sapientiae domicilium, ad quam cultores ingenuarum artium ex omnibus terris certatim accurrebant, ut doctrinae suae testimonium et adprobationem tanti viri iudicio consequerentur? Vidit urbs haec praeclara illa literarum lumina, Ugoletum, Naldium, Galeotum, Bonfinium, Fontium, Brassicanum, Regiomontanum, innumeros alios in Mathiae aula diversantes, quorum fama loci huius nomen ad extremos orbis terrarum fines propagavit. Verum o spectaculum illud non modo hominibus, sed undis ipsis atque hisce rupibus luctuosum! O faedam Pannoniae vastitatem! Ignoscite quaeso, si iam obductam reipublicae cicatricem refricare videar. Accepta illa ad Mohachium calamitate barbari efferati immanitate ita haec omnia adflixerunt, atque faedaverunt, ut omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundaret, ac inter ossa et cruorem incolarum nonnisi tristes reliquiae, atque acerba recordatio superarent. Tantis laboribus fundatum imperium, tantis impensis stabilita musarum domicilia dies una pene delevit, atque incendio patriae sepelivit. Sed ego de his dicere non debeo, ne diei huius laetitiam funestrare videar commemoratione earum rerum, quas cum omni vestigio non modo ex annalibus omnibus, sed etiam ex hominum memoria tolli funditus ac deleri arbitror oportere. Translata deinde ad Austriacos imperii summa, quibus continenter fluctibus iactata sit respublica, vos ipsi vobiscum recordamini: ut adeo reges optimi tametsi maximopere contenderent literas revocare, atque dignitati pristinae restituere, tamen calamitate temporum ab omni illa cogitatione abstraherentur.

Nimirum hanc gloriam fortuna reservavit Mariae Theresiae, quae maiorum sorum memoriam non virtute magis, quam felicitate superavit, aureaque illa

literarum tempora maximo cum splendore, et accessionibus revocavit. Haec sedatis aliquando bellorum tempestatibus omnia sua studia ad eam partem convertit reipublicae sublevandae, quae maxime aegra et prope deposita omnium maxime laboraret. Ac primum quidem studiosae iuventutis contubernia, in quibus nobiles adolescentes ad studia humanitatis, artesque liberales informarentur, partim nova erexit, partim iam erecta novis subsidiis confirmavit. Deinde sapientissime providit, ut res literaria per viros idoneos diligenter administraretur. Denique Tirnaviae Universitatem disciplinarum omnium instauravit, aedibus magnificis, fundis amplissimis, optimis institutis stabilivit. Qua quidem providentia cumulate satisfecit reipublicae; at non gloriae atque erga Ungaros voluntati. Audiebat enim nondum votis suis plene respondere literas, versarique in gentium exterarum animis gravem quamdam atque vehementem opinionem, nos, qui ingenii felicitate, omnibusque naturae beneficiis, atque colendarum artium subsidiis prae ceteris populis instructi essemus, tamen nescio quomodo cessatione obtorpescere: certe nonnisi paucos quosdam esse, quorum eruditionis fama ultra regni fines pertineret. Haec inquam usurpari cum sermone multorum intelligeret, noluit pati ut maculae huius vestigium in nomine nostro ultra resideret, et nationis tot iam a se ornatae beneficiis existimatio in republica literaria minus luceret; sed dignam se, dignam tot rebus praeclare gestis suscepit cogitationem de instaurandis regno tot bono literis, deque Universitate omnium doctrinarum ex illis tenebris atque solitudine, in quam calamitas temporum retruserat, in hanc regni lucem traducenda. Percipite quaeso diligenter auditores, quae dicam: magnum est quod conor, difficile quod polliceor; nisi docuero nihil ad nominis nostri immortalitatem potuisse maius excogitari, non recuso, quin non tam mihi illustre dicendi argumentum, quam oratio argumento defuisse videatur.

Primum igitur per omnem Ungariam maximo instruxit numero literarum domicilia, in quibus pueri ad elementa purissimae religionis, ad vitae probitatem, ad officia civium, et ad artes mansuetiores erudirentur: quas adiecit disciplinarum sublimiorum Academias tanquam totidem imperii et religionis propugnacula, quibus pro dignitate constabiliendis magnam effudit pecuniae vim; quamquam non effudit, sed in salute reipublicae collocavit. Universitatem denique, tanquam senatum quemdam literarium, matremque et altricem totius sapientiae in ipsis totius regni oculis quasi aeternum gloriae suae monumentum posuit, unde non exempla modo, sed etiam autoritas quaedam ac docendi forma in Lycea reliqua dimanaret. Verum haec ad atrium potius incrementa, illud autem ad splendorem atque ornamenta dignitatis pertinet, quod eruditae huius reipublicae gubernacula non doctissimis solum hominibus, sed etiam clarissimis optimatibus, ac procerum principibus commendavit, qui non consiliis tantum, verum etiam specie ipsa et gravitate illius

dignitatem sustinerent: quique tametsi multis gravibusque curis essent obstricti, nullam tamen sibi putarent excusationem esse oportere, cum ad rei literariae praesidium vocarentur. Quid potuit maius? Quid illustrius non dicam facere, sed excogitare ad aeternum musarum nostrarum decus et ornamentum? O providentiam vere maternam, atque omni praeconio, laude, et literis decorandam! Quantus a tantis custodibus gubernatoribusque artium redundabit domi in scholas splendor, foris existimatio? Quis erit deinceps tam impudens, qui queratur parum nobis cordi esse literas, cum viderit earum praesidium delatum esse ad tales viros, his ingenii fortunaeque subsidiis munitos, ad haec reipublicae lumina, quorum consilio, sapientia, aequitate multas esse videmus reipublicae partes constitutas? Obsolescet iam ista oratio re multo magis quam verbis refutata, cum intellexerit nationes exterae studia optimarum rerum apud nos tot, tantis, tam ornatis autoritatibus esse communita. Deum immortalem! Quis honos literis? Quae nomini nostro celebritas est adiuncta? Si enim in communibus hominum sensibus ac iudiciis positum et infixum est, tanto rem quamvis reddi illustriorem, quanto clariores sunt ii, qui administrationem eiusdem susceperunt, quid potest ingenuis artibus esse gloriosius, quam eos habere praesides, qui omnem splendorem generis, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, laudis insignia cum iis communicabunt, et in eas exornandas conferent? Quas spes, quam laeta auguria ostentat eorum gubernatio, qui principis optimae votis voluntatem suam tanta cum alacritate et laetitia adscripserunt, atque hanc provinciam cupidissime arripuerunt, in qua fidem, diligentiam, et sapientiam suam declararent? Quid non agent? Quid non molientur? Cum cogitabunt omnem studiorum procurationem, totum statum reipublicae literariae, omnem gloriam temporum praeteritorum, famam praesentium, spem relinquorum in sua potestate positam ac defixam, suae fidei commendatam esse? Utrum non omnes eorum curae, vigiliae, cogitationesque in administrando tam praeclaro munere elaborabunt? Videte auditores, quanto iam nunc ardore plerique percurant provinciam, quanto studio provehant literarum dignitatem, quibus stimulis nos incitent, ut patrium aliquando animum virtutemque capiamus, atque ad exempli pulcherrimi imitationem accendamus. O speciem splendoremque nostrorum Lyceorum, quem nationes exterae atque gentes ultimae admirentur! O divina Reginae optimae consilia! Quae in legendis hisce moderatoribus quasi pignore quodam obstrinxit suum in optimas artes studium, ac tanti facti tamque praeclari testimonium sempiternum.

Nihil iam dicam de honoribus quos senatui academico, nihil de dignitate quam sapientiae doctoribus habet: praetermittam amplissima praemia, quibus eos ad laudem et laborem excitat: tacebo de materna etiam erga illos cura, qui scientiarum cursu et quasi navigatione emensa tandem defessi conquiescunt. Magna sunt haec, sed ad maiora properat oratio, quam pridem iam petere,

imo vero suo quodam iure flagitare videtur donum hoc regale, arx haec scientiarum omnium, atque optimarum artium capitolium, in quo perpetuum sapientiae domicilium inaudita Mariae Theresiae munificentia collocavit. Erant aedes hae eo consilio exstructae, atque magnificentissime, sicuti videtis, adornatae, ut siquis ex augusta familia ad nos aliquando delatus esset, hospitio se ac nostra gloria dignissimo uteretur. Tametsi autem Regina mirifice delectaretur hoc tam praeclaro monumento, gauderetque opere tam magnifico non solum veterem urbis huius splendorem, sed etiam regum antiquorum memoriam renovari: tamen cum videret regiam Posonii parem tantorum hospitem dignitati iam esse adparatam, coepit cogitatione crebra versare, quo modo nobilissimum hoc palatium in patriae usum, publicamque utilitatem verteret: cumque grande hoc studiorum opus tunc maxime animo ageret, videte singularem erga nos et in bonas literas propensionem! Sedem sibi posterisque suis destinatam praeter omnium expectationem musis tanquam maiestatis suae vicariis dedicavit, perpetuum optimarum artium hospitium consecravit, atque disciplinis liberalibus augusta haec penetralia patefecit, ut ipsa quodammodo ibi esse videretur, ubi eruditio resideret. Quae tanta potest esse ubertas ingenii? Quae tanta dicendi vis? Quae tam divina facundia, qua non dicam ornari, sed pro dignitate explicari possit magnitudo tanti beneficii, quo uno innumera alia veluti inclusa continentur? Quis enim unquam rex omnibus in terris tanti scientias fecit, ut eas in palatio sibi adparato, in suis penatibus, atque penetralibus collocaret? Quis est orbe toto locus? Quae provincia? Qui populi, apud quos disciplinae optimarum artium in tam splendido tamque illustri domicilio habitarent? Vereor auditores, ne haec qui non viderunt omnia me nimis augere atque ornare arbitrentur. Certe veterem illam reipublicae literatae speciem Buda sic recepisti, ut optabilius fuerit hoc modo instaurari, quam non omnino violari. Nam quid unquam tale vel florentissimis Ungariaerebus non dicam vidisti, sed vel fando accepisti, vel sperando unquam aut optando cogitavisti? Quare si vigebas olim hominum doctorum frequentia, in posterum eris iis duntaxat populis ignotum nomen, ad quos non modo nulla literatura, sed ne fama quidem literaturae peragravit.

Nolite quaeso beneficii excellentiam orationis meae brevitate potius, quam rei magnitudine ponderare: videtis eiusdem commemoratione ipsos hos parietes, atque aurea haec lacunaria exultare quoddammodo, et gaudii sensu exilire. Aedem tam superbam, totiusque regni magnificentissimam nobis donavit: at postulantibus? Imo ne cogitantibus quidem; at non gratuito? Imo non cum parvo sumtuum adiumento. O praeclarissimum Reginae nostrae monumentum? O beneficentiam dignam, de qua nunquam gratissimus posterorum sermo conticescat! Neque satis habuit inauguravisse nobilissimum hoc musarum sacrarium, verum ut operis tanti celebritatem cumlaret, erexit hoc ipso in loco iuventutis Ungaricae collegium amplissimum, e quo non

modo in literas splendor, in scholas frequentia redundaret, sed etiam tanquam ex aliquo equo Troiano cives atque defensores patriae aliquando exirent: ubi discerent adolescentes alii posteris suis amplitudinem nominis, quam non acceperint, tradere: alii memoriam prope intermortuam generis sua virtute renovare: alii splendorem familiae moribus ac industria sustinere. Quo quid facere potuit utilius ad bonarum artium emolumentum? Quid elegantius ad hominum existimationem? Quid ornatus ad nominis Ungarici dignitatem?

Stabit ergo literarum aequae ac literatorum parens munificentissima! Stabit inquam in conspectu et oculis regni moles haec exstructa opere magnifico, incisaque literae divinae virtutis tuae testes sempiternae: habebis huius tanti tamque praeclari facti aeternum testimonium, quod nulla unquam vetustas obruet, nulla delebit oblivio: quae enim tam immemor posteritas, aut quae tam ingratae literae reperientur, quae hoc tuum meritum non immortalitatis gloria prosequantur, quando tu reipublicae literariae non unius diei gratulationem, sed aeternitatem donavisti, atque tui nominis perpetuam memoriam simul cum hoc templo consecrasti? Quis arcem hanc aspiciet sine tui nominis recordatione, sine admiratione, sine stupore? Quis speculam hanc videbit eminens, quin beneficentiae tuae, quin sapientiae, quin magnificentiae recordetur? Quis advena ad hanc urbem adibit, quin tropaeum tuae magnitudinis prius, quam summa turrium fastigia videat? Ipsi, ipsi hi parietes erunt defixa indicia laudis tuae ad praeconium gentis nostrae sempiternum. Dum genus hominum, dum Ungariae nomen exstabit, exstabunt profecto huius tanti beneficii vestigia non tam in his saxis atque rupibus, quam in animis nostris altissime impressa.

Habetis auditores praestantissima literarum omnium, atque adeo nationis vestrae ornamenta, quae iam nunc in oculis conspectuque omnium observantur: sed attendite quaeso ad ea, quae ex immortalis hoc instituto ad perpetuam nominis vestri commendationem in posterum redibunt. Quam putatis esse oram uspiam, ultra quam diei huius non fama solum, sed etiam laetitia atque gratulatio non pervasit? Quanta omnium gentium est concitata de nobis expectatio? Quae spes? Quae auguria? Magno in theatro versamur: in eo gloriae culmine collocati sumus, ut quidquid deinceps egerimus aut commentati fuerimus, obscurum esse non possit. Erit, erit profecto tempus, et illucescet aliquando dies ille, cum viri omni doctrinarum genere clarissimi eruditae commentationes ex hisce rupibus, ex hoc humanae divinaeque scientiae capitolio spargent ac disseminabunt in orbis terrae memoriam sempiternam, quae quasi testes quidam et nuntii famam nostrae gloriae ad ultimas gentes propagabunt. Praegestit animus iam videre turmam illam doctissimorum hominum ex hac arce egredientem, quae omnes Ungariae angulos eruditae oculis peragrabit, omnes terrae colendae rationes diligenter

investigabit, reconditas naturae opes in lucem proferet, plantas, metalla, animalia, lapides perlustrabit, atque ita historiam patriae naturalem votis populorum omnium iam diu expetitam orbi literato communicabit. Quantus per Deum! Accedet cumulus vel uno hoc opere ad decus illud, quod maiores nostri armis et virtute pepererunt? Cessabunt verba illa luce studiorum nostrorum oppressa, quae non sine acerbitate in auribus nostris interdum personabant, nos opes a natura nobis large effuseque donatas non satis cognoscere: sentient qui adhuc in vetere illa atque obsoleta querimonia delitescunt, artes optimas, quae diu inter arma et provinciae cineres siluerunt, iam recreatas iterum se erigere, caputque extollere, ac omne illud musarum silentium non culpae sed fortunae, non hominibus sed tempori fuisse adsignandum. Nunc denique incipient credere esse apud Ungaros in honore literas: nunc visendi studio ad nos accurrent, et hunc splendorem atque maiestatem literarum obstupescunt, honorificentissimamque nominis Ungarici opinionem in patriam secum reportabunt.

Tu vero Augusta nationis Mater, quae superiores beneficentia vicisti, posteris omnibus exemplum atque auctoritatem reliquisti, fruire immortalis tua gloria, quam tot iam ante titulis, nunc vero iure quodam maximo es adeptas, dum praeclara hac reipublicae literariae institutione tanta bonis artibus adiumenta, tantam nomini nostro dignitatem comparasti. Nos autem, quod unum est reliquum, regali tuo advoluti solio omnium ordinum ac civium nomine pro incredibili hac tua erga gentem nostram propensione grates tibi agimus immortales: cumque referenda gratia satis tibi facere non possumus, praedicanda quidem certe et habenda spondemus satis esse facturos. Quidquid in nobis erit studii, laboris, ingenii: quidquid fide, virtute, et constantia possumus: imo fortunas ipsas, vitam, sanguinem tibi pollicemur, atque adeo ad tua obsequia devovemus. Tu interea de nobis, quos tanta benevolentia complecti voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili tua liberalitate, toties de singulari tua sapientia cogitabis. Deinde Filio tuo Augusto Romanorum Imperatori, qui tuis consiliis omnibus interfuit, qui tibi gravissimus auctor exstitit ad rem hanc pulcherrimam suscipiendam, fidelissimus socius ad instituendam, diligentissimus adiutor ad perficiendam, cum referri gratia nulla possit, habebimus tantam, quantam maximam animi nostri capere possunt: aeternum vobis devincta erit Ungaria memoria tantorum meritorum sempiterna.

II.

Hannulik János Krizosztom üdvözlő verse Makó Pálhoz,
mikor a bölcséleti kar igazgatójának nevezték ki¹

De Reverendissimo Paulo Mako in Regia Universitate Budensi Philoso-
phicae Facultatis Directore Viro omnibus scientiis cultissimo

Ut gemma Eois nata sub Indiis
Quam lavit udo littore nesciam
 Latere Ganges, fulgurat; sic
 Mako choris nitet eruditis.
Non ille, quiduid vitrea Phocidos
Ministrat unda, aut quod patiens bibi
 Dircaeus amnis fert, stupet, vel
 Attonito peregrinus hospes
Miratur ore; at virgineas suo
Complexus artes pectore, Apollinis
 Gaudet videri haeres modestus
 Laurigeras meritis coronas.
Non ille pauper largae opulentiae,
Torrente volui nescit, et alveo
 Exuperanti, dum Latinae
 Rostra patens imitatur Urbis.
Seu pressa nodo verba ligaverit,
Seu vincla verbis, demat, et affluat
 Liber, seu veri Magister
 Instruat, astra ferit triumpho.
Iam laude, canos frigore Sarmatas,
Surdique raucum littoris Adriam,
 Emensus, Europenque totam, et
 Abdita Regna procul refregit.
Beata tanto pignore Patria!
Cui nulla reddent saecula debitae
 Palmas adorea; cui minores
 In statuis diadema figant.
Figentque quando pectore diviti
Scientiarum, ac ingenio, legent
 Fudisse Makonem redemptos

¹ Johannes Chrysostomus HANNULIK, *Lyricorum liber III.*, Magnó-Karolini, 1781, 25–28.

Multiplici studio labores.
Quantum profundae, regna Matheseos
Scrutatus ibat! Quam numero invios,
 Quos astra signavere flexus,
 Aut rota temporis; expedit
Mensor sagax! Ac versicoloribus
Coelis, et aequis legibus aequori
 Strato, reclinantique ripis
 Rursus aquam, tenebras ademit
Scriptor fidelis! Quam vim adamantinam,
Quae dum rubenti dissiluit polo
 Arcesque, mortalesque terret,
 Veriloquo reseravit ostio!
Arcana rimae parca, retexerat;
Quid lux, quid ignes, quos Deus abdidit
 Lucis Parenti; et quid tepens ver
 Quid nebulae, pluviique rores.
Illum benignis nempe oculis Deae
Videre natum, ac munera largius
 Tulere certatim, suum mox
 Quaelibet excipens nepotem.
Hinc ut dicatus Palladis artibus
Tentare miles caeperat abdita
 Scientiarum, iam triumph
 Auspitium dederat futuri.
Diu protervis rebus, et alea
Iactatus atrae sortis, aheneos
 Ut fregit ictus, atque apertum
 Nacta manus generosa Campum,
Mox duxit agmen non pavidus Leo,
Daturus atram compedibus Deam;
 Totumque chartis perpolit
 Eloquio, stupefecit orbem.
Nempe ampla parvo limite nescia
Virtus teneri, regna procul petit
 Terrasque, nec meta, vel uno
 Imperii cohibetur arvo.

III.

Michael Korycki, lengyel jezsuita epigrammája Makó Pálhoz.¹

Ad Equites Polonos, quos Paulus Mako Philosophus
et Poeta Germanus vehementer carpsit, in suis Elegiis
Budae typo impressis

Poloni cives Regni gens libera nuper,
At nunc Caesareo iussa subesse throno:
In vos quae scripsit vates de stirpe Sophorum,
Sunt ea mordacis carmina plena salis.
Exilium canit ille suum; subscribite: namque
A vero in metris exulat ipse suis.

IV.

Baróti Szabó Dávid Makó Pál haláláról írt elégiája.²

Fő-Tiszt. Makó Pál' Apát Úr' halálára. 1793.

Meg-hólt Makó Pál; 's már az ólta harmadik
Ízben is elapadt bús Egünk felett az Éj'
Kormányozója, gyász ruhát vévén. – Magyar
Mercuriusok, Kurírok, Hírmondók! miért
Nem tárogattya Nemzetünk köz'tt sípotok
El-költözését? – Oh, tehát, a kit minap
Nagy Béts, sok Ország' színe tisztelt; egy néhány
Sorokra méltónak nem állíttátok é? –
Hát Tí, Hazának énekes *Bárdussai*,
Hol késtek illy sokáig? hol van könyvező
Hársfáitok' zengése? – Bútsút vett Makó:
Budán fel-adta bóldogultt lelkét: hideg

¹ Michael KORYCKI, *Carmina*, Polociae, 1817, 145.

² BARÓTI SZABÓ Dávid Költeményes munkái, [II], Pozsony, 1803, 75–76. Korábbi változatai: BARÓTI SZABÓ Dávidnak *Meg-jobbított s bővített költeményes munkái*, II, Komárom, Weinmüller Klára, 1802, 75–76. A Magyar Hírmondó 1793. november 26.-ai számának toldalékeként jelent meg: Magyar Hírmondó, 1793/4, 745–747.

Föld birja testét. – Még mi van még belőlle fenn?
 Nints semmi: híre sintsen: eltemtetett ez-is;
 Mert hallgat a' Ti lelkesítő lantotok. –

Nagy Férfi! Ne vegyed meg-vetés gyanánt: Emezt'
 El-nyomta mély fájdalma: könyve meg-rekedt,
 Nem szólhat. El-bámúl amaz nagyságodon;
 'S megáll remegve, nem találván érdemid'
 Igaz ki-fejezésékhez illő szót, Nem-is
 Csudálom: a 'Természet' egy' tág, s mély eszű
 Kémlője, fő karbéli költő, nagy nevű
 Tudakos; híre terjedett böltselkedő,
 Melly tollat, elmét, éneket kíván? – Ki mer
 Ditséretedhez fogni? – Még ezeken kívül
 Mennyi Tudományok ékesítettek! miként
 Hartzoltak egy'-más köz'tt az elsőség miatt
 Te-benned! Hát a' fényes erkölcsök' tömött
 Soksága! mint a' csillagoknak tábora,
 Olly módra ragyogott tellyes él'tedben. Ki vólt
 Tisztább, szelídebb, mindenekhez nyájasabb?
 Ki vólt Hazája, 's Nyelve mellett fáradóbb?
 Mit nem míveltél, hogy megint élhessen ez
 A' kedves örökünk, hogy kiterjedjen, 's üdő'
 Jártával Országollyon? hány ellen-vetést
 Kellett legyőznöd szóval, írással, midőn
 A Fő Tanátsnál ügye fen forgott? soha
 Hálát elég-képp' nem tud adni Nemzeted
 E' párt-fogásért. Hathatós példád mire
 Nem vitte még az idegenebb elméket-is!
 Ölelni kezd'ték ezek-is a' belső vagyont. –
 Tudn'illik, édes Honnyodért sajnálni nem
 Tudván hanyattló napjaid', magad-is Magyar
 Pennára fogtad magadat. – Így végezted-el
 Apát, Kanonok, Tanácsos, érett él'tedet,
 Az Iskoláknak; mellyeket mind-úntalan
 Előbbre vittél, könyre tsordítván szemit. –
 Ha két vagy három Őszig el-nyúlt volna még
 Pályád' lefolyta, melly szerentsések valánk! –
 Lészünk-é? – rettent nagy Ürményinek szava:
Oda van az evező ladikotokból. – Ah, ne hagyd
 Ürményi, meg-süllyedni! – Népünk' Oszlopi

Fő Rendekek őrizzéték ezen egy kéntsteket,
 Atyáitoknak szent örökségét! – Magyar
Mercuriusok, Kurírok, Hírmondók! Hazánk?
Bárdussi kellyetek-fel, és ditső Makó?
 Nem vártt halálát szerte-szélyt hírül vivén
 Sírjára könyvet, és virágot hintsetek.

V.

Pray György gyászbeszéde.¹

Posthumae memoriae Pauli Mako

Bonae vitae numerus dierum,
 Bonum autem nomen praemanebit in aevum.
 Eccl. 41.

Amisit res publica litteraria Hungariae virum multis nominibus optime de se meritum, RR. D. Paulum Mako, Abbatem B. Margarethae de Bela, Cath. Eccl. Vaciensis Canonicum, Consiliarium Commissionis Litterariae, ad Exelsum Regium Locumtenentiale Consilium in re litteraria Referentem, et in Universitate Pestini Facultatis Philosophicae Directorem. Obiit 19. Aug. omnibus morientium praesidiis ex ritu Ecclesiae procuratus. Lucem apud Jászones nobili loco editus Jász-apátini aspexit, anno hujus saeculi vicesimo quarto, XV. Cal. Aug. quadragesimo primo ad Clericos Regulares Societatis Jesu adlectus.

Cum capacissimam ad omne scientiarum genus mentem nactus esset, Logicam et Metaphysicam primum in Universitate Tirnaviensi, mox Viennae praelegit, Baroni van Swieten, studiorum philosophicorum Praesidi, ob soliditatem doctrinae, et facilem discipulis hanc instillandi methodum permagni aestimatus. Inde ad Collegium Theresianum Nobilium traductus, Mathesim, et extra Ordinem Physicam experimentalem Latine, Mechanicam vero, et Hydrotechnicam comparata sibi, cujus antea pene rudis erat, pertinaci studio lingua Germanica tradidit, omnibus, quod in tanta primae Nobilitatis ex tota fere Europa confluentis frequentia, mirum videri potest, ob popularitatem, et animi candorem, charus, idemque tamen, quod pauci norunt, solentque coniungere, errorum amicus, et utilis vindex.

¹ *Posthumae memoriae Pauli Mako* – G. A. C. A. P. – Pest, Trattner, 1793.

Ubicunque autem juventutem instituendam acceperat, id praecipue dedit operam, ut cognito cuiusque genio, et capacitate, ita quemvis duceret, ut olim in ea, quam in re publica partem capesseret, gnavus et utilis Patriae civis evadat, mira in explanando perspicuitate, et indolem ad id, quod cuius profuturum videbat formandi dexteritate praeditus, id quod superstites etiamnum, qui ejus ducatu usi sunt, grata animi significatione testantur.

Traducta dein Budam Universitate Tirnaviensi, membrum Senatus Academici a pia memoriae Augusta Theresia, addito Abbatis et Consilarii titulo, renuntiatus, et director Facultati philosophicae datus est, quo munere etiam post institutam Commissionem Litterariam, ea, quae illi quasi congenita erat, accuratione, diligentia, et si, ut in publica rerum administratione usuvenit, iudicium in re controversa ferendum erat, ea semper aequitate functus est, ut et Praesidibus satis faceret, et ii, quorum res agebatur, in quamcumque partem sententia caderet, nihil adversum obmoverent.

Vir ceteroquin prisci candoris, fucique expertus, omnes vitae suae actiones ita ordinare solebat, ut has ad religionis instituta, et, in quem cooptatus erat, Ordinis Ecclesiastici decorem semper exigeret, sui, non aliorum, censor, facilis aditu, nemini gravis et molestus, famae suae obstrepentes, taciturnitate, procul a vidictae studio, vincere solitus, solaque recte factorum conscientia tutus: immemor injuriarum, imo, si usus ferret, inimicis, quin sciretur; etiam beneficus. In promendis autem consiliis, praesertim, si de locupletandis, et propagandis scientiis ageretur, promptus, eaque ad utilitatem, quam semper quae oculis habebat, in rem publicam, hujusque emolumentum redundaturam, accomodare gnarus. Haec nominis existimatio cum passim in re publica litteraria de illo obtineret, decreto Comitiorum viris, quibus Augustus instaurandarum scientiarum curam crediderat, ex omni ordine praestantissimis adnumeratus est.

Has et ipse per omnem vitam impense coluit, et, qui illas profitebantur, nullo Nationis, religionisve habito discrimine, pro merito quemque suo aestimavit, fovitque frequenti cum exteris litterarum commercio. Linguas, necessaria scientiarum adminicula, calluit Italicam, et Gallicam; Graecum, si necesse erat, etiam loquebatur, Hebraicum prompte interpretatus est, Latini[um] autem, sive soluta, sive adstricta oratione uteretur, cultum illi, facile, et ad veterum nitorem castigatum. Poetica, ad quae suapte natura ferebatur, pro relevando a contentione studiorum animo tractabat, quod reliquum erat temporis, severioribus disciplinis, quae praesentem, et in se reductum animum poscunt impendit.

Utriusque generis, quae typis vulgaverat, exteris cum laude etiam cognita, haec fere sunt

- Compendaria Logicae institutio in usum Candidatorum Philosophiae. Vindob. 1760.
 Metaphisicae Institutio ibid. 1761. recusa ibid. 1765.
 Physicae Institutio. Pars I. et II. editio altera emmendata. ibid. 1766.
 Institutio matheseos, ab autore secundis curis cognita. ibid. 1766.
 Calculi differentialis et integralis Institutio. ibid. 1768.
 De arithmetiis, et geomeriis aequationum resolutionibus Libb. 2. ibid. 1770. –
 Haec opera philosophica junctim unico exemplo edita, cum Budam
 discessurus Augustae dicasset, pretioso anulo ab eadem donatus est.
 Elementa Matheseos purae in usum Academiarum per regnum Hungariae, et
 provincias adnexas. Budae 1778.
 Elementa Geometriae purae. ibid. eod.
 Physikalische Abhandlung, von den Eigenschaften des Donners, und den Mitteln
 wider das Einschlagen. Wien 1773.
 Idem opus auctum, et in Hungaricum a R. P. Nicolao Révay e Piis Scholis
 tractatum. Poson 1781.
 Abhandlung über das Nordlicht. Inserta collectioni Dissertationum a privatis
 submissarum. Vien 1772.
 Carminum libri III. Tirn. 1761.
 Elegiacon. Budae 1780. Ob castimoniam, et versus elegantiam in Scholis Helvetiae
 praelegi solitum.
 Descriptio Helvetiae Moxitanae in regno Peruano, quam e scriptis posthumis Franc.
 Xav. Eder, e Soc. Jesu, annis XV. sacri apud eosdem Curionis, digessit,
 expolivit, adnotatiunculis illustravit Abb. et Consil. Reg. Mako, Budae 1791.
 Oratio in inauguratione Universitatis Budensis, Augustae Theresiae privatim oblata,
 et edita Viennae 1780.

Haec quorum quidem notitia ad nos pervenit, diligentiae illius monumenta
 sunt. Solebat aliis quoque commentantibus operam suam libenter
 commodare. Nec dubium est, quin aliqua opuscula, quibus subcisivas horas
 dabat, affecta reliquerit.

VI.

Az 1794-es *Magyar Hírmondó* tudósításai Makó Pál haláláról.¹

Hólt hírért vettük ama tudós Hazafinak, Fő Tisz. *Makó Pál* Úrnak is, aki volt életében Bélei Sz. *Margita* Apátura, *Váci* Kanonok, a Kir. Helytartótanács mellett levő Tudományi Kommissziónál Referendárius, s a Pesti Univerzitásbéli Filozofika Fakultás Igazgatója.

A több hasznos tudományok világa is újabb újabb fényel terjed közöttünk, melyet mi, Hazánk boldogulásának kiváltképpennyvaló fundametomául tratunk, mind más nagy Embereknek, mind nevezetesen annak a néhai nagy Magyar Filozofusnak, *Makó* Apátúrnak, példája szerént is, akinek fő gondja volt: hogy lehessen virágoztatni a tudományokat legjobb móddal a Magyar Hazában, s boldogítani Nemzetünket azok által. Hathatósan előadja ezt *Kreil* Professzor Úr, azon kis munkácskájában, melyet Pesten következő cím alatt bocsátott világ eleibe: *Einige Züge aus dem Leben, und dem Charakter des nunmehr verewigten Paulus Makó, Infulirten Abbtes zu St Margaretha von Bela, Dombherrn der Kathedalkirche zu Waizen, Direktor der philosophisen Fakultät an der hohen Schule zu Pest etc. Seinem Andenken geweiht von Anton Kreil Professor der Philosophie.* Különös örömmel olvastuk mi itten, *Kreil* Úrnak szép előadásit. – Meg nem állhattam, hogy magyarra is által ne fordítsak némelly töredékeket belőlök, melyeket ím közlök is: „Mindenek, aki esmérték őtet (t. i. *Makó*), magasztalják még most is az ő tiszta egyenes nyílt szívéjét, s a Vallás és a papi rend kötelességeinek teljesítésében való buzgóságát, melly rendnek olly nagy becsületére volt ő sok tekintetekben! – de ezen buzgósága, éppen meg nem akadályoztatta őtet, hogy az emberség kötelességeit is ne teljesitené azonban, mindenek eránt s ne becsülne kitkit érdeme szerént, a különböző Vallásra, Nemzetre, és gondolkodás módjára való minden mellékes tekintet nélkül. – Nem csúfolt ő ki senkit; nem ártott, amennyiben rajta állott, senkinek; hanem használt mindennek, amennyiben tőle kitelt. – Nem csak maga személyére nézve kerulte ő az ellenkezéseket, és civakodásokat; hanem másokra nézve is igyekezett azokat, ahol lehetett, megakadályoztatni; ahol pedig már kiütötték magokat, lecsillapítani: még pedig nem az alacsony lelkekhez illő kétszínűség, hanem csendes okosság által. – A rágalmazóknak és csúfolkodóknak, egyedül a jó lekiesméret paisát vetett ő ellenekbe – s hallgatott. – A rajta tett bosszúságokat, kész volt ő nem csak hamar elfelejteni; hanem valamikor alkalmatosság adódott: még titkon való jótéteményekkel is felváltani azokat. – Nyitva volt az ő ajtaja, minden embertársai

¹ Magyar Hírmondó, 1794/4, 324–325, 532–535.

előtt mindenkor. Ha tanácsával kívánt élni valaki, azt tőlle meg nem tagadta, s kivált örömebb és buzgóbban soha tanácsot nem adott, mintha tudományi dolgokban kértek tőle. Soha olly gyakran és olly indulattal nem is beszélt semmiről, mint az arra célzó legarányosabb (vagy arányosabb) eszközökről, hogy lehetne a leghasznavehetőbb tudományokat Országunkban jó lábra állítani. – Az ő lelkének felemelkedett nagysága, legszembe-tünőképpen kitetszett az ő ítélő tehetségének rendkívül való erejéből. Kiki tudja, hogy a nevelés, a társalkodás, az élet neme, és végre a legközön-ségesebb gondolkodás módja, különös formába öntik a mi értelmünket, mely forma mindenkor teszen változást – többet, vagy kevesebbet – az ép emberi elmén; és hogy mi, amidőn már valamely bizonyos időkorra jutottunk: határok közzé zárjuk gondolkodásunkta., úgy hogy ami osztán bé nem férhet ezen határok közé: azt mind megvetendőnek találjuk. De *Makónak* olly magával bíró lelke vőlt, hogy nem hagyta az valamely különös formába öntetni magát; mind végig hozzá férkezhetett ahoz minden igaz, és jó: ha szintén az újjabb időknak szüleménnye lett légyen is az. – Hányszor álmétkodtunk mi magunkban azon a könnyüségén, mellyel ő a legújjabb gondolatokat is által látta; azt a részrehajlás nélkül valóságot, mellyel azokat vizsgálta, és ha jónak találta, felszóval magsztalta. Nem bírta ő senkire az eszét; hanem maga nézett bé a dolgok mélyébe, s ki is mondta annak utánna bátran, amit értett, akár egyezett az meg mások ítélet-tételekkel, akár sem. – Hasonló szabadsággal gondolkozott ő még 69 esztendő korában is, és olly tiszta buzgósággal törekedett ezen megélemedettségében is használni Hazájának, s gyarapítani a tudományokat, hogy csak esztendővel is még ez előtt, annak a nevezetes Hálai Filozófusnak *Eberhardnak*, az erkölcsökről való Okoskodásait (Philosophia Moralissát) Német nyelvből deákra fordította: mivel meg volt győzzetve arról a haszonról, melly fogna származni eggy illy klasszikus könyvnek, a mi filozofika Oskoláinkba való béhozásából.”

VII.

Anton Kreil nekrológia¹

Einige züge aus dem Leben und dem Charakter des nunmehr vereinigten Paulus Mako

Das gelehrte Ungarn hat einen grossen und berühmten Mann verloren. Den 18ten August hat Paulus Mako, infulirter Abbt zu St. Margaretha von Bela, Domherr der Kathedralkirche zu Waizen, königlicher Rath, Referent bei der Studienkommission der hohen Statthalterei, und Direktor der philosophischen Fakultät an der hohen Schule zu Pest, nachdem er sich vorher nach dem Gebrauch der katolischen Kirche mit allen Heil- und Gnadenmitteln der Sterbenden hatte versehen lassen, das Zeitliche gesegnet.

Aus einem adelichen Geschlechte entsprossen, sah er zum erstenmal das Lich der Welt den 17ten Julius 1724 zu *Jász-apatin* in Jazigien. Im siebzehnten Jahre trat er in die Gesellschaft Jesu, und bildte sich darin so aus, dass man ihn zum Lehramt der Logik und Metaphysik anfangs nach Tyrnau und nachmals an die Universität von Wien berief. Seine Gründlichkeit und ganz besondere Gabe, Jünglingen sich mitzuthemen, erwarben ihm daselbst die Hochachtung des seligen Baron *Van Suieten*, der damals den philosophischen Studien in den Erblanden vorstand, in einem vorzüglichen Grade. Von da wurde er in das Theresianum, als ordentlicher Lehrer der Mathematik und als ausserordentlicher der Experimentalphysik und Mechanik übersetzt. Die ersteren zwei Wissenschaften trug er im Latein, die letzte aber, was zu bewundern ist, in der deutschen, ihm vormals ganz fremden Sprache vor, die er sich nur durch ein unermüdetes Studium eigen gemacht hatte. Auch hier genoss er bei dem so zahlreichen, fast aus allen Lädern von Europa versammelten jungen Adel, seines liebevollen und offenerzigen Betragens wegen, der allgemeinen Achtung und Liebe; denn er besass die Kunst, Fehlrettende sanft und dennoch mit Erfolg zurechtzuweisen, und überhaupt im Unterricht sich zu eines jeden Fassungskraft mit einer besonderen Deutlichkeit herabzulassen, jeden nach seiner Anlage zu behandeln, und ihm nützlich Wissen beizubringen, und dadurch dem Staat unterrichtete und brauchbare Männer zu erziehen. Mit dankbarer Erinnerung geben ihm noch alle, die unter seiner Leitung zu stehen das Glück hatten, dieses ehrenvolle Zeugniß.

¹ Anton KREIL, *Einige züge aus dem Leben und dem Charakter des nunmehr vereinigten Paulus Mako infulirten Abbt zu St. Margaretha von Bela, Domherrn der Kathedralkirche zu Waizen, Direktor der philosophischen Facultät an der hohen Schule zu Pest etc.*, Pest, Matthias Trattner, 1793.

Als in der Folge die ungarische hohe Schule von Tyrnau nach Ofen versetzt wurde, ernannte ihn die höchstseilige Kaiserin M. Theresia zum Beisitzer des akademischen Senats und zum Direktor der philosophischen Fakultät, und legte ihm den Titel eines königlichen Rathes und eines Abtes bei. Dieses Amt verwaltete er auch bei der nachmals errichteten Studienkommission, und zwar mit der ihm gleichsam angeborenen Unverdrossenheit und Genauigkeit, und, was noch mehr ist, mit so vieler Menschenfreundlichkeit, dass er, wenn in irgend einer Sache, wie diess in öffentlichen Kollegien oft der Fall ist, ein Endurtheil musste gefallen werden, er immer alles so ausglich und einleitete, dass er nicht nur seinen Präses, sondern auch diejenigen, die es betraf, die Entscheidung mochte wie immer ausfallen, zufrieden stellte.

Alle, die ihn kannten, rühmten noch seine Offenheit und Geradheit, und seinen Eifer in Erfüllung der Pflichten der Religion und des geistlichen Standes, dem er in so mancher Rücksicht so viele Ehre gemacht hat. Aber dieser Eifer hinderte ihn nicht auch die Pflichten der Menschlichkeit gegen jedermann, ohne Unterschied der Religion und der Nation, der jemand angehörte, oder der Denkart, zu erfüllen, und jeden zu schätzen, wie er es verdiente. Weit entfernt, dass er jemand, um dieser Unterschiede willen, geneckt, oder jemand, sich nach seiner Denkungsweise zu bequemen – aus einer nur zu gewöhnlichen Schwäche der Gelehrten – auch nur von weitem zugemuthet hätte, übte er, ohne Rücksichten zu scheuen, unter was immer für einem Zusammenfluss drohender Umstände, unerschütterlich in seinen Ueberzeugungen, gegen jedermann, der erwähnten Unterschiede ungeachtet, die strengste Ehrlichkeit zu dessen Besten aus, da, wo gewöhnliche Menschen der Macht des Vorurtheiles oder aus Zaghaftigkeit unterliegen.

Seine Thüre stand jedermann zu allen Zeiten offen. Gegen alle voll Nachsicht in seinem Urtheil und nur gegen sich streng, fiel er niemand lästig, schadete niemand, so viel es von ihm abhieng, und nützte allen, so viel er konnte. Schmähern und Verläumdern setzte er nichts entgegen als das Bewusstsein seiner Rechtschaffenheit, und – schwieg. Gern vergass er die ihm angethanenen Beleidigungen, und erwiederte sie, so oft er Gelegenheit dazu hatte, in Geheim mit Wohlthaten. Niemand verweigerte er seinen Rath, so oft er darum angegangen wurde; aber auch nie ertheilte er denselben lieber und eifriger, als wenn von einem wissenschaftlichen Gegenstande die Rede war. Auch sprach er von nichts so oft und mit so vieler Theilnehmung als von den zweckmässigsten Mitteln, die Wissenschaften und überhaupt das Studienwesen in Ungarn in Aufnahme zu bringen. Dabei aber sah und drang er nur auf das Brauchbare und Anwendbare zum allgemeinen Wohl, als um das ihm allzeit vorzüglich zu thun war.

Denn Wissenschaften zu pflegen, zu verbreiten, oder ihre Fortschritte zu befördern, war, sein ganzes Leben hindurch, seine erste, oder vielmehr, weil er gar keine andere kannte, seine einzige Leidenschaft. Zur Erholung trieb er die Dichtkunst, und wie seine in den Jahren 1761 und 1780 herausgegebenen Versuche in derselben beweisen, nicht unglücklich. Des letzten, nämlich seines *Elegiacon* bedient man sich in den schweizerischen Schulen wegen dessen poetischen Schönheiten und klassischen Latein zum öffentlichen Unterricht. Seine übrige Zeit und Kräfte widmete er dem Studium ernsthafter und tief sinniger Wissenschaften, nämlich der Philosophie, der Physik und Mathematik, worin er eine Reihe auch im Ausland geschätzter Werke und Abhandlungen sowohl in deutscher als lateinischer Sprache schrieb. In seinen Kompendien der Logik und Metaphysik bediente er sich bei uns zuerst der scientificischen Methode des Freyherrn von Wolf, verbannte daraus die scholastische, reinigte diese Wissenschaften von einer Menge unnützer Streitfragen, und führte sie ungleich näher, als vor ihm bei uns geschah, zu ihrer Bestimmung hin. Noch immer schätzt man diese Lehrbücher einstimmig als die vorzüglichsten der sogenannten antileibnitzischen der Schule unter den Katholiken, wegen der klugen Auswahl des Erheblichen, dem guten Ton, der darinn herrscht, dem reinen, körnichten, mit passenden Stellen aus griechischen und lateinischen Klassikern für die Jugend gewürzten Ausdruck, wegen der Mässigung und Bescheidenheit, womit ihr Verfasser sowohl seine Lehrsätze vertheidigt als die entgegengesetzten bestreitet – Eigenschaften, worin ihn keiner seiner Nachfolger erreicht hat. Seine physischen Lehrbücher und Abhandlungen enthalten die neuesten Entdeckungen seiner Zeit, meistens in ihrer Anwendung auf das gemeine Leben bearbeitet. Besonders aber hat er sich um die Grössenkunde verdient gemacht. Er hat zuerst in Wien den Geschmack für die höhere Mathematik verbreitet. Darum suchte er dieses Studium der Jugend auf alle mögliche Weise zu erleichtern, und zog daher in seinen Werken die Fasslichkeit der Beweise der grösseren Strenge der Neuern vor. Ueberhaupt sagt man es ihm allgemein zum Ruhme nach, dass er bei uns zuerst in die Wissenschaften, deren Lehrer er gewesen ist, den guten geschmack gebracht habe. Noch in seinem hohen Alter sammelte und schrieb er die Geschichte des Landes Moxiten in Peru aus den hinterlassenen Papieren des P. Eder eines dortigen Missionar, die vor zwei Jahren in Ofen an das Licht getreten ist. Ausserdem unterhielt er noch mit den auswärtigen Gelehrten einen weitläufigen Briefwechsel.

Bei allen diesen Arbeiten hatte er die Kenntniss der alten und neuen Sprachen, dieses unentbehrliche Hilfsmittel bei Einsammlung unserer Kenntnisse, keineswegs vernachlässigt. Er sprach französisch und italienisch,

zur Noth auch griechisch; und das Hebräische verstan der fertig. Deutsch lehrte und schrieb er. Das Latein aber hatte er in dessen höchster, ächt römischen Reinigkeit und klassischen Zierlichkeit, er mochte Prosa oder Verse schreiben, ganz in seiner Macht.

So hatte er sein ganzes Leben den Wissenschaften geweiht; so giengen alle seine Bemühungen dahin, dieselben durch sich oder Andere empor zu bringen. Dieses sein seltenes literarisches Verdienst erwarb ihm endlich das unbeschränkte Ansehen, in welchem er bei Hohen und Niederen im ganzen Lande stand, und wesswegen er durch einen Landtagsschluss zu einem Mitglied des zur Einrichtung des Studienwesens bestimmten Ausschusses gewahlet wurde.

Die Ueberlegenheit seines Geistes zeigte sich am auffallendsten in der ganz ungewöhnlichen Stärke seiner Beurtheilungskraft. Jedermann weiss, dass Erziehung, Umgang, Stand und Lebensweise, und endlich der Geist des Zeitalters unserem Verstand eine eigene einseitige Form aufdrücken, worunter der gesunde Menschensinn allemal mehr oder weniger leidet; und dass wir in einem gewissen Alter gemeinlich unseren Gedankenkreis schliessen, und eben darum nachher alles widerlich und fremde finden, was sich in denselben nicht fügen will. Allen Mako's Geisteskraft war so selbstständig, dass sie allen Einflüssen widerstand, keine einseitige Form annahm; und so reichhaltig ihre Quelle, dass sie ihm selbst bis an seines Lebens Ende nie versiegte, und er in seinem grauen Alter noch immer für alles Wahre und Gute auch der neuesten Zeiten empfänglich blieb. Nie fand man den verewigten Greis zum Voraus wider neue Ideen eingenommen. Wie oft bewunderten wir im Stillen die Leichtigkeit, mit der er sich in dieselben hineindachte, den freien, festen und hellen Blick, mit dem er sie umfasste, und durchdrang, die Unbefangenheit, mit der er sie prüfte, und wenn sie seine Prüfung aushielten, laut billigte. Unabhängig von allem Vorurtheil, Dünkel, Partheigeist, dachte er immer alles aus und durch sich selbst, sah den Dingen auf den Grund; und darum machte ihn auch in seinem Urtheile nichts irre, es mochte nun mit dem Urtheil anderer übereinstimmen oder nicht. Auch hat es der Erfolg noch immer bestätigt, dass er weiter sah, als alle, die ihn tadelten, und dass ihn nur die tadelten, die ihm nicht nachzudenken, im Einsehen nicht gleichen Schritt mit ihm zu halten vermochten. – In seinem 69sten Jahre, wer sollte es glauben? dachte er immer, sich selbst gleich, noch so frei und vorurtheillos, war noch von einem so reinen Eifer, seinem Vaterland zu nützen und Wissenschaften zu pflegen beseelt, dass er noch vor einem Jahre *Eberhard's*, des berühmten Philosophen zu Halle, Vernunftmoral ins Lateinische übersetzte, weil er von

dem Nutzen überzeugt war, den die Einführung dieses Lehrbuchs in unseren philosophischen Schulen für die Bildung der Jugend haben würde.

Dieser seiner Geistesgrösse, verbunden mit seiner Herzensgüte, muss auch die hohe praktische Klugheit zugeschrieben werden, mit welcher er auf seinem Standort, in seinen manschfaltigen oft sich durchkreuzenden Verhältnissen, den Kollisionen so glücklich vorzubeugen wusste, die schwierigsten Geschäfte zu jedermanns Zufriedenheit schlichtete, die Gemüther lenkte, alles in seinem ruhigen Gang, in seinem richtigen Geleise erhielt, und Zwistigkeiten nicht nur selbst vermied, sondern auch bei Andern ihrem Ausbruch zuvorkam, oder entstandene stillte und beilegte. Und dennoch artete diese seine Klugheit, was in seiner Lage oft unvermeidlich scheinen dürfte, nie in Arglist oder Verschlagenheit aus. Nie sah man ihn genöthiget, zu den verächtlichen Hilfsmitteln der Köpfe vom zweiten Rang, zur Heuchelei oder geschraubten Sprache in verwickelten Umständen sich herabzulassen; denn, was aus seinem Munde kam, war immer wahr, edel und gut.

Eben so selbstständig und fest als seine Denkart, war auch seine Handlungsweise und der Charakter seines Gemüths. Sein Menschengefühl hatte durch so viele Jahre, unter so mancherlei Einwirkungen, die uns umformen, nichts gelitten. Es blieb rein und unverfälscht ohne alle fremde Zusätze und Eigenheiten von Affektation, Künstelei, Ziererei und Prätension. Im Umgang war er ganz Natur, aber gebildete Natur, so dass er auch den äusseren Wohlstand und selbst den herrschenden Geschmach im Anzuge nie vernachlässigte. Nie machte er hämische Anmerkungen; nie haschte er nach jenem beissenden Witz, der den Getroffenen schmerzlicher verwundet, als die Zuhörenden belustiget. Kleinliche Leidenschaften, Neid, Scheelsucht, Rachbegierde, Schadenfreude, Wünsche des Eigennutzes oder des Ehrgeizes haben seine schöne Seele nie beflecket. Nie hat man ihn um sich selbst besorgt gesehen, nie über fehlgeschlagene Hoffnungen, die ihn betroffen hatten, klagen gehört. Voll vom allgemeinen Wohlwollen hatte sein Herz für die Eigenliebe keinen Raum. Und so geschah es, dass ihn seine, ihm zur Natur gewordene Gutmüthigkeit und sein Frohsinn auch in seinem hohen Alter nie verliessen. So wahr ist es, dass ein glückliches Alter nur die Frucht eines tugendhaft vollbrachten Lebens ist.

* * *

Das Andenken des verewigten Greises zu ehren, und mich einer mirtheuern Pflicht der Erkenntlichkeit zu entledigen, hab' ich indessen, bis sein Biograph, durch die Wünsche des dankbaren Vaterlandes aufgefordert, ihm ein seiner würdiges Denkmal setzen wird, diese wenigen Züge aus seiner Lebensgeschichte und seinem Charakter gesammelt. Vielleicht dass

sie seinen zahlreichen Verehrern eine tröstliche Erinnerung an den uns in so vielerlei Betrachtung unvergesslichen Mann gewähren; denen aber, die ihn verkannt haben, im Stillen das Geständniss abnöthigen, dass *Mako* einer von den ausserordentlichen Menschen gewesen ist, welche die Natur jedem Lande nur sparsam zumisst!

Seine Werke sind folgende:

- Compendiaria Logicae institutio in usum Candidatorum Philosophiae Vindob. 1760
Zweite Auflage: Ebendasselbst 1765
- Metaphysicae institutio Ebendasselbst 1761
Zweite Auflage: Ebend. 1766
- Physicae institutio Pars I. et II. (die neue verbesserte Auflage) Vindob. 1766.
- Institutio Matheseos ab autore secundis curis cognita. Ibid. 1766.
- Calculi differentialis et integralis institutio. Vindob. 1768.
- De arithmetiis et geometricis aequationum resolutionibus Libb. 2. Vindob. 1770.
- Elementa matheseos purae in usum Academiarum per Regnum Hungariae et provincias adnexas. Budae 1778.
- Elementa geometriae purae. Budae 1778.
- Physikalische Abhandlung von den Eigenschaften des Donners und den Mitteln wider das Einschlagen. Wien 1773.
- Das nämliche Werk vermehrt und ins Hungarische übersetzt von Nikolaus Revay aus den frommen Schulen. Pressburg 1781.
- Abhandlung über das Nordlicht (Sie wurde einer Sammlung von Abhandlungen eingeschaltet, welche eine Privatgesellschaft veranstaltete.) Wien 1772.
- Carminum libri 3. Tirin. [!] 1761.
- Elegiacon. Budae 1780.
- Descriptio provinciae Moxitarum in regno Peruano, quam e scriptis posthumis Franc, Eder e Soc. Jesu annis XV. Sacri apud eosdem Curionis, digessit, expolivit et adnotationunculis illustravit P. M. Budae 1791.
- Oratio in Inauguratione Universitatis Budensis, Augustae Theresiae privatim oblata et edita. Viennae 1780.

VIII.

Nekrológ Makó Párlól.¹

Den 19. August.

Paulus Mako von Gereck-Gede

D. der Philos., infulirter Abt zu St. Margaretha von Bela, Domherr der Kathedrale zu Waizen, Königlicher Rath, Director der philos. Facultät an der hohen Schule zu Pest u. s. w.

Da dieser gelehrte Ungar eine Zeit lang Professor in Wien war und mehrere Schriften in Deutscher Sprache geschrieben hat, so gehört er dem Deutschen Nekrolog an, so wie sein Name auch schon in Meusels gel. Deutschlande steht. Der Prof. Anton Kreil in Pest hat seinem Andenken eine kleine Schrift gewidmet, die im J. 1793 zu Pest Lateinisch und Deutsch erschien, und hier als Quelle gebraucht worden ist.

*

Er stammte aus einem adelichen Geschlechte, und wurde den 17. Jul. 1724 zu Jasz-apatin in Jazigien gebohren. In seinem 17. Jahr trat er in der Orden der Jesuiten und bildete sich darin so aus, dass man ihn zum Lehramt der Logik und Methaphysik anfangs nach Tyrnau, und nachher an die Universität nach Wien berief. Seine Gründlichkeit und sein Talent zu Lehrer erwarben ihm hier die Achtung des Baron Van Swieten, der damahls den philosophischen Studien in den Erblanden vorstand, in einem vorzüglichen Grade. Von da wurde er in das Theresianum als Lehrer der Mathematik, Experimentalphysik und Mechanik versetzt. Die ersten zwey Wissenschaften trug er Lateinisch, die letzte aber in der Deutschen, ihm vorher ganz fremden Sprache vor, die er sich durch ein unermüdetes Studium eigen gemacht hatte. Auch im Theresianum genoss er bey dem zahlreichen, fast aus allen Ländern von Europa versammelten jungen Adel der allgemeinen Achtung und Liebe; denn er besass die Kunst, die Fehlenden sanft und doch mit Erfolg zurecht zu weisen, sich zu eines jeden Fassungskraft herunter zu lassen und ihn nach seiner besondern Anlage zu behandeln, und daher denken seine ehemahligen Schüler noch dankbar an seinen Unterricht.

Als in der Folge die Ungarische hohe Schule von Tyrnau nach Ofen versetzt wurde, ernannte ihn Maria Theresia zum Beysitzer des dortigen akademischen Senates, und zu den andern, in seinem Titel erwähnten Würden. Auch bey der nachmals errichteten Studiencommission war er

¹ *Nekrolog auf das Jahr 1793*, Vierter Jahrgang, Erster Band, gesammelt von Friedrich SCHLICHTEGROLL, Gotha, bey Justus Perthes, 1794, 365–373.

angestellt und wusste sich darin durch Billigkeit und guten Charakter von allen seinen Collegen geschätzt zu machen.

Alle, die ihn kannten, rühmen seine Geradheit und seinen Eifer in Erfüllung der Pflichten des geistlichen Standes. Aber dieser Eifer hinderte ihn nicht, die Pflichten der Menschlichkeit gegen jedermann ohne Unterschied der Religion und der besondern Denkart zu erfüllen; er schätzte jeden, wie er es durch Wissenschaft und Rechtschaffenheit verdiente, und blieb diesem edlen Charakter selbst unter dem Zusammenfluss noch so drohender Umstände unerschütterlich treu, da, wo gewöhnliche Menschen der Macht des Vorurtheils oder der Zaghaftigkeit unterliegen. Seine Thüre stand jedermann offen; gegen alle voll Nachsicht in seinem Urtheile und nur gegen sich streng, fiel er niemanden lästig, schadete niemanden, so viel es von ihm abhing, und nutzte allen, so viel er konnte. Er konnte Beleidigungen vergessen und erwiderte sie, so oft er Gelegenheit dazu hatte, in Geheim mit Wohlthaten.

Er diente gern mit seinem Rath, aber niemahls lieber, als wenn es wissenschaftliche Gegenstände betraf. Auch sprach er von nichts so oft und mit so vieler Theilnehmung als von den zweckmässigsten Mitteln, die Wissenschaften in Ungarn in Aufnahme zu bringen; dabey aber sah er vorzüglich auf das Brauchbare und die Anwendbarkeit zum allgemeinen Wohl. Denn Wissenschaften zu pflegen, zu verbreiten, oder ihre Fortschritte zu befördern, war, sein ganzes Leben hindurch seine erste oder vielmehr, da er keine andere kannte, seine einzige Leidenschaft. Zur Erholung trieb er die Dichtkunst, und wie seine beiden 1761 und 1780 herausgegebenen Versuche (*Carminum libri III. Tirini.* und *Elegiacon. Budae.*) beweisen, nicht unglücklich. Des *Elegiacon* bedient man sich, wegen der poetischen Schönheiten und der classischen Sprache desselben, in den Schweitzerischen Schulen zum öffentlichen Unterricht. Seine übrige Zeit un Kräfte widmete er dem Studium ernsthafter Wissenschaften, nemlich der Philosophie, der Physik und Mathematik, worin er eine Reihe, auch im Auslande geschätzter Werke und Abhandlungen sowohl in Lateinischer als Deutscher Sprache schrieb. In seinen Compendien der Logik und Metaphysik bediente er sich in seinem Vaterlande zuerst der scientificischen Methode des Baron Wolf, reinigte diese Wissenschaften von unnützen scholastischen Streitfragen und führte sie also ihrer Bestimmung näher. Noch immer schätzt man diese Lehrbücher als die vorzüglichsten ihres Systems in der Katholischen Literatur, der Auswahl des Erheblichen, des reinen körnichten, mit passenden Stellen aus Griechischen und Lateinischen Klassikern für die Jugend gewürzten Ausdrucks, und der Mässigung wegen, womit ihr Verfasser sowohl seine Lehrsätze vertheidigt, als die entgegen gesetzten

bestreitet. Seine physischen Lehrbücher und Abhandlungen enthielten die neuesten Entdeckungen seiner Zeit, meistens in ihrer Anwendung auf das gemeine Leben bearbeitet. Besonders aber hat er sich um die Grössenlehre verdient gemacht. Er hat zuerst in Wien den Geschmack an der höhern Mathematik verbreitet; er suchte dieses Studium der Jugend auf alle mögliche Weise zu erleichtern und zog daher in seinen Werken die Fasslichkeit der Beweise der grössern Strenge der Neuern vor. Ueberhaupt sagt man es ihm allgemein zum Ruhme nach, dass er in Ungarn in die Wissenschaften, die er lehrte, zuerst den guten Geschmack einführte. – Noch in seinem hohen Alter sammelte und schrieb er „die Geschichte des Landes der Moxiten in Peru aus den hinterlassenen Papieren des P. Eder, eines dortigen Missionars, die 1791 in Ofen herausgekommen ist. Ausserdem unterhielt er noch mit auswärtigen Gelehrten einen weitläufigen Briefwechsel.

Bey allen diesen Arbeiten hatte er die Kenntniss der alten und neuen Sprachen, dieses unentbehrliche Hülfsmittel bey Einsammlung unserer Kenntnisse, keinesweges vernachlässigt. Er sprach Französisch und Italiänisch, zur Noth auch Griechisch; und das Hebräische verstand er fertig; Deutsch lehrte und schrieb er; die Lateinische Sprache aber hatte er in ihrer höchsten, ächt-Römischen Reinigkeit und klassischen Zierlichkeit, er mochte Prosa oder Verse schreiben, ganz in seiner Macht. Durch sein beständiges Bemühen, die Wissenschaften empor zu bringen, hatte er sich bey Hohen und Niedern im ganzen Reiche in grosses Ansehn gesetzt, weswegen er auch durch einen Landtagsschluss zu einem Mitglied des Ausschusses, dem die Einrichtung des Studienwesens übertragen war, gewählt wurde.

Die Stärke seines Geistes zeigte sich am meisten darin, dass er weder durch seine Lage, noch durch sein Alter die sonst so gewöhnliche Einseitigkeit bekam, und seinen Gedankenkreis gegen die Aufnahme alles Fremden und Neuen verschloss; er war gewohnt, alles seiner eignen Prüfung zu unterwerfen, und blieb in seinem grauen Alter noch immer für alles Wahre und Gute auch der neuesten Zeit empfänglich. Niemahls fand man ihn zum Voraus gegen neue Ideen eingenommen; im Gegentheil musste man die Leichtigkeit bewundern, mit welcher er sich in dieselben hinein dachte, den freyen und festen Blick, mit dem er sie durchdrang, die Unbefangenheit, mit welcher er sie prüfte, und wenn sie seine Prüfung aushielten, laut billigte. Das einstimmige Urtheil vieler, ihn Umgebenden, die nicht seiner Meinung waren, konnte ihn nicht abschrecken, und der Erfolg zeigte, dass er weiter sah, und die Wahrheit sicherer erkannte, als diejenigen, die ihn tadelten. – Noch in seinem 69sten Jahre dachte er so frey vom

Vorurtheil, war noch so von Eifer, die Wissenschaften in seinem Vaterlande zu pflegen erfüllt, dass er des Hallischen Philosophen Eberhards Vernunftmoral ins Lateinische übersetzte, weil er von dem Nutzen überzeugt war, den die Einführung dieses Lehrbuchs in den philosophischen Schulen Ungarns für die Bildung der Jugend haben würde.

Dieser Stärke seines Geistes, verbunden mit Herzensgüte, muss auch die grosse praktische Klugheit zugeschrieben werden, mit welcher er auf seinem Standorte, in seinen mannichfaltigen, sich oft durchkreuzenden Verhältnissen, den Collisionen so glücklich vorzubeugen wusste, die schwierigsten Geschäfte zu allgemeiner Zufriedenheit endigte und Zwistigkeiten vermied oder beylegte. Und dennoch artete diese seine Klugheit in seiner oft kritischen Lage, nicht in Arglist oder Verschlagenheit aus. Niemahls sah man ihn genöthigt, zu den verächtlichen Hülfsmitteln der Köpfe vom zweyten Rang, zur Heucheley oder geschraubten Sprache in verwickelten Umständen seine Zuflucht zu nehmen; denn was aus seinem Munde kam, war immer wahr, edel und gut.

So selbstständig seine Denkart war, so war es auch seine Handlungsweise. Sein menschenfreundlicher Charakter hatte durch so viele Jahre, unter so mancherley Einwirkungen, die uns umformen, nichts gelitten; er blieb frey von fremden Zusätzen, von Ziererey und Prätension. Im Umgange war er ganz Natur, aber gebildete Natur, so dass er auch den äussern Wohlstand und selbst den herrschenden Geschmack im Anzuge nie vernachlässigte. Man hörte von ihm keine hämische Anmerkung; er haschte nicht nach jenen beissenden Witz, der den Getroffenen schmerzlicher verwundet, als die Zuhörenden belustigt. Kleinliche Leidenschaften, Neid, Eigennutz und Ehrgeitz haben seine schöne Seele niemahls befleckt. Nie hat man ihn um sich selbst besorgt gesehen, nie über fehlgeschlagene Hoffnungen klagen gehört; voll von allgemeinen Wohlwollen hatte sein Herz für die Eigenliebe keinen Raum. Und so geschah es, dass ihm seine zur Natur gewordene Gutmüthigkeit und sein Frohsinn auch in seinem hohen Alter nie verliessen. So wahr ist es, dass ein glückliches Alter nur die Frucht eines tugendhaft vollbrachten Lebens ist.

Das Verzeichniss seiner Schriften findet sich, ausser de Luca gel. Oestr., in Meusels Gel. D. und dessen Isten Nachtrage; es ist nur noch hinzuzufügen: *Elegiacon. Budae, 1780.* – *Descriptio provinciae Moxitarum in Regnum Peruano, quam e scriptis posthumis Franc. Xav. Eder, e Soc. Jes., annis XV sacri apud eosdem Curionis, digessit, expolivit et adnotatiunculis illustravit P. Mako. Budae, 1791.* – Die Physikalische Abhandlung von den Eigenschaften des Donners und den Mitteln wider das Einschlagen, gab zuerst sein Zuhörer, Jos. von Retzer, aus Mako's Lateischen[!] Heften, deutsch heruas, Wien

1772. Neue Auflage, 1775. Das Lateinische Original! *Dissertatio phys. de natura et remediis fulminum. Goritiae, 1773.* kam also ein Jahr später, als die Uebersetzung heraus. – Dieselbe Abhandlung wurde vom Pat. Nicol. Revay ins Ungarische übersetzt. Presburg, 1781. – *Elementa Matheseos purae – et Geometriae purae. Beyde Budae, 1778.*

Irodalomjegyzék

Kéziratok

- Felsővízvárosi Plébánia Halotti anyakönyvek, 1782–1798.* (Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, mikrofilm: A 0049.)
- MAKÓ, Paulus, *Considerationes praeviae circa studia per Regnum Hungariae in scholis catholicis ordinanda*, [s. l.], [s. a.]. (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, F 72)
- MAKÓ, Paulus, *Elegiacon*, [1780 körül] (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár H 61)
- MAKÓ, Paulus, *Elegiarum libri duo*, 1750. (Váci Egyházmegyei Könyvtár, 219.148)
- MAKÓ, Paulus, *Elementa geometriae purae, De aurora boreali = Miscellanea geometrica, astronomica, meteorologica etc.* [s. l.], [s. a.] (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, E 35)
- MAKÓ, Paulus, *Ode*, [s. a.] (Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 118. E. 35/1-II; 119. B. 7.)
- [MAKÓ, Paulus], *Variae elegiae*, [1747–1748] = *Bartakovics-gyűjtemény*, II, 166v–177v. (OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 693.)
- Ürményi Josephi generale systema scholarum et studiorum pro regno Hungariae A. 1776* (OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 2983).

Szövegkiadások

- BARÓTI SZABÓ Dávid, *Fő Tisztelendő Makó Pál' Apát, és kanonok' Úr' haláláról*, Magyar Hírmondó, 1793. november 26, 745–747.
- BARÓTI SZABÓ Dávid, *Főtiszt. Makó Pál apát úr' halálára. 1793* = B. Sz. D., *Költeményes munkái*, [II], Pozsony, 1803, 75–76.
- BARÓTI SZABÓ Dávid, *Főtiszt. Makó Pál apát úr halálára. 1793* = B. Sz. D. *Meg-jobbított, s bővített költeményes munkáji*, II, Komárom, Weinmüller Klára, 1802, 75–76.
- EDER, Fraciscus Xaverius, *Descriptio Helvetiae Moxitanae in regno Peruano*, digessit, expolivit, adnotatiunculis illustravit Abb. et Consil. Reg. MAKO, Budaë, Univ., 1791.

- HANNULIK, Johannes Chrysostomus, *Lyricorum liber III*, Magno Karolini, 1781.
- HOSSCHIUS, Sidronius, *Elegiarum libri sex*, item BECANUS, Guilielmus, *Idyllia et Elegiae*, Norimbergae, 1738.
- KORYCKI, Michael, *Carmina*, Polociae, 1817.
- KREIL, Anton, *Einige züge aus dem Leben und dem Charakter des nunmehr vereinigten Paulus Mako infulirten Abbtes zu St. Margaretha von Bela, Dombherrn der Kathedralkirche zu Waizen, Direktor der philosophischen Facultät an der hohen Schule zu Pest etc.*, Pest, Matthias Trattner, 1793.
- LOTICHIUS SECUNDUS, Petrus, *Poemata*, Dresdae, 1702.
- MAKÓ, Paul, *Rede auf die Errichtung der königlichen hohen Schule zu Ofen im Jahre 1777*, Wien, Trattner, 1779.
- [MAKÓ, Paulus], *Carmen de arte placendi, Variarum elegiarum = Bartakovics-gyűjtemény*, II, [18. század], 166v–177v.
- MAKÓ, Paulus, *Carminum libri tres*, Tyrnaviae, 1764.
- MAKÓ, Paulus, *Carminum libri tres*, Colocae, [1760 k.]
- MAKÓ, Paulus, *Carminum libri tres*, Basileae, 1783.
- MAKÓ, Paulus, *De pellenda tristitia. Poemation olim conscriptum a P. MAKO e S. I. nunc commodum liberorum parentibus orbis notis suis illustratum typis denuo imprimendum curavit C. I. OTT Caes. Reg. Humanitatis Professor, Pisecae, litteris J. Vetteri, [s. a.]*
- MAKÓ, Paulus, *Elegia de reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*, Viennae, [1767].
- MAKÓ, Paulus, *Elegiacon*, Budae, 1780.
- MAKÓ, Paulus, *Elegiarum liber unicus*, Viennae, 1752.
- MAKÓ, Paulus, *Ode in nuptias Josephi II. Romanorum Regis = Gedichte auf die Vermählung Sr. Majestät Josephs des Zweyten Römischen Königes mit der Durchlauchtigsten Princessin Josepha von Bayern*, Wien, 1765, 3–5.
- MAKÓ, Paulus, *Ode: in nuptias Josephi II. Romanorum Regis = Bibliothek der österreichischen Litteratur*, IV, Wien, 1770, 98–100.
- MAKÓ, Paulus, *Oratio quam anno 1777, cum Regia Scientiarum Universitas Budae collocaretur*, Vindobonae, 1779.
- Nekrolog auf das Jahr 1793*, Vierter Jahrgang, Erster Band, gesammelt von Friedrich SCHLICHTEGROLL, Gotha, bey Justus Perthes, 1794, 365–373.
- [PRAY Georgius], *Posthumae memoriae Pauli Mako*, Pest, Trattner, 1793.
- WALLIUS, Jacobus, *Poematum libri novem*, Norimbergae, 1738.

Szakirodalom

- AJKAY Alinka, *Makó Pál magyar nyelvoktatási és szótár-tervezete = A XIX. század vonzásában: Tanulmányok T. Erdélyi Ilona tiszteletére*, szerk. KICZENKO Judit, THIMÁR Attila, PPKÉ BTK, Piliscsaba, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely: Tanulmányok, 3), 7–17.
- ALBRECHT, Michael von, *A római irodalom története*, I, Bp., Balassi, [2004].
- ALSZEGHY Zsolt, *Nemzetietlen-e irodalmunk úgynevezett „nemzetietlen” kora?*, Irodalomtörténet, 1942/1, 1–13.
- Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Sechzehnter Theil*, von Constantin von WURZBACH, Wien, 1867, 321–323.
- CSÓKA Lajos, *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*, Pannonhalma, 1936.
- FINÁCZY Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, II, Bp., 1902.
- HAJDÚ Vera, *Makó Pál költői mintái és versalkotási módszere az Ad Amicum című elégiája alapján*, Egyháztörténeti Szemle, 2010/2, 33–58.
- HETS Aurelián, *A jezsuiták iskolái Magyarországon a XVIII. század közepén*, Pannonhalma, 1938.
- Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*, összeállította PÉTER László = *Bevetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2003, 115–129.
- LUKÁCS, Ladislaus, *Catalogus generalis, seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773)*, Romae, Institutum Historicum S. I., 1988.
- LUKÁCS, Ladislaus, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.*, VII–XI, Roma, Institutum Historicum S. I., 1993–1995.
- A magyar irodalom története 1600–1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964.
- Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, I: Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár*, s. a. r. FARKAS Gábor, MONOK István, POZSÁR Annamária, VARGA András, Szeged, Scriptum, 1990 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 17/1).
- Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, II: Nagyszombat 1632–1690*, s. a. r. FARKAS Gábor Farkas, Szeged, Scriptum, 1997 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 17/2).

- Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museum sin Böhmen*, Dritter Jahrgang, December, Prag, 1829.
- Ókori lexikon, I–II, szerk. PECZ Vilmos, Bp., 1902–1904.
- PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei György fellépéséig*, Bp., 1909.
- Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez: az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, [szerk. KOMJÁTHY Miklós], Bp., 1971.
- SÁRKÖZY Pál, *Makó Pál élete és működése*, Matematikai és Fizikai Lapok, 1929, 23–34.
- SEBESTYÉN Zsolt, *Kárpátalja településeinek történeti helynevei: A kataszteri térképek és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján*, Nyíregyháza, Bessenyei, 2008.
- SOMMERVOGEL, Carlos, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Bruxelles, Paris, O. Schepens, 1890–1899.
- STOEGER, Johann Nepomuk, *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu*, I, Viennae, typis Congregationis Mechitharisticae, 1855, 216–217.
- SZÁDOCZKI Vera, *Makó Pál és az 1777-es Ratio Educationis = Scientiarum miscellanea: Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15–18. században*, szerk. KASZA Péter, KISS Farkas Gábor, MOLNÁR Dávid, Szeged, Lazi, 2017 (Convivia Neolatina Hungarica, 2), 229–241.
- SZÁDOCZKI Vera, *Makó Pál Szűz Máriához címzett versei = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szeglestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, KÓNYA Franciska, MACZÁK Ibo-ly, SZÁDOCZKI Vera, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 17), 381–385.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Petőfi: Kiskunság = SZ-M. M., Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 251–286.
- SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, VIII, Bp., Hornyánszky, 1902.
- SZÖRÉNYI László, *Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon = A megváltozott hagyomány: Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században*, szerk. HOPP Lajos, KÜLLŐS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztálya, ELTE Folklor Tanszéke, 1988, 379–391.

- SZÖRÉNYI László, *Neolatin költészet a XVIII. századi Magyarországon*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/5–6, 590–591.
- TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története: Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig*, Bp., Szépirodalmi, 1987.
- TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története: A legrégibb időktől a jelen korig*, Bp., Szépirodalmi, 1987.
- TÓTH Sándor Attila, *Latin humanitas, neolatin poézis, I/1: A jezsuita rend 18. századi költői*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2010.
- Tudóslevelek művelődésünk külföldi kapcsolataiból 1577–1797*, szerk. HERNER János, Szeged, 1989.
- Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000.
- Világirodalmi lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, Bp., Akadémiai, 1972–1982.
- Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, Viertes Band von 1759–1799*, von Moritz CANTOR, Leipzig, 1908, 85, 104, 671–672.
- WIRTH Lajos, *Európai tudósportré: Makó Pál*, Jászkunság, 1993, 39–40.
- WIRTH Lajos, *Kétszázötven éves a newtoni fizika hazánkban: Kerekgedei Makó Pál pályaképe*, Fizikai Szemle, 2013/7–8, 237–242.
- WIRTH Lajos, *Makó Pál élete és életműve*, Jászberény, Jászberényi Tanítóképző Főiskola, 1997.
- WIRTH Lajos, *Makó Pál halála és temetése*, Jászsági Évkönyv, 2016, 282–283.
- ZEMPLÉN Jolán, M., *A magyarországi fizika története a XVIII. században*, Bp., Akadémiai, 1964.

Névmutató

- Adányi András 31, 75, 128
Agamemnón 86
Ágoston, Szent 32
Ajkay Alinka 15, 225
Akhilleusz 61, 86, 87, 115
Alajos, Gonzága Szent (Aloysius
Gonzaga) 136
Albrecht, Michael von 16, 225
Alszegehy Zsolt 7, 225
Alvarez, Emmanuel (Alvarus,
Emanuel) 16, 30
Anaxarete (Anaxareté) 166, 167
Andromeda (Androméda) 18, 25,
88, 89, 90
Apollo (Apollón) 19, 20, 44, 45,
47, 48, 54, 55, 62, 63, 66, 69,
70, 72, 74, 75, 78, 94, 102, 105,
112, 113, 118, 119, 125, 126,
129, 135, 140, 145, 147, 150,
151, 159, 168, 172, 179
Artemis (Artemisz) 129
Augustus, császár 15, 45, 46, 76, 83,

Bacchus 49, 52, 64, 107
Bajáki Rita 20, 226
Barlaeus, Caspar 137
Baróti Szabó Dávid 10, 35, 206,
223
Báthory Orsolya 20, 226
Bauhusius, Bernardus 112
Becanus, Guilielmus 31, 73, 75,
81, 115, 121, 123, 224

Bernákovits József 120
Bernardus, Johannes Antonius 82
Bessenyei György 7, 225
Bogár Judit 20, 226
Bonfini, Antonio 197
Boscovich, Rogerius 11, 12
Brassicanus, Johannes 197
Brusch, Kaspar 63
Busiris (Buszirisz) 93

Caesar, Iulius 32, 77
Cantor, Moritz 12, 227
Capaneus 85
Cassiope (Kassziopé) 88
Cato, Marcus Porcius 110, 111,
155
Catullus, Caius Valerius 32, 62, 67,
83, 117
Cecrops (Kekropsz) 138
Ceva, Thomas 75
Chaucer, Geoffrey 83
Cicero, Marcus Tullius 30, 32, 69,
77
Cinthia (Cynthia) 47, 63, 97
Corneille, Pierre 13, 76, 173
Cosmas, Johann Nepomuk 106
Cupido 172

Csóka Lajos 12, 225
Csúzy Gáspár 13

Daedalus (Daidalosz) 59, 62, 159

Danaé 88
 Datus, Carolus 125
 Dávid, Szent 93
 Demophoon (Démophoón) 133
 Denis, Michael 106
 Déri Eszter 20, 226
 Diana 63

 Eberhard, Johann August 212, 216,
 222
 Ecsedy Judit, V. 13
 Éder Ferenc Xavér 15, 16, 210,
 215, 218, 221, 222, 223
 Erasmus, Rotterdami 30
 Erdélyi Ilona, T. 14

 Farkas Gábor Farkas 31, 225
 Farnesius, Alexander 86, 132
 Ferdinánd, V. 120
 Ferenc, I. 195
 Ferenc, Assisi Szent 32
 Festetics Görgey 75
 Fináczy Ernő 12, 225
 Fontius, Bartholomaeus (Fonte,
 Bartholomeo della) 197
 Fortuna 67
 Fortunatus, Venantius 90, 92
 Fracastorius, Hieronymus 110
 Franz, Joseph 102, 128
 Friz András 15, 75

 Gaia 55
 Galeotto, Marzio 197
 Gallus, Caius Cornelius 47, 110
 Gullik László 13

 Gyöngyösi István 76

 Hajdú Vera → Szádoczki Vera
 Hannulik János Krizosztom 10,
 204
 Hargittay Emil 34, 225
 Hasius, Johannes 63
 Heinsius, Daniel 122
 Helena (Helené) 86
 Heltai Gáspár 110
 Herner János 11, 227
 Hets Aurelián 13, 225
 Hicsoldt Pál 17, 36, 166
 Hingerle, Augustin 19, 22, 116,
 118
 Hoeffft, Jacobus Henricus 138
 Homérosz 86, 129, 133, 136
 Hoogstraten, David van 32, 63,
 67, 115
 Hopp Lajos 18, 226
 Horatius Flaccus, Quintus 31, 32,
 39, 76, 83, 152
 Hosschius, Sidronius 31, 32, 51,
 56, 63, 65, 70, 73, 79, 81, 82,
 84, 86, 88, 91–93, 96, 98, 106,
 108, 116, 119, 120, 122–125,
 127, 128, 132, 136, 138–140,
 142, 143, 166, 224
 Huet, Pierre Daniel 67
 Hugo, Herman 31, 74
 Hutten, Ulrich von 69
 Hymenaeus (Hümenaios) 75, 171

 Ignác, Loyolai Szent 96
 Iphis (Iphisz) 17, 18, 166, 167

- István, I., Szent 26, 36, 69, 135
168, 196
- Iuppiter 45, 61, 76, 85, 88, 93, 96,
98, 123, 136
- Iuvenalis, Decimus Iunius 32, 47,
53, 117
- Izabella, Bourbon 171
- Izáj 93
- Jallosics Endre (András) 120
- Janus Pannonius 19, 32, 47, 55, 74
- Jaszvitz Mihály 13
- Jézus Krisztus 35, 143
- József, II., magyar király 13, 21,
22, 33, 106, 119, 122, 171, 224
- Károly, III., magyar király 76,
122, 193
- Kasza Péter 12, 226
- Kemény János 76
- Kiczenko Judit 15, 225
- Király István 227
- Kisfaludy Sándor 7, 227
- Kiss Farkas Gábor 12, 226
- Klanczay Tibor 7, 225
- Kollár Ádám 12, 225
- Komjáthy Miklósné 14, 226
- Könya Franciska 20, 226
- Korycki, Michael 30, 206, 224
- Krátész 141
- Kreil, Anton 211, 213, 219, 224
- Kulcsár Péter 34
- Küllős Imola 18, 226
- La Fontaine, Jean de 32, 50, 96
- Lelandus, Johannes 80
- Lipthay László 13
- Livia 108, 124–126, 131
- Livius, Titus 32, 77,
- Lotichius Secundus, Petrus 31, 44,
47, 51, 62, 66–68, 74, 115, 118,
125, 127, 224
- Ludovicus, Dominicus 77, 117, 121
- Lukács László S. J. 9, 19, 225
- Lüszianassza 93
- Maczák Ibolya 20, 226
- Maecenas, Caius 83
- Mailáth József 13
- Makó Gergely 9
- Makó Lőrinc 9
- Makó Pál 8–22, 28–35, 37, 41, 46,
50, 52, 54, 60, 68, 73–76, 84,
135, 166, 189, 204, 206, 208,
210, 211–213, 216, 218, 219,
222, 223–227
- Mária, Szűz 20–22, 24, 35, 77,
99–101
- Mária Jozefa 171, 224
- Mária Terézia 10–12, 21, 22, 26,
33, 34, 39, 124, 189, 192, 193,
195, 197, 198, 200, 219, 224,
225
- Mars 45, 87
- Marsovszky Ádám 13
- Martialis, Marcus Valerius 32, 39,
44, 114, 143, 154
- Mártonfi József 55
- Mátyás, király 197
- Maximianus 64–66, 83

- Medeczky István 14
 Megaera (Megaira, Erynnis) 65
 Menagius, Aegidius 70
 Menelaosz 86
 Messala, Marcus Valerius 83
 Metastasio, Pietro 31, 76
 Meyer, Livinus de 31, 32, 53, 74,
 79, 115, 119, 120, 131, 143
 Micyllus, Jacobus 54
 Minerva 106, 110, 138, 152, 166
 Minos (Minósz) 62
 Molnár Dávid 12, 226
 Moncrif, François-Augustin de
 Paradis de 102
 Monok István 225
 Morpheus (Morpheus) 45
 Morus, Alexander 125
 Mottessiczky Pál 13

 Naldus Naldius 197
 Naso → Ovidius Naso, Publius
 Nedeczky Tamás 13
 Neptunus 88
 Niobé 129, 130
 Nocetus, Carolus (Noceti, Charles)
 75
 Nozdroviczky János 13

 Odüsszeusz 68, 155
 Opitius, Martinus 116
 Orpheus (Orpheusz) 111, 134,
 153
 Ott, Johann 34, 224
 Ovidius Naso, Publius 16, 18, 19,
 20, 30, 31, 39, 43–47, 49–57, 60,
 62–74, 76–78, 81–91, 93, 94,
 96, 97, 99–101, 103–109, 111,
 112, 114–120, 122–136, 138–
 144, 146, 149–156, 159–167

 Paintner Mihály 33, 171
 Pál, Szent, apostol 93
 Palásty Imre 13
 Pallas Athene (Pallasz Athéné) →
 Minerva
 Párizs 86
 Pecz Vilmos 225
 Péleusz 115
 Perizonius, Jacobus 77
 Perseus (Perszeusz) 18, 25, 88, 89,
 115
 Persius, Aulus 32, 45, 55
 Perthes, Justus 219, 224
 Péter László 9, 34, 225, 227
 Petőfi Sándor 8, 226
 Petrik Géza 14, 226
 Pettenius, Petrus 77
 Petz, Michael 24, 77
 Phaedra (Phaidra) 65, 133
 Phaedrus, Caius Iulius 96
 Phoebus → Apollo
 Phyllis (Phüllisz) 133
 Pintér Jenő 7, 225
 Plautus, Titus Maccius 32, 77
 Pontanus, Jacobus 88
 Posszeidón → Neptunus
 Pozsár Annamária 225
 Pray György 10, 11, 208, 224
 Priamus (Priamosz) 115

- Propertius, Sextus 16, 31, 32, 39,
 47, 55, 66, 69, 83, 101, 108,
 118, 126, 137, 140, 154
 Proteus (Próteusz) 106, 147
- Rájnis József 75
 Rapinus, Renatus (Rapin, René) 75,
 126
 Reeland, Adriaan 32, 50
 Regimontanus, Johannes (Müller
 von Königsberg, Johannes) 197
 Retzer, Joseph von 222
 Révai Miklós 11, 15, 55
- Sajgó Ignác (Sajgho, Ignatius) 14
 Sarbiewski, Maciej Kazimierz
 (Sarbievius, Mathias Casimir) 76
 Sárközy Pál 9, 11, 226
 Sautel, Petrus Justus 81
 Schez Péter 74
 Schlichtegroll, Friedrich 219, 224
 Schultingius, Antonius 77
 Sebestyén Zsolt 226
 Sedulius, Caelius 94
 Selene (Szeléné) 61
 Seneca, Lucius Annaeus 32
 Sike Judit 9
 Sinon (Szinón) 86
 Sommervogel, Carlos 11, 13, 226
 Southwell, Robert 49
 Stay, Benedetto 75
 Stempely Irén 13
 Stoeger, Johann Nepomuk 14, 226
 Suarez, Cyprian (Soarius, Cypria-
 nus) 30
- Swieten, Gerard von 10, 208, 219
 Swift, Jonathan 50
- Szádóczki Vera 12, 20, 31, 225, 226
 Szegedy-Maszák Mihály 8, 226
 Szerdahely György Alajos 10, 63
 Szinnyei József 9, 11, 13, 226
 Szombath István 14
 Szörényi László 11, 17, 18, 226, 227
- Tamás, Aquinói Szent 32
 Tantalosz 129
 Tarnai Andor 7
 Tasso, Torquato 136
 Taygete (Taigeté) 129
 Tersztyánszky Dániel 12
 Thalia 76, 139
 Theseus (Thészeusz) 62, 133, 138
 Thimár Attila 15, 225
 Tibullus, Albius 16, 18, 31, 32, 39,
 44, 47, 50, 52, 55, 63, 65, 73,
 74, 80, 83, 92, 103, 111, 124,
 131, 141
 Toldy Ferenc 7, 227
 Tóth Sándor Attila 17, 227
 Trattner, Johann Thomas 33, 35,
 171, 189, 208, 213
 Trattner, Matthias 212, 224
- Ugoletti, Taddeo 197
 Ulysses → Odüsszeusz
 Uránosz 55
- Ürményi József 12, 15, 207
 Ürményi Lőrinc 13

Várallyai Erzsébet, N. 18
Varga András 225
Vavasseur, François (Vavassorus,
Franciscus) 125
Vergilius Maro, Publius 28, 31,
32, 39, 44, 67, 71, 76, 78, 83,
85, 95, 99, 109, 112, 115, 121,
122, 125, 139, 150
Voigt Vilmos 18, 226
Vueza, Henricus Rudolphus 63
Vulcanus 57, 65

Wallius, Jacobus 74, 80, 115, 224
Weinmüller Klára 205, 223
Westerbaen, Jacob 137
Wirth Lajos 9–12, 14, 18, 52, 227
Wolf, Caspar Friedrich 215, 220
Wurzbach, Constantin von 12,
225

Zamagna, Bernardus 100
Zanchius, Basilius 81
Zemplén Jolán, M. 227
Zeusz → Iuppiter
Zichy Károly 74

